

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАН УКРАЇНИ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НАГНИБІДА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 94(415) «1937/2009»: 327 (043.3)

**ДИСЕРТАЦІЯ
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НЕЙТРАЛІТЕТУ В ЗОВНІШНІЙ
ПОЛІТИЦІ ІРЛАНДІЇ (1937 – 2009 РР.)**

07.00.02 – всесвітня історія

Подається на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук зі спеціальності «всесвітня історія».

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Толстов Сергій Валеріанович,
кандидат історичних наук, доцент

КИЇВ – 2020

АНОТАЦІЯ

Нагнибіда О.О. Реалізація принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії (1937-2009 рр.).

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.02 – всесвітня історія. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Державна установа «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України», Київ, 2019.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії 1937-2009 рр.

Мета дослідження полягає в різнобічному аналізі принципів, шляхів та засобів реалізації політики нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії, а також особливостей реалізації відповідного політичного курсу за різних історичних обставин.

Актуальність теми дослідження обумовлена потребами в поглибленому аналізі особливостей формування зовнішньополітичного курсу та позиціонування європейських країн, які обумовлюють специфіку їх участі в міжнародних відносинах та в європейському інтеграційному процесі. Впродовж XIX–XX ст. принцип нейтралітету використовувався в політиці багатьох країн світу. Наприкінці XX – початку XXI ст. нейтрального або позаблокового статусу дотримувалися Швейцарія, Швеція, Ірландія, Австрія, Фінляндія, Мальта, Молдова, Сербія, Туркменістан, Азербайджан, Лаос, Камбоджа та інші.

В цьому контексті досвід Ірландії характерний тим, що її нейтралітет з одного боку вважається корінним принципом зовнішньої політики, а з іншого – не перешкоджає участі в європейському інтеграційному проєкті, спонукаючи інші країни ЄС адаптувати установчі договори ЄС до вимог ірландського нейтралітету.

Різні країни, які дотримуються нейтрального або позаблокового статусу, визначали зовнішньополітичні критерії з урахуванням міжнародного оточення та власних зовнішньополітичних уподобань. Процеси глобалізації в міжнародних відносинах суттєво вплинули на еволюцію нейтралітету в політичній практиці окремих країн світу. Формування та реалізація зовнішньої політики нейтральних та позаблокових країн Європи становить безперечний науковий інтерес. Суттєвий нюанс проблеми полягає в тому, що в ЄС знайдено спосіб узгодження різних підходів, що дозволяє асиметричну форму участі в оборонних союзах, європейській політиці безпеки та оборони й водночас дозволяє окремим країнам зберігати максимальний обсяг суверенітету, включно з вільним визначенням параметрів власної участі в спільних безпекових програмах. При цьому на нейтральні та позаблокові країни покладається зобов'язання дотримуватися спільних рішень у межах європейської зовнішньої політики.

Зі здобуттям незалежності рішення про нейтралітет, як базовий принцип зовнішньої політики Ірландської Республіки, було обумовлено відносинами з колишньою метрополією та чинником територіального розколу країни – збереженням більшої частини ірландської провінції Ольстер у складі Об'єднаного Королівства. Ще за часів боротьби за незалежність лідери ірландського національного руху обґрунтовували ідею ірландського суверенітету в формі незалежної нейтральної держави. Згодом політична доктрина «неучасті» у воєнних союзах та міждержавних конфліктах була висунута прем'єр-міністром Е. де Валерою на початку 1930-х рр., коли ірландське державність ще втілювалася в обмеженій формі британського домініону «Ірландська вільна держава».

Оскільки ірландський нейтралітет не був конкретизований в державно-правових та законодавчих актах, дослідники, зазвичай, мають труднощі у визначенні його концептуальних засад. Водночас ірландський нейтралітет вважається традиційним та втілюється в безпосередній політичній практиці,

зокрема, у вигляді концепції військового нейтралітету. Нейтральна позиція Ірландії під час Другої світової війни та в подальший період дозволила цій державі уникати участі у воєнних діях та зумовила неприєднання до військово-політичних блоків та оборонних союзів.

Дослідження ірландських документальних джерел дозволяє на прикладі Ірландії розширити наукову інтерпретацію зовнішньополітичних позицій середніх та малих країн Європи, визначити мотивації їх участі в інтеграційних проектах, міжнародній миротворчій діяльності та ставлення до суперництва великих держав.

Комплексне дослідження історіографії зовнішньої політики Ірландії (з 1949 р. – Ірландська Республіка) в період 1937-2009 рр. свідчить про наявність недостатньо досліджених аспектів обраної теми. В українській історіографії взагалі відсутні праці, безпосередньо присвячені еволюції зовнішньої політики Ірландії, за винятком деяких сюжетів, пов'язаних зі вступом Ірландії до ЄС, англо-ірландськими відносинами та підходом ірландських політичних кіл до врегулювання конфлікту в Північній Ірландії.

Нейтралітет став політичним символом ірландської ідентичності та інструментом безпекової політики країни. З'ясування переваг та слабких сторін політики ірландського нейтралітету видається важливим з точки зору врахування специфіки формування спільної зовнішньої політики та колективної позиції країн ЄС у політичній, економічній та безпековій сферах.

Наукова література, дотична до феномену ірландського нейтралітету та залучена для виконання завдань дослідження, охоплює широке коло проблем та різниться як за змістом, так і за характером висвітлення історичного матеріалу. Різні аспекти принципу нейтральності в контексті відмінних політичних умов та історичних ситуацій представлені як у теоретичних дослідженнях, так і в конкретно-історичних монографіях та статтях, присвячених аналізу фактів та тенденцій ірландського історичного процесу.

Аналізуючи історіографію проблеми дослідження, видається доцільним виділити в окрему групу праці загального, оглядового характеру, які висвітлюють історію Ірландії в магістрально-історичному контексті. До цієї групи належать твори низки як зарубіжних (Д. Грівз, Дж. Маккормак, П. Невілл, К.К. О'Браєн, У. Кротті, Д. Шмітт та ін.), російських/радянських (Л. Гольман, А. Колпаков, М. Орлова, О. Полякова, М. Стрежньова), так і вітчизняних істориків і політичних дослідників (К. Гула, Е. Кучменко, А. Семків, С. Толстов).

У межах другої групи досліджень, присвячених ірландському зовнішньополітичному процесу чи безпосередній реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії, доцільно згадати роботи ірландських авторів Б. Гірвіна, Е. О'Халпіна, М. Кеннеді, Д. Кеога, П. Кітінга, Б. Тонри, Р. Фанінга, Р. Фіска, Г. Фіцджеральда, М. Фіцджеральда та ін.

Третю групу чи напрям в межах історіографічної бази дослідження складають праці істориків та політологів, що стосується розробки проблематики міжнародної безпеки. В цьому контексті для предмету даної дисертації важливе значення мають дослідження, які стосуються інституту нейтралітету та його використання в зовнішній політиці країн світу. Серед них особливе місце займають праці О. Тіунова, Ю. Умеренка, Н. Вайлі, Б. Бако, П. Йоєнніємі, Г. Ліндстрема, Х. Ньюхолда. Серед дотичних робіт українських авторів доцільно відзначити праці В. Вдовенко, В. Манжолі, А.Мартінова, О. Потехіна, Л. Чекаленко.

Аналіз історіографічної бази, а також залучення джерельної бази дослідження (нормативно-правові акти Ірландської Республіки, міжнародні угоди рамкового характеру, офіційні документи ЄС, НАТО, ООН, статистичні та інформаційні матеріали ЗМІ (1961-2009 рр.), надали змогу різнобічно дослідити окреслену проблему.

Використання значної історіографічної та джерельної бази дозволили виділити й систематизувати предметні й дискусійні аспекти проблеми дослідження, забезпечити їх фактологічне підтвердження й обґрунтування теоретичних висновків.

У дисертації *вперше* в українській історіографії обґрунтовано періодизацію зовнішньої політики Ірландії в період 1937-2009 рр. На основі залучення до наукового обігу малодосліджених матеріалів (Англо-Ірландського договору про повернення портів 1938 р., Закону про надзвичайний стан 1939 р., Огляду політики нейтралітету 2000 р., Національної декларації Ірландії щодо Севільського саміту ЄС 2002 р.) визначено етапи та особливості становлення ірландського нейтралітету як базового принципу зовнішньої політики. Проведено аналіз військово-політичних та соціально-економічних аспектів зовнішньої політики Ірландії в період Другої світової війни. Проаналізовано міжнародні угоди, які відображають еволюцію політико-економічної взаємодії Ірландії з ЄЕС (з 1993 р. – з ЄС) як з наднаціональним об'єднанням.

Слід окремо відзначити, що нейтральний статус Ірландії не став на заваді участі держави в процесах європейської інтеграції. Водночас з середини 1980-х рр. доктрина ірландського нейтралітету зазнала певних змістовних модифікацій, спричинивши загострення дебатів у середині ірландського суспільства. Предметом полеміки стали участь країни в Спільній зовнішній та безпековій політиці, а також Спільній політиці безпеки та оборони ЄС.

Загалом нейтралітет став політичним і статусним символом ірландської ідентичності та інструментом безпекової політики країни. З'ясування переваг та слабких сторін політики ірландського нейтралітету видається важливим з точки зору врахування специфіки формування спільної зовнішньої політики та колективної позиції країн ЄС у політичній, економічній та безпековій сферах.

Серед різних форм і різновидів політики нейтралітету, які застосовувалися різними країнами світу, такими як військовий нейтралітет (нейтралітет під час війни), постійний нейтралітет, неприєднання, «азійський нейтралізм», ірландський нейтралітет у формі заперечення членства у військових союзах («військового неприєднання») вважається постійним і часткового визнанням принципом зовнішньої політики. В сучасному вигляді він розцінюється як «активний нейтралітет», за якого Ірландія має гарантії його збереження відповідно до Лісабонського договору ЄС, й символізує прагнення урядових кіл країни дієво сприяти міжнародному миру і безпеці, включно з участю в міжнародних миротворчих операціях із примусу до миру.

Як і політика нейтралітету деяких інших європейських позаблокових і нейтральних держав, ірландський нейтралітет, як інструмент забезпечення національної безпеки країни, еволюціонував у бік позаблоковості, основною політико-правовою ознакою якого є неприєднання до військово-політичних союзів. Ця тенденція дістала втілення в приєднанні низки європейських нейтральних держав до ЄС (окрім Швейцарії), розширенні співробітництва з НАТО через програму «Партнерство заради миру», створенні й субрегіональних безпекових організацій (NORDEFECO), участі в європейській Програмі структурованої співпраці в галузі оборонного будівництва (PESCO).

В контексті специфіки застосування принципу нейтралітету історія становлення та реалізації зовнішньої політики Ірландії містить декілька етапів. Період 1937-1955 рр. був позначений проголошенням нейтралітету під час війни та його збереженням в умовах обмеженої участі Ірландії в міжнародних організаціях. В 1955-1962 рр. Ірландія брала активну участь у діяльності ООН, загалом дотримуючись політики рівновіддаленості у відносинах між Сходом і Заходом. В 1962-1973 рр. головна проблема зовнішньої політики країни була пов'язана з підготовкою до вступу в ЄЕС та адаптацією до норм європейського права. Період 1973-1992 рр. був

позначений «європеїзацією» зовнішньої політики країни, пов'язаною з повноцінною участю в європейських інтеграційних процесах. Головний зміст періоду 1993-2009 рр. становила адаптація зовнішньої політики до нової архітектури європейської безпеки, включно з формуванням асиметричної системи зобов'язань у межах Спільної політики безпеки та оборони ЄС.

Становлення нейтралітету Ірландії було тісно пов'язано з процесом деколонізації. В політичному сенсі воно було зумовлено такими чинниками, як: проблема Ольстеру, яка уособлювала порушення територіальної цілісності країни; підписання англо-ірландського договору 1938 р., який призвів до виведення британських військово-морських баз з території «Ірландської вільної держави»; неприйнятністю військового союзу з Великою Британією, що стимулювало намір ірландського уряду утриматися від участі в Другій світовій війні.

Зі вступом до ЄЕС (1973 р.) Ірландія стала безпосередньою учасницею європейського інтеграційного проекту. Участь Ірландії в європейських процесах суттєво вплинула на подальшу розробку та корекцію концепції європейської безпеки, яка будується на визнанні спільних для європейських країн цінностей і декларує комплексний підхід щодо протидії зовнішнім загрозам. Наслідком ірландських референдумів щодо Ніццького (2002 р.) та Лісабонського (2009 р.) договорів стала розробка механізму, який враховує умови дотримання військового нейтралітету Ірландії. Ще в «Національній декларації Ірландії щодо Севільського саміту» ЄС 2002 р. було визначено особливий статус країни, підтверджений народним волевиявленням під час повторного референдуму з ратифікації Ніццького договору. Лісабонський договір закріпив асиметричний механізм участі країн ЄС в європейській політиці безпеки та оборони й не передбачав нових умов, які могли б зобов'язати Ірландію брати участь у військових місіях без згоди національного уряду. Водночас гнучкий асиметричний механізм Лісабонського договору дозволяє Ірландії зберігати відносне дотримання

принципу нейтральності, ухвалюючи суверенні рішення з питань про приєднання до спільних програм у галузі оборонного планування або уникаючи участі в ухваленні рішень військового та військово-політичного характеру та відповідних сферах діяльності.

Ірландські референдуми 2000-х років засвідчили суттєві розбіжності між сприйняттям політики нейтралітету з боку суспільства та позицією ірландських урядів. Переконавши громадськість, що Лісабонський договір не суперечить нейтральному статусу Ірландії, уряд домогся його ратифікації. Водночас уряд пов'язав Ірландію зобов'язаннями в рамках загальноєвропейського законодавчого акту, який обумовлює дотримання усіма країнами-членами ЄС принципів та рішень у галузі спільної зовнішньої та безпекової політики.

Хоча ірландський нейтралітет вважається важливим елементом політичної ідентичності ірландського суспільства, він ніколи не був закріплений у вигляді прямої конституційної норми. Після набуття чинності Лісабонського договору принцип нейтралітету в непрямій формі гарантує лише поправка 28 до Конституції Ірландії. Водночас поточний зміст зовнішньополітичної концепції країни визначається в «білих книгах» та інших урядових документах стратегічного й тактичного характеру. З одного боку, таке оформлення засадничого зовнішньополітичного принципу визначає можливість його гнучкого застосування, включаючи адаптацію до стану й завдань спільної зовнішньої політики ЄС. З другого боку, потреба в урахуванні позицій позаблокових країн-членів, таких як Ірландія, Австрія, Фінляндія, Швеція, Кіпр та Мальта суттєво впливає на колективну позицію європейських інституцій, змушуючи європейські структури врахувати позицію їх урядів та настрої населення.

Загалом у кінці XX – на початку XXI ст. Ірландія, заощаджуючи на військових витратах та провадячи політику стимулювання внутрішнього економічного розвитку, продемонструвала переконливі успіхи в

економічному зростанні. В 2016 р. (за даними Євростату) ВВП Ірландії в розрахунку на душу населення вийшов серед усіх країн-членів ЄС на 2-е місце (після Люксембургу). Країна посіла 4-е в світі місце за Індексом людського розвитку. Водночас досвід ірландської зовнішньої політики не можна вважати цілком унікальним, адже всередині ЄС існує група високорозвинених країн (Австрія, Швеція, Фінляндія), які дотримуються статусу військового неприєднання, і водночас – значною мірою користуються перевагами й захистом інструментів солідарності в рамках європейського інтеграційного об'єднання. Слід також відзначити, що Ірландія була першою нейтральною країною у складі ЄС, що створило відповідний прецедент і полегшило адаптацію до умов членства інших країн з подібним статусом, включаючи Австрію, Швецію, Фінляндію, Мальту та Кіпр.

Досвід політики ірландського нейтралітету має суттєве науково-теоретичне значення. Проведене дослідження поглиблює розуміння адаптації нейтральних і позаблокових країн ЄС до засадничих принципів європейського інтеграційного проекту.

Ключові слова: Ірландія, зовнішня політика, нейтралітет, Друга світова війна, Європейське Економічне Співтовариство, Європейський Союз, військовий нейтралітет, позаблоковість, неприєднання.

SUMMARY

O. Nagnibeda. Implementation of the neutrality principle in Ireland's foreign policy (1937-2009).

Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the academic degree of the candidate of historical sciences on speciality 07.00.02 – World History. – National Pedagogical Dragomanov University. – State institution «The Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv, 2019.

The dissertation is dedicated to researching how the principle of neutrality was implemented in Ireland's foreign policy in 1937-2009.

The objective of the research is a multidimensional analysis of principles, means and methods of implementing of the neutrality policy in the foreign policy of Ireland, as well as of the peculiarities of implementing the relevant political course under various historical circumstances.

The relevance of the topic of this research is conditioned by the need of an in-depth analysis of the formation peculiarities of the foreign policy course and positioning of European countries, which lay the groundwork for how exactly they participated in international relations, and the European integration process. During the 19th - 20th centuries, the principle of neutrality was used in foreign relations by many countries. At the end of 20th – beginning of 21st century, many countries had a status of neutral or non-aligned: Switzerland, Sweden, Ireland, Austria, Finland, Malta, Moldova, Serbia, Turkmenistan, Azerbaijan, Laos, Cambodia, and others.

In this context, the experience of Ireland is peculiar since its neutrality is considered the core principle of its foreign policy, but still does not obstructs the country's participation in the European integration project, making other EU countries to adjust the EU foundational treaties to the requirements of the Irish neutrality.

Various countries that have a status of neutral or non-aligned, chose their foreign policy taking into account the international political environment and their own political and international preferences. The globalization processes in international relations considerably influenced the evolution of neutrality in the political practice of some countries. Formation and implementation of international policy of European neutral and non-aligned countries are of undeniable academic interest. A significant nuance of the problem is that in the EU they found a method of aligning different approaches, which permits an asymmetrical form of participation in defensive alliances, in European policy of

security and defence, and, at the same time, allows some countries to preserve their high degree of sovereignty, including the free setting of parameters for the country's participation in the common security programs. At that, neutral and non-aligned countries are bound with a commitment to comply with the collectively taken resolutions in the realm of European foreign policy.

As the Irish Republic gained its independence, its decision to be a neutral country was conditioned by its relations with its former imperial power, and was a factor of the territorial division of the country – the majority of the Irish province Ulster remained a part of the United Kingdom. Even at the times of the struggle for independence, the leaders of the Irish National movement were supporting the idea of Irish sovereignty in the form of an independent and neutral state. Later, the political doctrine of non-participation in military alliances and conflicts between the state was put forward by the Prime Minister E. de Valera at the start of 1930-is, when the Irish statehood was still in a limited form, as a British dominion «The Irish Free State».

Because the Irish neutrality was not codified in the form of laws and regulations, researchers usually have trouble identifying its conceptual foundations. At the same time, the Irish neutrality is considered traditional and is implemented directly in the political practice, in particular, is a form of military neutrality concept. The neutral position of Ireland during the Second World War and later allowed this country to avoid participation in hostilities, and conditioned non-alignment with military blocs and defence alliances.

Studying the Irish documentary sources allows, taking Ireland as an example, to extend the academic interpretation of foreign policy positions of small and medium countries of Europe, to identify the motivation of their participation in the integration projects, international peacemaking activities, and their attitudes to the rivalry of the large states.

A comprehensive study of the historiography of the Irish foreign policy of Ireland since 1949 known as the Irish Republic in the period of 1937-2009 shows

that there are insufficiently studied aspects of the selected topic. Ukrainian historiography does not have any studies that are dedicated specifically to evolution of Ireland's foreign policy, with exception of some episodes related to Ireland entering the European Union, relations of Ireland and Great Britain, and approaches of Irish political circles to a resolution of the conflict in Northern Ireland.

Neutrality became the political symbol of Irish identity and the instrument in the security policy of the country. Identifying the advantages and disadvantages of the Irish neutrality policy aspects seem important for considering the specificity of formation of common foreign policy and collective position of EU countries in political, economic, and security spheres.

Academic literature that touches upon the phenomenon of Irish neutrality and was used to achieve the objectives of this research, covers a broad circle of problems and differs in both content and manner of coverage of the historical material. Different aspects of the neutrality principle in the context of different political conditions and historical situations are presented in both theoretical studies and inconcrete-historical monographs and articles, dedicated to analyzing facts and tendencies of the Irish historical process.

Analyzing the historiography of the subject matter, it seems feasible to single out the works offering a general overview into a separate group – these works cover the main context of Irish history. This group includes the works of both foreign (W. Crotty, D. Greaves, J. McCormack, P. Nevill, C.C. O'Brien, D. Schmitt etc.), Russian/Soviet (L. Golman, A. Kolpakov, M. Orlova, O. Poliakova, M. Sterzhniova) as well as Ukrainian historians and political researchers (K. Gula, E. Kuchmenko, A. Semikov, S. Tolstov).

The second group of studies is dedicated to the Irish foreign policy process, or directly to the implementation of the neutrality principle in the foreign policy of Ireland. It includes the works of the Irish authors B. Girvin, E.

O'Halpin, M. Kennedy, D. Keogh, P. Keatinge, B. Tonra, R. Fanning, R. Fisk, G. Fitzgerald, M. Fitzgerald, and others.

The third group, or direction, in the historiographic foundation of the research, consists of the works of historians and political scientists pertaining to studying the problems of international security. In this context, the studies related to the institution of neutrality and how it was used in foreign policies of the countries of the world are important for the subject of this dissertation. Among them, of particular interest are works by O. Tiunov, Y. Umerenko, N. Wiley, B. Bako, P. Joenniemi, G. Lindström, H. Neuhold. Among the relevant works of Ukrainian authors, the noteworthy ones are by V. Vdovenko, V. Manzhola, A. Martynov, O. Potekhin, L. Chekalenko.

Analysis of the historiographic background, as well as using some baseline documentary sources for the research (regulatory acts of the Irish Republic, framework international treaties, official documents of the EU, NATO, UN, statistical and informational publications in mass media (1961-2009), allowed to study the outlined problem comprehensively.

Using a considerable amount of historiographic and baseline sources allowed to identify and systemize both objective and disputed aspects of the studied problem, securing the presentation of facts that support and serve the groundwork for theoretical conclusions.

This dissertation, *for the first time* in Ukrainian historiography, substantiates division into periods of the foreign policy of Ireland in the period of 1937-2009. On the basis of examination of rarely attracted historical documents such as the Anglo-Irish Treaty on the transfer of ports of 1938, the Emergency Powers Act of 1939, the Overview of neutrality policy of 2000, the National Declaration of Ireland devoted to the EU Summit in Seville of 2002 etc the author determined the stages and features of the formation of Irish neutrality as the basic principle of its foreign policy. Analysis of military, political, social and economic aspects of the foreign policy of Ireland in the Second World War was also conducted. International

treaties that reflect the evolution of political and economic interactions of Ireland and the EEC (since 1993 – with the EU) as a supranational entity were analyzed.

It should be separately pointed out that the neutral status of Ireland did not become an obstacle for the participation of this state in the processes of European integration. At the same time, starting from the middle of 1980-ies, the doctrine of Irish neutrality underwent certain meaningful modifications, causing the intensification of debates inside the Irish society. The subject of this debate was the participation of the country in common foreign and security policy, as well as in the common policy of security and defence of the EU.

The neutrality became the general political and status symbol of Irish identity and an instrument of the security policy of the country. Identifying advantages and disadvantages of the Irish neutrality policy seems important from the point of view of considering the specificity of how common foreign policy and joint position of EU countries were formed in political, economic, and security spheres.

Of various forms and types of neutrality policy used by various countries, such as military neutrality (neutrality during a war), permanent neutrality, non-alignment, «Asian neutralism», Irish neutrality inform of rejecting membership in military alliances («military non-alignment») is considered a permanent and partly acknowledged principle of foreign policy. In its modern form, it is considered «active neutrality», with which Ireland has a guarantee of staying neutral based on the EU Lisbon Treaty, and symbolizes an urge of the governmental circles of the country to effectively facilitate international peace and security, including participation in international peace enforcement operations.

Just as neutrality policy of some other European non-aligned and neutral states, Irish neutrality as an instrument of safeguarding the country's national security, evolved towards non-alignment, the main political and legal quality of which is the rejection of military-political alliances. This tendency was manifested in several European neutral countries joining the EU (except Switzerland), in extending cooperation with NATO via «Partnership for Peace» program, in creating

subregional security organizations (NORDEFCO), participation in European Permanent Structured Cooperation defence program (PESCO).

As to the specificity of applying the neutrality principle, history of becoming and implementation of the foreign policy of Ireland had several stages. The period from 1937 to 1955 was marked by declaration of neutrality at the time of war and maintaining it in the conditions of limited participation of Ireland in international organizations. In 1955-1962, Ireland actively participated in the UN activities, generally practising the policy of equal distance in the relations between the East and the West. In 1962-1973, the main problem of the foreign policy of the country was related to preparation for entering the EU, and adaptation to the standards of the European law. The period of 1973-1992 was marked by «Europeanization» of the country's foreign policy, due to full-fledged engagement into the European integration processes. The main process in the period of 1993-2009 was an adaptation of foreign policy to the new architecture of European security, including the formation of the asymmetrical system of commitments within the framework of the EU Common Security and Defence Policy.

Becoming of the neutrality of Ireland was closely related to the process of decolonization. In the political sense, it was caused by such factors as Ulster problem, which was a manifestation of territorial integrity of the country; signing Anglo-Irish treaty in 1938, which caused the removal of British naval bases from the territory of «Irish free state»; military alliance with Great Britain being unacceptable, which motivated the intention of the Irish government to withhold participation in the Second World War.

With joining the European Economic Community (1973), Ireland became a direct participant of the European integration project. Participation of Ireland in European processes considerably influenced further development and correction of the concept of European security, which is built on recognizing values common for the European countries, and declares a comprehensive approach in counteracting external threats. The consequence of Irish referendums about Nice (2002) and

Lisbon (2009) treaties was the development of the mechanism which takes into account the fact that Ireland maintains its military neutrality. As early as in «National declaration of Ireland concerning the Summit of Seville» of the EU in 2002, the special status of the country was recognized, and confirmed by the expression of the will of the people during the second referendum in the ratification of the Treaty of Nice. The Treaty of Lisbon reaffirmed the asymmetrical mechanism of participation of EU countries in the European policy of security and defence and did not provide for any new conditions which could bind Ireland to participate in military missions without consent of the national government. At the same time, the flexible symmetrical mechanism of the Treaty of Lisbon allows Ireland to preserve relative adherence to the principle of neutrality, by taking sovereign decisions on the issues of joining common programs in defence planning or avoiding approval of military and military policy decisions and decisions in related spheres.

The Irish referendums of the 2000s signified considerable differences between how the policy of neutrality was viewed by the people and the position of Irish governments. By persuading the people that the Treaty of Lisbon is not in violation of the neutral status of Ireland, the government succeeded in its ratification. At the same time, the government bound Ireland with commitments within the framework of all-European law, which postulates that all countries that are EU members need to adhere to principles and resolutions in the sphere of their common foreign and security policy.

Even though Irish neutrality was considered an important element of the political identity of the Irish nation, it never was codified as a direct Constitutional norm. After the Treaty of Lisbon came into effect, the principle of neutrality is guaranteed (indirectly) only by the 28-th Amendment to the Constitution of Ireland. At the same time, the current foreign policy of the country is codified in «white books» and other strategic and tactical governmental documents. On one hand, such codification of the core foreign policy principle allows to apply it flexibly,

including adaptation to status and objectives of the common foreign policy of the EU. On the other hand, the need to take into account the positions of non-aligned members, such as Ireland, Austria, Finland, Sweden, Cyprus and Malta, considerably impacts the collective position of European institutions, making the European structures to take into account the position of the governments, and the opinions of the people of these countries.

Overall, at the end of 20th and the beginning of 21st century, Ireland, saving on military expenses and conducting the policy of stimulating its national economic growth, showed some persuasive successes in the economic growth. In 2016 (based on EUROSTAT data), Ireland's GDP per capita was second of all EU countries (after Luxemburg). The country is on the fourth position in the world by Human Development Index. At the same time, the experience of Irish foreign policy cannot quite be considered unique, as inside the EU there is a group of highly developed countries (Austria, Sweden, Finland), which uphold the status of military non-alignment, and, at the same time, to a considerable degree enjoy the benefits and protection of the instruments of solidarity within the framework of the European integration union. It also should be mentioned that Ireland was the first neutral country in the EU, and this created the relevant precedent and made it easier to adapt other countries with similar status (including Austria, Sweden, Finland, Malta and Cyprus) to the membership conditions.

The experience of the Irish neutrality policy has considerable academic and theoretical significance. The conducted research improves the understanding of the adaptation of neutral and non-aligned EU countries to the core principles of the European integration project.

Keywords: Ireland, foreign policy, neutrality, Second World War, European Economic Community, European Union, military neutrality, non-alignment, non-aligned status.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України:

1. Нагнибіда О.О. Вплив ольстерської проблеми на формування зовнішньої політики Ірландії в другій половині XX століття. *Вісник аграрної історії. Науковий журнал*. Вип. 13-14. Київ, 2015. С. 218-224.

2. Нагнибіда О.О. Еволюція ірландського нейтралітету в умовах європейської інтеграції. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: Історія*. Вип. 10. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 467-478.

Статті у фахових наукових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз даних

3. Нагнибіда О.О. Нейтралітет Ірландії у Другій світовій війні. *Гілея. Науковий вісник*. Збірник наукових праць. Вип. 106 (№ 3). Київ, 2016. С. 124-127. (Index Copernicus, Польща; EBSCO Publishing, Inc., USA; SIS, USA; InfoBase Index, Індія).

4. Нагнибіда О.О. Основні напрями та пріоритети діяльності Ірландської Республіки в ООН (1950-1960-ті рр.). *Гілея. Науковий вісник*. Збірник наукових праць. Вип. 119 (№ 4). Київ, 2017. С. 125-130. (Index Copernicus, Польща; EBSCO Publishing, Inc., USA; SIS, USA; InfoBase Index, Індія).

5. Нагнибіда О.О. Феномен ірландського нейтралітету в політичній взаємодії країн Європейського Союзу. *Наукові праці історичного факультету Запорізького нац. ун-ту*. Вип. 51. Запоріжжя, 2018. С. 314-319. (Index Copernicus).

6. Нагнибіда О. О. Становлення концепції ірландського нейтралітету в 30-х рр. XX ст. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. 2018. № 11. С. 210-226. (Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, EuroPub). DOI: 10.17721/2524-048X.2018.11.210-226

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

7. Нагнибіда О.О. Принцип нейтралітету у зовнішній політиці Ірландії (1973 - 2009 рр.). *Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів: зб. наук. праць* / За заг. ред. С.В. Толстова. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. С. 41-52.

8. Нагнибіда О.О. Історичні умови проголошення ірландського нейтралітету. *Тенденції міжнародних відносин та проблеми європейської безпеки: зб. наук. праць* / За заг. ред. С.В. Толстова: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 253-260.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

9. Нагнибіда О.О. Питання ірландського нейтралітету в процесі ратифікації Єдиного Європейського Акту. *Всеукраїнська наукова конференція «України в гуманітарних та соціально-економічних вимірах»* (м. Дніпропетровськ, 29-30 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський нац. ун-т ім. О. Гончара, 2016. С. 113-115.

10. Нагнибіда О.О. Проблема безпекової політики Ірландії в дискусії щодо вступу країни до ЄЕС (1961-1967 рр.). *Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття»* (21-22 квітня 2017 р.). Ужгород, 2017. С. 15-18.

11. Нагнибіда О.О. Особливості становлення та реалізації концепції ірландського нейтралітету. *Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: напрями та тенденції в Україні та світі»* (19-20 липня 2019 р.). Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. С. 15-19.

12. Нагнибіда О.О. Досвід нейтралітету в зовнішній політиці країн світу. *Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого та сучасні теорії»* (1-2 листопада 2019 р.). Дніпро : НО «Відкрите суспільство», 2019. С. 13-19.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	21
Вступ	22
Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження	30
1.1. Історіографія проблеми ірландського нейтралітету	30
1.2. Джерельно-документальна база дослідження	51
1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження	72
Висновки до Розділу 1.	76
Розділ 2. Міжнародний досвід політики нейтралітету	80
2.1. Типи і форми нейтралітету	80
2.2. Політичні принципи та пріоритетети зовнішньої політики Ірландії	101
Висновки до Розділу 2.	112
Розділ 3. Концепція нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії (1937 р. – 1960-і рр.)	114
3.1. Становлення концепції ірландського нейтралітету в 1930-х рр.	114
3.2. Ірландський нейтралітет у Другій світовій війні	127
3.3. Позиція Ірландії щодо проблем міжнародної безпеки в умовах «холодної війни»	140
3.4. Політична дискусія та дипломатична діяльність на етапі підготовки до вступу Ірландії в ЄЕС	161
Висновки до Розділу 3.	182
Розділ 4. Еволюція політики ірландського нейтралітету в умовах європейської інтеграції (1970-і рр. – початок XXI ст.).	186
4.1. Ірландський нейтралітет у політичній взаємодії країн ЄЕС (1973-1992 рр.)	186
4.2. Специфіка участі Ірландії в спільній зовнішній політиці ЄС (1993-2009 рр.)	198
4.3. Вплив проблеми Ольстеру на зовнішню політику Ірландії	222
Висновки до Розділу 4.	236
Висновки	240
Список використаних джерел та літератури	247

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АСЕАН** – Асоціація держав Південно-Східної Азії
- ДЄС** – Договір про Європейський Союз
- ДЄС-Л** – Договір про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору
- ДФЄС** – Договору про функціонування Європейського Союзу
- ЕВС** – Економічний та валютний союз ЄС
- ЄЄА** – Єдиний Європейський Акт
- ЄЕС** – Європейське Економічне Співтовариство
- ЄПС** – Європейське політичне співробітництво
- ЄС** – Європейський Союз (до 1993 р. – Європейські Співтовариства)
- ЗЄС** – Західноєвропейський союз
- ІРА** – Ірландська республіканська армія
- НАТО, NATO** – Організація Північноатлантичного договору (*North Atlantic Treaty Organization*)
- НБСЕ** - Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі
- ОЄЕС** – Організації Європейської Економічної Співпраці
- ООН** – Організація Об'єднаних Націй
- ПЕСКО, PESCO** – Постійне структуроване співробітництво з питань безпеки та оборони Європейського Союзу (*The Permanent Structured Cooperation*)
- ПЗМ** – Партнерство заради миру
- СЗБП** – Спільна зовнішня та безпекова політика Європейського Союзу
- СПБО** – Спільна політика безпеки та оборони Європейського Союзу
- ЦРУ** – Центральне розвідувальне управління США
- ESDI** – Європейська ідентичність в галузі безпеки та оборони (*The European Security and Defense Identity*)
- UNEF** – Надзвичайні збройні сили ООН (*United Nations Emergency Force*)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю поглибленого аналізу особливостей зовнішньополітичного позиціонування європейських країн, які обумовлюють специфіку їх участі в міжнародних відносинах та європейському інтеграційному процесі. Впродовж XIX-XX ст. принцип нейтралітету використовувався в політиці багатьох країн світу. Наприкінці XX – початку XXI ст. постійного нейтрального або позаблокового статусу дотримувалися Швейцарія, Швеція, Ірландія, Австрія, Фінляндія, Мальта, Кіпр, Молдова, Сербія, Туркменістан, Азербайджан, Лаос, Камбоджа та інші. В загальному контексті досвід Ірландії характерний тим, що її нейтралітет, з одного боку, вважається корінним принципом зовнішньої політики, а з іншого, – не перешкоджає участі в європейському інтеграційному проекті, водночас змушуючи інші країни ЄС адаптувати установчі договори ЄС до вимог ірландського нейтралітету.

Різні країни, які дотримуються нейтрального або позаблокового статусу, визначали зовнішньополітичні критерії з урахуванням міжнародного оточення та власних зовнішньополітичних уподобань. Процеси глобалізації в міжнародних відносинах суттєво вплинули на еволюцію нейтралітету в політичній практиці окремих країн світу. В ЄС знайдено спосіб узгодження різних зовнішньополітичних підходів країн-членів, що дозволяє асиметричну форму участі в оборонних союзах, європейській політиці безпеки та оборони й водночас дає окремим країнам змогу зберігати максимальний обсяг суверенітету й уникати участі в спільних безпекових програмах. При цьому на нейтральні та позаблокові країни покладається зобов'язання дотримуватися спільних рішень у межах європейської зовнішньої політики.

Зі здобуттям Ірландією незалежності ухвалення рішення про нейтралітет, як базовий принцип зовнішньої політики цієї держави, було обумовлено відносинами з колишньою метрополією та чинником

територіального розколу країни – перебуванням частини ірландської провінції Ольстер у складі Сполученого Королівства. Ще з часів боротьби за незалежність зародилася ідея ірландського суверенітету у формі незалежної нейтральної держави, що мала підтримку в середовищі ірландського національного руху. Доктрина «неучасті» у воєнних союзах та конфліктах була висунута прем'єр-міністром Е. де Валерою на початку 1930-х рр. Нейтральна позиція Ірландії під час Другої світової війни та в подальший період дозволила уникати участі у воєнних діях та зумовила неприєднання до військово-політичних блоків.

Нейтральний статус Ірландії не став на заваді участі держави в процесах європейської інтеграції. Водночас з середини 1980-х рр. доктрина ірландського нейтралітету зазнала певних змістовних модифікацій, спричиняючи час від часу загострення дебатів в середині ірландського суспільства. Предметом полеміки стали участь країни в Спільній зовнішній та безпековій політиці, а також у Спільній політиці безпеки та оборони ЄС. Оскільки ірландський нейтралітет не був конкретизований у державно-правових та законодавчих актах, дослідники, зазвичай, мають труднощі у визначенні його концептуальних засад. Водночас ірландський нейтралітет вважається традиційним та втілюється у безпосередній політичній практиці, зокрема, у концепції військового нейтралітету.

Аналіз джерел з історії Ірландії дозволяє розширити наукову інтерпретацію зовнішньополітичних позицій середніх та малих країн Європи в період кризи Версальсько-Вашингтонської та формування Ялтинсько-Потсдамської міжнародних систем, визначити мотивації їх участі в інтеграційних проєктах, міжнародній миротворчій діяльності та ставлення до суперництва великих держав.

Комплексне дослідження історіографії зовнішньої політики Ірландської Республіки в період 1937-2009 рр. свідчить про наявність недостатньо досліджених аспектів обраної теми. В українській історіографії відсутні

праці, присвячені еволюції зовнішньої політики Ірландії, за винятком окремих сюжетів, пов'язаних зі вступом Ірландії до ЄС та підходом ірландських політичних кіл до врегулювання конфлікту в Північній Ірландії.

Нейтралітет став політичним символом ірландської ідентичності та інструментом безпекової політики країни. З'ясування переваг та слабких сторін політики ірландського нейтралітету видається важливим з точки зору врахування специфіки формування спільної зовнішньої політики та колективної позиції країн ЄС у політичній, економічній та безпековій сферах. Досвід політики ірландського нейтралітету має суттєве науково-теоретичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження є складовою частиною комплексної наукової теми «Дослідження проблем гуманітарних наук», підрозділ «Проблеми гуманізму і духовності в процесі викладання всесвітньої історії у вищій і середній школі», що виконується на кафедрі всесвітньої історії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (ініціативна тематика згідно з Тематичним планом науково-дослідницької роботи університету).

Мета і завдання дослідження.

З огляду на актуальність питання, стан джерельної бази та ступінь наукової розробки теми автор ставить за мету всебічне дослідження принципів, шляхів та засобів реалізації політики нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії, а також особливостей даного політичного курсу. Для досягнення дослідницької мети визначено такі **наукові завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробки обраної теми;
- охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- класифікувати форми та різновиди політики нейтралітету в міжнародній практиці;
- визначити історичні передумови та теоретичні аспекти політики

ірландського нейтралітету;

- простежити процес становлення політики нейтралітету Ірландії в 1920-1930 рр.;
- виявити особливості ірландського нейтралітету в умовах Другої світової війни;
- визначити особливості позиції Ірландської Республіки на міжнародній арені у період «холодної війни»;
- встановити міжнародно-правовий зміст і політичну спрямованість зовнішньої політики Ірландії в процесах європейської інтеграції;
- проаналізувати вплив проблеми Ольстеру на принцип ірландського нейтралітету та його реалізацію.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Ірландії (з 1949 р. – Ірландської Республіки) в ХХ – на початку ХХІ ст.

Предмет дослідження становить еволюція політики ірландського нейтралітету в процесі формування та реалізації зовнішньої політики Ірландії.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше в українській історіографії здійснена спроба провести комплексне дослідження процесу реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії 1937-2009 рр. та визначити її роль у системі міжнародних відносин в умовах Другої світової війни, «холодної війни» та в процесах європейської інтеграції.

Зокрема, в дисертації *вперше*:

- на основі залучення до наукового обігу малодосліджених матеріалів (англо-ірландського договору про повернення портів 1938 р., закону про надзвичайний стан 1939 р., огляду політики нейтралітету 2000 р., Національної декларації Ірландії до Севільського саміту 2002 р., документів брюссельського засідання Європейської Ради 18-19 червня 2009 р.), визначено етапи та особливості становлення ірландського нейтралітету як

базового принципу зовнішньої політики країни;

- проведено аналіз військово-політичних та соціально-економічних аспектів зовнішньої політики Ірландії у період Другої світової війни;
- проаналізовано міжнародні угоди, які відображають еволюцію політико-економічної взаємодії Ірландії з ЄЕС, як з наднаціональним об'єднанням.

Поглиблено:

- концептуальні визначення понять «нейтралітет», «позаблоковість» «військове неприєднання» в контексті зовнішньої політики Ірландії;
- розуміння основ, джерел і витоків принципу ірландського нейтралітету, продемонстровано його послідовний еволюційний розвиток від моменту проголошення до ратифікації Лісабонського договору (2009 р.)
- інтерпретацію концептуальних підходів, щодо розробки та реалізації зовнішньополітичного курсу Ірландії на сучасному етапі.

Уточнено:

- змістовні та термінологічні відмінності між нейтралітетом і позаблоковим статусом;
- властивості та параметри військового неприєднання;
- вплив нейтральних та позаблокових держав на політику безпеки та оборони ЄС;
- наукову інтерпретацію основних аспектів зовнішньополітичного процесу в Ірландській Республіці,
- особливості формування зовнішньополітичних підходів ірландських урядів,
- специфіку участі Ірландії в спільній зовнішній політиці ЄС,
- вплив процесу політичного врегулювання у Північній Ірландії на політику Ірландії.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 1937 по 2009 рр. Нижня межа зумовлена прийняттям Конституції Ірландії (29 грудня 1937 р.).

Верхня хронологічна межа зумовлена ратифікацією та набуттям чинності Лісабонського договору (1 грудня 2009 р.), коли Ірландія разом з іншими країнами членами узгодила реформування структури прийняття рішень у межах ЄС включно із запровадженням посади Високого представника з закордонних справ і політики безпеки Європейського Союзу.

Методи дослідження ґрунтуються на поєднанні принципів історизму, об'єктивності та системності з використанням на основі комплексного підходу сукупності різних методів: загальнонаукових (аналітичний, синтетичний, індуктивний, систематизації); спеціально-історичних (проблемно-хронологічний, політико-описовий, історико-порівняльний, діахронно-історичний, метод актуалізації); міждисциплінарних (статистичних і політико-соціологічних). Діахронно-історичний метод, або метод порівняння був покладений в основу авторської періодизації зовнішньої політики Ірландії. Поєднання комплексу загальнонаукових, спеціально-історичних і прикладних методів дозволяє дослідити процес реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландської Республіки в різних площинах – історичній, політичній та суспільно-ідеологічній.

Особистий внесок здобувача.

Дисертація є самостійним дослідженням, у якому викладено авторське бачення реалізації принципу нейтралітету у зовнішній політиці Ірландії. Представлене дослідження є першою в українській історіографії працею, присвяченою еволюції зовнішньої політики Ірландії. Авторські наукові висновки становлять теоретичний і практичний внесок у розвиток сучасної української історичної науки.

Практичне значення одержаних результатів.

Проведене дослідження поглиблює розуміння адаптації нейтральних та позаблокових країн ЄС до засадничих принципів європейського інтеграційного проекту. Основні положення та висновки дослідження

можуть бути використані при написанні навчальних посібників і спеціалізованих наукових праць з історії міжнародних відносин, історії Ірландії, при розробці курсів з всесвітньої історії, історії міжнародних відносин та країнознавства.

Матеріали дослідження можуть бути використані в контексті удосконалення теоретичних засад і прикладних аспектів, пов'язаних з розбудовою двосторонніх відносин між Україною та Ірландською Республікою в політичній, правовій, соціально-економічній та культурній сферах. Порівняльний аналіз варіантів політики нейтралітету може використовуватися при підготовці довідково-аналітичних матеріалів із проблематики міжнародної безпеки та зовнішньої політики Ірландії.

Апробація результатів дослідження.

Основні положення, висновки й матеріали дослідження обговорено на засіданнях кафедри всесвітньої історії історичного факультету Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова та в доповідях на всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях, у тому числі: Всеукраїнській науковій конференції «Україна в гуманітарних та соціально-економічних вимірах» (Дніпропетровськ, 29-30 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття» (Ужгород, 21-22 квітня 2017 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Зовнішньополітичні стратегії держав євроатлантичного співтовариства: історія та сучасність» (Київ, 11 квітня 2017 р.); Міжнародній науковій конференції «Сучасний стан та історичні витоки інтеграційних процесів в азійсько-африканському просторі: можливості для України» (4 жовтня 2018 р.); Міжнародній науковій конференції «Ціннісний вимір розвитку цивілізацій і глобалізація» (18 жовтня 2018 р.); Всеукраїнській науковій конференції «"Холодна війна" та проблеми європейської безпеки: історія та сучасність» (Київ, 21 березня 2019 р.); Міжнародній науковій конференції «Еволюція цінностей в умовах

глобалізації» (Київ, 16 квітня 2019 р.); Міжнародній науковій конференції «Ціннісний вимір розвитку цивілізацій і глобалізація» (Київ, 18 жовтня 2018 р.); Міжнародній науковій конференції «Досвід та перспективи трансформації пострадянського простору у контексті інтеграційних та глобалізаційних процесів» (Київ, 14 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі» (м. Одеса, 19-20 липня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого та сучасні теорії» (Дніпро, 1-2 листопада 2019 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми війни і миру в історії країн Європи» (Київ, 26 березня 2020 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження були відображені у шістьох наукових статтях, надрукованих у фахових виданнях України з історичних наук, визначених переліком МОН України (у тому числі в 4-х публікаціях у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних).

Шість публікацій авторки додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура дослідження побудована за проблемно-хронологічним принципом, відображає поставлену мету та виконання дослідницьких завдань. Робота складається зі змісту, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, 12 підрозділів, висновків і списку використаних джерел та літератури, який налічує 391 найменування.

Загальний обсяг дисертації становить 284 с., у тому числі основний текст – 227 с. та список використаних джерел та літератури – 38 с.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми ірландського нейтралітету.

Наукова література, опрацьована в ході дослідження феномену ірландського нейтралітету, присвячена широкому колу проблем і різниться як за змістом, так і за характером висвітлення фактичного матеріалу. Різні аспекти та приклади застосування принципу нейтральності представлені як у теоретичних дослідженнях, так і в численних монографіях і статтях, присвячених аналізу окремих подій, історичних фактів та тенденцій політичного процесу в Ірландії та інших країнах світу.

Загалом історіографію проблеми дослідження доречно умовно поділити на дві великих групи. Перша група праць – наукові видання загального характеру, присвячені історії Ірландії, зокрема її новітньому періоду. Друга група праць – загальнотеоретичні, історичні та політологічні дослідження інституту нейтралітету в практиці різних країн світу, оскільки без долучення порівняльно-аналітичного аспекту вивчення проблеми виглядає неповним. Окрім того, відповідно до традиційного поділу історіографії, в кожній з вищевизначених груп виділяються окремі блоки – західна (ірландська, британська, американська та континентальна європейська), а також радянська, російська та українська історіографія проблеми дослідження.

В межах авторського дослідження ірландська історіографія диференціюється за змістовно-типологічними критеріями, які властиві її основним напрямам або умовним «школам». Це, по-перше, стосується розгалуження між прибічниками традиціоналістського («канонічного» або ортодоксального) та ревізійністського підходів. По-друге, ми диференціюємо позиції ірландських дослідників з точки зору загального ставлення до

проблеми нейтралітету загалом та обґрунтування фактору нейтралітету в зовнішній політиці держави після здобуття незалежності.

Аналізуючи ірландську історіографію загального напрямку, видається доцільним простежити висвітлення зовнішньополітичної проблематики у монографіях оглядового характеру, присвячених історії Ірландії. До цієї групи належать оглядові праці ірландських істориків Т. Бартлетта [181], Дж. Кротті та Д.Е. Шмітта [191], Ф. Лайонза [231], Дж. Маккормака [164], П. Невілла [166], Р. Фаннінга [197], Р. Фостера [202], шотландського дослідника А. Джексона [211], американського автора Л. МакКаффри [233] та ін.

В цьому переліку заслуговує на увагу праця Дж. Маккормака «Історія Ірландії» (2006 р.) [164], яка відтворює основні події, пов'язані з боротьбою ірландського народу за незалежність та висвітлює основні періоди становлення сучасної ірландської держави. Показовим елементом у цій праці є аналіз передумов налагодження відносин з Північною Ірландією у 1980-х – 1990-х рр. та ставлення урядових кіл Ірландії до планів врегулювання північноірландської проблеми. Серед іншого в дослідженні приділено значну увагу впливу членства в ЄС на розвиток Ірландії та ролі європейських інвестицій в економічному піднесенні країни, яке допомогло Ірландії зменшити економічну залежність від Великої Британії та дистанціюватися від неї в сфері політичних відносин за допомогою розширення спектру зовнішньополітичних стосунків з іншими європейськими країнами.

Сучасний ірландський історик П. Невілл у своєму дослідженні «Ірландія: історія країни» (2009 р.) [166] особливу увагу приділяє боротьбі ірландських політичних течій за гомруль (самоврядування) та ольстерській проблемі. Автор підкреслює, що нейтралітет Ірландії, проголошений на початку Другої світової війни, протягом 1950-х – 1960-х рр. поступово трансформувався в нейтралітет «члена блоку країн, що не приєдналися». Проте економічні реформи урядів партії Фіанна Файл сприяли зміні

зовнішньополітичного курсу, що дістало прояв у вступі до Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС). На думку дослідника, суттєва проблема для Ірландії полягала в загальній невизначеності та суперечностях у відносинах Британії з країнами ЄЕС у період 1957-1973 рр.

Колективна праця «Ірландія на світовій арені» (2002 р.) [191] за редакцією Вільяма Дж. Кротті та Девіда Е. Шмітта являє собою ґрунтовний аналіз місця Ірландії у системі міжнародних відносин. Робота містить розділи присвячені відносинам Ірландської Республіки з Північною Ірландією та Великою Британією, а також розвитку зв'язків з країнами ЄЕС. Поміж іншим у цій праці досліджуються роль ірландської діаспори у світі, вплив католицької церкви на ірландське суспільство та інші дотичні аспекти суспільно-ідеологічного характеру. Зазначені науковці простежують еволюцію зовнішньої політики Ірландії від становища «віддаленої закритої країни» до статусу активного гравця на міжнародній арені. Окремі розділи дослідження присвячені різним векторам зовнішньої політики Ірландії, включаючи стосунки країни з Європейськими Співтовариствами, які віддзеркалюють складний процес корекції зовнішньополітичного курсу на початку 1950-х рр. та невдалі спроби вступу до ЄЕС у 1960-х рр.

Конкретизуючи умовний поділ ірландської історіографії на традиціоналістський («канонічний») та «ревізійоністський» напрями доцільно зауважити, що принцові відмінності між ними були найбільш помітні у період 1950-1970-х рр. У подальшому дослідження ірландських авторів зазнавали значного впливу європейської політичної культури та загальноєвропейської політичної ідентичності (в формі умовної «європеїзації»), що знайшло втілення у прагненні до більшої об'єктивності в оцінках за рахунок нівелювання суто ідеологічних акцентів.

Становлення професійної ірландської історіографії пов'язують із заснуванням у 1930-х рр. часопису «Irish Historical Studies». На початковому етапі ірландські історики переважно зосереджувалися на середньовічній

тематиці й майже не торкалися історії XX ст., оскільки сучасність вважалася прерогативою політичних досліджень. Проте згодом ці обмеження були переглянуті, що спричинило загальне пожвавлення інтересу до подій та процесів сучасної політичної історії.

Традиціоналістський напрям ірландської історіографії, який був домінуючим до середини 1970-х чи навіть початку 1980-х рр., був загалом побудований на пріоритеті проблематики національного визволення та забезпечення територіальної єдності країни. Характеризуючи традиціоналістський або націоналістичний напрям в історіографії слід відзначити, що в його основу було покладено концепцію нації як абсолютної трансісторичної цінності, яка подавалася в загальних рамках споконвічної боротьби з колоніалізмом. Такий дискурс акцентував увагу на негативних наслідках англійського завоювання Ірландії та особливостях різних періодів британського колоніального правління, яке супроводжувалося розоренням, репресіями, економічною експлуатацією та масовою еміграцією населення. Своєї завершеної форми традиціоналістська концепція набула наприкінці 1960-х – початку 1970-х рр. у так званому «каноні ірландської історії», прихильники якого виступали за скасування приналежності Північної Ірландії до Сполученого Королівства та її возз'єднання з південною частиною острова – Ірландською Республікою. У різних варіаціях цей підхід відтворювався в працях багатьох істориків та публіцистів.

Розробники й послідовники традиціоналістської концепції генерували «меморіальні міфи» ірландської історії з метою впливу на громадську думку та історичну свідомість, нав'язуючи три основних ідеї. По-перше, концепцію віковичної давності ірландської нації та автохтонної державності, існування яких переривалося грубим втручанням зовнішніх сил. По-друге, твердження (подане частіше як аксіома) про безперервну боротьбу народу з колоніальним режимом за свободу і власну державу й водночас заперечення будь-яких позитивних наслідків від компромісів, взаємодії та культурної адаптації в

межах Сполученого Королівства. По-третє, обґрунтування імперативної перспективи возз'єднання Північної Ірландії з Ірландською Республікою за визнання неприйнятності поступок англійському колоніалізму. Концепція «канону», окрім суто політичного підґрунтя, була викликана необхідністю протистояти «пробританським течіям» в історіографії, представники яких намагалися заперечувати тлумачення Ірландії як колонії, принаймні у деякі історичні періоди, та були схильні позначати її скоріше як «проблему» англійської внутрішньої політики. До цього напрямку можна віднести дослідження більшості британських авторів, переважну частину північноірландських авторів, які є послідовниками протестантсько-юніоністської традиції, а також багатьох ірландських вчених, тією чи іншою мірою пов'язаних з британськими університетами.

Окреме місце в історіографії історії Ірландії належить представникам марксистської та неомарксистської шкіл, яких з точки зору загальної класифікації можна вважати дотичними до традиціоналістського напрямку. Найвідомішими ірландськими авторами лівого (марксистського та ліво-націоналістичного спрямування) ХХ ст. вважаються Дж. Конноллі [139], Д. Грівз [157], Л. де Пеа [170] та М. О'Ріордан [167]. Увага до цього напрямку політичної думки пояснюється тим, що в його межах обґрунтування посутніх розбіжностей між цілями британського колоніалізму (імперіалізму) та засадами вільного розвитку ірландського суспільства набуло найбільш виразного й цілісного обґрунтування. Відтак найбільш відомі твори представників цього напрямку можуть розглядатися як одне з ідейних джерел політики ірландського нейтралітету.

Свою головну працю «Робітничий клас в історії Ірландії», видану у 1910 р. Дж. Конноллі¹, один із лідерів ірландського антиколоніального

¹ Джеймс Конноллі (1868-1916) – ірландський політичний діяч, соціаліст, один із засновників Лейбористської партії Ірландії. Учасник і один з провідних організаторів Великоднього визвольного повстання 1916 р. в Ірландії.

повстання 1916 р., присвятив ролі трудящих верств в історії країни та боротьби робітників за свої права. Дж. Конноллі обстоював тезу, що головним завданням робітничого класу є відвоювання країни у британських колонізаторів та їхніх місцевих союзників-юніоністів, що мало відкрити шлях до побудови справедливого суспільства у незалежній країні.

Ідейну традицію Дж. Конноллі продовжував лідер Компартії Ірландії у 1970-1980-х рр. М. О'Ріордан (1917-2006 рр.). На його думку, Ірландія, що була першою за часом завоювання англійською колонією, стала також однією з перших країн, що проголосили незалежність. Адже після відокремлення американських колоній наприкінці XVIII ст. саме Ірландія стала тією слабкою ланкою, де «луснули кайдани британської колоніальної імперії» [167, с. 52].

Окремої уваги заслуговують праці ірландського історика лейбористського спрямування Д. Грівза. Аналізуючи причини виникнення «ірландської проблеми», він зауважував, що ольстерське питання – це не тільки проблема Північної Ірландії. «Північноірландське протистояння не існує саме по собі, а є проявом старого ірландського (колоніального) питання, створеного британською політикою по відношенню до Ірландії в цілому» [157, с. 41]. Головним напрямком в дослідженні Д. Грівза було вивчення внутрішнього механізму англійської колоніальної політики щодо ірландської проблеми, починаючи з розділення Ірландії згідно англо-ірландського договору 1921 р.

Значний інтерес становить дослідження викладача Дублінського університету, лівого республіканця Ліема де Пеа. Цей дослідник, член Лейбористської партії Ірландії, ставив за мету роз'яснити сутність ольстерської кризи, зробивши акцент на її витоках, розкритті історичних коренів, виявленні динаміки протистояння соціальних груп, які боролися поміж собою протягом століть. Він переконливо зображує, як штучно консервувався й поглиблювався поділ між католиками та протестантами в

Ольстері, який у 1921 р. був відокремлений від основної частини території Ірландії [170, с. 22].

Сучасний американський дослідник Е. Вульф розглядає ірландську проблему в руслі структуралістської концепції «світових систем». Використовуючи поняття «ядра» та «периферії», він обґрунтовує концептуальну тезу К. Маркса про те, що Ірландія стала «першою англійською колонією», та справедливо доводить, що «капіталістичний розвиток створив периферію в межах самого ядра» [156, с. 297]. Ірландія була саме такою колоніальною периферією, адміністративно включеною до складу метрополії за фіксації її нерівноправного статусу. Показово, що такий підхід і досі залишається предметом полеміки, адже переважна більшість англійських істориків ХХ ст. заперечувала подібні висновки й займала апологетичні позиції стосовно ольстерських юніоністів – ініціаторів і провідників розколу Ірландії на початку ХХ ст. Відтак, публічно засуджуючи гноблення «малих націй» у континентальній Європі, британські політики свідомо ігнорували суперечності конституційного устрою самого Сполученого Королівства ХІХ – початку ХХ ст.

Хоча впродовж останніх десятиліть традиціоналістсько-націоналістичний напрям загально втратив панівну роль в ірландській історичній науці, він і досі займає вагоме місце в загальному комплексі історичних досліджень і має численних послідовників попри значні зрушення й позитивні здобутки, позначені заходами щодо політичного врегулювання північноірландської проблеми. Загалом, слід відзначити, що тлумачення завдань і спрямованості зовнішньої політики Ірландії з боку основних шкіл традиціоналістської течії в ірландській історіографії пов'язувалося переважно або значною мірою з антиколоніальною традицією. Такий концептуальний підхід базувався на визнанні природного права народів на національне визволення та містив суттєвий антиімперіалістичний

компонент, який найбільш виразно простежувався в аргументації представників марксистського та неомарксистського напрямів.

Натомість становлення «ревізійоністського» напрямку в ірландській історичній науці відбувалося під впливом розвитку європейського інтеграційного проекту та значною мірою в контексті спроб розв'язання північноірландської проблеми на засадах самоврядування, розподілу влади між основними громадами та визнання пріоритетності безумовного дотримання основних прав людини. Впродовж останніх десятиліть популярність ревізійоністського підходу в дослідженнях ірландських істориків ставала все більш помітною. Цей напрям широко використовує методологію порівняльних досліджень, моделювання альтернативних сценаріїв і пошук компромісів зі спірних питань. Близькі до ревізійоністського напрямку позиції простежуються в працях таких дослідників зовнішньої політики Ірландії, як К.К. О'Браєн [237; 238], Р. Фаннінг [306], Г. Фіцджеральд [143; 144; 146; 147], М. Фіцджеральд [199; 200].

Проблематика ірландського нейтралітету розглядається переважно в спеціальних історичних і політичних дослідженнях, присвячених зовнішній політиці Ірландії та її участі в міжнародних відносинах. В огляді історіографії з проблематики ірландського нейтралітету варто особливо відзначити роботу ірландського дослідника і політичного діяча Коннора Круза О'Браєна «Ірландія в міжнародних відносинах» (1969 р.). Основну увагу автор приділив описанню періоду становлення зовнішньої політики Ірландії в 1920-1930-тих рр. та під час Другої світової війни. Водночас дослідження містить короткий аналіз дебатів 1949 р. щодо перспективи вступу Ірландії до НАТО [325].

В контексті демонстрації важливості нейтралітету як органічного принципу зовнішньої політики, К.К. О'Браєн посилався на міжпартійні дебати кінця 1940-х рр. Зазначена праця К.К. О'Браєна й досі залишається одним із кращих коротких нарисів етапу становлення ірландської зовнішньої

політики та містить докладне описання діяльності ірландської делегації в структурах ООН з позицій її безпосереднього учасника.

Праці К.К. О'Браєна [237; 238], який був членом ірландської урядової делегації в ООН, а згодом – представником Генерального секретаря ООН Д. Хаммршельда в конголезькій провінції Катанга (1961 р.), одним із перших ірландських депутатів Європейського парламенту (1973 р.) та міністром зв'язку в уряді країни (1973-1977 рр.) знаменували розвиток альтернативного підходу до ірландської історичної традиції. Показовою рисою в його ставленні до позначених збройними зіткненнями подій 1969 р. у Північний Ірландії стало принципове неприйняття крайніх течій ірландського республіканського націоналізму через їх прихильність до терористичних методів боротьби.

Доцільно також акцентувати особливу увагу на дослідженнях співробітника Інституту державного управління Ірландії Патріка Кітінга – автора багатьох книг і статей з питань зовнішньої політики та міжнародних відносин [див.: 214-220]. В його ґрунтовному дослідженні «Формування ірландської зовнішньої політики» (1973 р.) основну увагу було приділено «способу розгляду зовнішньополітичних питань в ірландській політичній системі», а також принциповим підходам ірландських політичних кіл до головних проблем у міжнародних відносинах. У цій праці порушуються питання нейтралітету та безпеки, однак звернення до них виглядає фрагментованим і здебільшого стосується парламентських слухань, безпекових питань у довоєнні часи та в період Другої світової війни. У роботі міститься короткий огляд внутрішньополітичної дискусії про перспективи політики нейтралітету. Останній розділ роботи «Нова дипломатія Ірландії» присвячений політичним наслідкам змін у зовнішньому середовищі Ірландії, обумовлених набуттям членства в Європейських Співтовариствах [219]. Зазначена праця П. Кітінга й досі посідає важливе місце в історіографії ірландської зовнішньої політики.

Серед наукових праць П. Кітінга важливе місце займає монографія «Місце серед націй: питання ірландської зовнішньої політики», опублікована в 1978 р. У ній предметно розглянуто основні проблеми зовнішньої політики країни, включаючи шість проблемних напрямів: незалежність, безпеку, єдність, добробут, глобальний порядок і глобальне правосуддя [214]. Втім, питання безпеки розглядалися автором дуже стисло, з переважним акцентом на ольстерській проблемі. Питання нейтралітету, оборони та безпеки дотично порушуються в контексті розгляду інших змістовних сюжетів. П. Кітінг пояснює звернення до нейтралітету як до інструменту посилення ірландської ідентичності, а також зосереджується на визначенні окремого змісту принципу нейтралітету в контексті англо-ірландських відносин та відносин із США [214]. У зазначеній праці П. Кітінг провів ґрунтовне дослідження діяльності «Ірландської Вільної Держави» у Лізі Націй й детально висвітлював політичну роль Е. де Валері² як ініціатора та одного з архітекторів політики ірландського нейтралітету.

У книзі «Особлива позиція: ірландський нейтралітет у 1980-х рр.» (1984 р.) П. Кітінг здійснив першу в сучасній ірландській історіографії спробу науково-теоретичного аналізу витоків, статусу та політичного змісту ірландського нейтралітету. Робота містить порівняльний аналіз австрійської, шведської, швейцарської та фінської моделей нейтралітету, а також оцінку дипломатичних і військових чинників, які впливали на зовнішньополітичну позицію Ірландії та перебіг ірландських дебатів щодо статусу нейтралітету. Проте зміст концепції нейтралітету, як основи зовнішньополітичної стратегії держави, був розглянутий П. Кітінгом відносно стисло й оглядово. Доцільно відзначити, що в роботі відсутнє чітке визначення нейтралітету, який

² Еймон де Валера (1882-1975 рр.) – політичний і державний діяч Ірландії ХХ ст. Здобув популярність під час війни за незалежність Ірландії (1919-1921 рр.). Ініціатор і провідний автор Конституції Ірландії (1937 р.), прем'єр-міністр Ірландії (1937-1948, 1951-1954, 1957-1959 рр.), президент Ірландії (1959-1973 рр.).

описується переважно в функціональному вимірі – як «неучасть у війнах з іншими державами» [215].

Ірландський дослідник Джон Кеш [186] відзначав провідний вплив «національного питання» на політику ірландського нейтралітету, внаслідок чого інші важливі міжнародні проблеми вважалися «підпорядкованими» цьому основному питанню політичної повістки. У своїх дослідженнях він доводив, що після 1920 р. Північна Ірландія формально залишалася сферою поширення політичної та громадянської культури Великої Британії й це безпосередньо впливало на її становище. Проте згодом ця провінція Сполученого Королівства почала тяжіти до якісно нових орієнтирів у власному розвитку, що знайшло відображення в мирних переговорах, підписанні угоди Страсної п'ятниці (1998 р.) та її схваленні на місцевому референдумі.

Серед праць, різною мірою присвячених питанням реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії, доцільно згадати роботи ірландських дослідників Б. Гірвіна [203-205], М. Кеннеді [223; 224], Д. Кеога [225; 226], М. О'Дріскола [239; 240; 326; 327], Р. Фаннінга [306; 307], М. Фіцджеральда [199; 308], Ю. О'Халпіна [241] та ін.

Особливе місце в історіографії зовнішньої політики Ірландії займають праці М. Фіцджеральда «Від протекціонізму до лібералізації: Ірландія та ЄЕС 1957-1966» [200], «Ірландський нейтралітет та європейська інтеграція, 1960-1972 рр.» [199], «Відносини Ірландії в межах ЄЕС» [308], в яких ґрунтовно розглядалися політичні мотиви й передумови вступу, а також підведено підсумок перших наслідків приєднання Ірландії до Європейських Співтовариств.

Важливе місце в становленні науково-аналітичного підходу до ролі принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії займає праця ірландського дослідника Р. Фаннінга «Ірландський нейтралітет: історичний огляд» [306], в якій автор висвітлює історію ірландського нейтралітету в

контексті англо-ірландських відносин. Для Р. Фаннінга головний інтерес становив нейтралітет не в контексті точної термінології, що стосується правового статусу держави в період воєнного часу, а скоріше нейтралітет у ширшому сенсі – як традиційний та де-факто концептуальний принцип зовнішньої політики Ірландії від часу здобуття незалежності.

Ірландський історик Дермот Кеог особливу увагу приділяв проблемам становлення взаємозв'язків Ірландії з країнами Західної Європи. Ці аспекти досліджувалися в його працях «Ірландія та Європа, 1919-1948 рр.» [225] та «Ірландія та виклик європейської інтеграції» [227], в яких проаналізовано зовнішньополітичний курс Ірландії та його еволюцію впродовж ХХ ст. Автор підкреслює, що рішення приєднатися до європейського інтеграційного процесу означало відмову від політики протекціонізму, якої традиційно дотримувалися Е. де Валера та його політичні послідовники.

Суттєвий вплив на розвиток ірландських досліджень у галузі міжнародних відносин та зовнішньої політики мало створення міжвідомчого Національного комітету з дослідження міжнародних відносин (1977 р.), до якого увійшли представники наукових установ, громадських об'єднань, Конфедерації ірландської промисловості, профспілок та урядових структур.

Пожвавленню досліджень в галузі зовнішньої політики країни сприяло об'єднання наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. державного архівного управління та документального фонду державної канцелярії в рамках Національного архіву Ірландії, до якого були передані фонди Департаменту прем'єр-міністра й Департаменту (міністерства) закордонних справ. Не менш важливе значення мала діяльність спеціальної комісії Департаменту закордонних справ та Ірландської Королівської академії з підготовки та видання серії «Документи зовнішньої політики Ірландії». Усього за період із 1998 р. було видано 11 томів, які охоплюють період з 1919 по 1961 рр.

З кінця 1990-х рр. спостерігалось значне збільшення кількості досліджень, присвячених різним аспектам зовнішньополітичної діяльності та

міжнародних відносин Ірландії. Серед них слід відзначити низку праць, у яких висвітлювалася участь Ірландії в ООН [235; 243; 294; 310], зокрема в період 1957-1961 рр. [243], коли в діяльності ірландської дипломатії чітко вимальовувалися антиколоніальні риси національної ідентичності, прямо пов'язані з історичним досвідом цієї країни.

Стосовно тематики досліджень доцільно відзначити появу праць, пов'язаних зі становленням і розвитком дипломатичних зв'язків [223; 307], проголошенням та специфікою дотримання нейтралітету в різні періоди після початку Другої світової війни [195; 309], розвитком історичної науки та формуванням дослідницьких шкіл у галузі міжнародних відносин [184].

З початку 2000-х рр. значного поширення набули дослідження загального характеру, присвячені взаємозв'язку між національною ідентичністю, політичною культурою та взаємопов'язаністю різних європейських країн у сфері зовнішньополітичної та безпекової співпраці [210; 247; 248; 250; 251; 336].

В цьому сенсі доцільно відзначити плідну наукову діяльність професора Школи політики та міжнародних відносин в Університетському коледжі Дубліна Бена Тонри, який у своїх численних працях розробляв тематику, пов'язану з процесом формування зовнішньої політики країни [249], проявом впливу чинників національної ідентичності на визначення пріоритетів і реагування на події міжнародного життя, впливом європеїзації на взаємну адаптацію зовнішньополітичних відомств різних країн ЄС до виконання цілей спільної зовнішньої та безпекової політики європейської спільноти [251; 335]. У своїх дослідженнях Б. Тонра застосовує методи політичного аналізу європейських міжнародних відносин, включно з використанням порівняльного підходу та виявленням зв'язку між особливостями політичної культури й національної ідентичності окремих країн. Розвиваючи концепцію «соціально конституюваних інституцій» датського дослідника О. Вевера, Б. Тонра використовує методологію аналізу

зовнішньополітичного процесу на трьох рівнях, які включають політичний вибір (рівень базових рішень), рівень основних проблем і напрямків зовнішньої політики (включаючи членство в ЄС, нейтралітет, реагування на війну в Іраку тощо) та концепцію держави (або нації, яка є своєрідним відображенням самовизначення). За такого підходу політичні принципи зовнішньої політики та форми їх реалізації можуть розглядатися як прояви національної ідентичності й набувати принципового значення в контексті обґрунтування та еволюції загальної концепції державної політики [248, р.10-11].

У західній історіографії (окрім ірландських або безпосередньо пов'язаних з Ірландією авторів) проблематика реалізації принципу ірландського нейтралітету, за винятком періоду Другої світової війни, представлена загальними працями з питань зовнішньої політики й міжнародних відносин, які здебільшого опосередковано торкаються цієї проблеми. У них основну увагу приділено питанням становлення зовнішньої політики Ірландії як нової незалежної держави [297], відносинам зі США [299], особливостям політико-економічної інтеграції Ірландії до ЄС, впливу ірландської діаспори та шляхам врегулювання ольстерської проблеми.

У цьому контексті доцільно згадати статтю американського дослідника Н. Джессе, який пояснював причини та витоки ірландського нейтралітету комплексом чинників, таких як природне прагнення до зміцнення суверенітету, антиколоніальна специфіка ірландського націоналізму, острівна відокремленість від європейських конфліктів ХХ ст. та відсутність військових засобів захисту власного узбережжя [312].

У переліку досліджень американських авторів варто виокремити працю професора історії Університету штату Юта (США) Роберта Коула «Пропаганда, цензура та ірландський нейтралітет у Другій світовій війні» (2006) [188]. У цьому дослідженні автор використав значний обсяг джерел з архівних фондів Ірландії, Великої Британії, США та Канади. У роботі

проаналізовано застосування та вплив різних методів і каналів поширення пропаганди, в тому числі через пресу, інші друковані засоби масової інформації, радіомовлення та кінематограф, що працювали в Ейре. Детально висвітлено діяльність державного бюро цензури, яке контролювало інформаційний простір Ейре та контент інформаційних агентств. У дослідженні проаналізовано цікавий матеріал, який ілюструє ставлення різних угруповань американців ірландського походження до ірландської політики нейтралітету в Другій світовій війні, адже частина їх підтримувала неучасть Ірландії у війні, тоді як інші виступили проти дотримання Ірландією нейтралітету. У цьому докладному дослідженні «війни слів» довкола нейтралітету Ейре автор розглядає такі теми, як динаміка громадської думки, спрямування політики уряду, планування пропаганди, цілі, зміст і канали поширення інформації, а також мету й тактику цензури.

Серед західних наукових центрів поза межами Ірландії, в яких діють відомі школи ірландистики, доцільно відзначити університет м. Ренн у Франції, який видає журнал «Ірландські студії» («Études Irlandaises»), Центр ірландських досліджень в Університеті Даларна (Швеція), який видає журнал «Північні ірландські студії» («Nordic Irish Studies»), Університет Сент-Томас у Міннесоті (США), який видає журнал «Новий іберійський огляд» («New Hibernia Review») та Університет Флоренції (щорічник «Ірландські студії»; «Studi irlandesi»).

У британській історіографії окремі аспекти зовнішньої політики Ірландії розглядаються в контексті ширшої проблематики, включаючи політичні відносини в період Другої світової війни, «холодної війни» та стосунки Великої Британії з ЄЕС. Такий підхід зокрема простежується в працях Дж. Норткотта, А. Даффа, К. Пілкінгтона, Дж. Янга та ін. Приміром, у дослідженні Дж. Янга «Британія та європейська єдність, 1945-1992» основну увагу приділено особливій позиції Сполученого Королівства в європейських інтеграційних процесах [255].

Автор одного з найбільш ґрунтовних досліджень, присвячених історії Ірландії в роки Другої світової війни, британський політичний оглядач і журналіст Р. Фіск [198] вважав передумовою ірландського нейтралітету встановлення Ейре контролю над своїми портами. На його думку, якби британський уряд досяг успіху на переговорах 1940 р. про відновлення британського контролю над ірландськими портами, історія відносин між Великою Британією та Ірландією другої половини ХХ ст. могла б безповоротно змінитися. Р. Фіск провів комплексний аналіз становища Ірландії під час Другої світової війни, доводячи, що основною причиною вибору на користь нейтралітету, як принципу безпекової політики Ірландії, була ольстерська проблема.

Серед досліджень британських авторів окремої уваги заслуговує праця професора Університету Суонсі (Уельс) Джорджа Бойса «Від війни до нейтралітету: англо-ірландські відносини 1921-1950 рр.» (2009) [296]. Автор відштовхується від подій англо-ірландської війни, яка тривала в період з 1919 р. по липень 1921 р. Після закінчення воєнних дій, 6 грудня 1921 р., офіційні представники урядів Великої Британії та Ірландії підписали мирний договір, що мав регулювати англо-ірландські відносини в наступні тридцять років. Деякі положення договору спричинили серйозні проблеми та ускладнення, які відчувалися ледве не до кінця ХХ ст. У цьому сенсі Дж. Бойс акцентує увагу на проблемі Ольстеру як одному з ключових джерел протиріч у відносинах між Сполученим Королівством та Ірландією та вважає її основним мотиваційним чинником, який сприяв дистанціюванню Ірландії та проголошенню нею нейтралітету.

У багатьох роботах британських дослідників часто зустрічається негативно-презирливе ставлення до ірландського нейтралітету, започатковане образливими висловлюваннями У. Черчилля на адресу Е. де Валери та політики його уряду. В роки «холодної війни» британські політики неодноразово висловлювали скептичні оцінки з приводу нейтрального

статусу або взагалі розглядали позицію Ірландії як порушення принципу одностайності Заходу й монолітності західної солідарності. Утім, оскільки ірландський нейтралітет витримав випробування часом, це явище спонукало окремих британських авторів до більш уважного вивчення проблеми. У зв'язку з цим шотландський історик Т. Селмон зауважував, що впродовж ХХ ст. представники різних ірландських урядів посилялися на політику «традиційного нейтралітету», значення якого залежало від конкретних обставин. Центральну проблему в дослідженнях Т. Селмона [245; 330] посідає співвідношення понять «нейтралітет» і «неприєднання». На його думку, позиція Ірландії не відповідала обом цим визначенням, тим більше, що дотримання нейтралітету загрожувало поставити під сумнів набуття країною членства в Європейських Співтовариствах. Принагідно зауважимо, що в ситуації 1960-х – початку 1970-х рр. закиди Т. Селмона видавалися достатньо серйозними, адже рішення про вступ до ЄС низки нейтральних країн (Австрії, Швеції, Фінляндії, Мальти та Кіпру) ухвалювалися пізніше й за інших політичних умов – у 1990-х та початку 2000-х рр.

Окрему проблему в західній історіографії становить оцінка впливу кризи в Ольстері, від початку її загострення до спроб врегулювання, на зовнішню політику Ірландії та еволюцію ірландської концепції нейтралітету. У цьому сенсі можна вважати показовим дослідження франко-ірландського науковця П'єра Жоаннона, присвячені подіям у Північній Ірландії [212; 313]. Автор ґрунтовно аналізує перебіг поступової деескалації північноірландського конфлікту та виявляє причини та обставини зміни політичного позиціонування ІРА в 1980-х рр. П. Жоаннон відзначає, що перехід лідерів ІРА до невоєнних методів відбувся ще до терактів у Нью-Йорку 11 вересня 2001 р., які сприяли суцільній дискредитації тероризму як методу політичної боротьби. На прикладі Північної Ірландії в працях П. Жоаннона проілюстрована нерезультативність використання силових засобів у процесах регулювання конфліктних ситуацій етнополітичного

характеру. Завершення громадянської війни в Північній Ірландії, передумовою чого стала відмова ІРА від використання зброї, ще не означає повного розв'язання конфлікту. Адже для подолання тяжких наслідків політичного та психологічного характеру, спричинених міжобщинним конфліктом, потрібні десятиліття [313]. Проте, на думку П. Жоаннона, в разі успішного дотримання умов мирної угоди (1998 р.), втілення схеми політичного врегулювання може сприяти певній корекції зовнішньої політики Ірландії.

В Україні та в середовищі української громади в еміграції інтерес до історії Ірландії виявився ще на початку ХХ ст. У таких творах, як «Листи про Ірландію» О. Кониського (1904 р.), «Оповідання про Ірландію» Д. Дорошенка (1907 р.), «Як Ірландія здобула собі волю» М. Григоровича (1924 р.), «Національна революція в Ірландії» Ф. Крушинського (1931 р.), «Данило О'Коннель» Д. Варнака (1935 р.) увагу українських авторів привертала розвиток руху за самоврядування та висунення й спроби реалізації програми «національної революції». Основна увага зосереджувалася на подіях 1916-1923 рр. та аналізі їх наслідків. Головна особливість цих досліджень стосувалася порівняння історії й національних рухів ірландського та українського народів. Найпереконливіше цей аспект представлено в книзі М. Григоровича, який порівнював становище ірландського та українського народів і знаходив багато спільних моментів у політиці англійської адміністрації в Ірландії, російської й польської влади в Україні [158, с. 63].

Серед сучасних українських дослідників, які вивчали різні періоди та проблеми історії Ірландії, доцільно відзначити праці К. Гулої [363], Е. Кучменко [163], О. Сахновського, А. Семків [366], Теленко О.М. [367], С. Толстова [282-284] та О. Черевко [277].

У праці Е. Кучменко «Ірландія і Ольстерська криза, пошуки шляхів її подолання у другій половині ХХ ст.» [163] розглянуто історичні корені

конфлікту в Північній Ірландії. На думку Е. Кучменко, конфлікт в Ольстері є наслідком перетину багатьох чинників – соціальних, економічних, національних, релігійних, які фокусуються в протистоянні двох громад – протестантської та католицької. В роботі Е. Кучменко відзначалися такі чинники ситуації в Ольстері, як дискримінація католиків, непропорційний розподіл доходів, зростання самосвідомості нової генерації католицької інтелігенції, які в 1960-х рр. спричинили загострення кризи в північноірландському суспільстві, що тривала до кінця ХХ ст. [163, с. 5].

Різні аспекти, пов'язані з політикою британського уряду та проблемою Ольстера в англо-ірландських відносинах, представлені в дослідженнях С. Толстова [283; 284]. Проблематика ольстерської кризи розглядається в дисертаціях К. Гулої [363] та О. Теленко [367], в яких побічно висвітлено позицію Європейського Співтовариства щодо нормалізації стосунків між Ірландською Республікою та Північною Ірландією. У кандидатській дисертації А. Семків «Інтеграція Ірландії до ЄЕС: становлення та реалізація політико-економічних взаємовідносин (1961-1993 рр.)» проаналізовано інтереси та політико-економічні підходи Ірландської Республіки щодо участі в європейському інтеграційному проекті [366].

Загалом огляд української історіографії свідчить про відсутність спеціальних досліджень, пов'язаних із проголошенням та реалізацією принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії, а також комплексних досліджень зовнішньої політики цієї країни. У працях українських авторів епізодично розглядалися лише окремі питання зовнішньої політики Ірландії, зокрема, в статті С. Толстова «Проблема Ольстера в англо-ірландських відносинах (80-ті рр.)» [284].

Серед робіт російських авторів початку ХХ ст. представляє інтерес праця Г. Афанасьєва «Історія Ірландії» [153], уперше опублікована в 1907 р. Особливу увагу в ній було приділено соціально-економічному становищу Ірландії та передумовам активізації національно-визвольного руху. Автором

приділено значну увагу впливу британської політики насильницької уніфікації та цілеспрямованого використання релігійно-конфесійних антагонізмів на політичні настрої ірландського суспільства.

Особливістю радянської історіографії історії Ірландії була ідеологічна складова, яка поєднувала аргументовано жорстку критику британської політики в Ірландії, деталізоване вивчення перебігу національно-визвольної революції та ангажовано-критичні оцінки суспільного розвитку та внутрішньої політики урядів Ірландської Республіки.

Період боротьби ірландського народу за самостійність детально розглядався в працях А. Колпакова [161], присвячених історії Ірландії другої половини XIX – середини XX ст. Серед робіт радянських авторів зберігає наукове значення колективна монографія з історії Ірландії від найдавніших часів до кінця 1970-х рр. за редакцією Л. Гольмана [159]. Утім у висвітленні соціально-економічних процесів в Ірландській Республіці її автори вдавалися до ідеологічно мотивованих оцінок, негативно подаючи політику залучення іноземних інвестицій, яка в підсумку стала суттєвим імпульсом прискорення економічного зростання.

Переважна більшість історичних та політичних досліджень радянського періоду була присвячена ольстерській проблемі. Серед радянських та російських авторів, які займалися дослідженням кризи в Північній Ірландії та її ролі в політиці Великої Британії та Ірландії, доцільно згадати таких авторів, як М. Орлова [169; 278], О. Полякова [172], М. Стрежньова [174], О. Шахназаров [178].

Окремий напрям досліджень істориків, правознавців та політологів стосується розробки теоретичних і прикладних проблем міжнародної безпеки. У контексті предмету та дослідницьких завдань дисертації видається важливим залучення результатів досліджень, які стосуються інституту нейтралітету в міжнародному праві та його використання в зовнішній політиці країн світу. Серед них провідне місце займають праці Б. Ганюшкіна,

О. Тиунова [176], Ю. Умеренка [285; 286], О. Хлестова [288], К. Агьюс [180; 292], Н. Вайлі [254], П. Йоенніемі [314-316], Г. Ліндстрема [230], Х. Ньюхолда [236; 323; 324] та ін.

Детальний огляд позиціонування нейтральних та невоюючих країн під час Другої світової війни міститься в колективній монографії британських істориків під редакцією Н. Вайлі «Європейські нейтралі і невоюючі держави під час Другої світової війни» [254], виданій у Кембриджі (2009 р.). Робота містить значний фактологічний матеріал, який ілюструє ставлення урядів окремих нейтральних країн до міжнародних подій та виникнення загроз, які безпосередньо впливали на їх поведінку під час війни.

Радянський юрист-міжнародник О. Тиунов у своїй фундаментальній монографії «Нейтралітет у міжнародному праві» (1968 р.) [176] досліджував цей інститут у трьох різновидах: нейтралітет під час війни, постійний і позитивний нейтралітет. Згідно міжнародної практики, відносини між воюючими й нейтральними державами регулюються низкою міжнародно-правових норм. Ці норми визначають специфічні зобов'язання держав, які беруть або не беруть участь у війні. Головне дослідницьке завдання О. Тиунов вбачав у визначенні та класифікації взаємних прав і обов'язків нейтральних і воюючих держав, ролі нейтральних держав у попередженні та врегулюванні військових конфліктів, порівнянні архаїчних та новітніх правил застосування нейтралітету.

Політичні та теоретичні аспекти нейтралітету в контексті європейської безпеки знайшли відображення в дослідженнях сучасних українських авторів, зокрема В. Вдовенко [256], А. Мартинова [260-262], В. Манжолі [165], Н. Мельник [263], О. Коломійця [259], О. Потехіна [280], Л. Чекаленко [289] та інших авторів.

У дослідженнях фахівців із міжнародного права основна увага приділяється нормативно-правовим аспектам виникнення феномену нейтралітету (П. Йоенніемі, Г. Ліндстрем), особливостям застосування й

тлумачення цього поняття (К. Агьюс, К. Дівайн, М. Пашков), процесу юридичного оформлення статусу нейтралітету та прикладам його практичного втілення (Ж. Бінтер, О. Тіунов, Ю. Умеренко). Оцінюючи критерії нейтралітету, дослідники відзначають, що держави, які проголосили політику неприєднання або прийняли статус нейтралітету, відмовляються вступати у військові блоки, надавати свою територію під іноземні військові бази, проводять миролюбну зовнішню політику. Загалом дослідники фіксують певні відмінності між юридично закріпленими і політично проголошеними формами нейтралітету або неприєднання. При цьому відзначалося збільшення кількості країн, які утримувалися від прямої участі в біполярній конфронтації та прагнули розширювати «зону миру».

1.2. Джерельно-документальна база дослідження.

Дослідження обраної проблеми обумовлює потребу в залученні широкого кола джерел документального, політико-правового, інформаційного та особистого характеру. Опрацювання джерельної бази дослідження обумовлює поділ джерел, які відображають процес становлення та реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії 1937-2009 рр., на сім груп:

- 1) нормативно-правові акти Ірландії;
- 2) міжнародні договори, угоди та конвенції, пов'язані з визначенням поняття нейтралітету та нейтральним статусом європейських країн;
- 3) документи зовнішньої політики Ірландської Республіки, включаючи документи пов'язані з ольстерською проблемою;
- 4) офіційні документи ЄС, ООН, НАТО, які різною мірою стосуються формування зовнішньої політики Ірландської Республіки, або питань, що впливали на зовнішньополітичний курс країни;

5) матеріали парламентських дебатів, референдумів, парламентських та президентських виборів в Ірландії, звіти європейських статистичних відомств (Євростат, Євробарометр);

6) політичні праці, публічні виступи державних діячів і мемуарна література;

7) матеріали періодичних видань та інформаційних агентств.

До першої групи джерел автор відносить нормативні акти та пов'язані з ними архівні матеріали з історії Ірландії. До цієї групи належать: Конституція Ірландської Республіки [7]; поправки до Основного Закону, які приймалися в процесі участі країни в ЄЕС [8; 9]; законодавчі акти парламенту [2-6]; «Білі книги» з питань оборони та зовнішньої політики [10-13], національні декларації з приводу визначення параметрів безпекової політики країни [33; 34].

Основним Законом Ірландської Республіки є Конституція [7], прийнята урядом Е. де Валери 29 грудня 1937 р., в якій закріплено статус Ірландії як суверенної держави. Конституція визначає Ірландію як незалежну й демократичну державу, підтверджує невід'ємне право її народу обирати власну систему управління та визначати напрями розвитку суспільства згідно зі своїми традиціями. В початковій редакції Конституції Ірландії 1937 р. зазначалося, що національна територія складається з усього острова Ірландія, а Північна Ірландія розглядалася як територія, тимчасово анексована іншою державою. Окремим положенням у Конституції (ст. 44) було визначено «особливий статус» католицизму як релігії більшості населення. Ця стаття фактично обумовлювала певні юридичні підстави для втручання католицької ієрархії в політику. Згодом, за результатами референдуму 1972 р. [124] та в процесі прийняття П'ятої поправки до Конституції, це положення було скасовано.

Загалом нейтралітет Ірландії більшою мірою можна вважати питанням формування та практичної реалізації державної політики, а не вимогою

статутного законодавства. Опосередковано це закріплено в Конституції Ірландії у ст. 29.4.9. В ній проголошується, що Ірландська Республіка не повинна приймати рішення, схвалені Європейською Радою про створення спільної оборони відповідно до ст. 42 Маастрихтського договору (Договору про Європейський Союз у редакції 1992 р.) [67].

Згідно ірландської конституційної традиції, внесення змін до Основного Закону можливе лише шляхом національного референдуму (ст. 27 Конституції). Значна частина цих змін була прямо чи побічно зумовлена членством у Європейських Співтовариствах та Європейському Союзі. У контексті представленої дисертації увага приділяється насамперед тим поправкам, які були безпосередньо обумовлені долученням Ірландської Республіки до процесів європейської інтеграції, включаючи набуття членства в ЄЕС та ухвалення нових версій установчих договорів.

Членство в Європейському Економічному Співтоваристві вимагало передачі європейським інститутам ряду повноважень, які за Конституцією 1937 р. належали уряду та парламенту. У 1972 р. урядом партії Фіанна Файл на чолі з Джеком Лінчем було розроблено текст Третьої поправки до Основного Закону. Як наслідок до Конституції Ірландської Республіки вводилася нова стаття 29.4.3, за якою держава отримала можливість стати членом Європейських Співтовариств та визнавала перевагу європейського законодавства над національним законодавством Ірландії [9].

Приводом для внесення наступних змін до Основного Закону стало прийняття Єдиного Європейського Акта 1986 р. [61]. Десята поправка до Конституції Ірландії [8], яка надала можливість державі ратифікувати Єдиний Європейський Акт, була прийнята в 1987 р. у відповідь на постанову Верховного Суду в справі Раймонда Кротті [1].

Одинадцята поправка до Конституції Ірландії (1992 р.) визнавала чинність Договору про Європейський Союз, підписаного в Маастрихті 7 лютого 1992 р. Вісімнадцята поправка дозволяла ратифікацію чергового

європейського установчого договору – Амстердамського (1998 р.). Дев'ятнадцята поправка (1998 р.) стосувалася зміни тлумачення Північної Ірландії як окупованої частини національної території і була спрямована на створення політичних умов для врегулювання північноірландської проблеми як основного дестабілізуючого чинника у відносинах між Ірландською Республікою та Сполученим Королівством. Внаслідок внесення цієї поправки до Конституції Ірландської Республіки Північна Ірландія визнавалася частиною Сполученого Королівства, що не має права на відокремлення без згоди більшості населення провінції. Двадцять шоста поправка дозволила ратифікувати Ніццький договір (2002 р.), за набуття чинності якого позитивно висловилися більшість учасників референдуму 19 жовтня 2002 р. Перша спроба ратифікації Ніццького договору зазнала невдачі на першому референдумі у 2001 р. Двадцять восьму поправку щодо ратифікації Лісабонського договору (2009 р.) теж вдалося прийняти тільки з другої спроби на референдумі 2 жовтня 2009 р.

Основним нормативно-правовим актом, який визначав засади політики Ірландії в сфері безпеки, був Закон про оборону 1954 р. [2]. Він містив застереження, що військовослужбовці ірландської армії не зобов'язані служити за межами держави (за винятком персоналу військово-повітряних сил та військово-морського флоту, щодо яких діяли окремі пом'якшені правила). Згодом вступ Ірландії до ООН у 1955 р. обумовив необхідність прийняття поправки до Закону про оборону (1960 р.), яка дозволяла участь військовослужбовців Ірландії в миротворчих операціях ООН, але за умови отримання трьох дозволів, які з 1990-х рр. стали називати «потрійним замком»:

- 1) ухвалення відповідної резолюції Ради Безпеки або Генеральної Асамблеї ООН;
- 2) надання офіційного дозволу з боку ірландського уряду;
- 3) отримання згоди парламенту Ірландії [3].

Наступна поправка до Закону про оборону 1954 р. була прийнята в 1993 р. Її мета полягала в узгодженні національного законодавства з главою VII Статуту ООН «Дії стосовно загрози миру, порушень миру й актів агресії» [4]. В подальшому чергова поправка, ухвалена 2006 р., конкретизувала й підтверджувала дозвіл ірландським військовим брати участь у регіональних миротворчих місіях ООН [5].

До 1994 р. в межах політичної системи Ірландії лідируючі позиції належали партії Фіанна Файл, яка виступала принциповим послідовником політики військового нейтралітету. У 1994 р. коаліційний уряд Джона Братона (1994-1997 рр. за участю Фіне Гел та Лейбористської партії Ірландії) у своїй програмі підтвердив намір дотримуватися політики військового нейтралітету, допоки не відбудеться відповідний референдум з даного питання.

Із точки зору визначення параметрів ірландського нейтралітету принципове значення має Національна декларація Ірландії, підготовлена до Севільського саміту Європейської Ради 21 червня 2002 р. [33]. Адже саме з цього часу Європейський Союз на офіційному рівні визнав військовий нейтралітет Ірландії як особливий статус країни в сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП). У документі визначалося, що Ірландія підтверджує свою участь у спільній зовнішній політиці та політиці безпеки ЄС у межах, які не суперечать її традиційній політиці військового нейтралітету. У відповідності зі своєю традиційною політикою військового нейтралітету, Ірландія не підлягає виконанню взаємних оборонних зобов'язань ЄС. Ірландія також не залучається до жодних планів розвитку європейської армії, а участь ірландських військ у збройних конфліктах вимагає надання дозволу на проведення відповідних операцій Радою Безпеки або Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, згоди уряду Ірландії та схвалення парламенту відповідно до ірландського законодавства.

Правило «потрійного замка», запроваджене в 1950-х рр., було підтверджено в «Білій книзі» з питань зовнішньої політики «Виклики та можливості за кордоном», підготовленій міністерством закордонних справ у 1996 р. [12]. Загалом, згідно викладених у «Білій книзі» формулювань, військовий нейтралітет Ірландії зумовлював її неучасть у Спільній політиці безпеки та оборони ЄС (СПБО). Утім, у ряді випадків спостерігалися певні відступи, які спричиняли занепокоєння з боку послідовних прибічників політики нейтралітету як гарантії державного суверенітету та спрямування дипломатії на захист цілей зміцнення миру та безпеки.

До другої групи джерел віднесено акти міжнародного права XIX – першої половини XX ст., які закріплювали на міжнародному рівні або відображали теоретичні засади нейтралітету. До них належать Заключний акт Віденського конгресу 1815 р. [16], конвенції, прийняті на II мирній конференції у Гаазі 1907 р. про права та обов’язки нейтральної країни під час війни [17 - 19], Женевська конвенція про поводження з військовополоненими 1929 р. [20], міжнародні документи, які визначають основні норми гуманітарного права, які побічно стосуються статусу нейтральних країн.

Згідно визначеної класифікації до третьої групи джерел ми відносимо документи зовнішньої політики Ірландії, позиційні документи МЗС, окремі документи міністерства оборони, а також міжнародні договори та окремі угоди, які стосуються проблеми Ольстеру [22; 23; 37; 42; 43; 45].

В роботі використано матеріали офіційного сайту Департаменту закордонних справ і торгівлі Ірландії (виконує функції МЗС), зокрема позиційні документи, що визначають офіційне тлумачення нейтралітету, завдань та принципів зовнішньої політики Ірландії, позиціонування країни в ЄС, ООН та інших міжнародних організаціях [24; 25; 27; 30; 31; 35; 36; 46].

Залучення основних документів у сфері зовнішньополітичного планування, зокрема «Білої книги» 1996 р. [12] та подальших програмних документів із питань зовнішньої політики [10; 11; 13; 28; 29; 32; 41; 44]

дозволяє порівняти ієрархію цілей та проаналізувати їх формулювання з точки зору співвідношення реалізму та ідеалізму в галузі міжнародної діяльності.

У 2000 р. урядом Берті Ахерна (партія Фіанна Файл, 1997-2008 рр.) була опублікована «Біла книга про оборону» Ірландської Республіки [10]. Її мета полягала в інформуванні громадськості про позицію й плани урядової політики в сфері оборони та безпеки держави. Документ містив описання основних проблем у цій сфері та пропонував шляхи їх розв'язання. У «Білій книзі» 2000 р. висвітлювалися поточний стан Збройних Сил та головні напрями подальшого розвитку оборонного сектору Ірландії на наступну декаду. В «Білій книзі» наголошувалося на тому, що більшість ірландців завжди дорожили військовим нейтралітетом Ірландії й визнають позитивні цінності, які він несе як у мирний, так і у воєнний час [10, р. 9-10, 20, 68]. Містилося загальне підтвердження статусу нейтралітету, який був політикою держави в умовах збройного конфлікту (Друга світова війна) та згодом служив основою для сприяння міжнародному миру й безпеці.

Стосовно проблем зовнішньої безпеки країни основний зміст існуючих загроз було окреслено в контексті проблем, пов'язаних із міжнародним тероризмом. Відносно наявних та потенційних терористичних загроз перелічувалися такі форми, як можливі напади на громадян Ірландії та інфраструктурні об'єкти, які могли ставати цілями атаки з боку екстремістів, або ж використання території Ірландії як майданчика для підготовки терористичних нападів «на наших сусідів» та інші країни ЄС. Така деталізація була пов'язана з оцінками потенційних планів терористичних формувань, які проводили спільні тренування включно з підготовкою терористичних атак на території Сполученого Королівства. Окрім того документ приділяв значну увагу проблемі міжнародної миротворчої діяльності. Адже ірландська зовнішньополітична концепція передбачає активну участь у діяльності ООН, спрямованій на зміцнення миру і

врегулювання конфліктів. З 1958 р. Ірландія брала постійну участь миротворчих місіях ООН. З цього приводу в документі підтверджувався принцип поєднання «політики військового нейтралітету» з активною участю в миротворчих операціях [10, р. 9-10].

Інший важливий чинник був пов'язаний з приєднанням Ірландії до програми «Партнерство заради миру» (1999 р.), участь у якій теж окремо обумовлювалася застереженнями, пов'язаними з традиційною політикою військового нейтралітету. На початку 1990-х рр. Ірландія висловила підтримку багатонаціональній операції НАТО в Боснії та Герцеговині. Приєднання до ПЗМ дозволило урядам Ірландії розглядати питання про участь своїх військовослужбовців у складі багатонаціональних місій у Косово та Афганістані, які проводилися від керівництвом НАТО на підставі мандату ООН. Загалом, після 2000 р. ірландські спостерігачі та військовий персонал входили до низки різних місій ООН на Близькому Сході (Ліван, Голанські висоти), а також у Кувейті, Косово, Ефіопії, Конго, Кот-Д'Івуарі, Ліберії, Чаді, Центральноафриканській Республіці, Уганді, Сомалі, Іраку та Афганістані.

Наступна «Біла книга про оборону», що була оприлюднена в 2015 р. [11], підтверджувала, що Ірландія не набуватиме членства у військових союзах і не братиме участі у спільних або взаємних оборонних механізмах ЄС. На практиці це означає, що Ірландія не є членом будь-яких міжнародних військових альянсів і не вдається до односторонніх військових заходів за кордоном.

Окрему підгрупу документів зовнішньої політики Ірландії складають міждержавні угоди, підписані з Великою Британією, в тому числі Саннінгдейлська угода 1973 р. [45], Хілсборська (1985 р.) [23], а також тристоронні документи за участі Ірландської Республіки, Великої Британії та Північної Ірландії, зокрема Угода Страсної п'ятниці (1998 р.) [22].

У зазначених угодах представлено ситуативні та принципові компромісні рішення, зміст яких стосувався найбільш спірних і суперечливих питань щодо управління й статусу Північної Ірландії. В узагальненому вигляді їх основні положення стосувалися наступних питань:

- 1) майбутнього статусу провінції Північна Ірландія;
- 2) створення та функціонування місцевих органів управління;
- 3) визначення принципів та регламентів діяльності спільних міжурядових органів, які створювали можливості для співпраці урядових структур Ірландії та Великої Британії, а також представницьких органів Ірландської Республіки та Північної Ірландії;
- 4) регулювання процесів роззброєння напіввійськових угруповань, насамперед ІРА (найбільша увага цьому питанню приділялася в угоді 1998 р.) [22].

Основні статті цих документів були спрямовані на послаблення конфронтації в північноірландському суспільстві та вироблення дієвих механізмів для мирного врегулювання міжобщинного конфлікту в Північній Ірландії. Деякі з цих угод були підписані в періоди значної ескалації конфлікту і вважалися кроком якщо не до повного розв'язання кризи, то принаймні до її послаблення. Зазначені угоди здебільшого мали рамковий характер і розглядалися як продовження попередніх домовленостей. Аналізуючи угоди, пов'язані зі спробами врегулювання північноірландської проблеми, можна простежити зміну тактики британських та ірландських урядів по відношенню до врегулювання конфлікту в Ольстері з посиленням акцентів на визнання необхідності забезпечення рівних громадянських прав для представників обох громад (протестантської та католицької) та носіїв двох політичних традицій у Північній Ірландії (юніоністської та республіканської) [23].

Четверту групу джерел складають документи міжнародних організацій, в тому числі ЄС, ООН, НАТО та ін. Найчисельнішою підгрупою є установчі

договори Європейських Співтовариств, а також документи керівних установ ЄС, що приймалися в процесі розвитку європейської інтеграції. Приєднавшись до ЄЕС у 1973 р., Ірландська Республіка стала учасницею Договору про Європейське Економічне Співтовариство [64], Договору про Співтовариство з атомної енергії [63] та Договору про Співтовариство вугілля і сталі [64].

Наступним кроком у розвитку європейської інтеграції стало погодження 17 лютого 1986 р. у Люксембурзі та Гаазі Єдиного Європейського Акта [61], який набрав чинності 1 липня 1987 р. Єдиним Європейським Актом (ЄЄА) передбачалися суттєві зміни на шляху до поглиблення інтеграційних процесів та завершення створення спільного внутрішнього ринку. За умовами ЄЄА Співтовариство мало вжити заходів для поступового створення до 31 грудня 1992 р. єдиного економічного простру без внутрішніх кордонів, у якому б забезпечувалося вільне переміщення товарів, послуг, капіталу й осіб. ЄЄА також вніс значні зміни до процедури прийняття рішень інститутами Європейських Співтовариств. З поміж іншого було розширено коло питань, стосовно яких рішення приймалися більшістю голосів.

Черговий етап у розвитку інтеграції знаменував Маастрихтський договір від 17 лютого 1992 р. про створення Європейського Союзу [47]. Договір про ЄС, який передбачав можливість подальшого розширення, ознаменував новий етап у процесі створення союзу народів Європи, які свідомо стали на шлях політичної інтеграції. При прийнятті Договору про Європейський Союз держави-члени узгодили запровадження Спільної зовнішньої та безпекової політики. СЗБП була визнана в якості «другої опори» Союзу, хоча її практична реалізація безпосередньо покладалася на держави-члени. За Маастрихтським договором СЗБП ЄС мала замінити механізм Європейського політичного співробітництва (ЄПС), який застосовувався з початку 1970-х рр. СЗБП поширювалася на всю сферу

міжнародних відносин, за винятком питань оборони й військової політики. У межах цього напряму взаємодії передбачалися не тільки взаємні консультації, як це було в ЄПС, але й вироблення «загальних позицій» держав-членів, які потім мали реалізуватися через «спільні дії», а також колективні стратегії ЄС відносно третіх країн і регіонів.

Маастрихтський договір поклав початок включенню військово-політичної інтеграції в рамки нормативних документів (*acquis communautaire*), а також офіційно оголосив про майбутню інтеграцію Західноєвропейського союзу (ЗЄС) в структуру ЄС і формування в перспективі системи спільної оборони.

У порівнянні з Маастрихтським договором, наступний рамковий документ ЄС – Амстердамський договір, підписаний 16-17 червня 1997 р., – суттєво змінив деякі акценти в питаннях спільної зовнішньої політики та політики безпеки [66]. Після ратифікації Амстердамського договору в ЄС уперше була створена правова база для побудови власного військового механізму. Так, Європейській Раді було надано право виробляти загальну стратегію в галузі СЗПБ, а Раді ЄС – приймати рішення про організацію системи спільної оборони.

На практиці Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) ЄС бере свій початок з англо-французької декларації в Сен-Мало (Франція) від 4 грудня 1998 р. [138]. До того часу розвиток оборонної політики ЄС свідомо блокувався урядами Великої Британії, які зберігали орієнтацію на особливі відносини зі США й домінуючу роль НАТО як спільної трансатлантичної безпекової організації.

Ст. 12 Договору про ЄС у редакції Амстердамського договору передбачала, що Союз досягає своїх спільних зовнішньополітичних цілей шляхом визначення принципів та узгодження рішень у межах Спільної зовнішньої та безпекової політики; затвердження спільних позицій; ухвалення спільних стратегій; посилення систематичної співпраці між

державами-членами щодо ведення спільної зовнішньої політики. ЄС запровадив гнучкі процедури голосування по СЗПБ, проте рішення військового або оборонного значення, як і раніше, вимагали одностайності.

Невдовзі після ратифікації та набуття чинності Амстердамського договору на саміті в Кельні було прийнято рішення про організацію міжурядової конференції, присвяченої реформуванню інституцій та прийняттю нових членів. Міжурядова конференція як позастатутна структура, на якій держави-члени були представлені індивідуально, розпочалася 14 лютого 2000 р. та завершилася засіданням Європейської Ради в Ніцці 11 грудня 2000 р. Результатом зазначеної міжурядової конференції стало підписання 26 лютого 2001 р. Ніццького договору, який набув чинності з 1 лютого 2003 р. [49].

Відштовхуючись від положень Амстердамського договору, договір, підписаний у Ніцці, започаткував реформування інституційної системи ЄС. Ніццький договір містив низку положень, які вносили зміни в механізм забезпечення зовнішньої безпекової політики, а також співробітництва органів охорони правопорядку й правосуддя. У зв'язку з невдачею першої спроби ратифікації цього договору на національному референдумі, Ірландія вперше спричинила суттєве гальмування інтеграційного процесу. Ніццький договір набув чинності після його схвалення на другому ірландському референдумі, чому сприяло прийняття Європейською Радою Севільської декларації від 21 червня 2002 р. [60]. Зазначена декларація визначала особливий статус Ірландії в контексті дотримання вимог політики безпеки та оборони країн-членів ЄС. Це забезпечило позитивний результат другого ірландського референдуму 2 жовтня 2002 р., який усунув перешкоди на шляху до набуття чинності Ніццького договору.

Зміст Севільської декларації зводиться до декількох принципових положень, а саме:

- Європейська Рада бере до уваги Національну декларацію Ірландії, представлену на засіданні в Севільї 21-22 червня 2002 р.

- Європейська Рада підтверджує, що, згідно з умовами Договору про Європейський Союз, політика Союзу не повинна впливати на специфіку політики безпеки та оборони деяких держав-членів.

- У зв'язку з цим Європейський Союз визнає особливий безпековий статус Ірландії та її традиційну політику військового нейтралітету.

- Європейська Рада підтвердила, що набуття чинності Ніщьким договором не накладає на Ірландію жодних додаткових оборонних зобов'язань [52, р. 31-32].

У грудні 2007 р. глави держав та урядів країн-членів ЄС підписали Лісабонський договір, у якому в пом'якшеній формі були відображені основні положення Конституційного договору Європейського Союзу 2004 р. [67]. Третій розділ цього документа був присвячений питанням Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі – СЗБП³).

За Лісабонським договором СЗБП фактично складається з двох частин: спільної зовнішньої політики і її автономної складової — спільної політики безпеки та оборони (відділ 2 глави II розділу 5 Договору про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору (далі – ДЄС-Л.). Як зазначається в Договорі, завданням спільної політики безпеки та оборони ЄС є «забезпечення спроможності Союзу до оперативних дій, що спираються на цивільні та військові засоби» (п. 1 ст. 42 ДЄС-Л.). У договорі відзначається, що в перспективі СПБО «містить у собі поступальну розробку спільної оборонної політики Союзу» (п. 2 ст. 42 ДЄС-Л.). Рішення про створення спільної оборони має одноголосно ухвалювати Європейська Рада, після чого

³ В дисертації використовуються формулювання Спільна зовнішня та безпекова політика ЄС (СЗБП) і Спільна політика безпеки та оборони ЄС (СПБО), які в зазначеній формі застосовуються в новітніх офіційних документах України та ЄС та в офіційних перекладах документів Європейського Союзу.

власні відповідні рішення ухвалюватимуть держави-члени згідно з їх національними конституційними процедурами.

Лісабонський договір суттєво реформував безпековий напрям діяльності Союзу. Хоча здійснення СЗБП продовжує регулюватися головним чином Договором про ЄС, цей напрям має певну автономію в частині процедури ухвалення постанов й особливостей їх правової природи. Можна виокремити наступні елементи реформи, впроваджені Лісабонським договором у сфері СЗБП:

1) Запроваджено новий порядок ухвалення рішень (ст. 288 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС) та ст. 31 Договору про Європейський Союз (далі – ДЄС). До впровадження цих норм у сфері СЗБП затверджувалися спільні (колективні) стратегії та позиції держав-членів. Тепер, відповідно до положень Лісабонського договору, сферу СЗБП регулюють рішення керівних установ ЄС.

2) Реформована система інститутів. Ст. 24 ДЄС у редакції Лісабонського договору встановила, що «Спільна зовнішня та безпекова політика» підпорядковується спеціальним правилам і процедурам. Її визначають та імплементують Європейська Рада, Рада ЄС та Європейська служба зовнішніх дій. Керівні органи ЄС ухвалюють рішення з питань зовнішньої політики одностайно, якщо інше не передбачено в Договорі про ЄС. Ухвалення законодавчих актів виключається. Спільна зовнішня та безпекова політика здійснюється Високим представником із зовнішніх справ і політики безпеки та державами-членами відповідно до установчих договорів. Особлива роль Європейського парламенту та Комісії в цій сфері визначена установчими договорами. Суд Європейського Союзу не має юрисдикції щодо положень, які стосуються цієї сфери, за винятком юрисдикції щодо контролю за дотриманням ст. 40 Договору про ЄС та контролю за законністю певних рішень, передбачених у другому абзаці ст. 275 Договору про функціонування ЄС [67, р. С 306/171].

Згідно зобов'язань у межах Договору про ЄС (у сучасній редакції) Ірландія бере повну участь у реалізації зовнішніх дій і СЗБП відповідно до глави 1 розділу V (Загальні положення щодо зовнішніх дій Союзу, ст. 21-22). Водночас, оскільки членами ЄС є нейтральні та позаблокові держави, глава 2 розділу V (Спеціальні положення про спільну зовнішню та безпекову політику) передбачає спеціальний порядок участі та ухвалення рішень у рамках СПБО (ст. 42-46). Згідно цих положень, у програмах оборонної політики беруть участь лише ті держави, національні стратегії та уряди яких дозволяють багатостороннє оборонне співробітництво.

3) Введений в дію протокол № 10 «Про постійну структуровану співпрацю» [48, С 83/275 - С 83/277], який регулює рамкові аспекти у сфері оборони й постійної військової співпраці.

Доцільно відзначити, що особливий асиметричний порядок участі країн ЄС у СПБО був значною мірою обумовлений вимогами Ірландії, Данії та до певної міри – інтересами інших нейтральних (позаблокових) країн Союзу. Аналізуючи положення стосовно СЗБП, введені Лісабонським договором, можна зауважити, що найважливішими нововведеннями в цій сфері були зміни в інституційному механізмі ухвалення рішень та затвердження асиметричної участі держав-членів у програмах оборонного характеру.

На етапі ратифікації Лісабонського договору Європейська Рада вдруге підтвердила статус військового нейтралітету Ірландії. Спеціальним рішенням глав держав та урядів 27 держав-членів ЄС з приводу занепокоєння ірландського народу щодо Лісабонського договору було відзначено, що «Спільна політика безпеки та оборони є невід'ємною частиною спільної зовнішньої політики та політики безпеки й забезпечує Союзу оперативний потенціал для здійснення місій за межами Союзу для збереження миру, запобігання конфліктам та зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту ООН» [51, р. 18]. Проте це «не завдає шкоди політиці безпеки та оборони кожної держави-члена, включаючи Ірландію, або

зобов'язанням будь-якої держави-члена. Лісабонський договір не зачіпає й не порушує традиційну політику військового нейтралітету Ірландії» [51, р. 18].

Водночас такий підхід не заперечує зобов'язань держав-членів, які обумовлені принципом солідарності: «Держави-члени, в тому числі Ірландія, яка діє в дусі солідарності й без шкоди для своєї традиційної політики військового нейтралітету, визначатимуть характер допомоги або сприяння, що надається державі-члену, що є об'єктом терористичного нападу або жертвою збройної агресії на своїй території».

Оскільки будь-які зрушення ЄС у напрямку спільної оборони потребуватимуть одностайної згоди Європейської Ради, «держави-члени, включаючи Ірландію, ухвалюватимуть рішення з цього приводу відповідно до положень Лісабонського договору та їхніх відповідних конституційних вимог». Отже, ніщо в цьому розділі «не зачіпає й не завдає шкоди позиції або політиці будь-якої держави-члена щодо безпеки й оборони» [51, р. 19].

Окрім цього, «кожна держава-член має прийняти рішення відповідно до положень Лісабонського договору й будь-яких внутрішніх законодавчих вимог, чи буде вона брати участь у постійному структурованому співробітництві, чи Європейському оборонному агентстві».

Рішення також обумовлює, що Лісабонський договір не передбачає створення Європейської армії чи обов'язково призову до будь-якого військового формування. Його положення «не впливають на право Ірландії або будь-якої іншої держави-члена визначати характер і об'єм своїх витрат на оборону й безпеку, а також характер своїх оборонних можливостей. Це буде справою самої Ірландії або будь-якої іншої держави-члена вирішувати, ... чи буде вона брати участь у будь-якій військовій операції» [51, р. 19].

У якості окремих підгруп джерел даного дослідження можна розглядати документи, пов'язані з розвитком Спільної політики безпеки та оборони ЄС та матеріали НАТО, які стосуються відносин з ЄС та європейськими країнами. Питання становлення СПБО пов'язувалися з

виконанням «петерсберзьких завдань» військово-політичного характеру⁴, ухвалених державами-членами ЗЄС у 1992 р. та згодом інкорпорованих до Договору про ЄС у редакції Амстердамського договору. Цьому питанню був присвячено розділ II рішення Європейської Ради в Гельсінкі (10-11 грудня 1999 р.), присвячений спільній європейській політиці у сфері безпеки та оборони [56].

У якості головуючої країни Фінляндія підготувала до саміту дві доповіді «Зміцнення спільної європейської політики безпеки та оборони» та «Невоєнні інструменти управління кризами з боку ЄС», у яких містилася оцінка НАТО як фундаменту колективної оборони своїх членів і підкреслювалася її роль в управлінні кризовими ситуаціями. Щодо відносин між ЄС та НАТО були узгоджені компромісні формулювання, а саме, що розвиток СПБО «відбуватиметься без шкоди для зобов'язань, передбачених ст. 5 Вашингтонського договору та статтею V Брюссельського договору, які зберігатимуться для держав-членів цих Договорів». Водночас розробка СПБО також не зачіпає специфічний характер політики безпеки та оборони деяких держав-членів ЄС [56]. З приводу змістовного наповнення відносин між ЄС та НАТО було вирішено вжити подальші кроки для забезпечення повних взаємних консультацій, співпраці та прозорості.

У подальшому проблема вдосконалення відносин між ЄС і НАТО посідала важливе місце в ході внутрішньої дискусії всередині ЄС, однак формула 1999 р. про те, що зобов'язання всередині НАТО й зобов'язання в межах ЄС не суперечать одне одному, загалом зберігалася незмінною. Відповідно до цього рішення уряд Ірландії не заперечував проти створення в

⁴ Петерсберзькі завдання – військові та військово-політичні рішення, які передбачали набуття ЗЄС спроможності виконувати миротворчі функції (забезпечувати постачання гуманітарної допомоги під час криз і використання бойових сил при врегулюванні криз включно з силовим примусом до миру).

структурі ЄС спочатку тимчасових, а згодом і постійно діючих органів, відповідальних за проведення політики в сфері безпеки та оборони (2000 р.)⁵.

На засіданні Європейської Ради в Гельсінкі (10-11 грудня 1999 р.) було оголошено про формування сил швидкого реагування ЄС на добровільній основі за участі зацікавлених країн, однак такі країни, як Австрія, Фінляндія, Швеція та Ірландія обережно поставилися до цих ініціатив, посиляючись на провідну роль ООН і НАТО у відносинах міжнародної безпеки.

В січні 2001 р. ЄС і НАТО встановили офіційні стосунки, покликані посилити співпрацю обох організацій у військово-політичній сфері. 16 грудня 2002 р. було прийнято Спільну декларацію ЄС-НАТО про європейську політику у сфері безпеки й оборони [80], в якій сторони проголосили встановлення між ними відносин стратегічного партнерства. Комплекс домовленостей між ЄС і НАТО, який дістав назву «Берлін-плюс» (грудень 2002 р.), визначив засоби, покликані розширити можливості ЄС брати участь у розбудові системи європейської безпеки. Зазначені домовленості стосувалися узгодження СПБО зі стратегією НАТО, забезпечення питань їх сумісності та усунення можливого дублювання двох організацій у використанні ресурсів [13].

Стратегічна концепція НАТО в редакції 2010 р. визначила ЄС як «унікального і важливого партнера НАТО» (п. 32). Зі свого боку Лісабонський договір обумовлював визнання поваги до «особливого характеру безпекової та оборонної політики» певних держав-членів», які «вважають свою спільну оборону реалізованою в Організації Північноатлантичного Договору згідно з умовами Північноатлантичного Договору та узгодженою в цих рамках зі спільною безпековою та оборонною

⁵ До складу цих органів входили Комітет з питань політики та безпеки, Військовий комітет та Група національних військових експертів. До 2003 р. передбачалося забезпечити спроможність держав-членів ЄС розгортати Сили швидкого реагування чисельністю в 50-60 тис. військовослужбовців, на базі яких у подальшому були сформовані Сили Європейського Союзу EUFOR.

політикою» ЄС (п. 2 ст. 42 ДЄС-Л.) [48, с. 37]. У галузі безпеки щодо всіх держав-членів ЄС діє норма, подібна до викладеної в ст. 5 Північноатлантичного договору (1949 р.) – колективна протидія збройній агресії проти однієї з держав-членів на підставі ст. 51 Статуту ООН (п. 7 ст. 42 ДЄС-Л.). Йдеться про те, що «в разі, якщо держава-член зазнає збройної агресії на її території», всі члени ЄС «мають надати їй допомогу й підтримку всіма можливими засобами» [48, с. 38].

Водночас європейські установчі договори не містять детальної регламентації виконання безпекових зобов'язань між членами ЄС і НАТО. Йдеться лише про те, що взаємні зобов'язання країн-членів ЄС не порушують «особливого характеру політики безпеки та оборони деяких держав-членів», а зобов'язання країн, що входять до НАТО, визнаються для них чинними.

Слід також зазначити, що статус нейтральних (позаблокових) країн ЄС визначається як національними актами, так і, в ряді випадків, міжнародними договорами (Австрія, Фінляндія), що обумовлювало перешкоди для їхньої участі в спільній оборонній політиці з державами-учасниками військових блоків (НАТО та ЗЄС), як і в спільних оборонних ініціативах країн-членів ЄС. При цьому Ірландія входить до зони територіального контролю НАТО в Північній Атлантиці так само, як і решта нейтральних та позаблокових країн ЄС (Австрія, Швеція, Фінляндія, Мальта, Кіпр) та Швейцарія, які не є членами Північноатлантичного союзу. Відтак у своїй діяльності НАТО має враховувати специфіку статусу перелічених країн та утримуватися від порушення їх суверенітету. При цьому нейтралітет Ірландії не виключає обмежених форм співробітництва з НАТО, включно з участю в програмі Партнерство заради миру (з 1999 р.).

Дослідження зовнішньої політики Ірландії обумовлює залучення ряду документів ООН, зокрема резолюцій ГА ООН, проекти яких були ініційовані урядом цієї країни. Прикладом активної участі Ірландії в просуванні

проблеми заборони ядерних випробувань були резолюції, спрямовані на призупинення ядерних і термоядерних випробувань, нагальну необхідність укладення договору про заборону випробувань ядерної зброї під ефективним міжнародним контролем та нерозповсюдження ядерної зброї [68-76; 79; 81-82].

До п'ятої групи джерел віднесено стенограми дебатів у нижній палаті ірландського парламенту Dáil Éireann [83-112], а також матеріали й статистичні дані референдумів щодо ратифікації європейських установчих договорів [383]. У даному дослідженні використовувалися матеріали референдумів, які проводилися з приводу затвердження поправок до ірландської Конституції, які дозволяли розширення передачі європейським установам повноважень у сфері спільного ринку та зовнішньої політики. Винесення дискусійних питань на референдуми стало показовою ознакою сучасної ірландської політичної традиції. Голосування на референдумах використовується як форма демократичного розв'язання політичних дискусій, пов'язаних з приєднанням країни до «Спільного ринку» та участю країни в європейських інтеграційних процесах. Так, під час референдуму 1972 р. «за» прийняття Третьої конституційної поправки висловилися 83,1% громадян [9]; у 1987 р. Єдиний Європейський Акт підтримало майже 70% [382]; у 1992 р. Договір про Європейський Союз був схвалений 69,1% голосів; Амстердамський договір у 1998 р. був ратифікований за підтримки в 61,7% голосів, Ніщський договір підтримало 62,9%, Лісабонський договір із другої спроби підтримало 67,1% учасників референдуму [124; 383].

Шосту групу джерел складають архівні матеріали, що стосуються зовнішньої політики Ірландії [114; 115; 116; 119; 121; 122; 123; 126; 127], політичні праці, публічні виступи державних діячів [139-148] і мемуари політиків і громадських діячів Ірландії та Великої Британії [149-152].

До цієї групи джерел належать програмні промови Е. де Валери [125; 127; 128], включаючи промову від 3 вересня 1939 р. [26], в яких ірландський

прем'єр-міністр проголосив позицію нейтралітету Ірландії під час Другої світової війни та обстоював доцільність проведення такої політики з точки зору забезпечення національних інтересів [120].

У дослідженні зовнішньополітичного процесу в історії Ірландії важливе місце посідає праця Гаретта Фіцджеральда (прем'єр-міністра Ірландської Республіки в 1981-1982 та 1982-1987 рр.) «До Нової Ірландії» [146], яка стала маніфестом адаптації зовнішньополітичного курсу до членства в ЄЕС та побудови нових, більш гармонійних відносин з Великою Британією. У цій праці Г. Фіцджеральд підкреслював негативний вплив економічної залежності країни від Великої Британії й наголошував на тому, що членство в Європейських Співтовариствах відкриє можливість рівноправного розвитку економічних і торговельних відносин між цими двома країнами. Крім того, Г. Фіцджеральд доводив, що членство Ірландії в ЄЕС стане великим кроком до політичного оздоровлення країни.

Мемуари прем'єр-міністра Великої Британії Е. Хіта [150, р. 354-497] та президента Франції Ш. де Голля [149] видаються важливими насамперед у контексті роз'яснення ситуації навколо подвійного вето французького уряду щодо приєднання Великої Британії та Ірландської Республіки до ЄЕС. Ці джерела допомагають зрозуміти дипломатичну ситуацію 1960-х рр. та причини антибританських поглядів у середовищі урядових кіл провідних країн Європейського Співтовариства.

Сьома група джерел дослідження представлена періодикою, що містить фактичний матеріал і поточне висвітлення подій. Корисними джерелами поточної інформації були повідомлення «BBC news», матеріали газети «The Irish Times», телерадіокомпанії RTE та інформаційних агентств [339-359].

Аналіз документальних і фактологічних джерел, що використовувалися в даному дослідженні, дозволяє стверджувати, що в представлених групах матеріалів предмет дослідження висвітлюється доволі нерівномірно. Найбільшою мірою процес реалізації принципу нейтралітету в зовнішній

політиці Ірландії представлено в документах зовнішньої політики Ірландії, матеріалах міжпартійних дискусій напередодні та в ході референдумів із питань ратифікації міжнародних договорів, а також безпосередньо в поправках до Конституції Ірландії. Визначені групи джерел дають змогу проаналізувати та співставити процеси становлення та еволюції нейтралітету Ірландії (включаючи ведення переговорів, узгодження позицій, імплементацію європейського права) й реалізації зовнішньополітичної концепції у сфері оборони в контексті інтеграційних процесів.

1.3. Теоретико-методологічні засади дослідження.

Використані в дисертації методи дослідження ґрунтуються на поєднанні принципів історизму, об'єктивності й системності з використанням на основі комплексного підходу сукупності загальнонаукових, спеціально-історичних і міждисциплінарних методів.

Принцип історизму зумовив сприйняття історичних фактів, явищ і подій у взаємозв'язку з конкретними історичними й політичними обставинами їх виявлення.

У даному дослідженні історична ретроспектива відіграє роль підґрунтя для історичних порівнянь і аналогій, ключового інструменту для розуміння специфіки ірландського нейтралітету, впливу традицій на процес реалізації зовнішньої політики, виявлення громадянських та міжнародних стереотипів політичної свідомості й поведінки. Такий підхід сприяв відтворенню логіки й послідовності процесів, які обумовлювали формування сучасної зовнішньополітичної концепції Ірландської Республіки.

Використання принципу історизму дало можливість простежити генезу зовнішньої політики Ірландії в безпековій сфері, виявити її конкретно-історичну обумовленість, дослідити причини й характер зміни позиції урядів, провідних політичних сил і громадськості Ірландії щодо участі країни в міжнародній взаємодії в різні періоди її новітньої історії.

Дотримання принципу всебічності вивчення проблеми досягалося шляхом виявлення сутності й різноманіття проявів та зв'язків пізнаваних явищ і процесів на внутрішньодержавному та міжнародному рівнях, залучення до дослідження широкої джерельної бази, врахування досягнутого рівня наукового знання й поглядів провідних зарубіжних та вітчизняних дослідників на проблему участі Ірландії в процесах європейської інтеграції.

Принцип об'єктивності поєднувався з використанням діяхронно-історичного підходу в аналізі зовнішньополітичних процесів внутрішньоірландського й загальноєвропейського рівня як сукупності різноманітних та часто суперечливих за своїм характером рішень великих, середніх та малих гравців на міжнародній арені.

Застосування в ході дослідження системного підходу дозволило розглядати генезу політики нейтралітету як вагомий елемент ірландської історії, її зовнішньої політики та участі в міжнародних відносинах.

Проблемно-хронологічний підхід дозволив послідовно розглянути процес становлення та еволюцію ірландського нейтралітету та його загальний вплив на зовнішню політику країни.

Застосування методу проблемно-хронологічного аналізу дозволило логічно структурувати викладення матеріалу, прослідкувати трансформації підходів ірландського керівництва, політикуму й громадськості щодо дотримання принципу нейтралітету в зовнішній політиці під час Другої світової війни, «холодної війни» та в контексті європейській інтеграції. Це дозволило в чіткій часовій послідовності та в конкретних хронологічних рамках виявити основні акценти в зовнішній політиці Ірландії на європейському напрямі, встановити наслідки змін у зовнішньополітичному становищі країни та спонукальні мотиви, які обумовлювали дотримання послідовного зовнішньополітичного курсу, прослідкувати динаміку інституційних змін в Європейському Союзі та роль Ірландії в цьому процесі.

Врахування принципу проблемності дозволило сформулювати оптимальну структуру дослідження, критично осмислити процеси становлення та еволюції ірландської політики нейтралітету, зробити висновки щодо здобутків і прорахунків зовнішньополітичного курсу у сфері оборони Ірландської Республіки на різних етапах її новітньої історії.

Зважаючи на особливості традиційного нейтралітету Ірландії, її зовнішня політика й політика безпеки може розглядатися як специфічна форма адаптації до системних змін у міжнародному середовищі. При цьому дослідження досвіду дотримання й використання Ірландією нейтралітету в процесі європейської інтеграції потребує врахування певної модифікації принципів і підходів цієї держави до реалізації зовнішньої політики загалом, адже вони мали прямий вплив на формування стратегії відносин Ірландії з Європейським Союзом.

Процеси формування та реалізації зовнішньополітичних стратегій як політичного феномену вимагають поєднання історико-соціологічного, порівняльно-історичного та структурно-функціонального підходів з відповідними прикладними методиками аналізу. Серед них доцільно відзначити методи аналізу ситуації, екстраполяції, побудови сценаріїв, системного моделювання, визначення й порівняння цілераціональних та ціннісно-раціональних мотивацій прийняття рішень, визначення внутрішніх і зовнішніх змінних детермінант, в також врахування ситуативних чинників, які впливають на реалізацію зовнішньої політики. В цьому сенсі аналіз принципів та способів реалізації зовнішньої політики суттєво відрізняється від аналізу міжнародних відносин як окремої умовної системи взаємодії політичних акторів.

В методології історичних досліджень особливе місце займає діяхронний метод, або метод періодизації, який зазвичай використовується в сукупності з порівняльно-історичним і ретроспективним методами. Зазначений підхід було покладено в основу авторської періодизації

зовнішньої політики Ірландії, побудованій на підставі поєднання змін у міжнародному середовищі та еволюції пріоритетів зовнішньої політики цієї країни. На думку окремих дослідників, застосування діяхронно-історичного методу має ширші можливості, адже цей метод поряд із синхронно-функціональним способом збору та обробки даних використовується в дедуктивних теоретичних моделях політичних інститутів та слугує індуктивним методом їх верифікації [257].

В контексті завдань дисертаційного дослідження важливу методологічну проблему полягало виокремлення сприйняття принципу нейтралітету як важливого елементу національної традиції та відстеження специфіки його реалізації в міжнародній взаємодії Ірландії з іншими державами та міжнародними інституціями. При цьому доцільно відзначити, що за звичайних обставин принцип нейтралітету не піддавався гучній ідеологічній артикуляції і розглядався різними урядами країни скоріше як функціональний атрибут, однак у ситуаціях, пов'язаних з принциповими змінами зовнішньополітичного курсу принцип нейтралітету, подекуди несподівано для владних кіл, набував ознак важливого феномену суспільної свідомості та політичної культури. Таким чином, матеріал дисертації загалом підтверджує гіпотезу про те, що традиція встановлює й забезпечує свою життєздатність в аспектах синхронії та діяхронії.

Методологічний інструментарій порівняльного аналізу феноменів політики спирається на принципи подібності та відмінності. Використання принципів порівняльного аналізу дозволило проаналізувати спільне й відмінне у різних національних практиках політики нейтралітету інших країн, насамперед країн Європи.

Проведений аналіз свідчить, що феномен ірландського нейтралітету має власну специфіку, пов'язану насамперед з його історичними коренями та обставинами застосування. Водночас після 1991 р. умови і критерії нейтралітету переважної більшості європейських нейтральних країн суттєво

еволюціонували в бік військового неприєднання, яке слугує специфічною та обмеженою формою позаблоковості в межах європейського інтеграційного комплексу.

Висновки до Розділу 1.

Аналіз історіографії проблеми та кола політичних досліджень, пов'язаних з проблематикою нейтралітету, дозволяє систематизувати наукову базу дослідження та виділити предметні питання, які потребують фактологічного і теоретичного висвітлення в дисертації.

Видається доцільним поділ використаної в дисертації наукової літератури на три групи за їх головними тематичними принципами, обумовленими різною спрямованістю та цілями дослідницького підходу. Ці групи включають загальні праці з історії та політичного розвитку Ірландії новітнього часу, вузькоспеціальні дослідження, включаючи роботи, присвячені проблемам зовнішньої політики [214; 217; 219; 220; 250] та європейсько-ірландським стосункам [199; 234; 240; 300; 326; 327], а також теоретичні та прикладні розробки, які стосуються принципів та інституту нейтралітету [246; 249; 251; 301-304; 309; 310; 312; 316; 318].

Праці першої групи висвітлюють історичний фон формування та реалізації зовнішньої політики Ірландії. Натомість праці пов'язані з юридичними та політичними ознаками інституту нейтралітету використовуються з метою формування авторської методології оцінки ролі цього інструменту та принципу в зовнішній політиці Ірландії. Окрім того, в кожній з груп досліджень застосовується поділ історіографії за ознаками національних шкіл, включаючи поділ на ірландську та західну (у тому числі британську), а також українську, радянську та російську.

Огляд історіографії дозволяє прослідкувати суттєві розбіжності у підходах різних наукових шкіл як з точки зору вибору тематики, так і в сенсі

тлумачення причин і функціонального спрямування політики ірландського нейтралітету.

Стосовно української історіографії доцільно відзначити, що переважна більшість українських науковців, які займалися ірландською проблематикою, ставили за мету дослідити історичні корені етнорелігійного або етнонаціонального конфлікту та шляхи його вирішення, або зосереджувалися на дослідженні розвитку ірландського національного та національно-визвольного рухів.

Західні, а також частково російські дослідники ірландської історії, акцентували увагу на економічних процесах, наголошуючи на вирішальній ролі державних реформ, які сприяли подоланню економічної відсталості Ірландії напередодні та після її вступу до ЄЕС. Американські вчені здебільшого стверджують, що сходження Ірландії як «кельтського тигра» стало результатом реалізації політики вмілого поєднання реформ у сфері управління, освіти, регульованого послаблення торговельного протекціонізму, застосування ринкових інструментів, залучення іноземних інвестицій та європейського досвіду.

Ірландські дослідники в галузі зовнішньої політики і дипломатії та представники сучасних політологічних шкіл акцентують на тому, що ірландський нейтралітет був, у першу чергу, викликаний потребами збереження національного суверенітету та втілював характерні ознаки національної ідентичності.

На думку автора дисертації, серед широкого масиву досліджень, різною мірою пов'язаних з проблемою реалізації принципу нейтралітету у зовнішній політиці Ірландії, доцільно відзначити насамперед праці ірландських авторів Моріса Фітцджеральда, Д. Кеога, П. Кітінга, М. О'Дріскола, Б. Тонри, Р. Фанінга, британського дослідника Р. Фіска та деяких інших. Показово, що поряд із усталеними течіями ірландської історіографії XX ст. та незалежно від них, з початку 1970-х простежувалося

становлення формально позапартійного державницького підходу до проблеми формування та реалізації зовнішньої політики Ірландської Республіки, організаційно пов'язаного з науковою та освітньою діяльністю дублінського Інституту публічної адміністрації (Institute for Public Administration) та Школи політики і міжнародних відносин Університетського коледжу Дубліна (UCD School of Politics and International Relations, SPIRe).

Аналіз історіографічної бази дослідження дозволяє визначити низку питань, які найменш висвітлені в працях істориків та політологів. Серед них доцільно виокремити такі суперечливі питання, як співвідношення об'єктивних чинників та ситуативних мотивацій, які впливали і впливають на реалізацію принципу ірландського нейтралітету, питання, пов'язані з формуванням безпекового світогляду та зовнішніх аспектів політики національної безпеки Ірландської Республіки, а також суперечливість оцінки ймовірних наслідків виходу Сполученого Королівства з ЄС на стан проблеми Ольстеру та позиціонування Ірландії в контексті спільної зовнішньої, безпекової та оборонної політики ЄС.

Дослідження процесу реалізації принципу нейтралітету у зовнішній політиці дозволяє стверджувати, що ця проблема досі не дістала предметного висвітлення у вітчизняній історичній науці. Чимало документів (включаючи нормативно-правові акти, стенографічні звіти, документи, пов'язані зі вступом до ЄЕС і ратифікацією європейських установчих договорів) були вперше введені в український науковий обіг.

Джерельну базу систематизовано за історико-правовим та тематичним принципами. Окрема увага в дослідженні відводиться аналізу теоретичних засад інституту нейтралітету, що обумовило залучення матеріалів міжнародних конвенцій, угод та зовнішньополітичних документів інших європейських країн. Обсяг використаної історіографії та джерельної бази дає

змогу сформулювати об'єктивну й комплексну модель реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії.

Значний масив документів зовнішньої політики Ірландії доступний в електронному форматі в фондах зовнішньої політики Національного архіву Ірландії (Documents on Irish Foreign Policy, vol. I-VIII, 1919-1948). [114]

Більшість опрацьованих документальних джерел з історії Ірландії раніше не використовувалися в дослідженнях українських дослідників і вперше залучаються до наукового обігу вітчизняної історіографії. Водночас слід зазначити, що опрацьовані архівною комісією Королівської академії наук впродовж останніх років матеріали ірландських державних установ (т. IX-XI, 1948-1961 pp.) залишаються в обмеженому доступі.

Новітні документи, пов'язані з діяльністю ЄС, використовуються з посиланням на офіційні сайти керівних установ Європейського Союзу та базу законодавства Верховної Ради України [Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main>]. Більш ранні документи керівних установ Європейського Економічного Співтовариства та Європейського Союзу доступні в ресурсах електронних архівів з європейської інтеграції, які підтримують Університет Піттсбурга [113], Університет Люксембурга [117] та Університет Кардіффа [118].

Авторка розглядає ірландський нейтралітет передусім як форму гнучкого державного позиціонування в сфері зовнішньої політики та міжнародної безпеки. Обсяг використаної джерельної бази та залученої історіографії дає змогу провести критичний аналіз існуючих концепцій та сформулювати об'єктивну й комплексну модель реалізації принципу нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії.

РОЗДІЛ 2.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОЛІТИКИ НЕЙТРАЛІТЕТУ

2.1. Типи і форми нейтралітету.

В практиці міжнародних відносин поняття нейтралітету використовується з давніх часів і знаходить втілення у різних смислових значеннях:

- вказує на певний безпековий статус держави, який характеризує її позицію, права та зобов'язання під час війни;
- окреслює загальні засади позиціонування держави, які характеризують повсякденний зміст політики нейтралітету – неучасть у військових чи оборонних союзах у мирний час.

Традиційне тлумачення нейтралітету як статусу певної держави під час війни передбачало визнання її певних прав та обов'язків. Нейтралітет проголошувався або з моменту оголошення війни, або після початку воєнних дій, тобто розглядався як атрибут війни та інститут воєнного часу. Й лише згодом з'явилося й почало застосовуватися поняття постійного нейтралітету, який проголошувався на невизначений час і не був безпосередньо обумовлений воєнними діями.

Перші приклади застосування інституту постійного нейтралітету потребували юридичного закріплення в міжнародних договорах, які підписували зацікавлені країни, що виступали як гаранти існуючого міжнародного порядку, а також держава, за якою визнавався нейтральний статус. Цікаво відзначити, що договори про прийняття статусу постійного нейтралітету були безстроковими і діяли зазвичай доти, доки вони не були порушені внаслідок актів агресії чи іноземної окупації. Звичайно, нейтральний статус могла проголосити і велика, потужна держава. Однак такий нейтралітет стосувався або періоду війни між іншими провідними країнами чи їх коаліціями, або проголошував невтручання у справи певного

регіону. Прикладом такого функціонального нейтралітету можна вважати відмову США від участі у європейських справах, проголошену ще під час війн революційної Франції, а згодом і наполеонівських війн. Підтвердженнями проголошеного США нейтралітету можна вважати Прокламацію про нейтралітет від 22 квітня 1793 р., за чим невдовзі послідувало розірвання союзницького договору 1778 р. між США та Францією (1798 р.) [160, с. 253].

Статус нейтралітету може бути проголошений певною країною і в односторонньому порядку. В цьому разі він визначається її внутрішніми правовими актами без укладення міжнародного договору. Однак і в цьому випадку вкрай важливо, аби такий статус визнавався іншими державами. Наприклад, про це свідчить досвід Швейцарії, уряд якої уперше задекларував свій нейтралітет ще 1546 р. Згодом, у 1674 р., конфедеративний парламент Швейцарії проголосив нейтралітет у якості постійного принципу своєї зовнішньої політики. Впродовж тривалого часу уряди Франції поважали цей статус, оскільки нейтралітет Швейцарії забезпечував ненапад на вразливий ділянці східного кордону. Проте в 1798 р. Швейцарський союз був окупований військами французької Директорії, що призвело до проголошення залежної від Франції Гельветичної республіки (1798-1803 рр.) та перетворило країну на театр війни між Францією та другою антифранцузькою коаліцією (1799 р.).

Швейцарський нейтралітет був відновлений лише після закінчення наполеонівських війн. 20 березня 1815 р. Віденський конгрес ухвалив «Декларацію в справах Гельветичного Союзу», в якій визнав постійний нейтралітет Швейцарії. Швейцарський сейм 27 травня 1815 р. своїм актом підтримав цю декларацію Віденського конгресу. Й лише після цього, 8 листопада 1815 р. представники Австрії, Великої Британії, Франції, Росії, Пруссії та Португалії підписали «Акт щодо визнання та гарантування постійного нейтралітету Швейцарії та недоторканості її території», а цей

статус уперше в світовій міжнародно-правовій практиці було зафіксовано в протоколі комітету Віденського конгресу та ст. 84 Заключного акту Віденського конгресу 1815 р. [129; 182].

Акт 1815 р. про постійний нейтралітет Швейцарії і досі зберігає юридичну силу. В подальшому статус постійного нейтралітету набули Бельгія (1831 р.), Нідерланди (в 1839-1940 рр.) та Люксембург (у 1839 р., з підтвердженням у 1867 р.). В історичному контексті проголошення окремими країнами нейтрального статусу було здебільшого зумовлено загрозами суперництва між великими європейськими державами, спробами уникнути територіальних претензій з їх боку чи наміром забезпечити суверенітет новостворених чи політично відновлених державних утворень.

Вразливість невеликих країн від воєнних операцій, які проводили потужні європейські держави, спонукала їх зацікавленість у набутті нейтрального статусу, який міг би убезпечити від зовнішнього вторгнення, а також в отриманні гарантій свого нейтрального статусу від країн, спроможних забезпечувати стабільність міжнародного порядку. Спроби розв'язання цих проблем започаткували практику укладення договорів про постійний нейтралітет окремих державних утворень, що призвело до юридичного оформлення цього статусу. В міжнародно-правовому контексті нейтральний статус розглядався як зобов'язання неучасті нейтральної держави у війнах, включно з тими, що могли виникати у майбутньому. Відтак постала потреба в кодифікації норм міжнародного права щодо статусу нейтралітету. Ці питання розглядалися на Першій та Другій мирних конференціях у Гаазі в 1899 і 1907 рр. Шість з тринадцяти конвенцій, ухвалених 18 жовтня 1907 г., тією чи іншою мірою стосувалися прав і обов'язків нейтральних країн, зокрема у питаннях дотримання нейтралітету у війні на суші та на морі. Окремі питання були також конкретизовані у Лондонській декларації про право морської війни 1909 р.

Згідно ст. 5 V Гаазької конвенції (про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку сухопутної війни) та ст. 25 XIII Гаазької конвенції (про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку морської війни) статус нейтралітету обумовлює право та обов'язок держави забезпечувати свій захист індивідуальними засобами [18; 19].

Окрім цього, ст. 1 Конвенції про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку війни на суходолі чітко наголошує, що територія нейтральних держав є недоторканою. Це застереження обумовлювало заборону воюючим державами проводити через територію нейтральної країни свої війська та використовувати територію нейтральної країни в інших цілях, включно з веденням воєнних дій чи їх забезпеченням. Запровадження цих норм мало сприяти дотриманню та повазі інших держав до нейтралітету країн, за якими визнавався нейтральний статус [19].

Ст. 10 Конвенції про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку війни на суходолі визначає право нейтральної держави на самооборону, адже відсіч з боку нейтральної країни, надана у відповідь на зазіхання на її суверенітет, «не може розглядатися як ворожа дія» [19].

Ст. 1 Конвенції про права та обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку морської війни підтверджує, що воюючі сторони «зобов'язані поважати верховні права нейтральних держав й утримуватися на нейтральній території чи в нейтральних водах від усіляких дій, котрі становили б з боку держав, що їх припускаються», недотримання нейтралітету нейтральних держав [18].

Водночас конвенція надавала воюючим державам можливість користуватися морськими портами нейтральної країни, однак покладала на владу самої нейтральної країни обов'язок перешкоджати оснащенню чи озброєнню суден, які могли б використовуватися для участі чи сприяння бойовим діям ворогуючих держав або держави, з якою зазначена нейтральна країна перебуває в стані миру. Окремо вказувалося, що перелічені обмеження

мають симетрично застосовуватися до всіх держав, які перебувають у стані війни.

Загалом регламентація статусу нейтралітету під час війни встановлює заборону участі власних збройних сил нейтральної країни в бойових діях, що їх ведуть між собою інші країни. Не допускається надання своєї території воюючим країнам для створення ними воєнних баз, перевезення військ чи зброї, у тому числі через повітряний простір нейтральної країни, надання переваг воюючим сторонам шляхом поставок озброєнь, військової техніки, товарів військового призначення та доступу до власних транспортних чи інформаційних мереж.

При цьому слід зазначити, що статус постійного нейтралітету відрізнявся від нейтрального статусу під час війни додатковими критеріями, які стосувалися умов мирного часу. Адже постійний нейтралітет, окрім зобов'язання не брати участь у війні (за винятком права на самооборону і надання відсічі зовнішній агресії), обумовлює неучасть у військових союзах чи інших угодах, котрі можуть втягнути державу у воєнний конфлікт.

Перша світова війна, під час якої Німеччина брутально порушила нейтралітет Бельгії, спричинила серйозний перегляд концепції нейтралітету. У повоєнний період побутували сподівання, що забезпеченням міжнародного миру буде опікуватися Ліга Націй як перша універсальна міжнародна організація. За тогочасними уявленнями Ліга Націй мала створити систему колективної безпеки, побудовану на принципах колективної відповідальності. На практиці це спричинило суттєві ускладнення, пов'язані з визнанням статусу нейтральних країн. Пакт (статут) Ліги Націй не містив визначення статусу нейтралітету, адже вважалося, що нейтралі намагатимуться відсторонитися від спільного реагування на загрози безпеці й можуть подати негативний приклад для інших країн, зокрема, у формі ситуативного нейтралітету як способу ухилення від участі в спільних діях та санкціях із метою відвернення загрози війни. Тому на лондонському

засіданні Постійної ради Ліги Націй (1920 р.) у якості винятку нейтральний статус як традиційний інститут було визнано лише для Швейцарії, де була розташована штаб-квартира цієї організації [182, р. 72-76]. Утім статус нейтралітету не заперечував активну участь Швейцарії в міжнародній взаємодії. Приміром, використовуючи привілейований статус Швейцарії у Лізі Націй, швейцарські дипломати брали активну участь у посередницькій дипломатії, зокрема, при вирішенні прикордонного конфлікту у Верхній Сілезії та організації плебісциту в Саарі (1935 р.).

Хоча рішення асамблеї Ліги Націй мали прийматися одноголосно, на практиці представники колишніх нейтральних держав нерідко утримувалися від голосування. Прикладом ситуативного нейтралітету може вважатися політика невтручання щодо громадянської війни та зовнішньої інтервенції в Іспанії (1936-1939 рр.), яку проголосили 27 європейських країн. У серпні 1936 р. було укладено Угоду про невтручання у справи Іспанії, яка забороняла продаж будь-якої зброї чи амуніції сторонам конфлікту. Невдовзі за ініціативи Франції був створений міжнародний Комітет із застосування угоди про невтручання, що символізувало серйозне фактичне порушення принципів Пакту (статуту) Ліги Націй. Попри початок війни та виникнення прямої загрози європейській безпеці, така політика виправдовувалося невтручанням у внутрішні справи країни-члена організації. Уряд США також оголосив про нейтралітет та ініціював зміни до закону про нейтралітет 1935 р., поширивши його дію на країни, в яких відбуваються громадянські війни.

Напередодні Другої світової війни мали місце спроби окремих країн сформувати регіональні механізми співпраці та взаємних консультацій. В 1928 р. IV Міжамериканська конференція ухвалила спеціальну конвенцію, в якій країни американського континенту висловили зацікавленість у проведенні політики нейтралітету як засобу відвернення війни та стимулу до створення системи колективної безпеки.

У 1930-і рр. почала виокремлюватися специфічна група колишніх нейтральних країн Європи, політика яких демонструвала відхід від зобов'язань колективної безпеки, передбачених Пактом Ліги Націй. Їх тактика свідчила про прагнення убезпечитися від загострення відносин між великими державами, а її учасників часто позначали як «екснейтралів». З метою координації своїх позицій країни, що тяжіли до нейтралітету, створили «групу Осло» (1930 р.). Вона включала Швецію, Норвегію, Данію, Бельгію, Нідерланди, Фінляндію та Люксембург. Окрім цього в 1938 р. група «північних країн» (Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія та Фінляндія) започаткувала власний консультативний механізм, у межах якого мали місце спроби визначити нові правила нейтралітету. Швеція, Норвегія, Данія та Фінляндія узгодили спільний кодекс правил нейтралітету, який пропонувалося закріпити в їхніх національних законодавствах. Учасники угоди зобов'язалися не змінювати ці правила без попередніх взаємних консультацій [285, с. 1351] .

На початку Другої світової війни суттєві зміни спостерігалися і в тлумаченні позиції нейтралітету, якої дотримувалися США. Американська концепція нейтралітету ґрунтувалася на твердженні, що війна як засіб національної політики є прерогативою кожної суверенної держави. Й тому, якщо цього вимагають обставини вищого порядку, нейтралітет не суперечить наданню воєнної допомоги іноземним державам, чия оборона визнається як необхідна для захисту інтересів самих США. Цей принцип був застосований як мотивація для закону про ленд-ліз, за яким із 1941 р. воєнна допомога почала надаватися Великій Британії та іншим воюючим державам. При цьому уряд США стверджував, що такий підхід не суперечить критеріям нейтралітету, адже допомога воюючим країнам переслідує загальну мету протидії державам-агресорам, які порушують визначені міжнародним правом принципи війни і миру [173, с. 266].

Події Другої світової війни вкотре продемонстрували крихкість постійного нейтралітету як інструменту захисту національної безпеки. Планування німецького наступу 1940 р. на західному фронті, як і в 1914 р., заздалегідь передбачало порушення територіального суверенітету Бельгії та Люксембургу. Агресія проти малих країн Західної Європи обумовила приєднання урядів частини окупованих нацистською Німеччиною країн до першої антинімецької коаліції, а згодом і до «Об'єднаних націй». З другого боку, події війни виявили архаїчні риси та слабкість моделі нейтралітету, побудованої на референтному досвіді XIX ст. При цьому показово, що в повоєнний період усі колишні нейтральні країни, які зазнали німецької окупації, включаючи Бельгію, Люксембург, Данію і Норвегію, стали членами НАТО. З другого боку, країни, яким вдалося уникнути іноземної окупації (Швейцарія, Швеція, Ірландська Республіка) зберегли чи підтвердили свій нейтральний статус⁶.

Після Другої світової війни концептуальне бачення поняття нейтралітету еволюціонувало з урахуванням нових політичних реалій доби біполярності. За різних обставин політику нейтралітету проголосили Фінляндія й Австрія, а Югославія, Мальта та Кіпр⁷ стали учасниками Руху неприєднання.

Під час «холодної війни», за біполярного поділу Європи нейтральні країни дотримувалися курсу на неприєднання до військово-політичних союзів. Вони виявляли прагнення впливати на формування міжнародно-правових і політичних засад міждержавної взаємодії, сприяти справедливому

⁶ Окрім Швейцарії, Швеції та Ірландської Республіки під час Другої світової війни іноземної окупації не зазнали й деякі інші країни, які дотримувалися позиції військового нейтралітету, включаючи Іспанію, Португалію, Ліхтенштейн і Сан-Марино.

⁷ Після проголошення незалежності (1960 р.) Кіпр став одним із засновників Руху неприєднання. Проте ця країна не відповідає статусним вимогам нейтральності. На території Кіпру розташовано дві британські суверенні військові бази (Акротірі і Декелія). В 2004 р. у зв'язку зі вступом до ЄС Кіпр вийшов зі складу Руху неприєднання, однак зберіг статус спостерігача.

вирішенню міжнародних спорів мирними засобами, зміцненню миру та безпеки, поширенню принципу відмови від погрози силою та застосування сили в міжнародних відносинах. Така позиція стала передумовою виокремлення групи країн, об'єднаних спільними інтересами. На етапі підготовки та проведення Наради з питань безпеки й співробітництва в Європі ця група виступала під умовним брендом «Н+Н» (neutral and non-aligned), який об'єднав європейські нейтральні та позаблокові країни [293, р. 394]. До складу цієї групи входили Австрія, Фінляндія, Швейцарія, Швеція, Мальта та Югославія. Усвідомлюючи, що принципові питання безпеки будуть вирішуватися великими державами без їхньої участі, нейтральні країни вимагали, аби діалог в рамках НБСЄ поширювався не тільки на політичні питання, пов'язані з блоковою розстановкою сил, але й охоплював ширший контекст проблематики забезпечення миру та роззброєння. В рамках Женевського етапу НБСЄ (1974 р.) спільна позиція групи «Н+Н» за ініціативи Швеції та Швейцарії дозволила усунути найгостріші розбіжності, які стосувалися підготовки проекту гельсінкського Заключного акту [293, р. 387-398].

Європейські нейтральні країни активно сприяли проведенню міжнародних конференцій і переговорів із питань обмеження та скорочення озброєнь, врегулювання конфліктів та нерозповсюдження зброї масового враження. Деякі з них пропонували послуги медіації щодо врегулювання конфліктів та були учасниками багатьох миротворчих операцій, адміністративних місій і гуманітарних кампаній ООН. Така політика отримала умовну назву активного нейтралітету. Посередницька діяльність європейських нейтралів розглядалася як «особлива форма миротворчості», в якій зовнішній гравець «за власним бажанням чи на запрошення ворогуючих сторін вступає в конфлікт із метою допомоги ... в досягненні угоди» [207, р. 218].

В перебігу деколонізації, у зв'язку з проголошенням незалежності країн Азії та Африки, набуло поширення «третє покоління» політики нейтралітету.

Воно було безпосередньо пов'язане зі становленням країн «третього світу», формуванням їх зовнішньополітичних позицій, участю в міжнародних організаціях та виникненню нових регіональних форумів. За цих обставин була висунута концепція позитивного нейтралітету, суть якої полягала в проголошенні окремими державами політики, спрямованої та активний захист миру та проведення цілеспрямованих заходів, які мали сприяти відверненню війни, врегулюванню конфліктів та протидії зовнішньому диктату. Ініціатором цього підходу вважається перший прем'єр-міністр Індії Дж. Неру, який пропагував політику мирного співіснування та відсторонення від «імперських намірів, військових чи їм подібних союзів великих держав» [140, с. 117]. Згодом політику активного нейтралітету почали проводити й деякі європейські нейтральні країни, зокрема Швеція та Ірландська Республіка.

Вимоги до нейтралітету визначаються положеннями різних міжнародних конвенцій і договорів. У сучасному світі форми нейтралітету позначені значною різноманітністю, адже вони передбачають не тільки відмову від надання військової допомоги конфліктуючим сторонам і неучасть в оборонних союзах, однак поширюються на різні способи позиціонування у мирний час, а також обумовлюють ставлення урядових кіл до основних проблем міжнародної безпеки, багатостороннього військового й військово-політичного співробітництва та миротворчої діяльності.

Міжнародне право визнає за нейтральними країнами право на територіальну недоторканність і цілісність, утримання збройних сил, достатніх для потреб самооборони, надання притулку біженцям і постраждалим унаслідок конфліктів, одержання економічної допомоги з боку інших держав, участь у вирішенні соціальних, культурних і гуманітарних проблем.

Узагальнене визначення нейтралітету полягає в проголошенні чи прийнятті державою міжнародно-правового статусу, який зобов'язує її не брати участі у війнах між іншими державами, обумовлює ненадання

військової допомоги конфліктуючим сторонам, а в мирний час передбачає неприєднання до військових блоків і союзів. Важливою вимогою нейтралітету вважається відсутність на території держави іноземних військових баз [293, р. 389].

Доцільно відзначити, що Статут ООН не містить жодного прямого посилання на статус нейтралітету. Адже концепція універсальної міжнародної організації прописана в ньому під кутом зору колективних заходів міжнародного співтовариства задля відсічі агресії та забезпечення захисту від країн-агресорів. Окрім цього, із формального боку зобов'язання країн-членів ООН мають пріоритет над іншими зобов'язаннями держави. Відтак у разі необхідності виконати зобов'язання, обумовлені вимогами Статуту ООН, нейтральна країна не може посилатися на свій нейтральний статус. Ця обставина створює суттєву правову колізію, яка окреслює протиріччя у сенсі сумісності між колективними формальними зобов'язаннями країн-членів ООН і членством нейтральних країн, оскільки саме членство в ООН може вважатися обмеженням абсолютних прав суверенітету.

Пряме обмеження прав нейтралітету може виникати в разі схвалення й проведення операцій ООН проти порушників міжнародного миру або операцій з примусу до миру, які передбачають застосування силового компоненту. Такі операції можуть проводитися відповідно до положень глави VIII Статуту ООН із застосуванням колективних багатонаціональних сил чи багатонаціональних військових формувань високої готовності, які проводяться за санкцією Ради Безпеки ООН, під командуванням чи під загальним контролем з боку РБ ООН. Миротворчі операції примусового характеру можуть передбачати врегулювання або створення умов для врегулювання як міждержавних конфліктів, так і внутрішніх конфліктів. У разі застосування миротворчого компоненту для врегулювання внутрішнього конфлікту це може відбуватися як за згодою сторін конфлікту, так і з використанням примусових

заходів за рішенням РБ ООН й передбачати такі форми, як роз'єднання конфліктуючих сторін, спостереження і контроль за додержанням угод про припинення вогню, упередження наступальних дій, роззброєння і розформування незаконних воєнізованих підрозділів, виконання інженерних та інших робіт [82, р. 17-43].

В цьому сенсі видається слушним припущення, що на практиці нейтралітет можливий, якщо він стосується конфлікту між країнами, на які не поширюються санкції Ради Безпеки ООН. Зокрема за відсутності резолюції РБ ООН, яка б містила певну характеристику ситуації та визначала б зобов'язання країн-членів ООН щодо конфлікту. Й лише в такій ситуації норми ООН формально не заперечують застосування права нейтралітету. Водночас слід зауважити, що чинні норми міжнародного права взагалі залишають поза увагою питання, пов'язані із застосуванням права нейтралітету до внутрішньодержавних конфліктів. При цьому Статут ООН фактично, хоча й у непрямій формі, визнає можливість існування військово-політичних союзів, які в цьому документі підпадають під визначення «регіональних угод» (гл. VIII), які можуть брати участь у виконанні безпекових рішень РБ ООН [76].

Узагальнюючи досвід дискусії з приводу співмірності нейтралітету із принципами ООН, можна зробити загальний висновок, що чинні норми міжнародного права не забороняють країнам бути нейтральними у війні взагалі, однак виключають можливість нейтральної позиції у війні між Об'єднаними Націями і порушниками миру. В цьому разі бойові дії може санкціонувати лише Рада Безпеки ООН, оскільки саме до її компетенції віднесено «встановлення існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії» та ухвалення відповідних рекомендацій чи рішення про те, які заходи мають вживатися згідно ст. 39 Статуту ООН. Водночас можливість застосування права нейтралітету фактично виникає у разі неспроможності РБ ООН ухвалити резолютивне рішення щодо певного

конфлікту та запровадити відповідні санкції, як це неодноразово траплялося впродовж останніх десятиліть. Така ситуація виникає насамперед через принципові розбіжності в підходах постійних членів РБ ООН або через неможливість ідентифікувати агресора і жертву агресії через незгоду між постійними членами РБ ООН або в разі рівної провини ворогуючих сторін. В практиці ООН ситуативний нейтралітет знаходить відображення у збільшенні кількості країн, які утримуються або не беруть участі в голосуванні резолюцій ГА ООН, пов'язаних з оцінкою конфліктів чи конфліктних ситуацій. Наведена аргументація свідчить, що зобов'язання, які випливають зі Статуту ООН, не забороняють застосування права нейтралітету за відсутності зобов'язуючих рішень Ради Безпеки. На цій підставі можна зробити припущення про фактичне поширення в практичній політиці певного прецедентного правила, за яким у сучасній системі ООН різні країни вирішують питання дотримання нейтралітету. При цьому по суті нейтральну позицію може застосувати практично будь-яка держава, якщо рішенням Ради Безпеки не запроваджена система примусових заходів від імені ООН. На думку української дослідниці В. Вдовенко, в питаннях, які стосуються операцій з підтримання миру, «право нейтралітету» може застосовуватися тоді і доти, «доки за рішенням Ради Безпеки ООН не задіяна система примусових дій. Участь нейтральних країн у невійськових санкціях (наприклад, економічних) та у примусових військових діях обмежена, однак, у миротворчих операціях дозволяється (гуманітарна допомога). Що ж стосується колективних дій без мандату ООН, участь нейтральних країн у невійськових санкціях обмежується нейтралітетом» [360, с. 9]. При цьому В. Вдовенко зазначає, що участь нейтральних держав у примусових військових діях категорично забороняється, хоча їх участь в операціях по підтриманню миру дозволена [360, с. 9].

Утім практичний досвід міжнародної миротворчої діяльності далеко не завжди дозволяє провести чітку межу між різними формами миротворчих операцій, до яких належать:

- запобігання виникненню міждержавних або внутрішніх конфліктів;
- врегулювання або створення умов для врегулювання міждержавних, а також внутрішніх конфліктів (...);
- подання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних або внутрішніх конфліктів;
- виконання міліцейських (поліцейських) функцій по забезпеченню безпеки і додержання прав людини;
- подання допомоги у подоланні наслідків конфліктів;
- усунення загрози миру, порушень миру чи акту агресії [371].

При проведенні миротворчих операцій штабні структури ООН не завжди можуть перебачити виникнення ситуацій, які змушують миротворчі підрозділи вступати в бойові дії та застосовувати зброю. В окремих випадках миротворчі контингенти ООН, до яких входили підрозділи нейтральних країн, опинялися у ворожому оточенні чи в ситуації, пов'язаній з бойовими зіткненнями з місцевими воєнізованими формуваннями. В якості прикладу можна навести участь шеститисячного ірландського контингенту в миротворчій операції ООН у Конго (1960-1964 рр.). В ході цієї миротворчої операції у вересні 1961 р. рота ірландських військових прийняла бій із сепаратистами і найманцями у провінції Катанга. Після тижневої облоги ірландські військовослужбовці потрапили в полон до воєнних формувань сепаратистів, однак невдовзі були визволені за посередництва Червоного Хреста.

Після закінчення «холодної війни» значну увагу дослідників закономірно привертала еволюція статусу і політики постійного нейтралітету європейських країн. Цій проблематиці присвячено низку праць зарубіжних і

вітчизняних дослідників, у яких розглядаються зміни нормативів, дискурсів і практик нейтралітету та «військового неприєднання» в політиці країн ЄС.

Серед робіт зарубіжних авторів цій проблемі привчено низку праць скандинавських, насамперед шведських і фінських авторів Т. Ваахторанта та Т. Форсберга [338], У. Мьоллер та У. Б'єрельда [322], ірландських дослідниць Р. Дохерті [193], К. Дівайн [301-304], австралійської дослідниці К. Агьюс [291; 292] та ін. Відзначаючи суттєві зміни в політиці нейтральних країн, для визначення новітньої модифікації нейтралізму як форми зовнішньополітичного позиціонування європейські дослідники навіть запропонували термін «постнейтралітету». При цьому головна увага приділяється пристосуванню зовнішньої політики європейських нейтральних країн до вимог спільної європейської зовнішньої та безпекової політики. В дослідженнях 1990-х – 2000-х рр. було присутнє доволі скептичне ставлення до перспектив збереження не тільки класичних ознак європейського постійного нейтралітету в дусі нормативів XIX ст., але й до самого принципу обмеженої участі в безпекових складових європейського інтеграційного процесу, особливо тоді, коли він перебував у висхідній фазі.

Значний інтерес до еволюції європейського нейтралітету висловлювали й українські дослідники, у працях яких значну увагу приділено обставинам проголошення нейтралітету та характеру його визнання з боку інших учасників європейської регіональної підсистеми міжнародних відносин. Особливості позиціонування європейських нейтральних країн та порівняння критеріїв нейтралітету і позаблоковості висвітлювалися в дослідженнях В. Манжолі та В. Вдовенко [165; 256], Н. Мельник [263], О. Потєхіна [280], І. Рудніцького [281], Л. Чекаленко [289], В. Шатуна [290] та інших авторів.

В науковій літературі побутує уявлення, що позаблоковість у формі «військового неприєднання» являє собою новітню, перехідну модифікацію політики нейтралітету. Її головну ознаку становить формальна неучасть у воєнних союзах та оборонних угодах. При цьому позаблоковий статус взагалі

не регламентується загальними нормами міжнародного права. Ця форма позиціонування у відносинах безпеки не надає позаблоковій країні юридичних гарантій чи обов'язкового визнання її особливих прав іншими державами. Натомість, як зазначає В. Вдовенко, у порівнянні з нейтралітетом, позаблоковість дозволяє значно «ширше поле» для маневрування, обмежуючи діяльність держави на міжнародній арені «лише заборонаю на участь у військових блоках» [360, с. 3].

На відміну від багатьох західних авторів, В. Вдовенко обстоює цілком слушну думку, що «проблеми сумісності членства в ЄС із політикою нейтралітету можуть виникнути лише в разі включення положення про колективну оборону в Договір про Європейський Союз» [360, с. 10]. До цього слід додати, що така суперечність виникатиме лише якщо ці положення матимуть імперативний характер. Інакше кажучи, в просторі ЄС обмеження позаблокової країни в сфері міжнародної діяльності стосуються майже виключно неучасті у військових союзах та оборонних угодах. Водночас у світовій практиці відомі випадки позаблокового позиціонування, коли держава поєднує статус військового неприєднання з наявністю союзницької угоди з великою державою. Такий приклад знаходимо в зовнішньополітичній практиці Узбекистану, який дотримується політики неприєднання до військово-політичних блоків, виключає можливість розміщення на своїй території військових баз інших держав, проте має Договір про союзницькі відносини з РФ від 14 листопада 2005 р. Зазначений договір передбачає, що «в разі скоєння проти однієї зі сторін акту агресії з боку будь-якої держави чи групи держав, це буде розглядатися як акт агресії проти обох сторін» договору [130].

Існують випадки, коли навіть прописаний у конституції або проголошений на політичному рівні нейтралітет не визнається як чинний, якщо на території країни перебувають іноземні військові бази або контингенти

іноземних військ (Молдова, Кіпр), чи коли уряд країни не контролює повною мірою власну територію, частину якої окупує інша держава.

Інша принципова відмінність між нейтралітетом і позаблоковістю полягає в тому, що постійно нейтральна країна так чи інакше набуває цього статусу у формі визнання або гарантій із боку інших держав. Згідно традицій і норм міжнародного права, нейтралітет має бути визнаний міжнародною спільнотою або в формі міжнародного договору (Швейцарія), або в актах національного права (Австрія). Проте зустрічаються й інші форми міжнародного визнання, зокрема у формі рішень міжнародних організацій чи двосторонніх документів. Єдині стандарти у формах проголошення й визнання нейтралітету відсутні. Наприклад, Швеція і Фінляндія не закріплювали свій нейтралітет в актах внутрішнього законодавства, хоча принцип нейтралітету декларується цими державами на політичному рівні. Трапляються й такі виняткові приклади, як гарантування статусу постійного нейтралітету Туркменістану у формі спеціальної резолюції ГА ООН (1995 р.).

Іноді національні особливості позиціонування позаблокових країн можуть діставати підтримку у формі взаємного визнання з боку сусідніх держав, які об'єднуються у співтовариства безпеки, як, наприклад, Північна рада в Скандинавії чи АСЕАН у Південно-Східній Азії. Учасники АСЕАН визнають нейтралістські принципи одне одного, що не завадило деяким із них (Філіппіни, Таїланд) встановити союзницькі відносини з центросиловими державами у формі основного союзника США поза межами НАТО (з 2003 р.). Водночас свій позаблоковий статус країни найчастіше визначають самостійно, без будь-яких правових гарантій чи навіть міжнародного підтвердження визнання цього статусу з боку інших держав або міжнародного співтовариства в цілому. Суттєвим винятком у практиці визнання специфічної модифікації нейтралітету у формі позаблоковості можна вважати практику Європейського Союзу, який адаптував свої установчі договори з урахуванням членства як

блокових держав-членів НАТО, так і позаблокових та/або нейтральних країн, включно з Ірландією, Австрією, Швецією, Фінляндією, Мальтою та Кіпром.

На думку багатьох дослідників, позаблоковість (у розумінні військового неприєднання; англ. – *military non-alignment*) – це міжнародно-політичний статус держави, підґрунтя якого складає відмова від вступу до воєнних союзів. У міжнародному праві й досі відсутні норми, які регламентують як позаблоковий статус держави, так і спроби її поведінки під час війни. Натомість нейтралітет обмежує державу у взаємодії з іншими суб'єктами міжнародних відносин через заборону на участь у військових конфліктах третіх країн та в структурах колективної оборони [360, с. 11; 176].

Для розуміння специфіки нейтралітету й позаблоковості доцільно перелічити основні схожі риси та відмінності між цими формами позиціонування:

- Постійно нейтральна країна набуває цього статусу, як правило, під гарантії інших держав. У разі надання зовнішніх гарантій такий статус щонайменше обумовлюється відповідними міжнародними договорами. Водночас свій позаблоковий статус країни визначають самотійно, зазвичай без чітких гарантій чи міжнародних підтверджень його визнання з боку інших держав.

- В окремих випадках проголошення постійного нейтралітету може супроводжуватися вимогами утримуватися від прямого чи прихованого втручання в будь-якій формі у внутрішні справи інших держав та зобов'язанням припинити дію договорів, несумісних із суверенітетом, незалежністю, територіальною цілісністю та недоторканістю, нейтралітетом і національною єдністю.

- Концептуальні засади нейтралітету й позаблоковості є здебільшого тотожними – вони не поширюються на економічне співробітництво і є сумісними з членством в економічних угрупованнях/союзах; передбачають неучасть у військових союзах, заборону на створення на власній території

іноземних військових баз, мирне співіснування з іншими державами світу незалежно від їхніх політичних, соціальних чи економічних систем.

- На відміну від нейтралітету, позаблоковість не виключає участі в регіональних угодах та союзах країн, які здебільшого, однак не обов'язково, також є позаблоковими. Такі об'єднання чи угоди номінують себе як «співтовариства безпеки». Вони не містять зобов'язань колективної безпеки, хоча й можуть передбачати певні форми співпраці та проведення регулярних консультацій із безпекової проблематики. Принципова різниця між цими поняттями полягає в тому, що принцип військового неприєднання не вимагає дотримання нейтралітету в імовірному воєнному конфлікті.

- Під час війни позаблокова країна не повинна дотримуватися нормативів, передбачених для нейтральних держав міжнародним гуманітарним правом.

Таким чином, позаблокова країна не обов'язково є нейтральною. Тобто вона може розпочати війну, виступити на боці держави, що розпочала війну або підтримати державу, яка стала об'єктом зазіхань. Найважливіше те, що позаблоковій державі не забороняється встановлювати союзницькі зобов'язання чи навіть військовий союз з іншою державою.

Хоча міжнародне право вирізняє лише дві форми нейтралітету, у політичній практиці застосовується значно більша кількість термінологічних визначень, які позначають різновиди цього феномену. До них належать:

1) Військовий (або евентуальний) нейтралітет, який вказує на неучасть держави у воєнному конфлікті. Цей статус визначає позицію держави стосовно конкретного конфлікту, але стосовно іншого – ця позиція може змінюватися без порушення норм міжнародного права.

2) Постійний нейтралітет, який визначають як добровільне прийняття державою відповідно до міжнародних договорів, або в односторонньому порядку зобов'язання дотримувати постійного нейтралітету, тобто не

вступати у воєнні союзи й не допускати на своїй території присутності іноземних держав у мирний і воєнний час.

3) Активний та/або позитивний нейтралітет, який передбачає участь у міжнародній миротворчій діяльності, пропозицію посередницьких послуг з метою врегулювання існуючих конфліктів, висунення та обстоювання ініціатив, спрямованих на захист миру та розрядку міжнародної напруженості.

4) Військове неприєднання або позаблоковість, що має гнучкі форми адаптації та значно меншу регламентацію прав і зобов'язань держави, яка не бере участі у військових союзах, однак вільна у визначенні свого міжнародного позиціонування.

При цьому класичні ознаки має лише режим постійного нейтралітету, який виключає участь держави в будь-яких війнах та передбачає невтручання в разі виникнення збройного конфлікту між іншими державами. Постійно нейтральні держави, на відміну від тих, що проголосили свою нейтральність під час війни, зобов'язуються дотримуватися відповідної політики як у воєнний, так і в мирний час. Вони зобов'язані не вступати у військові союзи й блоки, не надавати свою територію для розташування іноземних військ та військових баз. Постійний нейтралітет не тягне за собою втрати нейтральною державою суверенітету й міжнародної правосуб'єктності та передбачає необмежене право на індивідуальну самооборону. При цьому нормативна відповідь на питання про надання нейтральній державі зовнішньої допомоги в разі агресії відсутня. В такому разі ситуацію визначає позиція держав, які погодилися гарантувати статус нейтралітету.

З формально-правової точки зору до переліку постійно нейтральних держав входять:

1) Швейцарія (відповідно до Паризького акту про визнання й гарантії постійного нейтралітету Швейцарії та недоторканності її території від 8 листопада 1815 р.).

2) Австрія (відповідно до Федерального конституційного закону про нейтралітет Австрії від 26 жовтня 1955 р.).

3) Мальта (згідно Декларації уряду Республіки Мальта від 14 травня 1981 р.).

4) Туркменістан (згідно резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 12 грудня 1995 р.).

5) Ватикан (за Латеранським договором з Італією від 11 лютого 1929 р.).

6) Республіка Сан-Марино (за договором з Італією від 31 березня 1939 р.).

7) Лаос (за міжнародною Угодою про нейтралітет Лаосу, підписаною на Женевській нараді з Лаосу 23 липня 1962 р.).

8) Камбоджа (згідно Угоди про всеосяжне політичне врегулювання камбоджійського конфлікту, підписаної на Паризькій конференції в Камбоджі 23 жовтня 1991 р., яка підтверджує закон 1957 р. про постійний нейтралітет Камбоджі та обумовлює, що її постійний нейтралітет закріплюється в конституції).

9) Коста-Ріка (нейтральна країна з 1949 р. після розформування її армії).

10) Молдова (згідно статті 11 конституції 1994 р., яка проголошує «постійний нейтралітет» цієї країни). Утім цей статус вважається умовним і піддається сумніву через перебування незначного російського військового контингенту в Придністров'ї, адже конституція Молдови декларує «недопущення розміщення на своїй території збройних сил інших держав».

Доцільно відзначити, що міжнародні угоди, які визначають нейтральний статус Лаосу і Камбоджі, зберігають формальну чинність.

За ступенем відповідності стандартним критеріям нейтралітету безумовним лідером залишається Швейцарія. Порівняно зі Швейцарією чи меншою мірою – з Австрією, ознаки нейтралітету в сучасній політиці Швеції,

Фінляндії та Ірландської Республіки мають обмежений характер. Їхній нейтральний статус продовжує еволюціонувати в бік усе більшої відповідності вимогам європейської солідарності. Статус цих країн час від часу зазнає ситуативної корекції й залишається скоріше традиційним, ніж статутним атрибутом зовнішньої політики.

2.2. Політичні принципи та пріоритети зовнішньої політики Ірландії.

Проголошення ірландського нейтралітету у формі військового нейтралітету під час Другої світової війни до певної міри нагадує політичне позиціонування Швеції. Адже, як і шведська позиція постійного нейтралітету, це рішення спочатку приймалося як ситуативне, і лише згодом нейтральний курс одержав політичне обґрунтування.

Так само і шведський нейтралітет був спочатку проголошений у формі відмови від участі в європейських війнах (1814 р.), а згодом був підтверджений з метою уникнути втягнення в конфлікт між Росією та Англією, який намітився у зв'язку із загостренням протиріч довкола «східного питання» у 1830-х рр.

Політичне обґрунтування засад зовнішньополітичного курсу Ірландії проходило в декілька етапів. При цьому дослідники відзначають значну персоналізацію зовнішньополітичних пріоритетів залежно від уподобань різних урядів та провідних діячів, відповідальних за формування урядової політики. Так, уряд У.Т. Косгрейва (1922-1932 рр.) опікувався ухваленням Вестмінстерського статуту 1931 р. та розширенням повноважень домініонів у Британській імперії. Уряди Е. де Валери (1932-1937, 1937-1948 рр.) надавали пріоритетну увагу відновленню суверенітету, перегляду умов Англо-ірландського договору 1921 р. та започаткували традицію ірландського нейтралітету.

Важливим актом у формуванні зовнішньополітичного курсу стало проголошення республіки (1949 р.), наслідком якого став вихід Ірландії з Британської Співдружності націй. Доцільно відзначити, що проголошення Ірландської Республіки, подане як відновлення історичного акту 1919 р., безпосередньо вплинуло на позицію індійського уряду, який проголосив республіканську форму правління (1950 р.), хоча й зберіг членство Індії в Британській Співдружності, обмежившись припиненням участі в нарадах з питань оборони.

Шон Макбрайд (міністр закордонних справ Ірландії в коаліційному уряді 1948-1951 рр.) підтвердив статус нейтралітету. Не заперечуючи можливості укладення оборонного договору зі США, Ш.Макбрайд посилався на перебування Північної Ірландії під владою Великої Британії як на головну проблему, яка унеможлиблює членство країни в НАТО. Головний аргумент Ш.Макбрайда полягав у тому, що такий крок легітимізує приналежність Північної Ірландії до Сполученого Королівства [83].

Вступ Ірландії до ООН (1955 р.) обумовив потребу чіткішого визначення принципів зовнішньої політики та формування позиції країни з таких питань, як врегулювання спорів і конфліктів, відносини між Сходом і Заходом, послаблення міжнародної напруженості, гонка озброєнь і контроль над озброєннями, деколонізація та миротворча діяльність.

З початку 1960-х рр. в політиці країни провідну роль відігравали проблеми підготовки до вступу в Європейське Економічне Співтовариство (ЄЕС) та диверсифікації економічних зв'язків. Набуття членства в ЄЕС суттєво посилило роль європейського напрямку в зовнішній політиці, включно з імплементацією європейських конвенцій та політико-правових нормативів Європейських Співтовариств.

Важливим етапом у зовнішньополітичному плануванні стало п'яте головування Ірландії в Європейській Раді (1996 р.), до якого була приурочена підготовка урядом Ірландії «Білої книги» з питань зовнішньої політики [12].

«Біла книга» визначає діяльність Ірландії в ООН як одну з головних сфер міжнародної політики. Підтримка ООН висловлюється в контексті принципових інтересів і загальних цінностей, які покладені в основу зовнішньої політики Ірландії. У «Білій книзі» відзначено, що цілі й принципи ООН є не тільки етичними орієнтирами, однак мають принципову важливість для власних інтересів малих держав. Саме тому, що Ірландія належить до малих держав і величезною мірою залежить від зовнішньої торгівлі для забезпечення власного добробуту, «ми потребуємо активної зовнішньої політики. ... Наше виживання залежить від регульованого міжнародного середовища, в якому права та інтереси навіть найменших країн гарантуються та захищаються».

Аргументація «Білої книги» робить наголос на тому, що проблема міжнародного порядку не має розглядатися в контексті протиставлення цінностей та інтересів. У документі стверджувалося, що хоча дебати з ірландської зовнішньої політики виявили певну дистанцію між загальними прагненнями та економічними інтересами, які ґрунтуються на залежності від прямих іноземних інвестицій зі США та економічної інтеграції в ЄС, ці розбіжності не створюють суттєвої перешкоди. Зрозуміло, що повсякденне відпрацювання зовнішньополітичних інтересів може спричиняти напругу, породжуючи публічний дискурс щодо спрямування ірландської політики як в ООН, так і в ЄС. Однак, як відзначав колишній ірландський міністр закордонних справ Брайан Коуен, аналіз зовнішньої політики Ірландії не дає підстав для протиставлення цінностей та інтересів, оскільки «багатосторонній міжнародний порядок, заснований на правилах, є нашим національним інтересом» [12, para 5.8].

Сучасне зовнішньополітичне планування передбачає чітке декларування цілей, принципів та інтересів, які визначають зовнішню політику країни, включаючи окреслення та оприлюднення довгострокових пріоритетів. Декларуючи неучасть у військових союзах, ірландські уряди

визначають статус країни у відносинах міжнародної безпеки як «військовий нейтралітет» (military neutrality). І саме в такій формі цей статус визнається в додатковому протоколі до Лісабонського договору 2007 р., який визначає, що цей договір «не порушує та не завдає шкоди традиційній політиці військового нейтралітету Ірландії» [51, р. 18]. У новітньому огляді зовнішньої політики Ірландії (2015 р.) визнається, що «політика військового нейтралітету залишається ключовим елементом ірландської зовнішньої політики» [44, р. 29]. З урахуванням цього статусу країна не бере участі в постійних чи ситуативних військових союзах. Основну форму міжнародного військового співробітництва становить участь у миротворчій діяльності ООН. З 1958 р. Сили оборони Ірландії брали участь у ряді операцій та місій з підтримання миру й безпеки, у тому числі:

- місії спостерігачів у Лівані UNOGIL (червень 1958 – грудень 1958 рр.);
- місії UNTSO на Близькому Сході (з 1958 р.);
- місії ONUC у Конго (1960-1964 рр.);
- місії UNFICYP на Кіпрі (з 1964 р.);
- місії UNEF II на Синаї (1973-1974 рр.);
- місії UNIFIL у Лівані (з 1978 р.);
- місії UNIPMOG на ірано-іракському кордоні (1988-1991 рр.);
- операції по примушенню до миру UNOSOM II (Сомалі, 1993-1995 рр.);
- операції СФОР (SFOR) у колишній Югославії (1997-2004 рр.);
- операції КФОР в Косово (з 1999 р.);
- місії INTERFET у Східному Тиморі (1999-2000 рр.);
- місії UNMIL в Ліберії (з 2003 р.);
- операції EUFOR Chad/CAR у Чаді і Центрально-Африканській Республіці (з 2008 р.);
- місії UNMEE в Ефіопії та Еритреї (з 2008 р.).

Окрім цих місій та операцій, ірландський військовий і цивільний персонал працював у якості спостерігачів у спостережних і консультативних

місіях та делегаціях ООН у Центральній Америці, Росії, Камбоджі, Афганістані, Намібії, Західній Сахарі, Кувейті та Південній Африці.

Згідно «Білої книги» 1996 р., діяльність країни в ООН зосереджена на чотирьох пріоритетних напрямках, включаючи миротворчу діяльність, роззброєння, права людини та сприяння розвитку. У зарубіжних місіях регулярно перебуває в середньому бл. 800 ірландських військовослужбовців. Уряди Ірландії виявляють зацікавленість у розширенні присутності в місіях та операціях ЄС у межах спільної політики безпеки та оборони (СПБО; CSDP), однак у більшості випадків обмежують участь свого персоналу лише тими з них, які проводяться під мандатом ООН. З понад 30 військових і цивільних місій, які ЄС проводив після свого першого досвіду (поліцейської місії Боснії і Герцеговині, 2002 р.), впродовж останніх років Ірландія брала участь у місіях та операціях під керівництвом ЄС у Малі та у військово-морській операції «Софія» у Середземному морі. Представники Ірландії залучалися до персоналу місій ЄС у Лівії, Малі, Нігері, Сомалі, Боснії і Герцеговині, Косово, Грузії, Україні та на палестинських територіях.

Декларуючи свою офіційну позицію, зовнішньополітичне відомство Ірландії підтверджує повномасштабну участь країни в спільній зовнішній та безпековій політиці ЄС (СЗБП; CFSP), яка забезпечує єдність країн ЄС та включає ухвалення заходів з реагування на міжнародні ситуації у сфері безпеки. Обрана ірландським урядом форма нейтралітету дозволяє участь у спільних дипломатичних та економічних санкціях ЄС, які визначаються потребами в сприянні миру та безпеці, а також у колективних зусиллях, спрямованих на підтримання миру, врегулювання конфліктів і в заходах із відновлення в проблемних регіонах по всьому світу в рамках спільної політики безпеки та оборони [24].

Ірландія поділяє цілі та принципи «Глобальної стратегії» ЄС (EUGS), яка встановлює зобов'язання спільної зовнішньої та безпекової політики Союзу сприяти миру, процвітанню, демократії та верховенству права. У

рамках «Глобальної стратегії» ЄС Ірландія підтримує Постійне структуроване співробітництво (PESCO) з питань безпеки й оборони та має намір працювати в рамках PESCO з метою посилення координації, скорочення дублювання зусиль і розвитку спільного потенціалу безпеки Союзу. Зі свого боку ЄС визнає право Ірландії дотримуватися своєї власної версії військового нейтралітету, який має значну підтримку в суспільстві, хоча й відносно рідко виноситься на рівень публічної дискусії й доволі епізодично фігурує в передвиборних програмах політичних партій. Загалом параметри членства в ЄС дозволяють уникати суперечностей між вимогами спільної зовнішньої та безпекової політики Союзу та участю Ірландії в операціях із підтримання миру та інституціональному будівництві поза межами ЄС.

В останньому огляді зовнішньої політики Ірландії (2015 р.) міститься перелік зовнішньополітичних цілей, інтересів та цінностей, які визначають спрямування зовнішньої політики країни. Зовнішньополітична концепція країни побудована на засадах активного міжнародно-політичного позиціонування та прагненні відігравати важливу роль у сучасному світі, «робити цінний внесок у міжнародні справи, беручи участь у багатосторонніх організаціях та ініціативах». Ірландське зовнішньополітичне відомство формулює мету міжнародної політики країни в формі «простої місії»: «просувати і захищати цінності, інтереси й економічне благополуччя Ірландії та її народу» [29; 44].

Показово, що після фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. уряд ухвалив курс на «економізацію» зовнішньої політики, задля чого МЗС було передано координацію питань зовнішньої торгівлі. Для координації діяльності всіх урядових відомств і державних установ була створена Рада з експортної торгівлі, яка займається питаннями розвитку торгівлі, туризму та заохочення інвестицій. В одній із програмних промов міністр закордонних справ Ч. Фланаган відзначав (30 травня 2016 р.), що «зовнішня політика зараз

важливіша для ірландського народу, ніж будь-коли в нашій історії. З її допомогою ми захищаємо наш світ, безпеку й економічне процвітання, а також сприяємо примиренню й співпраці всередині країни. В її основі лежать захист ірландських громадян і просування наших цінностей за кордоном». Ірландська зовнішньополітична концепція пропонує «прогресивне і перспективне бачення нашої зовнішньої політики й нашого місця у світі», яке має бути реалізоване в рамках двосторонньої дипломатії та активної участі в якості члена ЄС, ООН та інших міжнародних організацій [28].

Зовнішньополітична концепції Ірландії окреслює ряд основних напрямів діяльності, які включають:

- забезпечення миру й примирення на острові Ірландія, що «підкреслює нашу прихильність підтримці ірландських громадян, які подорожують, працюють і живуть за кордоном. І це ставить на чільне місце подальший розвиток нашої взаємодії з нашою глобальною діаспорою, а також просування ірландської культури за кордоном»;

- переміщення акцентів на економічну дипломатію, яка «безпосередньо пов'язує національні та глобальні зусилля, спрямовані на підтримку відновлення, зростання і створення робочих місць. Наші глобальні зусилля по забезпеченню нашого процвітання будуть у першу чергу спрямовані на розвиток торгівлі, туризму, освіти та інвестицій, а також на подальше зміцнення репутації Ірландії за кордоном»;

- принципову підтримку більш справедливого, більш чесного, сталого та безпечного світу, якого «ми будемо домагатися через реалізацію цих принципів, у тому числі за допомогою нашої програми розвитку й нашої політики в галузі прав людини, підтримки миру й безпеки [28].

Нейтралітет Ірландії сприяє забезпеченню позитивного іміджу країни у світі. Як відзначається у відповідному позиційному документі Департаменту зовнішніх справ і торгівлі, ірландські уряди послідовно дотримувалися політики військового нейтралітету, яка характеризується відсутністю

членства у військових союзах. «Ірландський нейтралітет нерозривно пов'язаний із нашим сприянням міжнародному миру й стабільності. Ми віддані своїм зобов'язанням в якості члена Організації Об'єднаних Націй, в тому числі зобов'язанню відповідно до глави VII Статуту ООН сприяти здійсненню резолюцій Ради Безпеки ООН, спрямованих на підтримку міжнародного миру й безпеки» [35].

Протягом багатьох років ірландська «політика військового нейтралітету й цінності, які вона включає в себе», в поєднанні з відсутністю в Ірландії досвіду колоніалізму, сприяли зміцненню ролі країни як «конструктивного члена міжнародного співтовариства». Уряди Ірландії не розглядали нейтралітет як таку форму позиціонування, що означає відстороненість. Нейтралітет використовувався як інструмент, що «зміцнює нашу репутацію на міжнародному рівні й дозволяє нам більш ефективно брати участь у зусиллях зі сприяння миру та розвитку через ООН, ЄС і наші власні двосторонні дії» [35]. Зазначена політика була доповнена набором цінностей, включаючи захист прав людини, підтримку розвитку, сприяння роззброєнню і ліквідацію зброї масового враження, «які ми вважаємо важливими доповненнями до військових аспектів нейтралітету. Ірландія має гарантії відповідно до Лісабонського договору, які підтримують традиційну політику країни щодо військового нейтралітету, яка залишається незмінною й не залежить від ратифікації договору» [35]. У переліку цінностей, на яких базується зовнішня політика Ірландії, провідне місце посідає забезпечення стабільного та безпечного міжнародного середовища. Цей напрям включає необхідність протидії та обмеження гонки озброєнь. Вважається, що розповсюдження зброї всіх видів підживлює конфлікти, зумовлює порушення прав людини і перешкоджає розвитку.

Ірландська зовнішньополітична концепція особливо наголошує на необхідності ядерного роззброєння – продовження зусиль із метою «позбавлення світу від ядерної зброї». Це питання залишається на порядку

денному, адже ймовірні гуманітарні наслідки ядерного вибуху будуть вочевидь руйнівними. Спираючись на власні історію та досвід, Ірландія декларує наявність значного потенціалу, який дозволяє зробити свій внесок у врегулювання міжнародних конфліктів. По мірі того, як повсякденне життя людей усе більше переміщується в інтернет, необхідні міжнародні дії, аби кіберпростір залишався відкритим, вільним і безпечним.

Чинна зовнішньополітична концепція декларує, що процвітання Ірландії тісно пов'язано з вирішенням глобальних проблем:

- сучасний світ виробляє більше ніж достатньо, аби прогодувати всіх, однак кожна восьма людина страждає від хронічного голоду;
- попри прогрес у скороченні масштабів крайньої бідності в деяких частинах світу, 1,2 мільярда людей змушені жити менше ніж на 1 євро на день.
- брак харчування є найбільшою основною причиною смертності дітей у віці до п'яти років, що спричиняє 45% усіх випадків дитячої смертності або бл. 8000 смертей на добу;
- крайня бідність і голод можуть бути ліквідовані протягом одного покоління за наявності правильної політики і залучення;
- принципова відданість Ірландії справі побудови більш справедливого світу забезпечує гідний внесок у поліпшення життя людей.

Серед зовнішньополітичних пріоритетів країни виокремлюється проблематика основних прав і свобод людини, гострота якої пов'язується з масовими порушеннями громадянських прав у сучасному світі. В цьому контексті відзначаються наступні акценти:

- важливість здійснення прав й основних свобод людини для розвитку, миру й безпеки;
- необхідність сильного, незалежного та інклюзивного громадянського суспільства, яке наділяє громади повноваженнями, сприяє доброму управлінню й дає право голосу знедоленим;

- потреба поєднання зусиль окремих країн, ООН та міжнародних правозахисних установ для захисту прав людини;

- репутація Ірландії як принципового й неупередженого актора дає країні сильний голос, що дозволяє домогтися змін.

З огляду на наявні прогнози глобального розвитку, в осяжній перспективі принципове значення матиме загальне поліпшення умов життя людей:

- стійке забезпечення продовольством, водою й природними ресурсами має вирішальне значення для здоров'я людини, розвитку та скорочення масштабів бідності;

- зростання чисельності населення протягом наступних 40 років буде чинити негативний вплив на глобальне навколишнє середовище, зачіпаючи продовольчу і харчову безпеку;

- зміна клімату й погіршення стану навколишнього середовища в країнах, що розвиваються, штовхають усе більше людей до злиднів;

- все більш масштабні й часті гуманітарні катастрофи зачіпають усе більше число людей, причому з 1970-х рр. кількість стихійних лих збільшилася в п'ять разів;

- Ірландія також піддається впливу глобальних проблем, таких як зміна клімату і енергетична безпека [44, р. 30].

Доцільно зауважити, що в сучасних дослідженнях ірландських авторів відчувається вплив постпозитивістського підходу, позначеного в прагненні більш докладно розглянути роль норм і чинників ідентичності у формуванні зовнішньої політики. При такому підході до дослідження ролі колективної ідентичності в зовнішній політиці особливе значення приділяється європейському контексту. Адже ЄС, як видається, трансформує саму національну державу й водночас «створює нову державу», котра претендує на проведення «спільної» зовнішньої, безпекової та оборонної політики.

Автори ґрунтовної колективної монографії, присвяченої зовнішній політиці Ірландії відзначають: «Цей акцент на ідеях, нормах та ідентичності не обмежується зовнішніми берегами постпозитивістської чи конструктивістської науки». Тепер такий підхід має також «міцну базу в більш традиційній науці, де зазначені чинники розглядаються як суттєві перемінні в моделях прийняття рішень, пропонуючи концептуальні дорожні карти особам, які визначають політику, або надаючи зачіпки для прийняття їхніх рішень» [194, р. 7]. Як стверджує П.Кітінг – визнаний ірландський класик у сфері наукових досліджень зовнішньої політики, в загальному контексті зовнішньополітичних проблем ірландський нейтралітет має три обличчя. Перше з них пов'язано з запобіганням участі країни у війні. Спочатку така позиція була обумовлена рішенням, прийнятим Ірландією під час Другої світової війни у відповідь на збіг зовнішніх загроз і внутрішніх розбіжностей. «Це суворе обличчя нейтралітету зберігається й за менш критичних обставин в офіційному визначенні політики Ірландії як «воєнного нейтралітету». Держава залишається поза межами формальних пактів про взаємну оборону, й тим самим зберігає свою автономію відносно військових рішень й уникає втягування у вир реальної політики (realpolitik)». До певної міри ця позиція могла розглядатися як розмінна монета, яку можна використати як чинник для досягнення якоїсь головної мети, такої як припинення розділення країни. «Однак здебільшого нейтралітет видається прагматичним засобом досягнення безпеки держави» [318, р. XII].

Друге обличчя нейтралітету, за визначенням П.Кітінга, видається більш різноманітним. Нейтралітет тут має ознаки самоцілі. Він пов'язаний із риторикою щодо високих моральних цілей, які застосовуються до широкого кола цінностей. Серед них провідне значення мають:

- фундаментальне вираження зовнішніх аспектів суверенітету;
- всеохоплююча пацифістська орієнтація, ширша за декларування мирних намірів;

- декларування зразкової «етичної політики», яка виступає як щось більше, ніж корисна візитка для країн, що розвиваються. Також вважається, що «активна» чи «позитивна» політика нейтралітету відображає вибір народу, оскільки на це вказують періодичні опитування громадської думки та референдуми з європейських договорів [р. XII-XIII].

Третє обличчя нейтралітету є більш прагматичним, адже воно дозволяє країні виступати як «фрірайдер у світі, де витрати на безпеку сплачуються іншими». Як відзначає П.Кітінг, це «третє обличчя не часто з'являється в публічному дискурсі, однак воно передбачає, що нейтралітет краще розглядати як спірне поняття» [318, р. XIII].

Висновки до Розділу 2.

Сучасна зовнішньополітична концепція Ірландії тлумачить нейтралітет як інструмент втілення національних інтересів країни, який дозволяє брати повноцінну участь в європейському інтеграційному проєкті та має вагоме значення, забезпечуючи збереження певної, й подекуди дуже суттєвої автономії власної зовнішньої політики.

Оцінюючи змістовне наповнення та політичний досвід ірландського нейтралітету, слід відзначити, що свого концептуального оформлення цей зовнішньополітичний принцип набув набагато пізніше, аніж відбулося його формальне проголошення. Питання про обґрунтування доцільності та вибір форми політики постійного нейтралітету постало лише згодом, у контексті розвитку ірландської дипломатії в ООН, становлення спільної зовнішньої політики Європейських Співтовариств та постановки завдань, пов'язаних зі створенням Європейського політичного союзу.

Важливою передумовою ірландського нейтралітету була проблема суверенітету, зумовлена конфліктним досвідом у відносинах з Великою Британією та важкою історичною травмою, спричиненою розділенням території Ірландії на два відмінних і нерівнозначних адміністративно-політичних утворення. Порівнюючи концептуальні основи та принципи

зовнішньої політики Ірландії з практикою інших малих країн Європи, знаходимо низку спільних рис та чинників. Ірландський нейтралітет, як і нейтралітет Швеції та Фінляндії, відображаючи певну форму позиціонування країни, спочатку закріпився й дістав підтвердження на внутрішньополітичному рівні, й лише згодом набув визнання з боку держав-членів та інституцій Європейського Союзу. Запровадження нейтралітету Фінляндії та Австрії мало відмінний характер, оскільки було нав'язано впливом зовнішніх чинників, і лише згодом здобуло підтримку в формі стійкого внутрішнього консенсусу.

На внутрішньополітичному рівні ірландський нейтралітет користується сталою підтримкою керівництва партії Фіанна Файл та низки угруповань лівого і лівоцентристського спрямування, у першу чергу партія Шинн фейн⁸. У політичному контексті нейтралітет вважається чинником, який перешкоджає втраті суверенітету та дозволяє національним органам влади здійснювати політичний контроль щодо рішень наднаціональних органів. Активну кампанію на захист нейтралітету проводить об'єднання громадських організацій Альянс за мир і нейтралітет. У сучасному вигляді ірландський нейтралітет має постійний характер. При цьому він поступово еволюціонує в бік пом'якшення обмежень, пов'язаних з участю у військово-політичній діяльності ЄС. Це насамперед стосується участі ірландських військовослужбовців у європейських багатонаціональних військових контингентах.

⁸ 8 лютого 2020 р. на дострокових парламентських виборах в Ірландській Республіці партія Шинн Фейн вийшла на перше місце за кількістю отриманих голосів (24,5%), обігнавши основну урядову партію прем'єр-міністра Лео Варадкара Фіне Гэл (20,9%) та основну опозиційну партію Фіанна Файл (22,2%). Партія Шинн Фейн бере участь у виборах до Північноірландської асамблеї, британського, ірландського та Європейського парламентів. Представники Шинн Фейну принципово відмовляються займати свої місця в Палаті громад парламенту Сполученого Королівства, а в парламенті Ірландської республіки перебувають в опозиції до уряду.

РОЗДІЛ 3.

КОНЦЕПЦІЯ НЕЙТРАЛІТЕТУ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІРЛАНДІЇ (1937 р. – 1960-і рр.)

3.1. Становлення концепції ірландського нейтралітету в 1930-х рр.

Питання про проголошення Ірландією нейтрального статусу постало у перебігу внутрішньополітичної боротьби за часів існування домініону «Ірландська вільна держава», створеного відповідно до Англо-ірландського договору 1921 р. При цьому сама постановка питання про нейтралітет як інструмент зовнішньої політики була чималою мірою обумовлена історичною спадщиною та політичним змістом відносин із Великою Британією.

Ірландські вчені, що належать до традиційного національно-патріотичного напрямку, схильні пов'язувати ідеї нейтралітету із традиціями національно-визвольного руху. В історії організацій національно-визвольного руху не важко знайти факти, які підтверджують зв'язок між ідеєю незалежності та обстоюванням принципу ірландського військового нейтралітету, згідно з яким доктрина неучасті у військових конфліктах була нерозривно пов'язана зі здобуттям та ствердженням суверенітету країни.

Витоки ірландського нейтралітету беруть початок у подіях, які сталися задовго до того, як країна здобула незалежність. На відміну від інших нейтральних держав, таких як Австрія, де нейтральний статус обумовлений окремим Державним договором 1955 р. та закріплений Конституційним законом, нейтралітет Ірландії ґрунтується переважно на традиціях та підтримці з боку громадськості. Така специфіка стосується як специфічного законодавчого підтвердження статусу ірландського нейтралітету, так і особливостей його практичного застосування, оскільки законодавчі положення у вигляді поправок до Конституції не містять чітких інструкцій

або роз'яснень, згідно з якими Ірландія зобов'язана дотримуватися принципу нейтралітету в практичній реалізації своєї зовнішньої політики.

Дослідники ірландського національного та національно-визвольного рухів кінця XVI – початку XX ст. значну увагу приділяють міжнародним зв'язкам його діячів, адже представники ірландського руху шукали підтримки монархів та урядів континентальних держав, а згодом – проводили інформаційні кампанії в США, намагаючись дістати підтримку з боку ірландської діаспори та привернути увагу політичних кіл до цілей відокремлення Ірландії від Англії та проголошення її незалежною державою. З кінця XVI ст. лідери ірландського національного руху вели переговори про надання допомоги та визнання з боку континентальних держав Європи. У різні часи це були Папський престол, Іспанія, Франція та Німеччина. У 1919 р. на таємних переговорах представників ірландського руху з німецькою імператорською династією Гогенцоллернів йшлося про можливість запрошення на ірландський престол Іоакіма – шостого сина кайзера Вільгельма II (Joachim Franz Humbert von Preußen), який також розглядався в якості кандидата на імовірний грузинський престол [151, р. 140-141; 239, р. 69-72]

Лідер ірландського повстання 1916 р. П. Пірс вважав, що перемога Німеччини в Першій світовій війні може створити передумови для досягнення незалежності Ірландії від Великої Британії. Однак при цьому враховувалося, що в разі встановлення німецької монархії незалежність країни буде позірною, адже просто відбудеться зміна метрополії. У зв'язку з цим, вважав П. Пірс, питання незалежності Ірландії може бути врегульовано внаслідок досягнення угоди з Великою Британією, після того як Ірландія візьме на себе зобов'язання гарантувати безпеку колишньої метрополії [190, р. 271-274]. Таку думку поділяв і інший лідер національного руху Е. де Валера. Навіть у розпал війни за незалежність Ірландії (1919-1921 рр.) він вважав за доцільне проголосити принцип, згідно з яким незалежна Ірландія

ніколи не стане інструментом у руках інших держав для створення загрози безпеки Великій Британії [145].

6 грудня 1921 р. було підписано англо-ірландський договір [42], який визнав за 26 графствами острова статус домініону. У 1922 р. це адміністративно-політичне утворення дістало назву «Ірландська вільна держава». Натомість 6 найбільш промислово розвинених графств провінції Ольстер, більшість населення яких становили нащадки переселенців-протестантів, залишалися в складі Сполученого Королівства у якості самоврядної провінції Північна Ірландія. При цьому назва держави також змінилася, і з того часу дотепер країна має назву Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. У результаті поділу близько 3 мільйонів чоловік стали громадянами ірландського домініону, а 1,5 мільйони – залишилися підданими Сполученого Королівства [161, с. 56]. З цього часу й до 1949 р. більша, «південна» частина Ірландії, вважалася англійським домініоном і членом Британської Співдружності [221, р. 134].

Створений у Белфасті парламент Північної Ірландії складався з Палати Громад, що налічувала 52 члени, та Сенату, в якому були представленні мери Белфасту й Лондондеррі, а також 24 сенатори. Парламент Північної Ірландії міг вирішувати лише місцеві питання, не зачіпаючи міжнародні відносини, зовнішню торгівлю Співдруж

ю та визначення громадянства. У британському парламенті Північна Ірландія мала представництво в кількості 13 депутатів.

Внаслідок встановлення кордону, визначеного англо-ірландським договором, католицьке населення штучно розділеної провінції Ольстер опинилося в якості меншини в складі британської провінції Північна Ірландія. За нового адміністративно-політичного поділу протестанти-юніоністи (умовна сукупність представників протестантських конфесій, позитивно налаштованих до збереження британського правління й

перебування в складі метрополії), які в складі Ірландії були привілейованою етноконфесійною меншиною, дістали в Північній Ірландії роль домінуючої етнополітичної більшості [364, с. 15]. У результаті такого поділу, як вважають дослідники, «права більшості були віданні меншості» і склалася система управління ірландською провінцією, яка не передбачала створення демократичного паритету протестантської та католицької громад [168, с. 156]. Наслідком територіального розподілу країни стала штучна роз'єднаність етнічної території, проти чого виступали організації ірландського національно-визвольного спрямування. По закінченні громадянської війни (1923 р.) відмова частини ІРА від роззброєння супроводжувалася закликами до продовження боротьби за возз'єднання Ірландії партизансько-терористичними методами. Позиція британського уряду була чітко сформульована прем'єр-міністром Великої Британії Ллойд Джорджем: «Ольстер, бажає він того чи ні, не буде об'єднаний із рештою Ірландії» [Цит. за: 159, с. 123]. Домінуючим чинником політичного дискурсу Ірландії став поділ території країни на дві частини: ірландський домініон (26 графств) і Північну Ірландію (6 графств), в якій співіснували католицька меншість, яка підтримувала ідею ірландської державності, і протестантська більшість, яка обстоювала унію – союз з Великою Британією. Результати територіального врегулювання містили потенціал нового загострення ірландської проблеми.

Лідер війни за незалежність Е. де Валера повернувся до влади 1932 р., коли він обійняв посаду прем'єр-міністра. Де Валера стверджував, що «взаємний інтерес робить народи цих двох островів (Британії та Ірландії – *авт.*) за умови незалежності кожного з них найближчими можливими союзниками в момент реальної національної небезпеки для будь-кого з них» [Цит. за: 145, р. 14]. Заради здобуття незалежності де Валера навіть вважав за можливе запропонувати Лондону щось на кшталт «британської доктрини Монро», відповідно до якої відносини Ірландії з Великою Британією могли б

бути аналогічними відносинам Куби зі США. Він також пропонував розглянути питання про зовнішні гарантії суверенітету (застосувати «міжнародний інструмент, як у випадку з Бельгією»), а також розглянути це питання в Лізі Націй, в рамках якої всі погоджуються поважати та захищати цілісність та незалежність один одного. Адже, на його думку, ірландці повинні «бачити страх у падінні Британії та побоюватися, а не плекати надії під час кожної атаки на Сполучене Королівство» [145, с. 16]. Таким чином, принцип, згідно якого незалежна Ірландія не має використовуватися як військовий плацдарм проти Британії, був запропонований і покладений в основу майбутньої зовнішньої політики Ірландії ще до проголошення повної незалежності – встановлення республіки та виходу з Британської Співдружності.

Доцільно нагадати, що на переговорах, які завершилися підписанням англо-ірландського договору від 6 грудня 1921 р., нав'язані англійським урядом питання про спільні оборонні механізми, включаючи британські військово-морські бази на території Ірландії, не викликали заперечень з боку тієї частини лідерів національного руху, які погодилися на «компроміс» заради примирення з метрополією [231, р. 392]. Значною мірою це пояснювалося слабкістю владного режиму нового державного утворення та продовженням на його території громадянської війни, яку вели угруповання, що не погодилися на укладення принизливого договору з метрополією.

Здобуття статусу домініону надало урядам Ірландської вільної держави можливість розпочати формування власної зовнішньої політики, головну мету якої становив пошук місця країни в Британській імперії та повоєнній Європі [306]. Одним із найважливіших кроків у цьому напрямі став вступ Ірландської вільної держави до Ліги Націй (1923 р.). У статусі домініону країна мала обмежений суверенітет. Главою держави вважався англійський король. Цілком очевидно, що за тодішніх обставин ірландський уряд не висував і не міг висувати претензії на нейтралітет у зовнішніх справах.

Тодішнє внутрішнє законодавство передбачало стандартне формулювання, що участь країни у будь-якій війні потребуватиме згоди ірландського парламенту (Dáil Éireann). Проте перебування в Британській Співдружності розглядалося як фактор суттєвого обмеження національного суверенітету.

Після вступу до Ліги Націй країна почала налагоджувати міжнародні зв'язки з іншими країнами. У 1924 р. ірландський повноважний представник був акредитований при уряді США, що стало першим випадком, коли британський домініон відкрив власне дипломатичне представництво в іноземній державі. У 1928-1929 рр. була отримана акредитація для дипломатичних місій у Ватикані, Німеччині та Франції [225; 319] .

За ініціативи урядів Південно-Африканського Союзу та Ірландської вільної держави в 1931 р. британський парламент прийняв Вестмінстерський статут, який визнав формальну рівність британських самоврядних домініонів (Австралії, Нової Зеландії, Південно-Африканського Союзу, Канади, Ньюфаундленду та Ірландії) в їх відносинах з метрополією. На додаток до цього було ухвалено закон, за яким на домініони більше не поширювалися закони, ухвалені британським парламентом [296, р. 26-27].

Важливо відзначити, що внутрішньополітична ситуація в країні залишалася вкрай нестабільною, адже опозиція уряду У.Т. Косгрейва (1922-1932 рр.) тривалий час відмовлялася визнати сам факт існування і правовий режим домініону. Зміна влади і формування уряду Е. де Валери (1932 р.) стали можливими лише внаслідок створення легальної політичної партії Фіанна Файл («Солдати долі») та використання виборчих процедур.

Невдовзі після перемоги його партії на парламентських виборах у зверненні до Ліги Націй (вересень 1932 р.) ірландський прем'єр-міністр Е. де Валера охарактеризував зовнішньополітичну концепцію свого уряду. Було наголошено на необхідності виконання усіма державами Статуту Ліги Націй – «урочистого договору, зобов'язання якого будь-яка держава, велика чи мала, не може ігнорувати». За словами де Валери, Ірландія, як і інші «малі

нації», має право приймати рішення «не стати інструментом у руках будь-якої великої держави» і всі вони повинні «всіма доступними засобами протистояти будь-якій спробі змусити їх вступити у війну проти їхньої волі» [39].

Підхід де Валери стосовно відносин Ірландії та Великої Британії був спрямований на утвердження Ірландії на міжнародній арені як незалежної держави та збільшення самостійності в її рішеннях. Із 1932 р. ірландський уряд почав спроби системи нерівноправних положень Англо-ірландського договору 1921 р. Спочатку ірландський уряд скасував присягу на вірність британській короні та призупинив зобов'язання щодо виплати земельних щорічних платежів у сумі 3 млн ф. ст., які виплачувалися колишнім англійським власникам земельних маєтків, що також було обумовлені договором 1921 р.

В 1932-1938 рр. між Ірландією та Британією велася масштабна торговельна війна. Британський уряд намагався угамувати наміри нового ірландського керівництва запровадженням «надзвичайних» тарифів на імпорт ірландських товарів, включаючи яловичину та вовну. У відповідь Дублін запровадив тарифи на британські промислові товари. Ірландська економіка, особливо сільськогосподарський сектор, зазнала суттєвих втрат. Проте ці зусилля не були даремними. З одного боку, уряд де Валери зміг дещо прискорити диверсифікацію зовнішньоекономічних зв'язків, адже на початку 1930-х частка Великої Британії в ірландській торгівлі становила бл. 92%. Окрім цього британський уряд погодився підписати англо-ірландську угоду від 25 квітня 1938 р. [191; 196, р. 63].

За угодою 1938 р. сторони погодилися скоротити суму ірландської заборгованості за земельними виплатами зі 100 до 10 млн. ф. ст. за умови її негайного погашення. Велика Британія скасовувала «надзвичайні» мита на ірландські товари, а Ірландія зменшувала тарифи на британські промислові

товари. Британський уряд погодився закрити свої військово-морські бази в Ірландії, які метрополія зберігала згідно договору 1921 р. [160. с. 345-346].

У подальшому повернення Ірландії контролю за трьома глибоководними морськими портами стало важливою правовою передумовою, яка зробила можливим проголошення нейтрального статусу. Цікаво відзначити, що під час переговорів щодо врегулювання торговельної війни, де Валера припускав можливість укладення оборонної угоди між Ірландією та Сполученим Королівством. Однак після того, як основні торгові порти були повернуті Ірландії, консультації щодо оборонного договору було припинено. Як відзначав ірландський політичний діяч Г. Фітцджеральд (прем'єр-міністр 1981-1987 рр.), після закриття військово-морських баз вже не можна було об'єктивно стверджувати, що існує будь-який військовий або стратегічний зв'язок між двома державами [13]. Внаслідок цього наприкінці 1930-х рр. виникли політичні та правові передумови для проголошення політики нейтралітету, сформульованої як загальний принцип зовнішньополітичного позиціонування країни.

Внутрішня правова передумова для запровадження політики нейтралітету була створена внаслідок ухвалення Конституції Ірландії 1937 р., яка покінчила зі статусом домініону й проголосила Ірландію «суверенною, незалежною й демократичною державою». Хоча статус домініону накладав на ірландський суверенітет певні обмеження, одностороннє проголошення розширених суверенних прав Ірландії дозволяло не враховувати ці обмеження в практичній політиці. До того ж прийняття Вестмінстерського Статуту формально визнавало повноваження домініонів у сфері зовнішньої політики. У випадку Ірландії принципова відмінність полягала в тому, що навіть до проголошення країни республікою (1949 р.) держава прагнула вийти зі сфери військово-політичного впливу Великої Британії, і в цьому сенсі саме нейтралітет розглядався як інструмент, придатний для реалізації цього завдання. Шість графств Ольстеру визначалися в Основному Законі як

«частина національної території, на яку тимчасово не поширюється юрисдикція ірландського уряду» [7]. Це мало вирішальне значення для утвердження та подальшої реалізації принципу нейтралітету Ірландії, адже Конституція офіційно визнала цю територію як анексовану. Відтак подальша участь країни в потенційному міжнародному збройному конфлікті на боці Великої Британії ставала неможливою. Водночас дотримання нейтрального статусу давало Ірландії шанс уберегти свою територію від небезпеки з боку інших великих гравців на міжнародній арені. У ст. 28 Конституції Ірландії було зафіксовано, що «війна не має бути оголошеною і держава не має брати участь у будь-якій війні без згоди Палати представників» і що лише «у випадку вторгнення на її територію уряд може почати дії, які вбачатиме за необхідні для захисту» [7].

В умовах загострення передвоєнної кризи ірландський уряд виступив з осудом італійської агресії проти Ефіопії (1935-1936 рр.). Через підтримку Ірландією концепції колективної безпеки Ліги Націй у вересні 1935 р. уряд Ірландії під керівництвом Е. де Валери приєднався до військових санкцій проти Італії, запроваджених після її вторгнення до Ефіопії. Таке рішення було ухвалено попри його можливу непопулярність у самій Ірландії через існування певного зв'язку між Ірландією та Італією як двома католицькими країнами. Неспроможність Ліги Націй вплинути на перебіг конфлікту була сприйнята де Валерою як «гірке приниження».

Наприкінці вересня 1938 р. Е. де Валера прокоментував міжнародне становище, яке на той час склалося у Європі: «Якби були шанси на те, що наш нейтралітет взагалі можливий, ймовірно, ми би заявили, що хочемо залишатися нейтральними». При цьому він додав, що «консультації з Великою Британією можуть бути необхідними й доцільними, оскільки в разі нападу іноземної держави в британських інтересах допомогти Ірландії, і ми повинні спробувати заздалегідь передбачити, щоб ця допомога була для нас максимально вигідною» [40]. На цьому тлі в наступні місяці ірландський

уряд намагався почати консультації в галузі оборони. Після підписання Мюнхенської угоди про приєднання прикордонних земель Чехословацької республіки, населених німцями, до нацистської Німеччини (30 вересня 1938 р.) де Валера просив призначити французького офіцера в якості військового радника ірландської армії. Такий жест мав стати «чіткою демонстрацією Німеччині та світу, що Ейре стоїть на боці західних демократій» [239, р. 271]. Ця ідея була відхилена британським урядом на тій штучно вигаданій підставі, що Ірландія нібито була союзною по відношенню до Великої Британії країною, яка має доступ до секретної військової техніки та інформації. Й тому, на думу британського військового командування, Скорона не може ризикувати, бо через такого офіцера секретні матеріали можуть стати доступними для іноземної держави (Франції) [239, р. 280].

У 1930-х рр. ірландці брали участь у громадянській війні в Іспанії, причому відразу по обидва боки лінії фронту. При цьому уряд Ейре офіційно підтримував республіку, на боці якої воювали добровольці – прибічники лівих поглядів. Натомість бійці підпільної Ірландської республіканської армії воювали на боці франкістів [167, с. 299-305]. У цей період у самій Ірландії активізувалися реакційні праворадикальні елементи, що створили профашистську організацію «Асоціація армійських товаришів», відомих як «блакитні сорочки» (за прикладом «коричневих сорочок» у Німеччині та «чорних» – в Італії). Її членами ставали в основному колишні військовослужбовці Ірландської вільної держави, що загартувалися в розправах над представниками лівих організацій. Профашистський рух очолив колишній генерал ІРА Оуен О'Даффі, який проголосив себе «католицьким хрестоносцем проти темних сил комунізму» і послідовником Гітлера та Муссоліні. Втім його агітація не дістала суттєвої підтримки серед населення країни. Уряд Ірландії відреагував на появу фашистської організації вкрай негативно, особливо після того, як улітку 1933 р. і восени 1934 р. фашисти здійснили спроби захопити владу силою та встановити тоталітарний

режим. У різних районах відбувалися сутички добровольців «блакитних сорочок» із загонами ІРА, й до кінця 1930-х рр. «блакитні сорочки» остаточно зникли з ірландської політичної сцени.

Суттєвий інтерес істориків привертають відносини Ірландії та Німеччини в 1930-і рр., які окремі дослідники характеризують як прагматичні та «ділові» [239, р. 17]. Уряд Ірландії не підтримав кампанію за скасування Олімпійських ігор у Берліні 1936 р. та перенесення їх до іншої країни. Попри активну міжнародну дискусію з приводу доцільності таких заходів, Ірландія в 1936 р. і 1939 р. проводила товариські футбольні матчі із збіркою командою Німеччини. Професор Ірландського національного університету М. О'Дріскол у своїй книзі «Ірландія, Німеччина та нацисти: політика та дипломатія (1919-1939 рр.)» [239] на основі ірландських, британських і німецьких архівних документів провів глибокий аналіз відносин Ірландії й Німеччини в період між двома світовими війнами. М. О'Дріскол стверджує, що ірландсько-німецькі відносини відіграли доволі значну роль у становленні Ірландії як незалежної держави, а також суттєво впливали на ідеологію ірландського націоналізму, суть якого полягала в артикуляції незалежності та посиленні дистанціювання від Великої Британії. При цьому нацистський режим відверто розглядав бійців забороненої в Ірландії ІРА як інструмент підривної діяльності проти Великої Британії, включаючи організацію партизанських операцій та диверсій. Натомість уряд де Валери послідовно дотримувався нейтральної позиції щодо німецько-британських відносин й водночас продовжував репресії проти ІРА як підпільної організації антибританського спрямування. У 1936 р. уряд де Валери офіційно проголосив Ірландську республіканську армію поза законом.

Напередодні Другої світової війни німецька розвідка спробувала засилати до Ірландії своїх агентів, однак без суттєвих результатів. Під час війни німецький підводний човен висадив в Ірландії колишнього члена ІРА

Ш. Рассела, який організував серію вибухів у Британії в 1939-1940 рр., але він невдовзі помер від хвороби, а його напарник повернувся до Німеччини. Загалом представникам різних угруповань ІРА не вдалося переконати німецьку розвідку в своїй спроможності нанести значний удар по британському оборонно-промисловому комплексу.

Напередодні Другої світової війни ірландський уряд проводив активну дипломатичну діяльність, ретельно аналізуючи позиції великих європейських держав і США. Враховуючи відсутність угодженої позиції Ліги Націй щодо німецької агресії та намагаючись уникнути втягування у війну за чужі інтереси, Е. де Валера ще в лютому 1939 р. анонсував позицію нейтралітету Ірландії у війні, яка назрівала у тодішній Європі. Своє бачення де Валера виклав у заяві, переданій американському агентству Ассошіейтед прес 17 лютого, яке було оприлюднено 20 лютого. У цьому наголошувалося: «Бажання ірландського народу й бажання ірландського уряду полягає в тому, аби утримувати нашу націю поза війною. Мета політики уряду полягає в збереженні нашого нейтралітету у випадку війни. Найліпший і єдиний спосіб досягти нашої мети - поставити себе в найкращу можливу позицію для захисту себе, аби ніхто не сподівався напасти на нас або безкарно порушити недоторканість нашої території. Ми, звичайно, знаємо, що якщо напад здійснить інша держава, окрім Великої Британії, Велика Британія у своїх власних інтересах повинна допомогти нам дати відсіч» [126]. Ірландський міністр закордонних справ Дж. Уолш повідомив про зміст цієї заяви ірландським дипломатичним представникам з приміткою, що уряд де Валери не бере на себе ніяких зобов'язань перед Великою Британією і може вільно діяти будь-яким курсом, котрий диктуватимуть ірландські інтереси [126].

Напередодні Другої світової війни, 31 серпня 1939 р., ірландський прем'єр конфіденційно попередив прем'єр-міністра Великої Британії Н. Чемберлена про «намір залишатися в мирних відносинах з Німеччиною та всіма іншими державами». При цьому де Валера посилався на свою заяву,

опубліковану Асошіейтед прес 20 лютого про те, що «мета політики ірландського уряду полягає в посиленні та захисті ірландського нейтралітету в разі початку війни» [123]. Усвідомлюючи неминучість війни в Європі, уряд дав розпорядження забезпечити політико-правове обґрунтування нейтрального статусу Ейре. В секретному меморандумі від 1 вересня 1939 р. йшлося про способи «практичної реалізації урядової політики нейтралітету в разі, якщо нинішня криза переросте в загальну війну». Вони містили основні аспекти, пов'язані з обов'язками і правами нейтралітету, включаючи забезпечення обов'язків «нейтральної особи»:

- протидію будь-яким актам ворожості, котрі одна з воюючих сторін може застосувати проти іншої на нашій нейтральній території, включаючи територіальне море;

- уникнення будь-яких дій, які заважають воєнним операціям однієї з воюючих сторін проти другої за межами нашої території;

- підтримувати найбільш повну безпристрасність у наших відносинах із двома воюючими сторонами, утримуючись при цьому від будь-яких дій, котрі можуть становити факультативну допомогу одному з комбатантів». При цьому нагадувалося, що згідно міжнародного права «нейтральна держава буде протидіяти порушенням свого нейтралітету всіма можливими засобами». Утім міжнародне право складається з низки правил, «котрі вважалися чинними як при їх порушенні, так і при їх дотриманні» [122].

Після німецького вторгнення до Польщі (1 вересня 1939 р.) Велика Британія оголосила Німеччині війну. Північна Ірландія, як частина території воюючої держави, невдовзі зазнала німецьких бомбардувань. Зі свого боку ірландський уряд, враховуючи обмежені військові ресурси країни, негайно виступив з офіційною заявою, в якій проголошувався нейтральний статус. У цьому контексті, якби напередодні війни не відбулося повернення Ірландії контролю за морськими портами, проголошення ірландським урядом нейтралітету було б однозначно неможливим.

3 вересня 1939 р. у своєму зверненні до нації прем'єр Е. де Валера оголосив рішення уряду «не втручатися в цю війну». Оголошуючи в країні надзвичайний стан, він водночас застеріг громадян, що «це не врятує нас від багатьох наслідків конфлікту. Якщо це (війна) триватиме впродовж довгого періоду, це вплине на кожного з нас у нашому повсякденному житті.... Члени Дойла і Сенату усвідомили, наскільки серйозними будуть проблеми, які покликаний вирішувати уряд, і вчора вони надали уряду повноваження, які були б неможливими, якби не виникла надзвичайно серйозна ситуація...» [26]. Реагуючи на заяву Е. де Валери, німецький посол Е. Гемпель повідомив, що Німеччина має намір поважати нейтралітет Ірландії, проголошений її урядом. За прем'єрства Н. Чемберлена з боку британського уряду офіційної реакції висловлено не було аж до формування кабінету У. Черчилля 10 травня 1940 р., в якого ірландський нейтралітет викликав відверту лютість і нерозуміння [166, с. 298]. Утім відсутність офіційної реакції з боку уряду Н. Чемберлена не означала, що британський уряд погодився з позицією Ейре й має намір поважати її нейтралітет.

3.2. Ірландський нейтралітет у Другій світовій війні.

У взаємодії між Ірландією та Великою Британією Друга світова війна була позначена черговим загостренням протиріч і стала суттєвим випробуванням для відносин мирного співіснування. Рішення Ірландії проголосити нейтралітет загостило відносини між двома країнами. Із початком німецького наступу у Франції Велика Британія та її союзники вимагали від Ірландії вступити у війну на боці антинімецької коаліції. Утім критичний аналіз позиції Ірландії під час війни свідчить про те, що її нейтральна позиція не означала рівновіддаленості стосовно двох ворогуючих таборів, які були супротивниками у війні. Неафішовані зв'язки Ірландії з країнами антигітлерівської коаліції та дипломатичне маневрування її уряду

дали підстави для академічної дискусії про послідовність задекларованої позиції нейтралітету [144; 145; 188; 198; 205; 241; 245].

Вирішальним чинником, який обумовив можливість проголошення нейтралітету, стало підписання англо-ірландської угоди 1938 р. про закриття британських військово-морських баз на території Ірландії. Однак одразу після оголошення війни Німеччині англійський уряд ініціював переговори з Ірландією про відновлення використання цих баз. Уряд де Валери відповів відмовою, цілком усвідомлюючи, що це означатиме фактичне втягування країни у війну. Оскільки британський уряд вважав стратегічне значення ірландських баз надзвичайно важливим, після капітуляції Франції у червні 1940 р. переговори були відновлені. Р. Фіск, автор одного з найбільш ґрунтовних досліджень, присвячених історії Ірландії в роки Другої світової війни [198], пише: «Якби переговори були успішними, історія Великої Британії та Ірландії другої половини ХХ ст. могла б безповоротно змінитися» [347]. У протиборстві з німецькими підводними човнами в Атлантиці втрата портів поставила Британію в складне становище. За неофіційними джерелами, представники британського уряду були навіть згодні пообіцяти вирішити проблему поділу Ірландії за умови її вступу у війну. З 17 по 26 червня 1940 р. М. Макдональд, колишній секретар (міністр) у справах домініонів, тричі зустрічався з прем'єр-міністром Е. де Валерою. Деякі дослідники висловлюють припущення, що Е. де Валера і його уряд упустили шанс, який міг привести до об'єднання Ірландії. Так, ірландський дослідник періоду Другої світової війни Б. Гірвін пише: «Е. де Валера не володів політичною уявою, щоб вийти за вузьконаціоналістичні рамки тридцятих років» [205, р. 27]. Проте слід усвідомлювати, що британські пропозиції були неконкретні і не представляли ні гарантій, ні механізмів реалізації проблеми. У той конкретний історичний момент політика дотримання нейтралітету переважила на шальках терезів примарні перспективи об'єднання Ірландії.

Після негативної відповіді з боку ірландського уряду розмови й переконання змінилися погрозами інтервенції.

Розглядаючи зовнішні аспекти ірландського нейтралітету, ми не маємо випускати з поля зору його внутрішньополітичний вимір. Так, через два дні після початку Другої світової війни (3 вересня 1939 р.) Е. де Валера звернувся до ірландської нації та офіційно підтвердив статус країни як нейтральної, пояснюючи: «З нашою історією, з нашим досвідом останньої війни та частиною нашої країни, що залишається несправедливо відокремленою від нас, ми відчуваємо, що немає іншого рішення та іншої політики» [26]. Водночас із цим уряд прийняв Закон про надзвичайний стан (03 вересня 1939 р.), який дозволив вводити будь-які заходи та обмеження, необхідні або доцільні для забезпечення громадської безпеки, збереження держави, підтримки громадського порядку, контролю товарів і послуг, необхідних для життєздатності суспільства [6; 205]. Цей акт надавав широкі повноваження ірландському уряду, в тому числі вводив цензуру ЗМІ, а також поштову цензуру, регулював та контролював морське судноплавство, дозволяв затримання некорінних мешканців Ірландії та арешти без ордеру.

Аналіз дій уряду Ірландії на початку війни свідчить, що нейтралітет використовувався як чинник мобілізації та посилення самовизначення країни та суспільства. З точки зору де Валери, якби країна вступила у війну, вона б стала вкрай уразливою для німецьких військ. При цьому розміри військових потенціалів обох ворогуючих сторін означали, що Ірландія в будь-якому випадку мала небагато шансів вплинути на результат війни [332, р. 2].

Оголошення нейтралітету і введення надзвичайного стану спиралося на підтримку основних політичних партій, включаючи Фіанна Файл і Фіне Гел та більшості суспільства. Спостерігачі, які відвідували Ірландію під час війни, відзначали перевагу настроїв на користь нейтралітету. Проте було б недоречно стверджувати, що політику нейтралітету підтримували всі

ірландці. В суспільстві Ейре існували як пробританські, так і пронімецькі настрої, але їх прихильники перебували в меншості.

Серед своїх аргументів прем'єр де Валера неодноразово посилався на тезу, що союзникам від Ірландії було більше користі в якості її збереження як офіційно нейтральної країни, ніж у якості активно воюючої країни. А також, що вступ Ірландії у війну означав би, що Німеччина майже напевно намагатиметься вторгнутися на її територію. І тоді Велика Британія була б змушена зустрічати ворогів на обох берегах, а мобілізація американських військ до Європи була б серйозно скомпрометована [205, р. 167]. Інші точка зору полягала в тому, що вторгнення на ірландську територію ніколи не було стратегічно важливим як для союзників, так і для Німеччини і що військові та політичні ризики, пов'язані зі вступом у війну, більші, ніж можливі стратегічні переваги [306, р. 31].

Деякі дослідники висловлюють припущення, що між урядами Ірландії та Сполученого Королівства існував негласний договір, що в разі вторгнення Німеччини в Ірландію остання чинитиме хоча б символічний опір й одразу звернеться за допомогою до Сполученого Королівства. Цікавим є той факт, що за всю війну ірландські війська були приведені в стан бойової готовності та висунуті до кордону з Північною Ірландією тільки одного разу – коли в Північній Ірландії висадилися підрозділи збройних сил США. У такій ситуації ірландський уряд зробив символічну заяву, що присутність іноземних військ на ірландській землі порушує нейтралітет Ірландії, але обмежився суто умовною демонстрацією присутності ірландських сил оборони в прикордонних графствах [253].

Аналіз документів не дає підстав стверджувати, що уряд Ейре розраховував на використання «німецького фактору» для можливої реалізації спроби включити Північну Ірландію до складу об'єднаної ірландської держави. Проте події Другої світової війни надихнули Ірландську республіканську армію, яка побачила в європейському катаклізмі нову

можливість збройним шляхом покінчити з поділом країни. У 1939 р. підрозділи ІРА організували ряд диверсій на території Великої Британії та Північної Ірландії. При цьому ІРА спиралася на підтримку й допомогу нацистської Німеччини й діяла як «п'ята колона», підриваючи основи нейтралітету та закликаючи до вступу країни у війну на боці Німеччини. Спираючись на Закон про надзвичайний стан (1939 р.), уряд вживав проти ІРА жорстких заходів. Водночас слід зауважити, що в ірландському суспільстві нацизм мав набагато меншу підтримку, ніж у Швеції або Швейцарії – традиційних європейських нейтральних країнах [206, р. 154-161].

Збереження нейтралітету й неучасть у бойових операціях не означали, що війна не торкнулася Ірландії. Після початку бойових дій, прагнучи отримати доступ до втрачених військово-морських баз, англійський уряд знову запровадив проти Ірландії економічні санкції. Секретар міністерства фінансів Великої Британії У. Спендер писав: «Для народу Ейре є очевидним, що закриття британських портів неминуче спричинить для них тяжкі наслідки» [Цит. за: 205, р. 29]. У Дубліні вимоги британського уряду обстоював сер Дж. Меффі, призначений у жовтні 1939 р. представником Сполученого Королівства в Ейре [116, р. 851]. Зрештою дійшло до того, що де Валера пригрозив спротивом, якщо британські війська вдадуться до висадки гарнізонів, адже «напористість означає війну» [116, р. 851].

Водночас війна продемонструвала економічну залежність Ірландії від колишньої метрополії й британських домініонів. На Сполучене Королівство припадало 50% ірландського імпорту й до 90% товарного експорту з Ейре. При цьому значну частку імпорту складали промислові товари, які не виготовлялися в Ірландії. Так, Британія повністю забезпечувала Ірландію вугіллям, постачала 84% залізних виробів, 78% алюмінію, 94% залізних труб і 51% фуражу. У 1937 р Британія закупила ірландських товарів на 18 млн. фунтів стерлінгів при тому, що весь ірландський експорт оцінювався в 22,5

млн. фунтів стерлінгів. Тільки 5% кораблів, які здійснювали необхідні перевезення, належали Ірландії, а 64% – належали британським власникам [206, р. 59-61].

Попри певну віддаленість від ареалу бойових дій, було б помилковим вважати, що під час війни ірландський уряд не відчував прямої загрози для власної території, яку потенційно могли б спричинити дії обох ворогуючих таборів. Уряд Ейре враховував вторгнення німецьких військ у 1940 р. до восьми колишніх нейтральних європейських країн. Знайдені після війни документи свідчать, що А. Гітлер розглядав план вторгнення в Ірландію. Операція, що отримала назву «Грін», мала забезпечити плацдарм для вторгнення на британську територію, її незахищене західне узбережжя. Операція «Грін» планувалася одночасно з окупацією південної частини Британії в рамках операції «Морський лев». Утім окупація Ірландії окремо від «Морського лева» розглядалася Вермахтом як марна, оскільки постачання окупованих територій було б неможливим через протидію з боку Сполученого Королівства. Вторгнення так і не відбулося через перегляд німецьких стратегічних настанов і рішення про напад на СРСР. У відповідь на це Ірландія і Велика Британія розробили так званий «План W», згідно з яким у разі вторгнення німців до Ірландії на захист відразу ж мали виступити дислоковані в Ольстері британські частини [166; 241; 245].

Прагнення забезпечити нейтральну позицію Ірландії у війні було продиктовано й іншими, суто військовими, міркуваннями. Ірландія не володіла необхідною системою оборони. Її армія була нечисленна й погано озброєна. У 1939 р. вона налічувала 19 783 особи, з яких 7 494 становили регулярні війська, 5 066 були резервістами й 7 223 – волонтерами. На озброєнні Ірландських сил оборони були 2 легких танки, 21 броньований автомобіль (13 із них – з часів англо-ірландської війни), 24 військових літаки, з яких лише 10 відповідали сучасним вимогам [172, с. 114]. У цьому сенсі

дефіцит офіцерських кадрів та військова незахищеність Ірландії слугували додатковими аргументами на користь політики нейтралітету.

Впродовж усього періоду війни Ірландія суттєво потерпала від британських санкцій. У результаті їх застосування різко скоротилися поставки палива, продовольства та добрив. Населення Ірландії стикалося з великими проблемами в повсякденному житті. У таких умовах улітку 1942 р. було введено нормування продуктів. Щоб запобігти голоду, Е. де Валера наказав вдвічі збільшити посадки пшениці й погрожував фермерам покаранням за вирощування інших культур.

Втручання держави в економіку проявилось і у сфері контролю над робочою силою. Відсутність сировини призвела до занепаду промисловості й зростання безробіття. Окрім того, аби уникнути призову в армію, з Британії повернулося багато ірландських робітників. У цих умовах ірландський уряд фактично сприяв еміграції, що здійснювалася під його контролем і за домовленістю з Британією. За часи війни у зв'язку з безробіттям до інших країн виїхало бл. 200 тис. ірландців [205, р. 23].

На практиці дотримання статусу нейтралітету Ірландії зводилося насамперед до невходження до ворогуючих коаліцій та неучасті у воєнних діях. Проте у деяких важливих деталях проголошена політика нейтралітету була, вочевидь, неповною і непослідовною. Як з'ясувалося, позиція Ірландії під час війни схилялася до підтримки союзників по антигітлерівській коаліції, що здебільшого проявлялося в таємній допомозі, яка надавалася Великій Британії. Зокрема, йшлося про неафішовану співпрацю в таких формах, як:

- надання ірландською береговою охороною відомостей про пересування плаваючих засобів та суміжної інформації шляхом передавання закодованого сигналу, доступного британським літакам;

- організація тісної взаємодії між ірландською військовою розвідкою та службами розвідки союзників;

- повітряним силам Великої Британії дозволялося використовувати повітряний коридор через Ірландію для літаків, що були розміщені в Північній Ірландії;

- британським військам дозволялося проводити військові операції за знищення німецьких підводних човнів у територіальних водах Ірландії;

- на території Ірландії обмежувалися вимоги щодо інтернування для британських військових (після 1943 р. режим інтернування був збережений лише для німецьких військових);

- Ірландія сприяла в поверненні пошкоджених літаків та дозволяла союзникам розміщувати радіолокаційні станції на своїй території до кінця війни [145, р. 13-14].

Отож, за архівними документами, розсекреченими після війни, з'ясувалося, що ірландський нейтралітет, на відміну, приміром, від нейтралітету Швеції, грав на руку союзникам. Коли літаки союзників здійснювали вимушену посадку в Ейре, льотчиків переправляли до кордону й передавали за призначенням (в 1944 році серед них навіть опинився американський генерал, який брав участь в плануванні «Дня Д» – висадки союзників у Нормандії). Якщо літак був придатний до польоту, його заправляли й надавали дозвіл для вильоту. Британським льотчикам-спостерігачам дозволяли розміщуватися на ірландському узбережжі. Попри вочевидь негативне ставлення, власті не перешкоджали набору тисяч південних ірландців в армію британської корони.

Через Ірландію британські й американські війська перекидали в Лісабон, і далі – в Італію та Африку. Британські льотчики, які робили змушені посадки в Ірландії, жили в умовах, незрівнянно кращих у порівнянні з затриманими льотчиками Люфтваффе. У результаті вимушених посадок німецьких літаків Ірландія створила власні військово-повітряні сили, отримавши півтора десятка «Харікейнів». Перший із «Харікейнів» здійснив змушену посадку на території острова на початку 1942 р. Відповідно до

міжнародного права літак і пілот були інтерновані Ірландією, яка пізніше викупила машину. Незабаром країна одержала ще два «Харікейни», які також здійснили вимушену посадку на її території. У 1943 р. їх передали Великій Британії й натомість одержали три літаки старих моделей. Наприкінці 1943 р., коли результат війни ставав усе більш очевидним, Ірландія, формально зберігаючи нейтралітет, активізувала військове співробітництво з Сполученим Королівством, за що отримала тринадцять літаків, які перебували на озброєнні ірландських військово-повітряних сил до 1947 р. [206, р. 71-82]. Американське Управління стратегічних служб, пізніше реорганізоване у Центральне розвідувальне управління (ЦРУ), підкреслювало, що у сфері розвідки ірландці співпрацювали з ним настільки тісно, що, здавалося, нібито вони були їхніми повноцінними союзниками [306, р. 31-32].

Водночас ірландський уряд перебував під постійним політичним і дипломатичним тиском з боку союзників. Вимоги до уряду Ейре формулювалися в дипломатичних нотах із боку США і Великої Британії. Зокрема, в ноті від 21 лютого 1944 р. союзники вимагали висилки дипломатичних і консульських представників Німеччини та Японії з Дубліна під приводом припинення їх шпигунської діяльності [116, р. 851]. Оскільки зміст ноти став відомим через британські ЗМІ, посол США Д. Грей надав де Валері запевнення, що в разі відмови закрити німецькі і японські представництва в Дубліні проти Ірландії не передбачалося застосування «ніякої воєнної сили» [116, р. 853].

З початком війни, поряд з іншими проблемами, уряд де Валери стикався з необхідністю утримання інтернованих осіб на території Ірландії. Для цього була облаштована військова база Карре, що знаходилася за 56 км від Дубліна в графстві Кілдер на сході країни. На території табору Карре в 1940-1943 рр. утримували три категорії ув'язнених: військовослужбовці країн антигітлерівської коаліції, в основному льотчики літаків, збитих над

територією Ірландії; німецькі військові льотчики, збиті над територією Ірландії і моряки, підібрані в її територіальних водах; заарештовані члени Ірландської республіканської армії. Умови утримання інтернованих осіб Третього рейху були подібними до перебування в середньостатистичному слідчому ізоляторі з помітно гіршим харчуванням. Інтерновані військовослужбовці з країн Британської Співдружності отримували виплати у відповідності з їх військовими окладами. З кінця 1943 р. інтернування військових льотчиків із країн Британської Співдружності було припинено, а ті, що вже знаходилися в таборі, повернулися до Великої Британії [див.: 269].

Низка конкретних деталей, які висвітлюють відносин Ейре з англо-американськими військовими та спецслужбами, свідчить про різновіддаленість ірландського нейтралітету та асиметрію у ставленні до ворогуючих сторін. Ця інформація стала доступною через багато троків по закінченні війни у зв'язку з розсекреченням архівних фондів. Під час війни Е. де Валера та члени ірландського уряду не виявляли жодних намірів визнавати таємну співпрацю з країнами-членами антигітлерівської коаліції. Таким чином, відданість принципам нейтралітету не піддавалось сумнівам ще протягом тривалого часу, що знайшло відображення в ірландській історіографії повоєнного періоду [306].

Після закінчення війни політика ірландського нейтралітету зазнавала численних зазіхань і критичних оцінок з боку британських політиків. У якості прикладу можна привести пафосну заяву У. Черчилля (прем'єр-міністр Великої Британії у 1940-1945 та 1951-1955 рр.), який називав Ірландію «нерозсудливим ізгоєм», чия нейтральність ледве не зірвала перемогу союзників. У. Черчилль стверджував, що якби не вірність і дружба Північної Ірландії, «ми були б змушені зблизитися з паном де Валера, або загинути» [Цит. за: 306, р. 32]. З другого боку, позиція Ірландії свідчила про свідоме ігнорування низки соціально-гуманітарних проблем воєнного часу. Ірландія відмовилася приймати в якості біженців німецьких євреїв, які шукали

притулку [166]. Напередодні війни ірландський посол у Німеччині Чарльз Б'юлі повідомляв, що Ірландія повинна захищатися від «зараження», яке може спричинити видача віз на проживання єврейським біженцям. Практика відмови у в'їзді євреям зберігалася протягом усього періоду війни. На користь того, що уряд Ейре намагався до кінця дотримуватися формальних атрибутів нейтральності, свідчить і той факт, що Е. де Валера, дізнавшись про смерть Гітлера, надіслав послу Німеччини Едуарду Гемпелю повідомлення з висловлюванням співчуття. Згодом, у 2005 р., напередодні шістдесятої річниці закінчення Другої світової війни, за це вимагали вибачення від президента Ірландії Мері Макеліс.

У відповідь на ворожі висловлювання з боку У. Черчилля в радіозверненні 16 травня 1945 р. Е. де Валера заявив, що весь світ має визнати існування невеликої острівної країни, яка залишалася одна проти агресії не на один рік і не два, а декілька сотень років (мається на увазі англійська перманентна агресія проти Ірландії). За словами де Валери, Ірландія – це країна, яка знов і знов переживала руйнування, голод та масові вбивства, країна, яку багато разів били до нестями, але кожен раз, приходячи до тями, вона брала зброю та поверталася до бою. Це – маленький народ, що ніколи не визнає поразки й не втратить душу [125].

До речі, Е. де Валера ніколи позитивно не висловлювався ані про військовому могутність, ані про військові успіхи союзників у Другій світовій війні [205]. По закінченні війни в Європі де Валера не акцентував увагу на перемозі союзників й натомість звертав увагу на невирішені проблеми самої Ірландії та її непохитності попри всі жертви, принесені протягом століть, чим перекинув місток до політики нейтралітету в мирний час [116]. Для Е. де Валери та його уряду важливість демонстрації політики нейтралітету в міжнародну контексті мала велике самостійне значення. Дотепер в історичній літературі продовжують висловлюватися різні думки щодо реалістичності британської пропозиції від липня 1940 р., яка стосувалася

об'єднання Ірландії в обмін на оголошення війни Німеччині або згоду на розміщення британських військ на території Ірландської вільної держави [145, р. 14]. З цього приводу висловлюються й подекуди наївні чи цинічні припущення. Серед них головним аргументом вважається переконання Е. де Валери в неприйнятності перспективи порушення суверенітету, включаючи відновлення присутності британських військ на території ірландської держави. Інша версія полягає в тому, що Е. де Валера відмовився від цієї пропозиції, оскільки територіальний розподіл Ірландії був потужним політичним інструментом, який уряд міг використовувати щодо ірландської громадськості, аби утримуватися при владі й виправдовувати неучасть у війнах на боці Великої Британії [197, р. 35]. Утім найбільш реалістичним аргументом, який Е. де Валера не міг не усвідомлювати, було фактичне існування в двох частинах Ірландії різних політичних систем та бажання більшості населення Ольстеру залишатися в складі Сполученого Королівства.

Отже, рішення ірландського уряду про нейтралітет під час війни відповідало національним інтересам Ірландії, включно з забезпеченням недоторканості національної території. Факти випадкових порушень територіального суверенітету Ірландії лише сприяли зміцненню легітимності її нейтрального статусу. Формально обидві ворогуючі коаліції визнавали нейтральний статус Ірландії. Коли в 1941 р. німецька авіація бомбардувала Белфаст, Е. де Валера послав на допомогу рятувальникам у Північній Ірландії пожежні автомобілі. Утім Ірландія не була повністю позбавлена військових нападів. 31 травня 1941 р. Дублін був помилково атакований німецькими винищувачами, внаслідок чого загинуло 34 цивільних особи й 2000 чоловік залишились без даху над головою. З нагоди цього інциденту У. Черчилль саркастично зауважив, що Ірландія, нарешті, розплачується за «сидіння на паркані». Уряд нацистської Німеччини приніс вибачення за напад і навіть припустив, що британська розвідка разом з королівськими

повітряними силами відхилили пеленгаційні промені Люфтваффе, що призвело до помилкової атаки на Дублін замість призначеної цілі на території Сполученого Королівства [241, р. 118]. Проте такі поодинокі інциденти були неспівставні з руйнуваннями у Белфасті.

Як стверджує ірландський дослідник Р. Фаннінг, з огляду на історію складних стосунків між Ірландією та Британією, можна помилково припустити, що, проголошуючи нейтралітет, Ірландія практикувала «макіавелівську форму політики реалізму». Проте, це була комбінація реалізму в поєднанні з синхронним культурним і політичним відділенням від Англії, що сприяло виникненню ірландського нейтралітету як унікального явища періоду Другої світової війни [306, р. 35-36].

Підводячи підсумок, доцільно визначити низку факторів, які обумовили проголошення Ірландією нейтралітету на початку Другої світової війни. До них належать:

- Вплив антиколоніальної традиції ірландського національного руху, яка в перші десятиліття після здобуття статусу домініону зумовлювала постановку таких політичних завдань, як ствердження суверенітету, дистанціювання від колишньої метрополії та звільнення від її контролю за зовнішньою та безпековою політикою країни.

- Проблема Ольстеру, яка розглядалася як результат колоніалізму, зовнішнього примусу та порушення територіальної цілісності країни.

- Підписання англо-ірландського договору 1938 р., який припинив використання британськими військово-морськими силами глибоководних портів на території Ірландської вільної держави, що створило військово-політичну передумову для проголошення нейтрального статусу країни.

- Прагнення убезпечити територію й населення країни від руйнівних наслідків бомбардувань і воєнних дій. Реалізація принципу нейтралітету передбачала можливість Ірландії не бути втягнутою у глобальний

міжнародний конфлікт, у якому країна могла понести значні втрати, однак не могла розраховувати на отримання політичних дивідендів.

- Прагнення уберегти територію країни від окупації з боку британської армії, враховуючи особливу чутливість до цього з боку населення країни, яке ще нещодавно перебувало під колоніальним управлінням та мало свіжі спогади про англо-ірландську війну 1919-1921 рр.

- Проголошенню нейтралітету сприяв досвід, який Ірландія набула в Лізі Націй і який на загальне свідчив про нехтування великими державами інтересів малих і нейтральних країн Європи.

У загальному контексті проголошення нейтралітету Ірландії можна вважати як свідомим (політично та ідеологічно мотивованим), так і вимушеним кроком, який базувався на адекватній оцінці як інтересів, так і військових можливостей країни, які були неспівставними з військовим потенціалом основних учасників Другої світової війни.

Якби ірландський нейтралітет не ґрунтувався на традиціях ірландського національного руху й не був би співзвучним настроям переважної більшості населення країни, він, напевно, мав би ситуативний характер і міг би бути переглянутий після Другої світової війни. Проте, як засвідчив подальший перебіг подій, принцип нейтралітету було збережено в ході практичної реалізації ірландської зовнішньої політики впродовж другої половини XX – початку XXI ст., що дозволяє розглядати його як історично обумовлений феномен, тісно пов'язаний з політичною свідомістю та культурою суспільства.

3.3. Позиція Ірландії щодо проблем міжнародної безпеки в умовах «холодної війни».

Після Другої світової війни формування позиції Ірландської Республіки щодо головних проблем міжнародної політики та багатосторонніх відносин було результатом узгодження низки внутрішніх та зовнішніх чинників.

Попри проголошення нейтралітету під час війни, його засади не були адаптовані до умов мирного часу. Після війни Ірландія опинилася в стані часткової міжнародної ізоляції, зосередивши увагу головно на європейських справах та пристосовуючись до нових завдань, пов'язаних з реагуванням на зміни в міжнародній системі та регіональні конфлікти періоду «холодної війни».

Важливими завданнями зовнішньої політики країни були лібералізація та диверсифікація зовнішньої торгівлі. Адже Ірландія залишалася переважно аграрним придатком британської економіки [361, с. 12]. Ірландія стала учасницею Організації Європейської Економічної Співпраці (1949 р.). Допомога за Планом Маршала у сумі бл. 90 мільйонів доларів була спрямована на індустріалізацію та подолання бідності [252]. У межах регіональної спеціалізації ірландський уряд зобов'язався розширити площі посіву зернових та збільшити експорт продуктів тваринництва.

МЗС Ірландії приділяло значну увагу розширенню зовнішньоекономічних угод із зарубіжними країнами та лібералізації торгівлі в межах Організації Європейської Економічної Співпраці (ОЄЕС), члени якої ставили за мету скасувати до 90% кількісних обмежень у взаємній торгівлі. Ірландія приєдналася до Європейського агентства з питань продуктивності, створеного з метою сприяння науково-дослідним і виробничим процесам у країнах-членах, включно з виконанням програм технічної допомоги.

Станом на 1955 р., окрім угод 1938 та 1948 рр. з Великою Британією, було укладено торговельні угоди з Австрією, Цейлоном, Францією, Фінляндією, ФРН, Ісландією, Італією, Норвегією, Португалією, Іспанією, Швецією, Швейцарією та поновлено угоду з Бельгією. Угода про економічне співробітництво 1948 р. зі США передбачала технологічну підтримку у сфері промислових досліджень і стандартів [85].

У повоєнні роки в Ірландії чергувалися уряди партії Фіанна Фойл та Фіне Гел, яка блокувалася з лейбористами й дрібними партіями

республіканського спрямування. У 1949 р. коаліційний уряд на чолі з Дж. Костелло (1948-1951 рр.) остаточно розірвав конституційні зв'язки зі Сполученим Королівством та проголосив Ірландію республікою, що не входить до Британської Співдружності націй. Партія Фіне Гел була прямою спадкоємицею організації «Куман на н'Гаедхіл», яка підтримала договір 1921 р. зі Сполученим Королівством. Історики вважають, що на рішення Дж. Костелло⁹ могло вплинути зверхнє ставлення з боку британських політиків. Адже під час його перебування на Даунінг-стріт британський прем'єр-міністр К. Етлі запропонував тост «за короля», ні словом не згадавши свого гостя – ірландського прем'єра, а згодом теж саме трапилося й під час візиту Дж. Костелло до Канади. Втім, сам Костелло заперечував, що на нього впливають подібні образи. Більш суттєвим чинником, який впливав на позицію уряду Дж. Костелло, була відмова британської сторони від будь-яких поступок не тільки в питанні про визнання проблеми територіального розколу Ірландії, однак і небажання обговорювати стан католицької меншості в Північній Ірландії [191, р. 16]. Інший вагомий чинник полягав у коаліційному складі уряду Дж. Костелло, в якому впливовою фігурою був міністр закордонних справ і торгівлі Ш. Макбрайд¹⁰ – лідер республіканської партії Клан на Поблахта.

⁹ Джон Алоїзіус Костелло (1891-1976 рр.) – ірландський політик і юрист. Прем'єр-міністр у 1948-1951 та 1954-1957 рр. У 1954 р. після чергових парламентських виборів партія Фіне Гел сформувала коаліційний кабінет з лейбористами та низкою дрібних партій. В 1955 р. за уряду Дж. Костелло Ірландія стала членом ООН. Залишив посаду прем'єра через урядову кризу 1957 р. на тлі зростання активності ІРА та загострення економічних проблем. На дострокових виборах партія Фіанна Файл дістала переконливу перемогу й утримувала владу в наступні 16 років. Дж. Костелло залишив пост лідера опозиційної Фіне Гел і повернувся до юриспруденції.

¹⁰ Шон Макбрайд (1904-1988 рр.) – ірландський політичний і громадський діяч. У 1948-1951 рр. – міністр закордонних справ. Син Дж. Макбрайда – страченого учасника ірландського повстання 1916 р. У 1936-1937 рр. очолював штаб Ірландської республіканської армії, яка була заборонена урядом країни й перебувала на нелегальному становищі. В 1947-1958 рр. – лідер і засновник партії Кланн на Поблахта («Діти республіки»). Ініціатор скасування Акту про зовнішні зносини 1936 р., за яким

Після Другої світової війни ірландський зовнішньополітичний курс зберігав ознаки «військового нейтралітету», який був підтверджений у формі політичних заяв. Із початком «холодної війни» та створенням НАТО (1949 р.) ірландські уряди були змушені коригувати свій зовнішньополітичний курс у відповідності до міжнародних реалій та шукали способів зближення з країнами Заходу.

Вступ Ірландії до ООН (1955 р.) став результатом пакетних домовленостей між постійними членами Ради Безпеки щодо прийняття до організації групи з 16 країн, більшість яких входила до протилежних блоків. Проте разом з Ірландією до ООН увійшли й інші нейтральні країни Європи – Австрія та Фінляндія. Членство в ООН зумовило потребу в уточненні цілей і завдань політики Ірландії на міжнародній арені. На засіданні нижньої палати ірландського парламенту (3 липня 1956 р.) міністр закордонних справ коаліційного уряду Фіне Гел Л. Косгрейв відзначав активну діяльність країни в межах Ради Європи, включно з розробкою та імплементацією європейських конвенцій, та висловлював своє бачення розстановки сил в ООН. Характеризуючи тогочасну «світову диспозицію», Л. Косгрейв констатував «очевидну зміну світогляду Радянської Росії в тій мірі, в якій головні радянські лідери заперечували політику та діяльність Сталіна». Утім, на його думку, мова йшла лише «про прихід до влади більш розумного радянського керівництва», яке переслідувало ту ж саму мету у формі «встановлення світового комуністичного домінування». Л. Косгрейв відзначав, що «головна радянська мета залишається тією ж, аби, наскільки це можливо, розділити вільні країни Західної Європи та відвернути їх від впливу та допомоги США». Основне завдання тодішньої радянської політики розцінювалося як

англійський король вважався главою держави Ейре та мав право представляти державу на міжнародній арені. Був активним прибічником проголошення республіки та виходу країни з Британської Співдружності. Працював у численних міжнародних організаціях. Один із засновників організації Міжнародна амністія. Лауреат Нобелівської премії миру (1974 р.) та Міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» (1976 р.).

пом'якшення «пильності вільних країн, аби послабити їх бажання та здатність до самозахисту». Л. Косгрейв пропонував не зважати на нові радянські ініціативи (пропаганда роззброєння, нейтралізація Німеччини та більш доброзичлива й миролюбна риторика), однак зберігати пильність, «захищаючи свою християнську цивілізацію та свій спосіб життя» [85].

У ході презентації засад зовнішньополітичного курсу країни в доповіді Л. Косгрейва були окреслені наступні орієнтири:

1. Нормалізація та розвиток повсякденних відносин між Ірландською Республікою та Північною Ірландією. У цьому контексті пропонувалося «визнати питання про Розкол (Ірландії) в якості постійної реалії», сприймати його як «проблему, яка не має швидкого та простого вирішення» й усвідомити, що «перший крок до єдності полягає у більш добросусідських відносинах між двома частинами ірландського народу». Такий підхід засуджував «дії прихильників ілюзорного швидкого вирішення (проблеми) шляхом насильства», яке лише перешкоджає ... розвитку більш добросусідських відносин. У якості успіху відзначалося об'єднання конгресів профспілок Півночі та Півдня за загальнонаціональній основі. При цьому уряд Ірландської Республіки засуджував порушення конституційних прав, практику політичних репресій та соціальної дискримінації «націоналістичної меншини» в Північній Ірландії.

2. У рамках діяльності в ООН уряд Ірландської Республіки не має наміру обмежуватися лише спробами «скасувати штучне розділення нашої країни».

3. Членство в ООН символізує подолання ізоляції та відкриває шлях для збільшення ролі у світових справах. Це відповідає «ідеалам тих, хто працював і боровся за досягнення нашої національної свободи та незалежності». Основний принцип, на якому повинна базуватися політика Ірландії щодо навколишнього світу та його проблем, пов'язаний із національними традиціями, зовнішньою політикою, «яку ми проводимо з

моменту заснування цієї держави, та належною оцінкою власних національних інтересів». Лідери руху за національну свободу вірили «у співпрацю між народами як найкращий засіб для створення світу, в якому свобода і справедливість будуть прийняті як основні принципи міжнародних відносин». Зовнішня політика Ірландії повністю відповідала цим ідеалам і прагненням.

4. Із приводу статусу країни у відносинах безпеки уряд висловлює чітке розуміння обсягу військових та фінансових зобов'язань відповідно до ст. 43 Статуту ООН. Згідно положень цієї статті, усі члени Організації, в якості внеску в підтримання міжнародного миру та безпеки, зобов'язуються надавати РБ ООН на її заклик та відповідно до спеціального договору чи угод збройні сили, допомогу та засоби, включаючи право пропуску. ... Відповідні угоди укладаються між Радою Безпеки та її членами або між Радою Безпеки та групами членів і підлягають ратифікації державами, які їх підписали, відповідно до їх відповідної конституційної процедури. З цього випливає, що внесок, який може зробити будь-яка держава-член, «залежить від спеціального договору чи угод, які уклала ця держава. Отже, немає форми зобов'язань, яка автоматично впливає з моменту прийняття членства».

5. «Історія попереджає нас, і ми самі занадто добре знаємо з практичного досвіду, що хоча війни та міжнародні кризи можуть бути спричинені діями та суперництвом небагатьох потужних держав, їх наслідки з точки зору негараздів та страждань відчуються в більшій чи меншій мірі всіма державами, і жодна країна не є настільки сильною або самодостатньою, щоб мати можливість захистити себе від них. Міжнародне суспільство до цих пір є принципово недемократичним. Жменька могутніх держав – чи навіть одна потужна держава – може розпочати політику, яка може стосуватися долі усіх. Найкраща надія на виправлення такої ситуації покладається на міжнародну організацію». Прагнення до миру менших країн світу може знайти втілення в прийнятті узгоджених дій, достатньо сильних, аби «стати

рішучим стримуючим фактором для будь-якої держави, що передбачає агресію. ... З точки зору цієї країни та інших малих країн, як наша, це, безумовно, ціль, на яку потрібно орієнтуватися».

6. Діяльність Ірландії в ООН має відповідати «певним широким принципам політики», які визначатимуть ставлення до конкретних питань. До них належать наступні принципи та критерії :

- Потрібне цілісне застосування положень Статуту ООН у будь-яких ситуаціях, на які вони розраховані. Запобігання фатальній тенденції відхилення від рішень, що обумовлені статутними нормами, «коли, здається, вони можуть образити потужні держави», а також з наміром «позбутися проблем, які стали занадто дрібними або делікатними», виносячи їх на конференції або наради, скликані поза межами організації.

- Сильна організація, в якій забезпечується дотримання принципів статуту, «дозволить нам краще реалізувати наші власні інтереси», включно з забезпеченням миру, безпеки та національних прав країн-членів.

- Ірландія повинна намагатися зберігати незалежну, справедливу та безкорисну позицію. «В деяких міжнародних організаціях існує тенденція, що члени формуються в географічні чи інші блоки або групи, які діють разом для проведення виборів до комітетів та бюро та проводять засідання з метою узгодження їх дій та політики з конкретних питань». Проте мета Ірландії передбачає уникнення «асоціації з певними блоками чи групами, наскільки це можливо. ... У довгостроковій перспективі ми краще слугуватимемо своїм інтересам та отримуватимемо більшу повагу та вплив на себе, якщо, зберігаючи свою незалежність, ми залишатимемо свої руки вільними для здійснення того, що може бути загально визнаним як справедлива, корисна й конструктивна роль».

- Позиція Ірландії повинна «завжди відображати наші власні національні традиції, цілі, ідеї та вірування, які ми вважаємо в цій країні основоположними. Ми повинні керуватися не міркуваннями доцільності чи

тимчасової переваги, а моральними концепціями, яких наша історія навчила шанувати і які лежать в основі нашої культури, національної традиції та світогляду».

- Моральна відповідальність країни полягає в тому, аби «зберегти християнську цивілізацію, частиною якої ми є, і з цією метою підтримувати, де це можливо, ті сили, які в основному відповідають за оборону вільного світу в їхньому опорі поширенню комуністичної влади та впливу».

7. «У великому ідеологічному конфлікті, який розділяє сучасний світ», становище Ірландії визначається «географічним положенням, культурою, традиціями та національними інтересами. Ми належимо до великої спільноти держав, що складаються зі Сполучених Штатів Америки, Канади та Західної Європи. Наші національні долі нерозривно пов'язані. З точки зору нашого національного інтересу ця група держав повинна залишатися сильною та об'єднаною, і, будучи такою, вона повинна бути частиною нашої політики». Тому, «як лояльний і незалежний член Організації», Ірландія має «посилювати вплив цієї групи, протистояти зусиллям, спрямованим на її дезінтеграцію, та надавати підтримку і співпрацю, де це можливо, її окремим членам».

8. Попри декларовану лояльність до Заходу, Ірландія симпатизує зростаючому прагненню до самовизначення народів Азії, Африки та інших частин світу, зростанню їхнього національного почуття та виступає в «опозиції до систем імперіалістичного панування, що залишилися в минулому». При цьому багато з цих національних рухів «черпають натхнення з історії нашої національної боротьби, та ідеалів свободи, та самовизначення, які вони проголошують – ідеалів, визнаних і затверджених сьогодні в Статуті Організації Об'єднаних Націй. Це ті самі ідеали, які жили ірландський народ у його боротьбі за незалежність» [85].

Перелічені цілі та принципи мали певну схожість із позицією Ірландії в Лізі Націй і містили суттєві протиріччя. Адже, з одного боку, зовнішня

політика країни розглядалася як продовження національно-визвольної традиції, виявляла прихильність до антиколоніальних та антиімперіалістичних ідей, передбачала сприяння деколонізації поневолених народів і декларувала відмову від участі в блоках та кон'юнктурних союзах. З другого боку, політика в ООН передбачала системну протидію домінуванню «східного блоку» та відсіч поширенню комуністичної ідеології. Останнє положення, вочевидь, пояснювалося позицією уряду, який зараховував Ірландію до кола католицьких націй, а ірландський представник у Ватикані разом із послами інших 50 країн відвідував пастирські прийоми Папи Римського. Водночас показовий елемент ірландської зовнішньополітичної концепції полягав у цивілізаційному поясненні причетності країни до західного «вільного світу», що допомагало обходити суперечності політичного характеру.

Впродовж 1950-1960-х рр. Ірландія намагалася опанувати роль «надійного міжнародного партнера». Окрім ольстерської проблеми, до пріоритетних напрямків діяльності її дипломатії входили питання роззброєння, деколонізації та забезпечення миру. При обговоренні проблематики міжнародних конфліктів Ірландія часто претендувала на статус медіатора або посередника між прибічниками полярних підходів [246, р. 40-41]. Ірландська дипломатія брала активну участь у дебатах із близькосхідного врегулювання (із 1948 р.), кризи в Угорщині (1956 р.), суецької кризи (1956 р.), тибетського питання (1959–1967 рр.), корейської проблеми (1961 р.), конголезької кризи (1960–1965 рр.) та ядерного роззброєння. Восени 1956 р. в результаті ізраїльсько-єгипетського конфлікту та англо-французької окупації зони Суецького каналу виникла гостра міжнародна криза. США засудили англо-французьку інтервенцію до Єгипту, розцінивши її як акт неокolonіалізму. Надії на мирне вирішення питання покладалися в першу чергу на тверду реакцію ООН.

У листуванні з приводу тристоронньої військової агресії Ізраїлю, Сполученого Королівства і Франції проти Єгипту (29 жовтня – 15 листопада 1956 р.) Л. Косгрейва (міністр закордонних справ 1954-1957 рр.) з постійним представником Ірландії при ООН Ф. Боландом відзначалося, що «така маленька країна, як Ірландія, може існувати лише тоді, коли дотримуються міжнародні зобов'язання мирного врегулювання конфліктів» [Цит. за: 222, р. 101]. Л.Косгрейв вважав, що Ірландія зобов'язана миттєво реагувати на порушення Статуту, «коли інші країни, навіть ті, з якими у нас склалися тісні зв'язки, вдаються до війни як до інструменту політики» [222, р. 104]. Тому Ірландія засудила дії Ізраїлю, Великої Британії та Франції, які застосували силу й порушили Статут ООН. 2 листопада 1956 р. на позачерговій сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято резолюцію із закликом до негайного припинення вогню в Єгипті. Наступного ж дня країни-члени ООН проголосували за створення сил ООН по спостереженню за припиненням бойових дій. Ірландія підтримувала обидві ініціативи.

Зіткнувшись із зростанням міжнародного засудження, в тому числі від своїх найближчих союзників, Велика Британія та Франція вивели свої війська. У процесі нормалізації ситуації був задіяний новостворений механізм – Надзвичайні збройні сили ООН (UNEF). З цього часу участь в операціях зі збереження миру стала одним із головних напрямів діяльності Ірландії в ООН [136].

Найбільш активний період діяльності Ірландії в ООН припав на роки правління урядів Е. де Валери (1957-1959 рр.) та Ш. Лемасса (1959-1966 рр.). Ініціатором перегляду ірландської зовнішньополітичної концепції був Френк Айкен – міністр закордонних справ у 1951-1954 та 1957-1969 рр. Прихильник активної зовнішньої політики, Ф. Айкен представляв ліберальне крило партії Фіанна Файл, схильне використовувати можливості зовнішньої політики для досягнення кон'юктурних цілей, не надто перейматися дотриманням правових ознак нейтралітету та зберігати рівновіддалену

позицію в тих випадках, які суттєво не зачіпали ірландські національні інтереси. У порівнянні з поглядами Л. Косгрейва, позиція Ф. Айкена була більш прагматичною та менш ідеологізованою, принаймні в питаннях відносин між Сходом і Заходом [224, р. 170-173].

Під час обговорення близькосхідної проблеми на 12-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (1957 р.) ірландська делегація займала позицію нейтральної держави й намагалася виступити посередником між опонентами «холодної війни». На засіданні ірландського парламенту Ф. Айкен наголошував, що, незважаючи на «потепління» внаслідок врегулювання суецької кризи 1956 р., Близький Схід залишається зоною протистояння між суперблоками за нові сфери впливу. Він закликав наддержави припинити своє дипломатичне суперництво в регіоні, оскільки вони відповідальні за ескалацію напруженості та розпалювання конфлікту. Ф. Айкен виступав за створення комісії ООН зі сприяння зближенню країн регіону та політико-економічного розвитку Близького Сходу [243, р. 68]. Ізраїль та арабські країни сприймали цю пропозицію позитивно, проте вона викликала заперечення з боку західних держав.

У липні 1958 р. напруга на Близькому Сході зросла внаслідок державного перевороту в Іраку, де антизахідні кола скинули Хашимітську династію. Ірак відігравав роль центральної ланки в Багдадському пакті, створеному заради стримування комуністичного впливу в регіоні. У відповідь на цей переворот США і Велика Британія направили свої війська до Лівану та Йорданії. На вимогу першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова з метою обговорення дій США та Великої Британії 13 серпня 1958 р. була скликана позачергова сесія Генеральної Асамблеї ООН. На цій сесії США прагнули здобути підтримку країн-членів ООН для морального виправдання англо-американської інтервенції. На противагу цьому блок соціалістичних країн, заручившись підтримкою частини арабських та африканських країн, закликав до засудження дій Великої Британії та США.

Ірландська делегація разом з деякими іншими нейтральними та позаблоковими країнами намагалася обстоювати проміжну позицію, пропонуючи представникам ворогуючих блоків розпочати пошук компромісу [152, р. 192]. 14 серпня 1958 р. на засіданні спеціальної сесії ГА ООН Ф. Айкен закликав до вирішення основних проблем, від яких потерпав Близький Схід, обійшовши увагою безпосередню причину скликання сесії – присутність іноземних військ в Лівані та Йорданії. Ф. Айкен висловлювався за збереження в регіоні статус-кво та визнання держави Ізраїль. Ця умова була визначальним критерієм позиції Заходу щодо становища на Близькому Сході та, як зазначив один з членів делегації Ірландії в ООН, виглядала як «вкрай провокаційна, оскільки жодна арабська держава досі не визнала Ізраїль» [222, р.152]. Більшість пропозицій Ф. Айкена була спрямована на створення передумов для підписання пактів про ненапад між Ізраїлем і його арабськими сусідами та гарантування вільного доступу до ресурсів регіону. Один із пунктів ірландського плану рекомендував надати доступ Ізраїлю до Суецького каналу, нафтопроводів та запасів нафти, які були перекриті арабськими державами. Постійний представник Ірландії в ООН Ф. Боланд намагався відмовити Ф. Айкена від цього пункту, наголошуючи, що жодний уряд арабських країн не піде на такі поступки, а Ірландію будуть асоціювати з ворогами арабського світу [321, р. 107]. Підсумкова резолюція позачергової сесії ГА ООН щодо Близького Сходу знівелювала більшість пропозицій Ф. Айкена. Резолюція була прийнята одноголосно, й у вересні 1958 р. британські та американські війська були виведені з регіону [79]. Однак низка гуманітарних аспектів, запропонованих ірландським міністром, отримала широку підтримку. Зокрема, це стосувалося інтернаціоналізації світових релігійних святинь, створення фонду ООН для економічного розвитку регіону Близького Сходу та нерозповсюдження на території регіону ядерної зброї. Водночас слід зазначити, що розв'язання проблеми біженців, яку Ф. Айкен пропонував вирішити через їх переселення та репатріацію, було

відхилено Лігою арабських держав [222, р. 155]. Ірландська делегація залишилася розчарованою результатами сесії, наслідком якої стало тимчасове рішення, яке не гарантувало визнання Ізраїлю арабськими країнами, що, на переконання Ф. Айкена, було основною причиною регіональної напруженості [321, р. 105-106].

Інша знакова проблема в порядку денному сесій ООН наприкінці 1950-х рр. стосувалася становища в Тибеті. Позиція Ірландії характеризувалася різкою критикою політики комуністичної влади Китаю. Тибетське повстання 1959 р. і втеча Далай-лами до Індії стали приводом для розгляду цього питання на Генеральній Асамблеї ООН. 12 квітня 1959 р. у виступі на з'їзді Фіанна Файл в Дандолку Ф. Айкен засудив придушення Тибетського повстання. Виступаючи від імені як європейських нейтральних країн, так і позаблокових країн Азії Ф. Айкен закликав до захисту малих народів в усьому світі [321, с. 107].

Ірландія виступила ініціатором розгляду тибетського питання на засіданні Генеральної Асамблеї 28 вересня 1959 р. Відповідаючи на закиди радянської делегації, Ф. Айкен запевняв, що позиція Ірландії в ООН була мотивована перш за все повагою до Статуту ООН, а не політикою «холодної війни». Айкен стверджував, що обов'язок малих держав, таких як Ірландія, полягає в тому, аби ставати на захист інших невеликих країн і народів. 20 жовтня 1959 р. Ф. Айкен підтримав проект резолюції з тибетського питання, запропонований Малайєю, закликавши до мирних переговорів між комуністичним Китаєм і Далай-ламою та надання Тибету права на самовизначення [226, р. 197]. У 1960 р. Ірландія в якості співавтора приєдналася до проекту резолюції Малайї, Таїланду й Сальвадору, яка стосувалася порушення прав людини з боку комуністичної влади Китаю. 19 грудня 1961 р., у відповідь на звернення Далай-лами, Ф. Айкен на пленарному засіданні ГА ООН висловив упевненість у тому, що пункти «Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам», яку

було ухвалено Асамблеєю 14 грудня 1960 р., можуть бути застосовані й до Тибету та закликав комуністичний уряд Китаю почати переговори. Зазначені пункти дістали відображення в ухваленій резолюції.

Підтримка Ф. Айкеном Тибету була обумовлена різними мотиваціями. З точки зору ірландської зовнішньополітичної концепції, проблема Тибету відповідала принципу захисту прав малих народів у світі, де інтереси наддержав визначають характер міжнародних відносин. Ірландська позиція щодо Тибету, з одного боку, не суперечила принципам нейтралітету, а з іншого – використовувалась як засіб покращення відносин із Заходом, враховуючи стале негативне ставлення Держдепартаменту США до політики ірландського нейтралітету.

Слід відзначити, що ГА ООН тричі (в 1959, 1961. та 1965 рр.) приймала резолюції щодо Тибету, в яких вона закликала припинити дії, що призводять до порушення фундаментальних прав і свобод тибетського народу. Резолюція ГА ООН 1723 від 20 грудня 1961 р. підтвердила право тибетського народу на самовизначення. У ній відзначалося, що ГА ООН закликає до припинення практики, яка «позбавляє тибетський народ його основних прав людини і свобод, включаючи право на самовизначення» [70].

Ірландія зайняла активну позицію і при обговоренні корейського питання. США наполягали на наданні Південній Кореї статусу виняткового представника інтересів Кореї в ООН на тій підставі, що Пхеньян відмовився визнавати повноваження ООН у вирішенні конфлікту на півострові. У грудні 1961 р. радянський блок висунув вимогу про рівноправну участь Північної Кореї в обговоренні корейської проблеми. Греція й Таїланд запропонували поправку до монгольського проекту резолюції, в якій радянський блок закликав обидві сторони до діалогу. Пропозиція Греції й Таїланду передбачала запрошення Північної Кореї до дебатів, якщо остання визнає повноваження ООН. США підтримали поправку Греції та Таїланду. При ухваленні резолюції Ірландія підтримала цю поправку разом із країнами

Західної Європи всупереч позиції СРСР та країн радянського блоку, які голосували проти. Коли Пхеньян відмовився визнати повноваження ООН в обговоренні корейського питання, США внесли пропозицію, спрямовану на відсторонення представників Північної Кореї від участі в дискусії. Резолюцію було ухвалено за діаметрально протилежних позицій супротивників «холодної війни». У цьому питанні Ірландія підтримувала позицію США, включно з голосуванням за резолюцію, яка схвалювала створення об'єднаної Кореї зі спільним представницьким урядом та висловлювала підтримку Комісії ООН з об'єднання та відновлення Кореї. Ірландія підтримала цю резолюцію як у Першому комітеті, так і на пленарному засіданні ГА ООН. Ірландська позиція з корейського питання чітко визначалася обставинами «холодної війни» та співпадала з голосуванням переважної більшості католицьких країн [222, р. 176].

Важливий напрям діяльності ірландської делегації в ООН під час «холодної війни» був пов'язаний із підтримкою права африканських країн на самовизначення, засудженням апартеїду в Південній Африці та спробами врегулювання конголезької кризи. У липні 1960 р. бельгійський уряд, скориставшись безладом у Конго, висадив в Леопольдвілі та Елізабетвілі військовий контингент. У цей час М. Чомбе, якого підтримував уряд Бельгії, оголосив про відокремлення найбагатшої провінції Конго – Катанги. В інших конголезьких провінціях посилювалися сепаратистські рухи. За пропозицією США, конголезьке керівництво звернулося до Ради Безпеки ООН. 15 липня 1960 р. було прийнято резолюцію про направлення до республіки контингенту миротворчої місії ООН (ONUC) чисельністю 20 тис. осіб, наданих 27 країнами, включаючи Ірландію. Міжнародна місія мала на меті відновлення порядку у великих містах країни. Згодом її обов'язки, відповідно до «Плану по відновленню Конго», схваленого ООН в лютому 1961 р., були доповнені заходами по боротьбі з сепаратистами. У вересні 1961 р., грудні 1962 р. та січні 1963 р. силами ООН було проведено наступальні операції

проти сепаратистів, в результаті чого було повалено режим Чомбе в Катанзі. У цю провінцію було призначено спеціального представника ООН, яким став відомий ірландський суспільний та політичний діяч К.К. О'Брайєн.

У ході операції сил ООН у місті Жадовіль (вересень 1961 р.) ірландська рота «А» 35-го батальйону миротворчого контингенту ONUC була оточена військами сепаратистів і після 6 днів боїв потрапила в полон. В Ірландії ця новина спричинила скандал, хоча командир роти комендант П. Куїнлан зберіг особовий склад підрозділу, всі військовослужбовці якого повернулися додому живими. Оскільки чутки про великі втрати ірландського контингенту не підтвердилися, цей факт не вплинув на рішення уряду Ірландії щодо активної участі в миротворчих операціях ООН. Хоча епізод облоги Жадовіля увійшов до військових посібників як приклад успішної кругової оборони, на батьківщині учасників оборони Жадовіля звинувачували в боягузстві та зраді. Й лише в 2005 р. репутація підрозділу була реабілітована, а в 2016 р. бійці роти П. Куїнлана були відзначені президентом Ірландії Майклом Хігінсом. Усього впродовж 1960-1964 рр. у миротворчих силах у Конго проходили службу понад 6 тисяч ірландських військових, з яких 26 загинули [343].

Ірландська дипломатія приділяла значну увагу загальній проблемі дотримання та забезпечення дієвості норм міжнародного права. Ф. Айкен висував ідею створення «областей права», включно зі зменшенням напруженості в «гарячих точках», протистояння в яких містило загрозу ядерної війни. Вважалося, що правове обмеження гонки озброєнь, поширення норм міжнародного права на відносини у військовій сфері та заборона застосування зброї масового знищення сприятимуть зміцненню миру й послабленню глобальної напруженості.

Важливими практичними результатами концепції обмеження гонки озброєнь за допомогою впровадження нових норм міжнародного права стали Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою між СРСР, Великою Британією та США (1963 р.) [14]

та ініційований Ірландією та Фінляндією Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, який був 1 липня 1968 р. відкритий для підписання в Москві, Вашингтоні та Лондоні й набув чинності 5 березня 1970 р. [15].

Показово, що з 1958 р. в роботі Першого комітету ГА ООН питання заборони випробувань ядерної зброї та ядерного нерозповсюдження розглядалися як взаємопов'язані аспекти в рамках загальної проблематики роззброєння («Питання про роззброєння»). У численних резолюціях ГА ООН висувалися вимоги призупинення та заборони ядерних і термоядерних випробувань, прийняття ядерними державами зобов'язання утримуватися від відновлення випробувань та укласти договір про заборону випробувань ядерної зброї під ефективним міжнародним контролем. Резолюція ГА ООН «Декларація про заборону використання ядерної та термоядерної зброї» A/RES/1653 (XVI) від 24 листопада 1961 р. чітко вказувала, що «використання ядерної та термоядерної зброї є війною, спрямованою не тільки проти тих чи інших супротивників, але й проти всього людства в цілому, оскільки народи, які не беруть участь у такій війні, зазнають усіх лих, спричинених застосуванням такої зброї». Відтак «будь-яка держава, яка застосовує ядерну чи термоядерну зброю, має вважатися як така, що порушує Статут ООН, діє всупереч законам людяності і вчиняє злочин проти людства та цивілізації». Документ пропонував Генеральному секретарю з'ясувати питання про можливість скликання спеціальної конференції для підписання конвенції про заборону застосування ядерної та термоядерної зброї для цілей війни [71]. На тій же сесії ГА ООН прийняла резолюцію, яка категорично наполягала на укладенні міжнародного договору про припинення всіх випробувань ядерної зброї у всілякому середовищі за наявності відповідних інспекцій та контрольного апарату для забезпечення умов договору [72].

Ф. Айкен уперше порушив питання про нерозповсюдження ядерної зброї на 13-й сесії ГА ООН у 1958 р. Уряд США, який мав таємну програму із розміщення тактичної ядерної зброї в Європі, визнав пропозицію Ірландії

за неприйнятну. Керівництво НАТО, наполягаючи на жорсткому контролі всіх угод з питань озброєнь, не бачило інших способів, здатних забезпечити нерозповсюдження ядерної зброї у світі. Зі свого боку СРСР виявив більшу зацікавленість у нерозповсюдженні, адже, здобувши ядерну зброю, був не зацікавлений у появі нових ядерних держав чи розміщенні американської ядерної зброї в Європі та сусідніх з СРСР країнах.

Ф. Айкен намагався діяти обережно й поступово. Він просив ГА ООН підтримати лише один загальний пункт проекту резолюції «Питання про роззброєння», який визнавав «небезпеки, властиві подальшому поширенню ядерної зброї». Представник СРСР проголосував «за», однак США та їх союзники утрималися. Не діставши підтримки обох сторін, Ф. Айкен відкликав цей пункт резолюції, вирішивши за доцільне запропонувати його в іншому форматі [243, р. 95].

Ф. Айкен повернувся до питання про нерозповсюдження через рік, на 14-й сесії ГА ООН (1959 р.), запропонувавши пов'язати концепцію угоди про запобігання поширенню ядерної зброї з іншою ідеєю, згідно якої неядерні держави мали зобов'язатися дотримуватися статуту ООН і верховенства права в обмін на гарантії безпеки від великих ядерних держав. Це формулювання не дістало підтримки, хоча сама пропозиція про запобігання розповсюдженню ядерної зброї набула популярності.

Згідно ухвалені на 14-й сесії ГА ООН резолюції A/RES/1378 (XIV) передбачалося створення Комітету із роззброєння у складі 10 держав, якому Генеральний секретар ООН мав передати для вивчення національні декларації Великої Британії та СРСР щодо роззброєння від 17 та 18 вересня 1959 р. та інші документи пленарних засідань і Першого комітету, на яких розглядалося питання загального й повного роззброєння [73].

Запропонований Ірландією новий проект резолюції з нерозповсюдження передбачав надання новому Комітету 10 держав з роззброєння «відповідних засобів» для запобігання поширенню ядерної

зброї. Резолюція обґрунтовувала «можливість укладення міжнародної угоди, що передбачає інспекції та контроль, і в силу якої держави, які виробляють ядерну зброю, утрималися б від передачі контролю над такою зброєю якій-небудь країні, що не має ядерної зброї, а держави, які не володіють такою зброєю, утримались би від її виробництва». Представляючи проект резолюції, Айкен застерігав, що не тільки держави, але й «революційні організації та групи» можуть спробувати оволодіти такою зброєю. Висловлювалося попередження, що вони все частіше прагнутимуть цього, адже зброя масового враження стає більш чисельною, легшою для транспортування й використовується як частина стандартного військового озброєння. 20 листопада 1959 р. ГА ООН схвалила проект резолюції Ф. Айкена 68 голосами «за» [74].

Цього разу США та країни НАТО, за винятком Франції, проголосували «за», а Радянський Союз і його союзники утрималися. Через рік, у 1960 році, Айкен ініціював новий проект резолюції, який закликав уряди всіх країн докласти зусиль для досягнення постійної угоди, аби зупинити поширення ядерної зброї, а до її укладення застосувати тимчасові добровільні заходи. Поданий Ірландією проект резолюції підтримали Гана, Японія, Мексика та Марокко. ГА ООН схвалила резолюцію 68 голосами «за».

На 16-й сесії ГА ООН Ірландія підготувала проект резолюції «Питання про роззброєння», який пропонував усім державам підписати міжнародну угоду, згідно якої ядерні держави не будуть надавати ядерну зброю неядерним країнам, а неядерні країни зобов'язуються не виробляти та не придбавати таку зброю. Цього разу Ірландія була єдиним автором резолюції, яка була одноголосно схвалена ГА ООН 4 грудня 1961 р. [69].

На тому ж засіданні була прийнята резолюція з «Попередження ширшого розповсюдження ядерної зброї». Документ застерігав, що «збільшення кількості ядерних держав загрожує розширенням і посиленням гонки озброєнь та робить більш складним відвернення війни та встановлення

міжнародного миру й безпеки, заснованих на правопорядку». Наголошуючи на потребі інспекцій і контролю з метою запобігання передачі ядерної зброї від одних держав до інших, резолюція обстоювала необхідність укладення міжнародної угоди з нерозповсюдження [75].

Прийняття цих резолюцій стало вагомим підсумком чотирьох років роботи ірландської делегації в ООН і найбільшим успіхом у дипломатичній кар'єрі Ф. Айкена. Утім остаточному узгодженню Договору про нерозповсюдження ядерної зброї передували тривалі переговори між великими державами. Документ, запропонований в «ірландській резолюції» 1959 р., був схвалений ГА ООН 12 червня 1968 р., а 1 липня 1968 р. остаточний текст документа був одночасно відкритий для підписання в Лондоні, Москві та Вашингтоні. Попри те, що Ірландська Республіка тоді не мала дипломатичних відносин з Радянським Союзом, Айкен був запрошений до Москви, де йому була надана урочиста можливість першим підписати зазначений договір. Ірландія також стала першою країною, яка ратифікувала договір про нерозповсюдження [340].

Помітне місце в історіографії зовнішньої політики Ірландії займає питання про співвідношення засадничих політичних принципів та ідеологічних мотивацій. Адже ірландське керівництво завжди висловлювало принципову критичну позицію щодо політики СРСР у Східній Європі, насадження «недемократично обраних» урядів, репресій, переслідування церков та порушення прав людини [84].

Ірландська дипломатія послідовно виступала на захист прав малих народів, проблеми яких тією чи іншою мірою нагадували історичний досвід Ірландії. Змістовна аргументація, яку обстоювала ірландська делегація в ООН, свідчила про загальне прагнення сприяти розрядці міжнародної напруженості та в більшості випадків не співпадала ані з позицією США, ані з позицією СРСР. Проте за підрахунком голосувань на сесіях ГА ООН 1955-

1959 рр. Ірландія підтримувала позицію США з питань «холодної війни» втричі частіше, аніж голосувала проти неї [214, р.76; 199, р. 149].

Утім, хоча позиція Ірландії не була надто близька до країн, які увійшли до Руху неприєднання, вона суттєво розходилася зі США в питаннях контролю над озброєннями й самовизначення колоніальних народів. У більшості випадків позиція Ірландії в ООН співпадала з голосуванням Австрії та Швеції, однак набагато частіше відрізнялася від позиції Фінляндії, яка в багатьох випадках підтримувала точку зору СРСР. Цікаво відзначити, що серед нейтральних країн Європи позиція Австрії виявилася найближчою до курсу США.

Загалом, попри очевидну прагматичну налаштованість, політику Ірландії можна вважати достатньо самостійною, хоча й не позбавленою кон'юнктурних особливостей. У цьому сенсі доцільно нагадати про тактичні компроміси та торг зі США й країнами західного блоку у зв'язку з обранням ірландського представника в ООН Ф. Боланда президентом 15-ї сесії ГА ООН у 1960 р. Як представник нейтральної держави, Ф. Боланд міг стати прийнятною кандидатурою для західного та радянського блоків. Зі свого боку ірландський уряд бачив у цьому можливість зміцнити міжнародний авторитет країни. Обрання Ф. Боланда безпосередньо залежало від підтримки США, які вважали неприйнятним обрання висунутого радянським блоком представника Чехословаччини І. Носека. Оцінюючи розстановку сил, Державний департамент США вимагав нейтралізувати наміри ірландської делегації підтримати запит Індії на обговорення питання про представництво Китаю в ООН й дістати чіткі запевнення про незмінність статусу Китайської Республіки (на Тайвані) як повноважного представника Китаю [132, р. 142-143; 68].

Ірландські дослідники відзначали, що після обрання Ф. Боланда президентом 15-ї сесії ГА ООН позиція Ірландії стала значно більше враховувати побажання та вказівки США, зокрема висловлювала більш

обережні оцінки з приводу війни у В'єтнамі та регіональних конфліктів [214, р.118; 243, р. 164].

Розпочавши більш тісні контакти з Держдепартаментом США, ірландське зовнішньополітичне відомство намагалося надати міжнародного резонансу проблемі Північної Ірландії, де з 1968 р. почалося розгортання руху за громадянські та політичні права. Відсутність поступок із боку місцевих органів влади та британського уряду призвели до загострення збройного протистояння між ІРА, з одного боку, та британськими спеціальними силами – з другого. Погіршення ситуації в Ольстері сколихнуло громадську думку Ірландської Республіки, уряд якої не міг залишатися осторонь.

У зверненні до нації 13 серпня 1969 р. прем'єр-міністр Ірландії Дж. Лінч звернувся до ООН із вимогою зробити конфлікт у Північній Ірландії предметом міжнародного обговорення та підтримати вимоги щодо його справедливого вирішення. Міністр закордонних справ Ірландії звертався до ООН з проханням направити до Північної Ірландії міжнародні миротворчі сили. Ці звернення виявилися безрезультатними, адже розгляд цього питання блокувався британськими представниками за нейтрального ставлення з боку США [356]. Допомагаючи іншим малим державам у вирішенні їхніх національних питань та конфліктних проблем у рамках ООН періоду «холодної війни», ірландські дипломати не змогли використати потенціал міжнародних організацій для сприяння вирішенню проблеми Ольстеру.

3.4. Політична дискусія та дипломатична діяльність на етапі підготовки до вступу Ірландії в ЄЕС.

Після Другої світової війни в політичному дискурсі країн Західної Європи переважали настрої на користь розвитку економічної інтеграції як стимулу для забезпечення миру і стабільних умов суспільного розвитку. Під впливом вагомих успіхів економічного відновлення в країнах

континентальної Європи в політичних колах Ірландії поширювалися настрої на користь залучення до процесів європейської інтеграції, які відкривали перспективу диверсифікації торговельних зв'язків і підвищення рівня економічного розвитку. Водночас постановка питання про участь у європейській інтеграції вимагала від тогочасних ірландських політиків з'ясування співмірності ірландського нейтралітету з набуттям зобов'язань, обумовлених членством у багатосторонніх структурах. Із погляду міжнародного позиціонування країни параметри проблеми зводилися до з'ясування меж корекції зовнішньополітичного курсу, що могли б бути обумовлені вимогами членства в Європейському Економічному Співтоваристві (ЄЕС). Адже переговорам про створення ЄЕС передувало входження більшості країн континентальної Європи до західних безпекових союзів. Загалом євроатлантична інтеграція або випереджала, або розвивалася паралельно з процесами економічної інтеграції в Західній Європі. Країни ЄЕС спочатку увійшли до складу Західного союзу, НАТО й Західноєвропейського союзу і лише згодом ухвалили рішення про створення «Спільного ринку».

Натомість ірландський нейтралітет, проголошений напередодні Другої світової війни, був підтверджений по її завершенню й став показовим символом ірландської ідентичності, принаймні в сфері зовнішньої політики. Тому сама постановка питання про вступ Ірландії до ЄЕС стала предметом гострої полеміки з приводу доцільності й можливості його збереження з огляду на перспективи участі в європейському інтеграційному процесі.

У повоєнний період провідну роль у політичному процесі Ірландської Республіки відігравали партії Фіанна Файл і Фіне Гел. Фіанна Файл у своїй політичній діяльності керувалася республіканськими принципами. Ідеологія Фіне Гел була близькою до християнсько-демократичної течії. На загал обидві партії підтримували республіканські принципи й поділяли необхідність економічних реформ як чинника прискорення розвитку країни.

До 1959 р. незмінним лідером Фіанна Файл залишався Е. де Валера, який був натхненником і архітектором політики військового нейтралітету Ірландії. Партія Фіанна Файл традиційно обстоювала принцип нейтралітету в зовнішній політиці. Лідери Фіне Гел напередодні Другої світової війни також погоджувалися, що вибір нейтральної позиції був для Ірландії найкращим варіантом у ситуації глобального протистояння.

Перший повоєнний коаліційний уряд був сформований у 1948 р. на чолі з лідером Фіне Гел Дж. Костелло. На парламентських виборах 1948 р., як і на попередніх (1943 р.), відносно більшість голосів отримала Фіанна Файл (41,9%), проте залишитися при владі їй не вдалося. Подолавши політичні розбіжності, Фіне Гел створила урядову коаліцію з чотирма дрібнішими опозиційними партіями. Уряд Дж. Костелло увійшов в історію завдяки проголошенню Ірландії республікою (1949 р.). Кабінет міністрів вніс доповнення до Конституції Ірландії, які закріпили республіканську форму правління та проголосив про вихід зі складу Британської Співдружності Націй [187, р. 16]. Однак невдовзі кабінет Дж. Костелло вступив у конфлікт із керівництвом католицької церкви, викликаний посиленням державного контролю над соціальною сферою в питаннях захисту материнства. Скандал, що виник навколо реформування системи охорони здоров'я, позначився на результатах наступних виборів 1951 р., на яких перемогу отримала Фіанна Файл (43.3%) на чолі з Е. де Валерою.

Період 1950-х рр. в Ірландії характеризувався політичною та економічною нестабільністю. Ірландська Республіка залишалася аграрною країною зі слабо розвиненою промисловістю, стагнуючою економікою, великими показниками безробіття та еміграції. Після проголошення республіки (1949 р.) уряди Фіанна Файл¹¹ (1951-1954, 1957-1959, 1959-1961,

¹¹ В 1932-2011 рр. Фіанна Файл мала найчисельніше представництво в Дойл Ерен (Палаті громад парламенту Ірландської Республіки). На виборах 2011 р. партія посіла третє місце. На виборах 2020 р. знову зайняла перше місце за кількістю депутатських місць.

1961-1965, 1965-1966, 1966-1969, 1969-1973 рр.) зосереджували пріоритетну увагу на розробці й втіленні моделі розвитку, яка разом із декларуванням орієнтації на західний блок, передбачала економічну, політичну й соціальну модернізацію країни. Головна мета полягала в пошуку способів розв'язання проблем, успадкованих від колоніального минулого [163, с. 50-51].

Змінивши Е. де Валеру, новий лідер партії Фіанна Файл Шон Лемасс (прем'єр-міністр у 1959-1966 рр.) запропонував нову концепцію розвитку країни, спрямовану на модернізацію економіки. Саме з його діяльністю був пов'язаний період активної трансформації політичного курсу країни, позначений виразною європейською переорієнтацією зовнішньої політики. За оцінками сучасних ірландських дослідників, Ш.Лемасс суттєво вплинув на трансформацію ірландського національного дискурсу (особливо в аспектах ментальності та ідеології), поставивши на перше місце ідею економічного й соціального прогресу. Його уряд спирався на програму економічних перетворень, розроблену міністром фінансів Т.К. Уайтекером, якого справедливо вважають натхненником ірландських реформ¹² [148].

Ш. Лемасс, прибічник ліберальних поглядів, був одним із засновників партії Фіанна Файл та ідеологом економічної політики ірландських урядів у 1930-х рр. Він відкидав романтичні сподівання перших років незалежності й прагнув замінити їх жорсткішими прагматичними розрахунками [368]. Своїм основним завданням на посаді прем'єра Ш. Лемасс вважав зміцнення фундаменту національної економіки. В реалізації урядового курсу активну роль відігравали майбутні прем'єри Джек Лінч, Чарльз Хогі та майбутній президент країни Патрік Хіллері.

На початку інтеграційних процесів у Європі в 1950-х рр. Ірландія залишалася осторонь новітніх європейських проектів. Проевропейська орієнтація потребувала від урядів країни узгодження діяльності ірландської

¹² Т.К. Уайтекер був автором виданої під його іменем урядової «Білої книги» (1958 р.), відомої як «Перша програма економічного піднесення».

дипломатії в ООН, спрямованої на обмеження гонки озброєнь, заборону ядерних випробувань та сприяння розрядці міжнародної напруженості із зовнішньополітичними підходами блокових країн ЄЕС, які були членами західних структур безпеки [232]. Окрім цього, постановка питання про вступ до ЄЕС була побічно пов'язана із зондажем позиції США.

Подання заявки на вступ Ірландії до ЄЕС зумовило низку зовнішньополітичних заходів, які визначали напрями діяльності ірландської дипломатії впродовж 1960-х рр. Серед них, окрім прямих переговорів про вступ з Радою міністрів та Комісією ЄЕС, доцільно відзначити тривалі переговори та консультації з урядами країн Західної Європи, США та активне публічне позиціонування урядовців і представників правлячої партії з приводу змісту й функціонального призначення принципу нейтралітету в зовнішній політиці країни.

Прагматизм Ш.Лемасса сприяв зближенню Ірландської Республіки з урядами країн Західної Європи. Ірландський уряд розпочав вивчення регуляторних документів ЄЕС, а його міністри почали регулярно відвідували європейські установи. Втім Ірландії вдалося домовитися про умови вступу лише з третьої спроби. Суттєвим поштовхом до початку переговорів ірландського уряду про членство в ЄЕС став перегляд стратегічного курсу британського уряду. У 1961 р. британський прем'єр Г. Макміллан неофіційно повідомив прем'єр-міністра Ірландії Ш. Лемасса про намір Сполученого Королівства приєднатися до ЄЕС. Це спонукало уряд Ірландії, економіка якої була тісно прив'язана до британського ринку, розпочати автономний зондаж перспектив членства. До того ж, попри політичні та економічні протиріччя, між двома країнами зберігався монетарний союз. Центральний банк Ірландії підтримував обмінний паритет ірландського фунту до фунту стерлінгів у пропорції 1:1, а британськими фунтами можна було розраховуватися в ірландських магазинах та пабах.

31 липня 1961 р. Ірландська Республіка подала офіційну заявку на приєднання до ЄЕС, дещо випередивши відповідну британську заявку, яка була подана 10 серпня того ж року. Проте в публічному дискурсі прямий зв'язок між ірландською заявкою та аналогічним рішенням британського уряду не викликав сумнівів [87]. З 5 по 13 вересня 1961 р. уряд Ірландії надіслав до країн Європи офіційну делегацію на чолі з міністром фінансів Т. Уайтекером та К. Креміном з міністерства (департаменту) закордонних справ. Ця місія мала переконати західноєвропейських політиків у рішучості намірів ірландського керівництва забезпечити виконання правил ЄЕС на етапі підготовки до вступу й підкреслити певну потенційну готовність країни до співпраці в оборонній сфері попри неучасть Ірландії у НАТО [229, р. 14]. Сумніви з боку функціонерів ЄЕС стосувалися економічної спроможності Ірландії виконувати жорсткі вимоги ЄЕС, пов'язані з планами подальшої інтеграції. Ці застереження ґрунтувалися на передніх вимогах і застереженнях Ірландії під час переговорів про зону вільної торгівлі в межах Організації європейського економічного співробітництва¹³. Повернувшись до Дубліна, делегація засвідчила, що, попри загалом доброзичливу атмосферу переговорів, на шляху до членства залишалися істотні перешкоди переважно економічного, а не політичного характеру.

Віце-канцлер ФРН та президент Ради міністрів ЄЕС Л. Ерхард поінформував уряд Ірландії, що їхній запит про початок переговорів буде розглянутий ближчим часом на одному з засідань Ради міністрів ЄЕС. Окрім того, Л. Ерхард повідомив, що представники країн-членів мають обговорити «особливі проблеми», що виникли у зв'язку із заявкою Ірландії [362, с. 68]. Йшлося, зокрема, про перспективи участі країни в майбутній спільній оборонній політиці держав-членів Співтовариства.

¹³ З 1961 р. – Організація економічного співробітництва та розвитку, ОЕСР. Створена 1948 р. для управління допомогою з боку Канади в рамках Плану Маршалла по реконструкції Європи після Другої світової війни.

18 січні 1962 р. Ш. Лемасс і Т. Уайтекер у супроводі міністра промисловості і торгівлі Дж. Лінча відвідали засідання Ради міністрів ЄЕС у Брюсселі, де зустріли прохолодний прийом. Засідання проходило під головуванням Франції. На закритій зустрічі президент Франції Ш. де Голль заявив Т. Уайтекеру, що він розглядає європейський інтеграційний проект як «угруповання країн, розташованих довкола Альп, Рейну та Піренеїв», а економічна й фінансова доля Ірландії пов'язана не з Європою, а зі Сполученим Королівством [334]. Натомість у своєму зверненні до Ради міністрів ЄЕС Ш. Лемасс наголошував на приналежності Ірландії до Європи, яка своєю історією, традиціями та почуттями тісно пов'язана з континентом, і що політичні цілі та прагнення Співтовариства – це також цілі та прагнення ірландських уряду та суспільства, які готові брати активну участь у їхній реалізації [229, р. 21]. Під час візиту до Брюсселя Ш. Лемасс висловлював занепокоєння, що за умов ізоляції Ірландії приєднання Великої Британії до ЄЕС стане великою катастрофою для ірландської економіки. З приводу безпекових аспектів Ш. Лемасс наголошував, що офіційно участь у ЄЕС не потребує обов'язкового членства в НАТО [362, с. 180-181], однак у неофіційних бесідах не заперечував можливості приєднання Ірландії до Північноатлантичного договору, якщо це буде потрібно для досягнення членства в ЄЕС.

Загалом Ш. Лемасс та міністри його уряду чітко усвідомлювали, що членство в ЄЕС матиме неминучі політичні наслідки, насамперед з огляду на ухвалення лідерами «шістки» Боннської декларації від 18 липня 1961 р. Боннська декларація уперше зробила чіткий наголос на принципі «політичної єдності, який вже закладений у договорах, що засновують Європейські Співтовариства». В цьому документі, сформульованому за часів «холодної війни», був зроблений наголос на місії Європи, яка «у співтоваристві вільних народів покликана забезпечити свободу і мир в усьому світі». Декларація послалася на прагнення об'єднаної Європи разом зі США як союзником та

іншими вільними народами «подолати небезпеку, яка загрожує існуванню Європи та всього вільного світу», й закликає консолідувати «енергію, можливості та ресурси всіх, хто розглядає свободу як невідчужуване володіння» [59].

Автори декларації аргументували зміцнення політичного співробітництва з метою єдності Європи та висунули до країн-кандидатів з числа інших європейських держав вимогу бути готовими «прийняти однакову відповідальність і зобов'язання в усіх сферах». У документі йшлося про низку авангардних для того часу напрямків, включаючи поступове створення умов для спільної політики та втілення виконаної роботи в інституціональній формі, зв'язок між узгодженням політики країн-членів «з метою згуртування політичної єдності Європи та зміцнення таким чином Атлантичного альянсу» та переведення на регулярну основу співробітництва між міністрами закордонних справ. Глави держав і урядів країн-учасниць доручили Комісії ЄЕС розробити пропозиції з приводу статутного закріплення досягнутих рішень та підтвердили положення резолюції Європейської парламентської асамблеї від 29 червня 1961 р. про політичну співпрацю між державами-членами Європейських Співтовариств [59].

Керівництво ЄЕС погодилося розпочати переговори з Ірландією про членство лише в жовтні 1962 р. Курс уряду на членство в ЄЕС викликав політичні суперечності і всередині країни. Обговорення аргументів за і проти вступу розпочалося після подання першої заявки. Окрім питання про чинність і послідовність дотримання принципу нейтралітету, дебати в Палаті громад ірландського парламенту зосереджувалися на можливих перевагах і недоліках членства в ЄЕС, а також різних варіантах інтеграції. Окремі депутати з посиланням на неготовність країни до виконання зобов'язань повного членства обстоювали думку про доцільність асоційованої участі. З огляду на низьку конкурентоспроможність ірландських виробників висловлювалися застереження, що більшість підприємств зазнає втрат у разі

вступу Великої Британії до Спільного ринку, якщо Ірландія залишиться поза межами Співтовариства або ж не витримає зняття митних бар'єрів без перехідного етапу при приєднанні до ЄЕС [346].

Суттєве питання полягало в готовності країни брати участь у політичних інститутах європейського об'єднання з огляду на те, що політичні зобов'язання не були чітко прописані в Римському договорі, однак почали вимальовуватися безпосередньо в ході функціонування спільноти [143]. При цьому Ірландія, на відміну від «шістки» країн-засновниць ЄЕС та більшості інших країн Західної Європи («зовнішньої сімки» країн, які створили Європейську асоціацію вільної торгівлі¹⁴), не була членом НАТО чи Західноєвропейського союзу й доти не мала досвіду виконання зобов'язань в організаціях із наднаціональними функціями. Як стверджував Ш. Лемасс, вимоги, що надходили з боку ЄЕС, передбачали, що «нові члени мають прийняти політичні інститути Шістки» і що претендувати на повноправне членство в ЄЕС зможуть лише ті члени «Зовнішньої сімки», які є також членами НАТО [86].

Наголошуючи на ідеологічній приналежності Ірландії до західного світу, представники ірландського уряду намагалися уникати прямої відповіді на питання, чи вони готові до відмови від нейтралітету на етапі набуття членства в ЄЕС. Ухилянню від негайної відповіді частково сприяла відсутність прямих безпекових зобов'язань в установчих договорах Європейських Співтовариств. Як зауважував ірландський дослідник П. Кітінг, Боннська декларація також окреслювала певну форму європейського політичного союзу, хоча й лише в невизначеній перспективі [215, р. 25]

Натомість Ш. Лемасс намагався доводити, що ірландський нейтралітет має іншу природу, ніж нейтральний статус Австрії, Фінляндії, Швеції та

¹⁴ Європейська асоціація вільної торгівлі. Створена 3 травня 1960 р. у складі Австрії, Данії, Норвегії, Португалії, Швеції, Швейцарії та Сполученого Королівства.

Швейцарії. Прем'єр запевняв, що Ірландія поділяє загальні цілі НАТО, ідеали європейської інтеграції й відповідні «обов'язки та зобов'язання», що впливають з членства в ЄЕС [Цит. за: 330, р. 205-227].

Характеризуючи ставлення до НАТО, Лемасс спростовував припущення, що «нібито громадська думка Ірландії вважає членство в НАТО чимось дискредитуєчим». За його свідченням, позиція уряду в цьому сенсі була чітко визначена: «Ми вважаємо, що існування НАТО необхідне для збереження миру й захисту країн Західної Європи. Хоча ми не є членом НАТО, ми повністю згодні з її цілями» [88].

У ході парламентських дебатів Лемасс прокоментував заяву одного з міністрів його уряду, в якій із посиланням на позицію прем'єра спростовувалося тлумачення ірландського нейтралітету як критерію позиціонування «в теперішньому світовому розділенні між комунізмом і свободою, адже ... нейтралітет у цьому контексті не уособлює політику, якій ми хотіли б здаватися відданими» [90; 305, р. 56].

В іншій промові, дискутуючи з лідером Лейбористської партії Б. Корішем, Лемасс запевняв, що 99% народу згодні з його думкою, що «ця країна є антикомуністичною й залишиться антикомуністичною. ... Нема жодних сумнівів у тому, що ця християнська країна є й повністю залишиться супротивником комуністичної концепції». За аргументацією Лемасса, в контексті нейтралітету Ірландія не була нейтральною в розумінні прихильності до «прокомуністичної позиції» [91]. Зрештою Лемасс публічно визнав, що членство в ЄЕС можливе лише, якщо країна-кандидат визнає Боннську декларацію, однак заперечив готовність уряду піддати таку зміну політики випробуванню шляхом винесення на референдум [89].

Впродовж тривалого часу перебування Ірландії в кінці списку потенційних кандидатів на вступ до ЄЕС зумовлювало негативне ставлення з боку владних кіл Франції. Проблема загострилася після того, як у січні 1963 р. президент Франції Ш. де Голль наклав вето на британську заявку про

вступ до Співтовариства. Хоча ірландську заявку відхилено не було, Брюссель продовжував її ігнорувати, а ірландський уряд визнав за краще призупинити процедуру вступу та зосередитися на поліпшенні відносин із Великою Британією. Причини таких дій пояснювалися залежністю Ірландії від британського ринку, що робило недоречними спроби вступу до ЄЕС окремо від колишньої метрополії. Внаслідок вдалих переговорів уряд Ш. Лемасса спромігся укласти доволі вигідну англо-ірландську торговельну угоду, яка набула чинності з 1 липня 1966 р. й стала важливим проміжним кроком на етапі підготовки до вступу до Європейських Співтовариств. Хоча переговори з Брюсселем були призупинені, Лемасс періодично підтверджував, що Ірландія має свого посла при ЄЕС і не відмовляється від кінцевої мети набуття повноправного членства [92; 93].

Суттєве значення в дипломатичній діяльності уряду мав розвиток відносин з ФРН, другим по величині торговельним партнером Ірландії. Попри певну недовіру до діяльності ірландської дипломатії в ООН, ставлення урядових кіл ФРН до перспективи членства Ірландії в ЄЕС мало більш зацікавлений й менш упереджений характер, аніж позиція де Голля [143]. Під час візиту до Дубліна в травні 1961 р. міністр закордонних справ ФРН Генріх фон Брентано спростував твердження багатьох європейських політиків про обов'язкову синхронність членства в ЄЕС і НАТО. За його словами, економічне й політичне співробітництво в рамках ЄЕС не мало нічого спільного з Організацією Північноатлантичного договору. Й тому ряд країн, які проводять нейтралістську політику, можуть брати участь у Спільному ринку, і це не матиме прямої чи побічної прив'язки до членства в НАТО [232, р. 140]. Попри цю заяву, загалом уряд ФРН виявляв прохолодне ставлення до відмови Ірландії від участі в НАТО у зв'язку з розділенням історичної території країни. Невдоволення Бонна викликали й окремі заяви президента Ірландії Е. де Валери на кшталт неготовності країни брати повномасштабну участь у політичній інтеграції. Утім уряд Лемасса докладав чималих зусиль,

у тому числі за посередництва США, запевняючи Бонн у відсутності намірів дотримуватися нейтралітету в глобальному ідеологічному протистоянні в умовах «холодної війни» [240, р. 115-132].

Слід враховувати, що впродовж 1960-х рр. США мали суттєвий політичний вплив на процеси розширення ЄЕС. Важливою подією у двосторонніх відносинах став візит до Ірландії американського президента Дж.Ф. Кеннеді в червні 1963 р. Ірландська преса детально висвітлювала його подорож по країні: прийом у батьківському домі (прадід президента П.Дж. Кеннеді був родом із графства Уексфорд), зустріч із родичами, виступи перед ірландською громадськістю. Дж. Кеннеді наголошував, що пишається ірландським проходженням і стверджував, що прадід президента привіз до Америки сильні релігійні переконання і прагнення до свободи. Візит Дж. Кеннеді символізував новий етап у двосторонніх відносинах, які мав продовжити візит Ш. Лемасса до Вашингтона, планований на жовтень 1963 р. (візит не відбувся через загибель Кеннеді) [119].

За президентства Л.Б. Джонсона Державний департамент США висловлював диференційоване ставлення до європейських нейтралів, висловлюючи негативне ставлення до надання Швеції та Швейцарії статусу асоційованих членів ЄЕС з мотивацією, що ці країни вважають нейтралітет «атрибутом національної політики, який не може бути скасований, навіть якщо вони того забажають». Про це свідчать документи фонду Державного департаменту США, які зберігаються в бібліотеці Л.Джонсона в Остіні (шт. Техас). В адміністрації США вважали, що Швеція та Швейцарія не подають заявку на повноправне членство, оскільки це порушить їхній нейтралітет, однак хочуть скористатися економічними перевагами об'єднання й не платити за це належну політичну ціну. Водночас Держдепартамент США зважував на конституційні застереження щодо австрійського нейтралітету та особливості географічного розташування Фінляндії [Цит. за: 199, р. 154, 170]. Однак загалом з приводу членства Ірландії в ЄЕС позиція США була більш

поблажливою з огляду на публічні запевнення ірландських лідерів у послідовному антикомунізмі та небажання втручатися в англо-ірландські суперечності довкола Північної Ірландії.

Після відставки Ш. Лемаса в 1966 р. посади лідера партії Фіанна Файл та прем'єр-міністра успадкував Джек Лінч. Хоча за каденції його уряду нейтральний статус Ірландії продовжував піддаватися критиці з боку європейських політиків правого спрямування та консервативних кіл у США, ситуація принципово змінилася внаслідок рішення Ш. де Голля про вихід Франції з воєнних структур НАТО (21 лютого 1966 р.). За домінування США в структурах Альянсу розворот у політиці Франції був зумовлений прагненням до більш самосійного позиціонування в міжнародних відносинах. Наприкінці 1960-х рр. стосовно перспективи залучення Ірландії до європейського інтеграційного проекту особливостям її зовнішньополітичного статусу стали приділяти відносно меншу увагу в порівнянні з поточним загостренням суперечностей між союзниками по НАТО. Побічно цей чинник сприяв послабленню ідеологічних перешкод на переговорах про членство країни в Європейських Співтовариствах.

Паралельно із врегулюванням торговельних та візових питань у відносинах із Великою Британією відбувся суттєвий перегляд ставлення ірландського уряду до стосунків із Північною Ірландією. З часів проголошення Республіки правлячі кола обстоювали щодо Північної Ірландії принцип обов'язкового возз'єднання острова як передумови для повної нормалізації зв'язків. Новий курс, започаткований у 1960-х рр., був позначений підписанням між урядом Ірландської Республіки та автономним урядом Північної Ірландії низки угод про співробітництво в галузях сільського господарстві, торгівлі та туризму. В 1967-1968 рр. прем'єри Ірландської Республіки та Північної Ірландії здійснили обмін візитами. Дж. Лінч став першим прем'єром Ірландської Республіки, який у грудні 1967 р. відвідав Белфаст. Утім в умовах загострення міжобщинного конфлікту в

Північній Ірландії налагодження зв'язків було зірвано. З 1969 р. уряд Дж. Лінча неодноразово закликав ООН ввести до Північній Ірландії міжнародний миротворчий контингент та вимагав від британського уряду розпочати переговори про об'єднання «двох Ірландій». Дж. Лінч стверджував, що ірландський уряд не може стояти осторонь, спостерігаючи придушення, напади на мешканців з боку поліції та британських військ. Проте, враховуючи перебування Північної Ірландії під юрисдикцією Сполученого Королівства, він вимагав, аби звернення до ООН про термінове розміщення Сил з підтримання миру надходило саме від британського уряду [356]. В умовах загострення політичної кризи в Північній Ірландії позиція уряду Республіки послідовно наголошувала на необхідності мирного вирішення ольстерської проблеми з урахуванням культурних традицій католицької та протестантської громад. Згодом цей підхід дістав підтвердження в міжнародних політичних угодах, за якими визнавалася можливість об'єднання Ірландії за згодою більшості населення Північної Ірландії.

Впродовж 1960-х рр. важливу роль у зовнішньополітичному процесі країни відігравали внутрішньополітичні дебати, спричинені поданням заявки Ірландії на членство в ЄЕС. Найгостріші моменти дискусії стосувалися перспектив збереження чи меж корекції політики військового нейтралітету. На етапі подання та обговорення першої ірландської заявки (1961-1963 рр.) стало очевидним, що уряд не зміг переконати лідерів «шістки» в готовності усвідомити й прийняти політичні наслідки, які випливали з преамбули Римського договору про прагнення членів ЄЕС «закласти підвалини все більш тісного союзу між народами Європи». Не менш конфліктний характер мали закиди про синхронність членства в Європейських Співтовариствах зі вступом до НАТО як структурою, що уособлювала Атлантичну солідарність. Прем'єру Ш. Лемассу неодноразово закидали те, що у свої виступах у ЗМІ він відверто припускав «теоретичну можливість» членства Ірландії в НАТО.

Огляд полеміки з цього приводу свідчить, що представники правлячої партії Фіанна Файл здебільшого не мали єдиної узгодженої позиції з цього приводу. Звертаючись до парламенту, міністр промисловості та торгівлі Дж. Лінч обіцяв, що уряд має намір дотримуватися політичної лінії, згідно якої Ірландія наполягатиме на тому, що в Римському договорі 1955 р. не прописано жодних положень про спільну оборону. Якщо ж Ірландія буде членом ЄЕС, вона зможе впливати на інтенсифікацію інтеграції [215].

Обстоюючи незмінність принципів зовнішньої політики, лідер Лейбористської партії Брендан Коріш нагадував, що інші європейські нейтральні країни не мають наміру вступати до ЄЕС саме через занепокоєння, що це може поставити під загрозу їх нейтралітет. Інший депутат від Лейбористської партії Джеймс Туллі, висловлюючи стурбованість з приводу підходів Фіанна Файл до політики нейтралітету, незалежності та суверенітету, закликав провести референдум з питання про нейтралітет Ірландії та не допустити прийняття якогось рішення за зачиненими дверима. Він наполягав на тому, що Ірландія цілих 700 років боролася за незалежність і не повинна «йти маршем до Спільного ринку під прапором Великої Британії» [95].

Ірландська Лейбористська партія різко критикувала уряд, звинувачуючи його в приховуванні від виборців усіх обов'язків, які накладатиме на Ірландію членство в ЄЕС. Лейбористська партія виступала послідовним критиком уряду з цього питання та була основною дійовою особою в кампанії проти вступу напередодні референдуму 1972 р. щодо членства в ЄЕС [232, р. 348].

Інша провідна партія Ірландії Фіне Гел також стверджувала, що приєднання до ЄЕС ознаменує кінець політики нейтралітету Ірландії. Лідер партії Лієм Косгрейв вважав, що розвиток спільної безпекової політики в рамках ЄЕС неминучий. Він погоджувався з тим, що згідно з Римським договором на учасників Співтовариства не накладалися зобов'язання щодо

спільної оборони, хоча й попереджав, що в разі нападу на державу-члена об'єднання спільність інтересів, координація інституцій та економік змусять його учасників до колективного реагування.

У відповідь на зауваження та критику з боку опозиції Дж. Лінч запевняв, що Фіанна Файл має намір зберігати прихильність до політики нейтралітету. Він виправдовував доцільність існування НАТО та принципи його створення, однак водночас стверджував, що рішення вступати у війну чи ні буде залишатися за парламентом, незалежно від того, яким чином буде розвиватися інтеграція в рамках ЄЕС. Дж. Лінч спростовував висунення до Ірландії вимог, які б прямо пов'язували членство в ЄЕС зі вступом в НАТО. Міністр закордонних справ і торгівлі Ірландії Френк Айкен також категорично заявляв, що в контексті переговорів Ірландії щодо членства в ЄЕС «нас ніколи не просили приєднатися до НАТО» [97]. Міністр фінансів Чарльз Хогі, теж запевняв: «... Ні індивідуально, ні колективно уряди країн-членів Співтовариства жодного разу не припускали, що ми повинні вступити в НАТО задля того, щоб стати членом ЄЕС» [97].

Безумовно, члени Кабінету Міністрів Ірландії мали рацію, оскільки зв'язок між членством в НАТО та ЄЕС не був предметно оформлений аж до формальної передачі ЄС функцій Західноєвропейського союзу (2000 р.) та укладення пакету домовленостей Берлін-плюс (16 грудня 2002 р.). Проте під час переговорів по двох перших заявках на вступ до ЄЕС членам ірландської делегації в Брюсселі неодноразово вказували, що непоступливість Ірландії в питаннях безпекових зобов'язань матиме негативний вплив на розгляд заявки про членство в Співтоваристві. Цей тиск був особливо помітним і демонстративним на етапі розгляду першої заявки в 1961-1963 рр.

Інше принципове питання, яке порушувалися під час дебатів у парламенті, стосувалося можливості Ірландії набути членства в ЄЕС окремо від Сполученого Королівства. З цього приводу уряд доводив, що синхронізація вступу з колишньою метрополією була обумовлена базовими

економічними інтересами. Саме тому другу заявку на членство в ЄЕС Ірландія подала 10 травня 1967 р. одночасно з Великою Британією, хоча й цього разу негативна реакція Франції заблокувала переговори через неприйняття Францією «особливих відносин» між Британією та США [210, р. 4]. Прем'єр Дж. Лінч не приховував, що коли глава британського уряду Гарольд Уїльсон завив про намір поновити переговори про вступ до ЄЕС, він відчув щирю надію, що це призведе до відновлення європейської перспективи й для Ірландії [94].

Наприкінці 1960-х рр. головним аргументом для уряду залишалося спрямування понад 65% експорту на британський ринок, що було лише на 9% менше, ніж на початку десятиліття. З точки зору економічної стратегії основу орієнтації на членство в ЄЕС становила програма лібералізації та модернізації економіки, яка враховувала потребу в диверсифікації економічних зв'язків та сподівання на доступ до таких інструментів, як структурні фонди ЄЕС (зокрема фонди сільськогосподарської політики, регіонального розвитку та соціальний фонд). Переговори про членство сприяли остаточній відмові від протекціоністської позиції, що мотивувалося посиленням на життєво важливі інтереси країни [200, р. 84-86].

У питаннях зовнішньополітичного курсу Дж. Лінч, на відміну від Ш. Лемасса, дотримувався більш послідовної проєвропейської риторики, декларуючи готовність корегувати політику свого уряду у форматі співвідношення чинників нейтралітету та інтеграції. Запевняючи, що «кінцеву мету» його зовнішньої політики становить об'єднана Європа, як в економічному, так і в політичному сенсі, Лінч попереджав свої політичних опонентів: «... Економічний застій став би нашою долею, якщо б ми залишилися поза угрупованням, до якого входимуть наші основні торговельні партнери» [96].

Кінець кінцем напередодні третьої, завершальної фази переговорів про членство (1970-1972 рр.), уряд спромігся сформулювати офіційну формулу

співвідношення між інтеграцією та нейтралітетом. У виступі в парламенті в липні 1969 р. Дж. Лінч стверджував, що він не вважає застосування поняття «нейтралітет» доречним у контексті членства Ірландії в ЄЕС: «Нейтралітет не буде мати значення, якщо на нас хтось нападатиме. Ми будемо захищати себе. Ми подали заявку на членство в цих співтовариствах тому, що ми вірили в їх цілі й задачі й тому що ми вірили, що це буде в наших інтересах. Будучи членами цього співтовариства, ми, природньо, були б зацікавлені в захисті територій, що входять до співтовариств. Отож, тут нема питання про нейтралітет» [101].

Виходячи з перспективи участі в інтеграційному процесі, Дж. Лінч закликав відрізняти принципи зовнішньої політики Ірландії від «традиційної» політики нейтралітету Австрії, Швеції та Швейцарії, котрі оголосили себе «постійними» нейтралами. Відповідно до Конституції 1937 р. «ірландський уряд міг вільно приймати рішення про свій нейтралітет у світлі поточних обставин» [98].

Відставка Ш. де Голля 28 квітня 1969 р. обумовила прискорення подальшого поступу європейської інтеграції. На саміті ЄЕС у Гаазі (1-2 грудня 1969 р.) лідери країн ЄЕС схвалили розроблену президентом Франції Ж. Помпіду концепцію «завершення, розширення та поглиблення» інтеграції, яка мала вивести Європейські Співтовариства на якісно новий рівень. Було вирішено прискорити формування системи фінансування спільної сільськогосподарської політики, збільшити власні кошти Співтовариства й розширити бюджетні повноваження Європейського парламенту. Лідери ЄЕС доручили Комісії та Раді відновити переговори про приєднання країн-кандидатів, розпочати підготовку до створення економічного і валютного союзу та системи співробітництва у сфері зовнішньої політики [194, с. 36]. Останнє положення містило доручення міністрам закордонних справ «вивчити найкращий спосіб досягнення прогресу в справі політичного об'єднання в контексті розширення» [55].

Президент Ж. Помпіду усунув перешкоди для вступу країн-кандидатів (Великої Британії, Ірландії та Данії). Ізоляцію Великої Британії Помпіду порівнював з континентальною блокадою часів наполеонівської імперії. Водночас, в обмін на підтримку подальшого розширення ЄЕС, Ж. Помпіду домігся врахування вимог Франції в питаннях функціонування спільної сільськогосподарської політики.

Міжнародна політична кон'юнктура в Західній Європі сприяла процесу розширення: Франція, побоюючись подальшого посилення ФРН, бачила в залученні Великої Британії спосіб зміни балансу сил. До того ж після остаточного вирішення питань, пов'язаних із фінансуванням спільної сільськогосподарської політики, Франція менше остерігалася участі Великої Британії, яку раніше розглядала як найімовірнішого опонента французьким інтересам, оскільки розраховувала на її участь у розподілі витрат із фінансування цієї політики [162, с. 78].

Переговори про вступ Ірландії було поновлено 1970 р. У квітні 1970 р. ірландський уряд видав «Білу книгу щодо Європейського Економічного Співтовариства» [13]. Вона мала характер дискусійного документу, що містив оцінку можливих наслідків членства в Європейських Співтовариствах для країни та окремих секторів її економіки. Принагідно пропонувалося розглянути різні конституційні, правові, політичні та економічні зміни, які мали відбутися напередодні та на початку членства в ЄЕС [184, р. 179].

Оскільки переговори з Комісією ЄЕС, що тривали до січня 1972 р., проходили в конфіденційному режимі, парламентська опозиція звинувачувала прем'єра та міністра закордонних справ у ненаданні своєчасної інформації про умови вступу. Утім урядові вдалося домовитися про вельми сприятливі умови вступу, за якими Ірландії надавався п'ятирічний перехідний період із поетапним переглядом преференційних умов двосторонньої вільної торгівлі з Великою Британією за умов незапровадження нових тарифних бар'єрів.

Оскільки зобов'язання, зазначені з установчих договорах Європейських Співтовариств, суперечили нормам Конституції Ірландської Республіки, вступ Ірландії вимагав обов'язкового проведення референдуму. У ст. 15.2.1 Конституції Ірландії, яка наділяє парламент винятковим правом на законотворчість, зазначається: «...Жодна інша законодавча влада не має права приймати законодавчі акти для держави» [7]. Схожі норми стосуються й питань судочинства, зокрема повноважень Верховного Суду, рішення якого «повинні бути остаточними» (ст. 34 п.6 Конституції Ірландії). Зазначені статті Конституції були несумісними з членством у Європейських Співтовариствах. Однак у 1972 р. було вирішено не змінювати ці та інші статті Конституції, але натомість згідно ст. 46 Конституції Ірландії прийняли узагальнюючу поправку [9]. У разі внесення поправок кожна пропозиція про зміну Основного Закону держави має бути ініційована в Палаті представників у вигляді законопроекту й прийнята обома палатами парламенту, після чого законопроект має бути представлений на референдум для схвалення народом.

Загалом в Ірландії було проведено шість референдумів про внесення змін до Конституції, безпосередньо обумовлених вступом до ЄЕС та схваленням актів Європейського Союзу. За їх підсумками до Конституції внесені шість поправок (в 1972, 1987, 1992, 1998, 2002 та 2009 рр.). При цьому вносилися й деякі інші поправки, обумовлені адаптацією законодавства країни зі стандартами єдиного політико-правового простору ЄС. Поправка до Конституції, яка відкривала шлях до членства Ірландії в Європейських Співтовариствах і делегування їм деяких суверенних державних повноважень, була передбачена Третім Законом про зміни до Конституції (набув чинності 8 червня 1972 р.). У сучасній редакції ст. 29.5 Конституції Ірландії обумовлює, що «...ніякі положення Конституції не мають сили позбавлення виданих законів, прийнятих актів або заходів, схвалених державою, які є необхідними стосовно зобов'язань, передбачених

членством у Європейському Союзі або в Співтовариствах і не суперечать виданню законів, прийняттю актів або заходів, схвалених Європейським Союзом, їх Співтовариствами, їх інститутами або компетентними органами згідно договорів, які створили Співтовариство, мати силу закону держави» [9].

На хвилі позитивних економічних очікувань 10 травня 1972 р. референдум схвалив третю поправку до Конституції Ірландії. В референдумі взяли участь 70,9% виборців, з яких 83,1% висловилися на підтримку членства в ЄЕС [353].

Членство в ЄЕС підтримували обидві провідні партії країни – Фіанна Файл та Фіне Гел. У кампанії проти вступу брали участь Лейбористська партія та більшість профспілок. Пояснюючи успіх референдуму, на якому переважна більшість виборців проголосувала за вступ до європейського Спільного ринку, ірландський історик Патрік Кітинг відзначав, що голосуванню передувала тривала агітаційна кампанія в ЗМІ. Питання референдуму не стало предметом протиборства між основними партіями уряду та опозиції завдяки очікуванням, що вступ до ЄЕС принесе очевидну користь сільськогосподарського сектору економіки. Однак, на думку П. Кітинга, були й інші, латентні причини того, чому постановка питання про «втрату суверенітету» в країні, «незалежність якої була молодшою, ніж у Норвегії¹⁵, нейтралітет якої був унікальним і викликав ідіосинкразію в контексті Співтовариства і чия Конституція містила іредентистські претензії до іншого претендента на членство в Співтоваристві». За його спостереженням, ці розбіжності пояснювалися сподіваннями політичної еліти на те, що в довгостроковій перспективі членство в Співтоваристві надасть змогу уникнути небажаної залежності у двосторонніх відносинах із Великою Британією [317].

¹⁵ Норвегія подавала заявку на вступ до ЄЕС у 1962 і 1967 рр.

Підводячи підсумок, доцільно відзначити, що попри те, що в 1960-х рр. концепція ірландського нейтралітету піддавалася найбільшим сумнівам, цей період відіграв надзвичайно важливу роль у її формуванні та обґрунтуванні. В політиці Ірландської Республіки принцип нейтралітету набув суттєвих адаптивних якостей, які відрізняли його від доктринальних форм, властивих іншим нейтральним державам Європи. На загал специфіка ірландського нейтралітету полягала у можливості урядових кіл країни самостійно визначати параметри та функції нейтральності, знаходячи певну рівновагу між вимогами військового нейтралітету та зовнішніми зобов'язаннями в межах європейського інтеграційного проекту. В контексті реалізації зовнішньої політики країни на етапі підготовки та проведення Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі це обумовило відмову від участі в групі нейтральних країн («N+N») та приєднання до рішень, які країни ЄЕС ухвалювали в рамках Європейського політичного співробітництва.

Висновки до Розділу 3.

Аналізуючи обставини проголошення Ірландією нейтрального статусу та дотримання його умов під час Другої світової війни, можна відзначити декілька важливих деталей:

- Ірландський нейтралітет на своєму початковому етапі був продовженням та втіленням прагнення до набуття суверенітету, зміцнення незалежності від Великої Британії та політичного самовизначення.

- Обставини проголошення нейтралітету були пов'язані як з антиколоніальною політичною традицією, яку представляли кола, які гуртувалися довкола уряду Е. де Валери, так і з усвідомленням загальної неготовності країни до війни та відсутності прямих інтересів Ірландії у великій європейській війні.

- Принципова відмова від можливості військового союзу зі Сполученим Королівством була обумовлена як антиімперіалістичним референтним

досвідом (наслідки англо-ірландської війни 1919-1921 рр. та штучний спосіб розділення країни в 1921-1922 рр.), так і загальним протиставленням британській політиці як уособленню історичної несправедливості та колоніального гноблення.

- Успішний досвід нейтралітету під час війни створив легітимну основу для продовження політики нейтралітету в мирний час. Ірландія, як невелика країна з невеликими оборонними можливостями, усвідомлювала всю небезпеку бути втягнутою у Другу світову війну й не відчувала прямих загроз власній безпеці в повоєнний період.

- Нейтралітет Ірландії не був закріплений в Конституції. За умов війни це означало, що будь-яка допомога, надана союзникам по антигітлерівській коаліції, якщо про неї стане відомо, не зможе бути юридично оскаржена.

- Така форма позиціонування, як нейтралітет, дозволяла уникнути внутрішнього спротиву з боку озброєної опозиції, представленої різними угрупованнями ІРА.

- Попри лояльну позицію до країн-союзників по антигітлерівській коаліції і надання прихованої підтримки Великій Британії та США, уряди цих країн, як і уряд СРСР, висловлювали негативне ставлення до ірландського нейтралітету, звинувачуючи Дублін у відмові від спільної боротьби з ворогом чи навіть у співчутті державам Осі.

- У роки «холодної війни» політика нейтралітету почала розглядатися як підстава для активної діяльності на міжнародній арені в інтересах розрядки міжнародної напруженості, протидії ядерній конфронтації, гонці озброєнь, сприяння мирному вирішенню спорів та деколонізації.

- Участь у роботі ООН дала Ірландії можливість долучитися до вирішення важливих міжнародних проблем, що вимагало розробки зовнішньополітичної концепції та уточнення позиції щодо низки конфліктних проблем періоду 1950–1960-х рр.

- Нейтральний статус країни не передбачав абсолютної симетрії стосовно позицій основних країн-суперниць часів «холодної війни». Позиціонування Ірландії в ООН вимагало гнучкого асиметричного позиціонування залежно від змісту тих чи інших питань міжнародного життя. При цьому нейтралітет не вважався абстрактним чи кон'юнктурним принципом, однак передбачав врахування певного набору політичних та ціннісних критеріїв.

- У дебатах щодо проблем локальних і регіональних конфліктів ірландська дипломатія прагнула дотримуватися незалежної оцінки ситуації, включаючи заперечення одностороннього використання сили.

- У контексті політичних оцінок Ірландія частіше підтримувала позицію країн Заходу, хоча й сприяла пом'якшенню її конфронтаційних акцентів у відносинах із СРСР. Таку позицію можна характеризувати як умовну «різновіддаленість» від основних центрів сили.

- Важливим пріоритетом діяльності Ірландії в ООН була підтримка миротворчих операцій задля врегулювання внутрішніх і міжнародних конфліктів. Позиція Ірландії полягала в запереченні перспектив розв'язання конфліктів на Близькому Сході, у Тибеті, Угорщині, Конго та ін. військовим шляхом.

- Позиція Ірландії як нейтральної країни в період «холодної війни», включаючи підтримку нерозповсюдження ядерної зброї та заходів, спрямованих на забезпечення міжнародного миру, сприяла підвищенню міжнародного авторитету країни та зміцненню її національної політичної ідентичності.

- Курс на членство в ЄЕС вимагав від ірландського уряду корекції зовнішньої політики, адже всі учасники європейського інтеграційного проекту були членами НАТО і Західноєвропейського Союзу. Окрім цього, виходячи з економічних причин, Ірландія мала синхронізувати свою заявку на вступ із позицією Великої Британії.

- Попри гострі дискусії в парламенті та в уряді щодо «політичної ціни» нейтралітету, ірландським політикам вдалося зберегти нейтральний статус, скориставшись процесом розрядки міжнародної напруженості. Вступу Ірландії до ЄЕС без зречення нейтрального статусу сприяли такі чинники, як вихід Франції з воєнних структур НАТО (21 лютого 1966 р.), скасування французького вето на британську заявку про вступ до ЄЕС та прихід до влади в ФРН уряду В. Брандта.

- Із середини 1960-х рр. основна увага ірландської дипломатії зосереджувалася переважно на європейських справах і була зорієнтована на підготовку вступу до ЄЕС. З урахуванням нових вимог, пов'язаних із зовнішньополітичною координацією в межах ЄЕС, під час підготовки та проведення Наради з питань безпеки й співробітництва в Європі уряд Ірландії орієнтувався на групу країн ЄС і НАТО, не беручи участі в групі «N+N», до якої входили нейтральні та позаблокові країни Європи.

Питання розділу 3 дисертації розглянуто в статтях авторки «Історичні умови проголошення ірландського нейтралітету», «Нейтралітет Ірландії у Другій світовій війні», «Основні напрями та пріоритети діяльності Ірландської Республіки в ООН (1950-1960-ті рр.)» та «Особливості становлення та реалізації концепції ірландського нейтралітету».

РОЗДІЛ 4.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ ІРЛАНДСЬКОГО НЕЙТРАЛІТЕТУ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (1970-і рр. – ПОЧАТОК ХХІ ст.)

4.1. Ірландський нейтралітет у політичній взаємодії країн ЄЕС (1973-1992 рр.).

З 1 січня 1973 р. Ірландія стала членом ЄЕС. Взявши на себе відповідні зобов'язання, країна дістала можливість повної участі в європейських інституціях та важелі впливу на розвиток європейського інтеграційного проекту.

Участь ірландських представників у керівних структурах Європейських Співтовариств сприяла процесу європеїзації, який був позначений внутрішніми правовими та економічними реформами й супроводжувався пошуком спільних підходів у сфері зовнішньої політики на засадах «доповіді Е. Давіньона» (1970 р.), яка започаткувала неофіційний механізм регулярних міжурядових консультацій. Після злиття інституцій Європейських Співтовариств (1967 р.) їх діяльність удосконалювалася з метою створення дедалі тіснішого об'єднання країн Європи та проведення ними єдиної інтеграційної політики. Роль головної ланки в механізмі взаємодії держав-членів виконувала Рада ЄЕС – політичний орган на рівні міністрів, який ухвалює рішення з поточних проблем діяльності та розвитку співтовариства. До повноважень Ради входить затвердження або корегування пропозицій Європейської Комісії, яка має виконувати рішення Ради [155, с. 243-279]. Керівництво в Раді забезпечує країна-президент, яка змінюється щопівроку. Виконуючи президентські функції, уряд країни-члена визначає порядок денний роботи інтеграційних органів та пріоритети в їх діяльності.

Розширення та поглиблення європейської інтеграції стимулювали процеси трансформації політичних інституцій, системи права та адаптації

зовнішньої політики Ірландії. Від часу приєднання до Європейських Співтовариств до підписання Маастрихтської угоди 1992 р. Ірландська Республіка очолювала Раду ЄС в 1975 р., 1979 р., 1984 р. та в 1990 р. Загалом під час головування Ірландії в Раді ЄС було ухвалено низку директив та запроваджено декілька важливих нововведень, включаючи:

- Прийняття Директиви Ради ЄЕС про рівну оплату чоловіків та жінок (Council Directive 75/117/EEC); затвердження Програми захисту прав споживачів та інформаційної діяльності; прийняття Директиви Ради ЄЕС (20 травня 1975 р.) про зближення законодавства держав-членів, що стосуються аналітичних, фармако-токсикологічних та клінічних стандартів і протоколів щодо тестування власних лікарських засобів; узгодження проекту конвенції Ломе про економічні відносини з країнами АКТ; досягнення угоди про запровадження «паспортного союзу» та єдиних спільних прав громадян Співтовариства [379].

- Проведення перших прямих виборів до Європейського парламенту (7-10 червня 1979 р.), головою якого було обрано представницю Ірландії Сімон Вейл.

- Підписання Угоди про торговельне та економічне співробітництво між ЄЕС і КНР та ухвалення програми гуманітарної допомоги для Африки (1984 р.).

- Проведення в Дубліні в квітні 1990 р. спеціального засідання Європейської Ради, на якому було ухвалено декілька рішень: про підтвердження возз'єднання Німеччини шляхом інтеграції території НДР до ФРН як частини ЄС та запровадження спільного підходу у відносинах з країнами Центральної та Східної Європи [57; 379].

За головування Ірландії 10-11 березня 1975 р. у Дубліні відбулося засідання Європейської Ради, найвищого політичного органу ЄС, головним питанням якої було досягнення компромісу з питань, що стосувалися зобов'язань Великої Британії в межах ЄЕС. На Дублінському саміті було

закладено початок співробітництва у сфері безпеки країн-членів, узгоджено переговорний процес щодо розширення ЄЕС та приєднання Греції, підписано угоди про асоціацію з трьома новими державами-членами [210, р. 27].

Під час другого головування Ірландії у Раді ЄЕС (липень – грудень 1979 р.) центральною подією стало запровадження Європейської валютної системи (з 13 березня 1979 р.).

Важливу роль у поглибленні співпраці Ірландії та ЄЕС відіграла Лондонська зустріч (1981 р.) міністрів закордонних справ, на якій західнонімецький міністр Ганс-Дітріх Геншер наголосив на необхідності спільно обговорювати питання безпеки й закликав уряд Ірландії до більш активної співпраці [328, р. 19]. Тиск з боку ФРН зумовив нову хвилю дебатів щодо принципів зовнішньої політики в ірландському парламенті. Реагуючи на чергове загострення міжнародної напруженості, ексміністр закордонних справ Ірландії Брайєн Леніхан (партія Фіанна Файл) заявляв про готовність держави долучитися до програм європейської безпеки, а прем'єр-міністр Чарльз Хогі повторив поширену в 1960-і рр. тезу, що «Ірландія – не нейтральна держава, коли справа стосується кардинальних питань міжнародного життя». Ці тенденції посилювалися після приходу до влади партії Фіне Гел в грудні 1982 р. [228, р. 97].

На лондонській конференції 1981 р. з формальною ініціативою про повернення до активного обговорення шляхів реформування Співтовариства виступили Німеччина та Італія. Міністри закордонних справ цих двох країн Г.Д. Геншер та Еміліо Коломбо оприлюднили план інституційної реформи ЄЕС. Згодом цей план дістав подальший розвиток в «Урочистій декларації Європейського Союзу» (так званій Штутгартській декларації), ухваленій у червні 1983 р на саміті лідерів країн ЄЕС у Штутгарті [248, р. 79]. Її новизна полягала в тому, що вперше до сфери компетенції Європейських Співтовариств офіційно пропонувалося віднести питання безпеки. Ухвалення «Штутгартської декларації» ознаменувало суттєві зміни в ірландській

зовнішньополітичній стратегії та знову поставило під сумнів дотримання принципу нейтралітету, адже коаліційний уряд Г. Фіцджеральда в складі Фіне Гел та Лейбористської партії підтримав офіційний документ країн ЄЕС, що містив вимоги «координації позицій держав-членів щодо політичних та економічних аспектів безпеки» [248, р. 82].

В другій половині 1980-х рр. головною проблемою зовнішньої політики країни стали суперечності довкола прийняття Єдиного Європейського Акту (ЄЄА), який планувалося ратифікувати в 1986 р. Під час третього головування Ірландії в ЄЕС, на саміті ЄЕС у Фонтенбло (червень 1984 р.) було створено Спеціальну комісію з інституційних питань, яка мала підготувати пропозиції з інституціональної реформи Європейських Співтовариств [216, с. 41]. Комісію очолив колишній міністр закордонних справ Ірландії, сенатор Джеймс Дудж (партія Фіне Гел). У 1984-1985 рр. комісія підготувала пропозиції з оновлення Ломейської конвенції та розробила положення про тероризм. Однак головні результати її роботи стосувалися оновлення правил, що регулювали діяльність європейських інституцій, розширення повноважень Співтовариств, зокрема в галузі наукових досліджень і розробок, охорони навколишнього середовища, спільної зовнішньої політики та завершення формування Спільного ринку. Оприлюднений в березні 1985 р. звіт комісії містив пропозиції щодо збільшення повноважень Європейського парламенту, розширення принципу голосування кваліфікованою більшістю й посилення кооперації між державами-членами ЄЕС у сфері зовнішньої та безпекової політики [155, с. 118-127]. Під час оголошення звіту комісії прем'єр-міністр Ірландії Г. Фіцджеральд наголошував на тому, що підготовлені пропозиції «сприятимуть створенню в європейських народів відчуття спільності інтересів, яке об'єднує нації» [Цит за: 16, с. 83].

В 1986 р. ЄЄА був підписаний і ратифікований усіма країнами-членами ЄЕС [61]. Уряд Г. Фіцджеральда був переконаний, що для ратифікації ЄЄА

достатньо схвалення Акту палатою представників (Dáil Éireann), сенатом і підписання президентом країни. Законодавчі процедури були виконані 9-11 грудня 1986 р. Позиція уряду мотивувалася положеннями Акту про Європейські Співтовариства 1972 р. та посиленням на третю поправку до Конституції Ірландії, згідно якої були внесені зміни до ст. 29.4.3. Згідно цієї статті, європейське право стало частиною правової системи країни. Принцип верховенства і пріоритету європейського права перед національним полягав у забезпеченні імплементації актів європейських інституцій у формі видання підзаконних актів (постанов відповідних міністерств).

Однак коли президент Ірландії Патрік Хіллері підписав Акт про Європейські Співтовариства (внесення поправок) [107], який передбачав впровадження положень ЄСА в ірландське законодавство, того ж дня його дії були оскаржені у Верховному Суді, що зрештою унеможливило ратифікацію документу без його схвалення на національному референдумі. Позов проти уряду, який зупинив ратифікацію Єдиного Європейського Акту, був поданий від імені фізичної особи Раймонда Кротті – економіста, журналіста і громадського діяча, що виступав як наполегливий і давній супротивник членства Ірландії в ЄЕС.

Р. Кротті вимагав, аби Верховний Суд заборонив уряду ратифікувати ЄСА з огляду на окреслені в ньому зобов'язання в рамках Європейського політичного співробітництва (ЄПС). Зрештою в квітні 1987 р. Верховний Суд ухвалив, що оскільки положення ЄПС суперечать ірландській Конституції, це не дозволяє здійснити ратифікацію ЄСА. Більшість суддів вважала, що Частина 3 ЄСА (питання Європейського політичного співробітництва) обмежує свободу Ірландії у формуванні незалежної зовнішньої політики й не сумісна з суверенітетом держави (ст. 5 Конституції Ірландії) [1, р. 4]. Рішення Верховного Суду щодо ЄСА означало, що відтепер будь-яка ратифікація європейських установчих договорів передбачатиме внесення поправок до Конституції й потребуватиме затвердження на референдумі [1, р. 7]. Після

цього подальші редакції базових договорів Європейського Союзу – Маастрихтський, Амстердамський, Ніццький та Лісабонський – автоматично передбачали їх схвалення на загальнонаціональних референдумах.

У міжнародному контексті проблема ускладнювалася тим, що 31 грудня 1986 р. сплив термін, визначений як кінцева дата ратифікації ЄСА країнами-членами ЄЕС. Утім, референдум з ратифікації ЄСА, призначений на 26 травня 1987 р., дав позитивний результат (69,92% – за, 30,08% – проти), на підставі чого було внесено десяту поправку до конституції шляхом доповнення тексту ст. 29.4.3 наданням державі прямого дозволу ратифікувати ЄСА. Настрої суспільства віддзеркалювали зростання позитивних очікувань від членства країни в ЄЕС. Впродовж 1987-2000 рр. Ірландія у середньому отримувала з різних фондів ЄЕС бл. 5% ВВП при максимальному показнику в 7,6% у 1991 р. (включно з компенсаціями по статтях Спільної сільськогосподарської політики). Середні темпи зростання реального ВВП країни становили 6,1% на рік. Сумарне зростання ВВП у промисловості становило 24,5%, співвідношення боргу до ВВП скоротилося з 125 до 41,5%, а рівень безробіття зменшився з 18-20% до 4,3% [31; 328, р. 23-24].

У період 1987-2000 рр. участь Ірландії в європейській інтеграції переважно зосереджувалася на економічних аспектах, які здебільшого не спричиняли гострої політичної полеміки. Ірландські уряди висловлювали і не висували заперечень проти поглиблення інтеграції та започаткування таких масштабних проектів, як створення економічного та валютного союзу (ЕВС) та спільна зовнішня і безпекова політика, хоча й обумовлювали їх під час вимушеного посилення на дотримання статусу нейтралітету у формі військового неприєднання.

Впродовж 1980-х рр. еволюція ірландської громадської думки свідчила про переважно лояльне ставлення до поглиблення політичного, економічного і валютного союзу в рамках Європейських Співтовариств. Опитування

громадської думки, проведені в грудні 1988 р., засвідчили, що переважна більшість населення країни не заперечувала проти створення організації спільної оборони між дванадцятьма країнами Європейського Співтовариства до 1992 р. [297, р. 1205]. Водночас, попри відсутність суттєвих ідеологічних розбіжностей між провідними ірландськими партіями з приводу послаблення нейтралітету, якщо цього вимагатиме подальший розвиток європейської інтеграції, ірландські уряди мали враховувати морально-політичні наслідки конституційного прецеденту 1987 р. З приводу політичних наслідків набуття чинності ЄСА велике значення мало офіційне закріплення в документах ЄЕС Європейського політичного співробітництва як форми співпраці держав-членів у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Якщо раніше ЄПС відбувалося в рамках Європейської Ради неофіційно, то після 1987 р. цей напрям розвивався на законодавчо закріпленій підставі. За новими правилами, країни ЄЕС повинні були не тільки інформувати один одного про передбачені зовнішньополітичні акції, але й спільно виробляти принципи і цілі зовнішньої політики, керуючись ними в забезпеченні власної національної безпеки.

Президентство Ірландії у ЄЕС протягом січня – червня 1990 р. відбувалося під головуванням прем'єр-міністра Чарльза Хогі та міністра закордонних справ Джеррі Коллінза. Після падіння Берлінської стіни ірландський уряд підтримував концепцію уряду ФРН щодо інтеграції НДР, яка дістала підтримку на засіданні Європейської Ради в Дубліні 28 квітня 1990 р. [54]. На цьому засіданні було узгоджено трьохетапний процес приєднання Східної Німеччини до ФРН, що передбачав проведення широкомасштабних реформ, встановлення єдиної валюти та імплементацію європейського законодавства. Згідно з рішенням Європейської Ради, 29 травня 1990 р. у Парижі було підписано договір про створення Європейського банку реконструкції та розвитку, на який покладалося надання кредитної підтримки країнам Центральної та Східної Європи.

10-11 грудня 1991 р. на зустрічі в Маастрихті (Нідерланди) глави держав та урядів країн-членів Європейських Співтовариств ухвалили попереднє рішення створити на базі трьох існуючих Співтовариств Європейський Союз, доповнивши інтеграцію такими сферами співробітництва, як сфера внутрішніх справ та правосуддя, спільні зовнішня, оборонна політика та політика безпеки. 7 лютого 1992 р. у Маастрихті був підписаний Договір про Європейський Союз або так званий Маастрихтський Договір, який набув чинності з 1 листопада 1993 р. [47]. Перед державами-членами постали питання, пов'язані зі співвідношенням між інтеграцією та суверенітетом, які супроводжували подальші дискусії, пов'язані з темпами і перспективами формування валютно-економічного та політичного союзів як підсистем європейської інтеграції та її вищих щаблях.

Договір про Європейський Союз заклав підґрунтя для проведення спільної економічної і фінансової політики, мету якої становили впровадження єдиної валюти, гармонізація умов економічної діяльності та встановлення у країнах-членах спільних правил у сфері бюджетної політики.

Головним опонентом поглиблення політичної інтеграції був британський консервативний уряд М. Тетчер. Британські консерватори вважали, що політична інтеграція – це провісник створення федеральної Європи, в якій ініціатива політичної взаємодії буде цілком виходити з Брюсселя, що, своєю чергою, призведе до подальшої втрати державного суверенітету [174, с. 101-102].

Відповідно до Маастрихтського договору ЄС ґрунтувався на трьох «опорах»: трьох Європейських Співтовариствах, які становили сферу комунітарної компетенції інтеграційного об'єднання, спільній зовнішній та безпековій політиці (СЗБП), та співробітництві у сфері внутрішніх справ і правосуддя. Поняття «опор» Європейського Союзу (Pillars of the European Union), запроваджене Маастрихтським договором, являло собою правову конструкцію, яка визначала основи функціонування Союзу. За допомогою

«опор» розмежовувались сфери політики, що відносилися до компетенції ЄС, та визначалася роль урядів держав-членів та інститутів ЄС у процесі прийняття рішень. Так, у межах першої опори роль інститутів ЄС визнавалася як вирішальна. В межах другої та третьої опор – як мінімальна, адже рішення мали прийматися державами-членами ЄС, що є традиційно характерним для міжнародного права та регулювання зобов'язань у межах міжнародних організацій [155, с. 134-140].

Виходячи зі змісту ст. J.1.2. Договору про Європейський Союз (у «маастрихтській» редакції 1992 р.) метою запровадження спільної зовнішньої політики та політики безпеки був захист спільних цінностей, основних інтересів і незалежності Союзу, збереження миру та зміцнення безпеки Союзу, безпеки держав-членів та міжнародної безпеки загалом, сприяння міжнародному співробітництву, розвиток і зміцнення демократії та верховенства закону, а також поваги до прав і основних свобод людини [47]. Основною підставою для впровадження спільної зовнішньої політики ЄС визнавалася необхідність єдиної скоординованої лінії на міжнародній арені, у тому числі з питань забезпечення безпеки, економічних і соціальних питань. ЄС не міг розвиватися далі лише в суто економічному руслі. Чим більше поглиблювалась економічна інтеграція, тим сильніше держави-члени потребували єдиної політичної волі, у тому числі у зовнішніх відносинах. У цьому контексті Євросоюз не заміняв собою Європейські Співтовариства, а функціонував нібито паралельно з ними. Така структура ЄС стала результатом компромісу, яка вперше об'єднала на основі різних підходів три сфери інтеграції (економічну, зовнішньополітичну та правоохоронну), які де-факто перебували на різних стадіях розвитку [154, с. 72-80].

Процес формування зовнішньополітичної функції був започаткований із прийняттям Єдиного Європейського акту. Проте саме прийняття Маастрихтського договору ознаменувало новий етап інтеграції Європейських Співтовариств, що виявилось, зокрема, у розширенні компетенції

інтеграційного утворення та початку інтенсивного розвитку його спільної зовнішньої політики.

Маастрихтський договір передбачав ряд інструментів для досягнення цілей спільної зовнішньої політики. Так, для досягнення узгодженості дій держав-членів на міжнародній арені було запроваджено інформування та консультування державами один одного в рамках Ради ЄС з будь яких питань зовнішньої політики, які мали спільний інтерес для цих держав (п. J.2.1. Договору про ЄС). Координацію дій держав-членів було покладено на Раду, яка, за необхідності, визначала спільну міжнародну позицію, якої повинні були дотримуватися держави-члени та, у відповідності до визначеної Радою міжнародної позиції, провадити свої національні політики (ст. J.2 Договору про ЄС).

Референдуми з ратифікації Маастрихтського договору відбулися в Ірландії, Франції та Данії. В Ірландії на референдумі 18 червня 1992 р. ратифікацію договору підтримали 69,05% виборців, які взяли участь у голосуванні (проти – 30,95%) [383]. На цій підставі 16 липня 1992 р. президент Ірландії підписав акт про внесення 11-ї поправки до конституції, яка надавала дозвіл для ратифікації договору [383]. Тодішня політична атмосфера характеризувалася низьким рівнем уваги до політичних статей договору, в тому числі до положень, які стосувалися збереження статусу нейтралітету. Основну увагу суспільства привертала економічні аспекти формування європейського валютно-економічного союзу, обіцянки про надання 6 мільярдів фунтів дотацій з європейського бюджету, а також тематика легалізації абортів, хоча впродовж 1992 р. референдуми з приводу ратифікації Маастрихтського договору та дозволу на аборти проходили не одночасно¹⁶. Загалом громадяни, які виступали проти абортів, переважно виявляли негативне ставлення і щодо Договору про ЄС.

¹⁶ Три референдуми щодо 12-ї, 13-ї та 14-ї поправок до Конституції з проблематики легалізації абортів відбулися 25 листопада 1992 р.

Загалом період від вступу до ЄС до набуття чинності Маастрихтського договору характеризувався адаптацією країни до умов Спільного ринку та прискоренням темпів розвитку. В 1993 р. внесок Ірландії в бюджет ЄС становив 0,8%. Натомість країна була реципієнтом 4,5% витрат з різних європейських фондів. На той час дотації від ЄС становили 3,8-5,5% ВВП [380].

У період до підписання Маастрихтського договору ірландські уряди та провідні політичні партії країни вважали співробітництво в економічній сфері пріоритетним напрямком інтеграції країн Європи. Утім, подальший розвиток інтеграції вимагав від членів Європейських Співтовариств побудови принципово нової організації та поширення компетенції керівних органів на інші сфери, включаючи спільну зовнішню політику, яка визначалася як друга опора ЄС. Компетенція ЄС у сфері СЗБП залежала від того, в якій мірі держави-члени могли узгоджувати свої інтереси у тих межах, в яких вони були згодні поступитися елементами власного суверенітету. Відтак на ранньому етапі СЗБП втілювалася у формі спільних заяв держав-членів та провадилася їх урядами у сферах, що становили спільний інтерес з істотними обмеженнями у тих питаннях, де виявлялися змістовні розбіжності.

Серед важливих рішень урядів Ірландії за прем'єрства Альберта Рейнольдса (лютий 1992 р. – грудень 1994 р.) стало схвалення участі країни в європейському Економічному та валютному союзі (ЕВС), що відрізнялося від підходів Сполученого Королівства та Данії. Уряд А. Рейнольдса підтримав створення ЕВС як інструмент глибокої координації економічної політики країн-учасниць та передумову створення єдиної європейської валюти. Під час дебатів у парламенті 5 травня 1992 р. А. Рейнольдс переконував, що впровадження ЕВС є необхідним і цілковито відповідає інтересам країни. За очікуваннями ірландського прем'єра, ЕВС мав забезпечити позитивний імпульс для економічного зростання та збільшення

зайнятості. Створення незалежного Європейського центрального банку розглядалося як інструмент для започаткування єдиної грошово-кредитної політики, що мало б сприяти зниженню облікових ставок, пом'якшенню валютних ризиків та мінімізації операційних видатків. Загальні очікування полягали в тому, що інтеграція у фінансово-економічній сфері заохочуватиме торгівлю, інвестиції, підвищить ефективність та почуття впевненості в усьому Співтоваристві [109].

Аргументуючи відмову від валютної прив'язки до британського фунта стерлінгів, А. Рейнольдс посилався на інтенсифікацію економічних зв'язків з європейськими партнерами, на які припадало 75% ірландського експорту, або 42% ВВП країни. Для ірландської експортно орієнтованої економіки цей показник втричі перевищував середні показники по ЄС при позитивному сальдо зовнішньої торгівлі в 2,5 млрд фунтів [109]. Участь в ЕВС мала важливі наслідки для розвитку економіки та економічної політики Ірландії. При цьому слід зазначити, що рішення взяти участь ЕВС, який становив важливий компонент Маастрихтських домовленостей 1991 р., символізувало пряме зобов'язання перед ЄС передати важливу частину національного суверенітету на європейський рівень.

Загалом до 1993 р. взаємодія в політичній сфері розглядалася домінуючими політичними партіями Ірландії скоріше як супутній атрибут інтеграції. Адже до певного часу координація у сфері зовнішньої політики не мала чітко регламентованого механізму, здійснювалася в експериментальному режимі та залишалася у виключній компетенції держав-членів. Утім, погоджуючись на розширення сфери комунітарної компетенції Європейських Співтовариств у сфері зовнішньої політики, ірландські уряди відносно послідовно дотримувалися застереження, що розвиток СЗБП не порушуватиме ірландського нейтралітету в його традиційних проявах. Слідуючи такій специфічній тактиці, ірландське зовнішньополітичне відомство не могло не враховувати що членство в ЄС загалом дозволяє

посилення ролі та впливу країни як у європейських справах, так і в ширшому, глобальному політичному контексті.

4.2. Специфіка участі Ірландії у спільній зовнішній політиці ЄС (1993-2009 рр.).

Згасання, а згодом і припинення блокового протистояння на межі 1990-х рр. спричинило кардинальні зміни у співвідношенні сил на міжнародній арені, що стало однією з провідних політичних тенденцій постбіполярного світу. Зазначені процеси прискорили трансформацію системи міжнародних відносин й супроводжувалися зміною поведінки основних гравців міжнародних відносин та виникненням нових умов у середовищі їх взаємодії. В європейському контексті спостерігалось послаблення чинника балансу сил, властивого періоду «холодної війни» між Сходом і Заходом.

В постбіполярний період нові тенденції дістали відображення в спробах формування нової моделі європейської безпеки. Її вагомими ознаками стали прискорення європейської інтеграції у сфері зовнішньої політики та постановка питання про нову роль ЄС у відносинах міжнародної безпеки в цілому. Дискусія стосовно нових механізмів європейської безпеки розгорнулася на етапі та після підписання Маастрихтського договору (7 лютого 1992 р.), в якому стаття J1 окреслювала основні цілі спільної зовнішньої та безпекової політики, включаючи захист основних цінностей, інтересів і незалежності ЄС. Завдання Спільної зовнішньої та безпекової політики поширювалися на захист безпеки ЄС в усіх її формах, підтримку миру і міжнародної безпеки, сприяння міжнародному співробітництву, поширення і розвиток демократії [47].

Становлення СЗПБ знайшло відображення в двох суперечливих напрямках політичної дискусії. З одного боку, проголошення створення ЄС як нового політичного союзу акцентувало увагу на прискоренні інтеграції у сфері зовнішньої політики та поширенні співпраці країн цього об'єднання на

сферу безпеки та оборони, включаючи військові аспекти [260; 261; 282]. З другого боку, враховуючи вже існуючу практику асиметричних зобов'язань країн-членів Європейських Співтовариств, а також усунення загроз, пов'язаних із військово-політичним протистоянням у Європі, перебування у складі ЄС нейтральних і позаблокових держав вже не сприймалося як чинник послаблення солідарності колективного Заходу.

Зазначені новації суттєво вплинули на сприйняття інституту нейтралітету, який залишається однією з найстаріших форм зовнішньополітичного позиціонування незалежних держав. Водночас постали нові питання про функції нейтралітету в європейському контексті та їх адаптацію до нових моделей безпекової взаємодії в континентальному форматі. Першим прямим наслідком нової політичної ситуації став вступ до ЄС трьох нейтральних європейських країн – Австрії, Фінляндії та Швеції (1995 р.), які могли не зважати на певні обмеження, спричинені специфічними умовами їхнього статусу часів «холодної війни» та договорів, які стосувалися параметрів нейтралітету (у випадку Австрії та Фінляндії).

На сесії Європейської ради, що проходила в Амстердамі (16-17 червня 1997 р.), був у цілому схвалений проект нової редакції установчого договору, підготовлений під час роботи Міжурядової конференції. У жовтні 1997 р. цей документ був схвалений головами держав та урядів країн-членів ЄС під назвою Амстердамський договір про зміни Договору про Європейський союз, договорів, що затверджували європейські співтовариства та пов'язаних з ним актів [66]

Відсутність практичних кроків у бік інтеграції у сфері оборони розглядалася як суттєвий недолік Маастрихтського договору (1992 р.). Вважалося, що Амстердамський договір зможе розв'язати цю проблему. На відміну від попередніх договорів, які зосереджувалися в основному на питаннях внутрішнього ринку і змінах у валютно-фінансовій сфері, в Амстердамському договорі суттєву увагу було приділено розвитку «другої

опори»¹⁷, зміст якої згідно глави V Договору про Європейський Союз (Маастрихт, 1992 р.) становила Спільна зовнішня та безпекова політика. За Амстердамським договором частина повноважень третьої опори (стосовно вільного переміщення осіб) була перенесена до сфери комунітарного права ЄС.

Амстердамський договір запровадив посаду Верховного представника з питань СЗБП, запровадив новий інструмент реалізації СЗБП у формі «спільної стратегії» й дозволив, за певних умов, використання голосування кваліфікованою більшістю. Крім того до Договору про ЄС включалися так звані «Петерсберзькі завдання» (від 19 червня 1992 р.), що були сформульовані Західноєвропейським союзом (ЗЄС). Петерсберзькі завдання покладали на ЗЄС функцію проведення місій гуманітарного та рятувального характеру, операцій із підтримки миру та «управління кризами», включно із силовими формами миротворчих заходів. Європейські країни НАТО погоджувалися надавати ЗЄС необхідні ресурси для відповідних воєнних операцій.

Військово-політичний вимір діяльності ЄС передбачалося розвивати у формі активної співпраці з НАТО. На міністерській нараді НАТО в Берліні У 1996 р. була досягнута домовленість про розробку Європейської ідентичності в галузі безпеки та оборони (ESDI). Важливим елементом розвитку цього особливого формату була підготовка операцій Західноєвропейського Союзу із залученням структур ЗЄС та НАТО на основі ідентифікації в Альянсі організаційно відокремлених, однак не окремих можливостей, активів та допоміжних активів і розробку відповідного

¹⁷ Поділ сфер компетенції ЄС на три сектори (опори), що включали Європейські Співтовариства (ЄЕС, ЄОВС і Євратом), СЗБП та сферу правосуддя (поліцейське співробітництво та судочинство в кримінальних справах) зберігався в період 1993-2009 і був скасований в 2009 р. згідно з Лісабонським договором 2007 р., який закріпив єдиний статус ЄС як суб'єкта міжнародного права. З 2003 р. третя опора мала назву «простір свободи, безпеки та справедливості».

Європейського багатонаціонального командування в рамках НАТО з метою підготовки, підтримки, командування та проведення операцій під керівництвом ЗЄС [376].

Враховуючи перспективу влиття ЗЄС до структури європейського інтеграційного об'єднання та використання ЗЄС і НАТО спільних активів та ресурсної бази, ірландський уряд висловлював зростаюче занепокоєння з приводу еволюційної залежності ЄС від НАТО, яку символізував розвиток Європейської ідентичності у сфері безпеки та оборони. Адже відповідно до статті J3 Амстердамського договору, «Європейська Рада визначає принципи та директиви загальної зовнішньої політики та політики безпеки, в тому числі з питань, що мають оборонний підтекст» [66].

Занепокоєння з приводу того, що ЄС може набути ролі пов'язаного з НАТО оборонного союзу підсилювався рішеннями НАТО, що ESDI буде зосереджена в рамках альянсу і підпорядковуватиметься його структурам [334]. До певного часу ЗЄС неформально розглядався багатьма членами НАТО як складова європейського крила НАТО та проекція залучення ЄС до військової діяльності Альянсу. Ці питання загострилися внаслідок рішення міністерської зустрічі країн ЗЄС в Ерфурті, на якому розглядалося питання про прискорення залучення Ірландії та інших позаблокових країн-спостерігачів (non-aligned observers) – Австрії, Фінляндії та Швеції, у процесі планування та ухвалення рішень у руслі Петерберзьких завдань, виконання яких передбачалося положеннями Амстердамського договору.

Міністр закордонних справ Д. Ендрюс (партія Фіанна Файл) запевняв депутатів парламенту, що така участь відповідає інтересам Ірландії та інших спостерігачів мати змогу, виходячи з багаторічного досвіду ООН у миротворчих і гуманітарних операціях, бути у змозі в кожному конкретному випадку сприяти виконанню завдань із попередження конфліктів, врегулювання криз і підтримання миру, які ЗЄС проводитиме на доручення ЄС. Натомість участь у програмі «Партнерство заради миру» сприймалася

тодішнім урядом П.Б. Ахерна як шлях до членства в НАТО з чорного ходу. Д. Ендрюс посилався на миротворчий досвід країни, який впродовж багатьох років слугував справі міжнародного миру. Відповідно «членство Ірландії в таких організаціях, як ООН і ЄС дозволяє нам відігравати ту роль, яку ми вважаємо необхідною в міжнародному миротворчому контексті. В цьому контексті участь у ПЗМ не розглядалася «як обов'язкова умова нашої зовнішньої політики». Загалом Д. Ендрюс погоджувався з тим, що ПЗМ використовувалася як засіб наближення Росії та інших країн до НАТО та вважалася щаблем до членства в Альянсі [110].

На ранніх етапах переговорів в рамках Міжурядової конференції по підготовці Амстердамського договору нейтральні країни-члени Швеція і Фінляндія вирішили, що більш тісна співпраця між ЄС і ЗЄС була дійсно необхідна, але вони не хочуть, аби ЗЄС увійшов до ЄС в структурному відношенні. Ірландія зайняла дещо іншу позицію, яка полягала в готовності до тіснішої співпраці в колективних операціях із забезпечення безпеки, як це передбачено «Петерсберзькими завданнями», але участь у бойових місіях має повністю виключатися. Водночас ідея про тісний взаємозв'язок між ЗЄС та ЄС не вважалася неприйнятною для ірландських політиків [311, с 63-64].

Незважаючи на поступки в оборонній сфері, ірландський уряд наполягав, що участь в «Петерсберзьких завданнях» не вплине на традиційну політику ірландського військового нейтралітету [357]. Проте необхідно відзначити, що План розвитку європейських Збройних Сил, які були б доступні ЄС для проведення Петерсберзьких операцій, свідчив як про визнання неподільності європейської безпеки, так і про необхідність колективного реагування з боку європейців на безпекові виклики [357]. Ірландський уряд усвідомлював, який вплив Амстердамський договір матиме на дотримання принципів ірландського нейтралітету. Стаття J7 Договору стверджувала, що «спільна зовнішня політика і політика безпеки повинні включати в себе всі питання, що стосуються Союзу, в тому числі

прогресивного формування спільної оборонної політики, відповідно до другого підпункту, що може привести до обов'язків щодо спільної оборони, якщо Європейська Рада прийме відповідне рішення» [66. С 340/12].

З огляду на інновації, які вносив новий договір, було дивовижно, наскільки мало уваги громадськість Ірландії приділяла положенням договору у сфері колективної оборони. Одна з головних причин, чому на референдумі щодо ратифікації Амстердамського договору ірландці проголосували позитивно, був той факт, що референдум проводився того ж дня, коли була підписана Белфастська угода (10 квітня 1998 р.) – принципово важливий міжнародний договір підписаний між Великою Британією та Ірландією щодо вирішення ольстерської проблеми.

Амстердамський договір був недостатньо висвітлений ірландськими засобами масової інформації. Настільки, що в пресі навіть не було повідомлень про плани створення збройних формувань ЄС у вигляді Сил швидкого реагування ЄС загальною чисельністю 60 тисяч чол. [297, р. 1198].

На думку оглядачів, потенційні наслідки ратифікації Амстердамського договору для нейтрального статусу Ірландії, які ірландський уряд повністю усвідомлював, вислизнули від уваги широкого загалу. Водночас у договорі передбачалося, що «вдосконалений» механізм співпраці дозволить країнам-членам ЄС співпрацювати по визначених напрямках, включаючи сектор оборони, без обов'язкової необхідності залучення всіх інших членів інтеграційної спільноти [201, р. 40]. Й тому будь-яке занепокоєння громадськості можна було розвіяти досить легко, вказавши на ці положення договору. Однак це був саме той специфічний випадок, коли ірландська громадськість не була повною мірою проінформована про позицію уряду, яка знайшла втілення у фактичному сприянні розвитку спільної європейської політики оборони та безпеки.

Наступним європейським актом, який передбачав внесення змін в європейські установчі договори, був Ніщський договір, ухвалений та

підписаний на засіданні Європейської Ради 26 лютого 2001 р. (набув чинності 1 лютого 2003 р.) [49].

Новий договір був спрямований насамперед на реформування інституційного механізму ЄС у зв'язку з майбутнім розширенням цієї організації, коли до неї мали приєднатися нові європейські країни. Реформи стосувалися чисельності складу Європейської Комісії, розподілу голосів між членами Ради ЄС, визначення сфер, у яких постанови приймаються більшістю голосів тощо. Договір також мав деякі неявні наслідки для політики в галузі оборони [208, р. 108].

Відповідно до статті 17.1 (колишня стаття J.7 Амстердамського договору) стверджувалося, що «Спільна зовнішня політика та політика безпеки включає всі питання, що стосуються безпеки Союзу, в тому числі прогресивне утворення спільної оборонної політики, яка може перетворитися на спільну оборону в разі прийняття такого рішення Європейською Радою. У такому разі Рада рекомендує Державам-членам прийняти таке рішення відповідно до їх конституційних процедур» [62].

Попереднє доручення керівним установам ЄС сприяти «встановленню тісніших інституційних зв'язків із ЗЄС» з метою можливої інтеграції ЗЄС до європейської спільноти, якщо Європейська Рада прийме відповідне рішення, було вилучено, оскільки вважалося, що процес передачі повноважень та переходу інституційних можливостей від ЗЄС до ЄС був здебільшого завершений [302].

На першому референдумі щодо Ніццького договору, який був запланований на 7 червня 2001 р., за його схвалення агітували і правляча коаліція, що складалася з Фіанна Файл та Партії прогресивних демократів, і найбільші опозиційні партії – Фіне Гел та Лейбористська партія. Договір підтримували представники духовенства, інтелігенції, бізнесу, профспілок [302].

За відхилення договору агітували націоналістична партія Шинн Фейн, Партія зелених, Соціалістична робітничка партія та коаліція груп та осіб, які виступали проти низки змістовних аспектів Ніщцького договору, включно зі скасуванням обов'язкового національного представництва країн-членів у складі Європейської Комісії [331].

Міністр закордонних справ Ірландії Б. Коуен називав опонентів договору абстинентами, які «не усвідомлюють величезних переваг, які Ірландія отримує від членства в ЄС» [331]. За високого рівня підтримки від більшості політичних, а також бізнесових кіл країни очікувалося, що Ніщцький договір буде ратифіковано так само легко, як і попередній [210, р. 28].

Урядова кампанія щодо референдуму була зосереджена в основному на питаннях розширення ЄС. Прем'єр-міністр Ірландії П.Б. Ахерн заявляв, що схвалення договору «продемонструє готовність Ірландії» підтримати рішення ЄС про приєднання дванадцяти нових членів [Цит. за: 210, р. 164]. Проте зусиль уряду виявилось недостатньо, аби забезпечити позитивний результат референдуму.

Особливістю цього референдуму була значно нижча явка у порівнянні з попередніми. Більше половини виборців, що проголосували за Амстердамський договір, не голосували на референдумі по Ніщцькому договору [38]. Проаналізувавши логіку поведінки виборців, доцільно відзначити декілька ключових факторів, які в підсумку призвели до такого результату. На рішення супротивників договору суттєво впливала відсутність довіри до процесу прийняття рішень в рамках ЄС. У суспільстві зростали настрої на користь зміцнення нейтрального статусу Ірландії, що позначилося на зменшенні бажання співпраці з ЄС у зовнішній політиці та питаннях безпеки. Згідно із результатами опитувань, 40% виборців підтримували зміцнення нейтрального статусу, 19% погоджувалися на обмеження нейтралітету, а решту складали ті, хто не визначився [19]. При цьому 72%

ірландців вважали, що членство Ірландії в ЄС мало позитивне значення для розвитку країни. Цей рівень був на 25% вищим за середні показники по країнах ЄС [38].

Результати першого Ніццького референдуму (12 червня 2001 р.) довели, що крім недостатньої явки виборців, а також очевидної апатії більшості населення Ірландії (64,6% не взяли участі в голосуванні), значна частина громадськості була незадоволена або розчарована тим, як функціонує ЄС. При цьому, в сенсі СЗБП запропоновані в Ніццькому договорі зміни були не настільки значними, як в Маастрихтському й Амстердамському договорах [331]. Тому можна стверджувати, що основною причиною провалу голосування на першому референдумі по Ніццькому договору був не стільки характер чи ступінь впроваджених договором нововведень, як кампанія супротивників договору, в ході якої допускалися довільні інтерпретації та неточності в його представленні суспільству [331].

Уряд, упевнений у позитивному результаті голосування, був вочевидь спантеличений таким ходом подій. Європейська інтеграція була зупинена в результаті рішення, прийнятого громадянами невеликої острівної держави з населенням у чотири мільйони жителів. Ірландському урядові треба було відповідати перед ЄС за нездатність вплинути на громадську думку на користь ратифікації та запропонувати прийнятний план дій. 21 червня 2002 р. на засіданні Європейської Ради у Севільї уряд Ірландії висунув Національну декларацію, в якій наголошувалося, що участь Ірландії у спільній зовнішній політиці та політиці безпеки ЄС «не суперечить її традиційній політиці військового нейтралітету» [33]. Було також запропоновано окреме тлумачення ухваленого у Ніцці рішення Європейської Ради про те, що «розвиток потенціалу спільноти вести переговори з врегулювання гуманітарних та кризових ситуацій» може передбачати створення європейської армії. Для того, аби не залишити місця для двозначності, ірландський уряд нагадав про вимогу так званого «потрійного замка». Згідно

з цією умовою, розміщення ірландських збройних сил за межами національної території країни потребує дозволу Ради Безпеки або Генеральної Асамблеї ООН, рішення національного уряду, а також підтвердження його з боку парламенту Ірландії [33].

У відповідь на цю заяву Європейська Рада схвалила власну декларацію, в якій прийняла заяву Ірландії до відома й запевнила, що Договір про Європейський Союз «не накладає жодних імперативних зобов'язань взаємної оборони ... та що розвиток спроможності Союзу проводити гуманітарні та антикризові операції не передбачає створення європейської армії» [60, р.20].

На другий референдум із ратифікації Ніццького договору було винесено 26-у поправку до ірландської Конституції. Вона гарантувала, що рішення про приєднання до спільної оборони в рамках ЄС не може бути прийнято без спеціального винесення цього питання на загальнонаціональний референдум [21].

Зазначені дії уряду Ірландії сприяли позитивному результату другого референдуму щодо Ніццького договору (19 жовтня 2002 р.), при підготовці якого уряд підкреслював непорушність статусу нейтралітету держави. Поряд із досягненням безпосередньої мети у вигляді ратифікації Ніццького договору, заяви уряду сприяли зміцненню ідеї ірландського військового нейтралітету. Адже до цього часу принцип нейтралітету ніколи так інтенсивно й детально не обговорювався під час загальнонаціональних громадсько-політичних дебатів. Слід також відзначити, що в період між двома ірландськими референдумами з ратифікації Ніццького договору серйозним сумнівам піддавалися і подальші перспективи європейської інтеграції. При цьому гострі дебати й суттєві політичні ускладнення, які супроводжували процес ратифікації модифікованих установчих договорів ЄС, сформували репутацію Ірландії як проблемної держави-члена ЄС.

Лісабонський договір, або Договір про реформування ЄС від 13 грудня 2007 р. [67], був покликаний замінити європейський Конституційний договір,

що не вступив у силу, і внести зміни в попередні установчі договори для реформування інституційної структури, системи прийняття рішень і засад функціонування ЄС.

Далекосяжні реформи, передбачені в цьому договорі, стосувалися прав людини, судової сфери та зовнішньої політики. Лісабонський договір об'єднав три стовпи спільної політики ЄС. Його мета полягала в тому, щоб встановити «правову базу комплексної компетенції ЄС у сфері зовнішньої, безпекової та оборонної політики, що зробило нейтралітет дуже важливим та актуальним питанням як для Ірландії, так і для всієї Європи» [303, р. 468].

Одна з найбільш яскравих новацій Договору стосувалася принципу солідарності. Адже в цьому передбачалося, що «ЄС та його держави-члени повинні діяти спільно в дусі солідарності, якщо яка-небудь держава-член стане об'єктом терористичного нападу або жертвою природної чи техногенної катастрофи». Стаття 42.7 про спільну оборону декларувала: «Якщо держава-член зазнає збройної агресії на своїй території, інші держави-члени мають щодо неї обов'язок усіма можливими засобами допомагати їй та підтримувати її згідно зі статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй». Однак далі у цій же статті стверджується, що «це не шкодить особливому характеру безпекової та оборонної політики окремих держав-членів» [337, р. 2]. Однак попри те, що ця умова визнає різницю в механізмах оборони конкретних держав-членів, поняття «нейтралітет» у ній ніде явно не згадується.

Ще одне дискусійне питання, що впливало зі статті 42.7 Лісабонського договору, полягало в завершенні повного включення ЗЄС до ЄС та перетворенні Європейського оборонного агентства (ЄОА) на структурний компонент Союзу [303, р. 471]. Багатьма ця новація була сприйнята як позитивний крок, який «нормалізує роль ЄОА в рамках правових структур Договору, забезпечуючи більшу прозорість та контроль» [220, р.25].

Інші ж розцінювали це рішення як «остаточний крок на шляху мілітаризації Ірландії» в контексті європейської інтеграції. Незважаючи на ризики, які договір вніс для військового нейтралітету Ірландії, основним прорахунком прибічників ратифікації договору виявився недостатній рівень аналізу його положень та брак популярних роз'яснень змісту цього документу. Як зазначала ірландська дослідниця Марія Кехілл, «виглядає більше ніж смішним те, що прості люди здатні прочитати 300 сторінок документа і зрозуміти його стиль написання, аби визначити, які суттєві поправки він вносить, та мати обґрунтовану думку про їх переваги чи недоліки, зважити всі плюси й мінуси, аби прийти до остаточного рішення прийняти або відхилити загальний пакет» [197, р. 1211].

Складність формулювання основних положень Лісабонського договору та непереконлива політична кампанія на його підтримку призвели до того, що ірландці вкотре повелися за принципом «якщо є сумніви, краще не голосувати».

На першому референдумі з ратифікації Лісабонського договору 12 червня 2008 р. (з приводу внесення 28-ї поправки до Конституції, яка дозволяла його ратифікацію), 53,4% учасників проголосували «проти» і 46,6% – «за». Явка становила 53,13% виборців й була вищою, ніж на першому й другому референдумах із ратифікації Ніццького договору [383]. Причини негативного ставлення до ратифікації були проаналізовані в замовленому МЗС Ірландії «Дослідженні поведінки виборців на референдумі 2008 р. щодо Лісабонського договору». Авторами доповіді було зроблено висновок, що на такий результат загалом вплинули «загальні настрої щодо європейської інтеграції, знання чи незнання про практику ЄС, правильні чи неправильні уявлення про зміст Лісабонського договору, ряд конкретних політичних проблем та внутрішньополітичні чинники» [38]. Крім того, схильність громадян ідентифікувати себе виключно як представників «ірландського етносу», на відміну від паралельної ідентифікації як

«ірландців» і «європейців», або просто як «європейського народу», збільшила число людей, які проголосувати проти. Так само серед тих, хто ідентифікували себе як прихильники нейтралітету, 77% сказали «ні». Водночас серед тих, хто був готовий прийняти обмеження нейтралітету Ірландії, тільки 35% проголосували проти [38].

Показово, що на підтримку ратифікації висловлювалися як урядові, так і «системні» опозиційні партії. Необхідність ратифікації обстоювали партії урядової коаліції (Фіанна Файл і партія Прогресивних демократів), за винятком Зеленої партії як міноритарного учасника тодішньої урядової більшості, лідери якої не змогли затвердити консолідовану позицію.

Ратифікацію підтримували й головні партії офіційної опозиції (Фіне Гел та Лейбористська партія). Основними агітаторами проти ратифікації була розпорошена коаліція лівих і ліво націоналістичних угруповань, яка включала партію Шинн Фейн, Соціалістичну робітничу партію, Соціалістичну партію (секція троцькістського Комітету за робітничий інтернаціонал), Робітничу партію, позапартійний Альянс за мир і нейтралітет, а також низку профспілок і громадських організацій [38].

Проведені дослідження засвідчили доволі широке використання дезінформаційних прийомів, які супроводжували дебати довкола Лісабонського договору впродовж усієї кампанії. Опитування громадської думки засвідчили, що 33% респондентів, з яких 48% проголосували проти і 26% – за ратифікацію, висловлювали тверде переконання, що в разі впровадження Лісабонського договору буде введено обов'язків призов на військову службу до європейської армії [38].

На відміну від першого референдуму щодо Ніццького договору, де головна причина провалу була зумовлена низькою явкою виборців, основним фактором, що визначив негативний результат першого референдуму з Лісабонського договору, було поширення настроїв загального несприйняття самого договору та його очікуваних наслідків. Саме тому в рамках

підготовки до другого референдуму з Лісабонського договору ірландський уряд не звертався із закликом до виборців мобілізувати явку, а вдався до запевнень і роз'яснень з ключових питань документу з метою розвіяти побоювання та фобії громадян. Окрім цього, 19 червня 2009 р. лідери 27 країн ЄС надали Ірландії офіційні юридично обов'язкові гарантії у формі окремого «Рішення Ради глав держав та урядів 27 держав-членів» Європейського Союзу.

У цьому документі всі держави-члени ЄС, у тому числі й Ірландія, сформулювали узгоджену позицію щодо спірних питань. У спеціальній ухвалі глав держав та урядів країн ЄС йдеться про те, що участь у військових операціях ЄС є національним рішенням, яке приймається з урахуванням внутрішніх правових вимог конкретних держав. Окремо й чітко наголошується на тому, що «Лісабонський договір не суперечить традиційній політиці ірландського військового нейтралітету» [51, р. 19].

Відтак, на думку ірландських дослідників, «Ірландія не скута ніякими імперативними взаємними зобов'язаннями у сфері безпеки» [333].

Одночасно з рішенням Ради глав держав та урядів ЄС ірландський уряд оприлюднив власну «Національну декларацію» з питань безпеки та оборони», в якій деталізовані гарантії ірландського нейтралітету на перспективу, а також описані законодавчі та процедурні заходи, що мали бути реалізовані до того, як Лісабонський договір буде ратифікований і набуде чинності [34, р. 22-23].

На другому референдумі щодо ратифікації Лісабонського договору (2 жовтня 2009 р.) 67,13% ірландських виборців підтримали 28-у поправку до Конституції, за якою «держава не має погоджуватися з рішенням, ухваленим Європейською Радою про встановлення спільної оборони», якщо така спільна оборона включатиме Ірландську Республіку й накладатиме на неї конкретні зобов'язання. Успіх запобіжних заходів ірландського уряду та

нової агітаційної кампанії засвідчило те, що лише в 2-х із 43-х виборчих округів країни більшість виборців проголосувала проти ратифікації договору.

У порівнянні з першим референдумом щодо Лісабонського договору відсоток громадян, які проголосували «проти» через побоювання зазіхань на військовий нейтралітет Ірландії, був удвічі меншим [38]. Причиною цього, скоріше за все, стало підтвердження гарантій, проголошених як національним урядом, так і Радою глав держав та урядів 27 держав-членів європейської спільноти. Тим не менше, якби євроскептикам вдалося якоюсь мірою довести, що Лісабонський договір впливає на політику ірландського нейтралітету, ірландці скоріше за все проголосували б проти нього. Про це свідчить той факт, що в опитуваннях у період після другого референдуму щодо ратифікації Лісабонського договору 35% респондентів повністю погоджувалися із твердженням, що «Ірландія повинна зробити все можливе, аби зміцнити свій військовий нейтралітет», і лише 2% повністю погоджувалися з тим, що «Ірландія має бути готова прийняти обмеження свого нейтралітету» [38].

Як свідчать описані події, попри епізодичність проведення масштабних політичних дебатів із проблем зовнішньої політики, концепція військового нейтралітету є важливим елементом ірландської громадської думки та загалом політичної свідомості ірландського суспільства. Дотриманню принципу нейтралітету надається вища цінність, аніж посиленню колективних зобов'язань у рамках європейської інтеграції. За своїм характером дискусії щодо змісту ірландського нейтралітету засвідчили неготовність суспільства відмовитися або послабити традиційний статус військового нейтралітету, який виконує роль головного цілераціонального критерію в питаннях зовнішньої та безпекової політики країни.

Важливо відзначити, що «Рішення Ради глав держав та урядів 27 держав-членів» щодо виконання Ірландією умов Лісабонського договору визнало й деякі інші специфічні вимоги, які включали збереження права

призначати «національного Єврокомісара» – власного постійного представника Ірландії в складі Єврокомісії, та певну асиметрію участі країни в європейському просторі свободи, безпеки і справедливості [51, р. 19].

Згідно додаткових протоколів до установчих договорів ЄС найбільші параметри вибіркової участі в різних сферах внутрішньої інтеграційної взаємодії мали Данія, Велика Британія та Ірландія. Ці винятки, які давали можливість не брати участі в певних сферах діяльності ('opt-outs'), стосувалися прикордонного контролю (Шенгенські правила), політики надання притулку та співпраці в поліцейських і кримінальних справах. Водночас для Ірландії передбачався принцип добровільного включення ('opt-in'), згідно з яким країна може брати вибірккову участь в ухваленні нового або приєднуватися до вже діючого законодавства в кожному конкретному випадку. За цим правилом відмова від участі в тих чи інших заходах має реєструватися в кожному черговому конкретному випадку.

Натомість Данія не бере участі в усьому комплексі нормативів простору свободи, безпеки і правосуддя. Після виходу Великої Британії з ЄС Ірландія залишається єдиною державою-учасницею, на яку не поширюються зобов'язання в рамках Шенгенської угоди.

Практика застосування принципу вибіркової участі ('opt-outs') передбачає асиметрію участі, проте на загал дозволяє уникати блокування розширення інтеграційних зобов'язань в окремих сферах спільних політик ЄС. Показово, що отримавши гарантії країн-членів ЄС щодо військового неприєднання, Ірландія не висуває застережень у галузі політики безпеки та оборони ЄС, на відміну від Данії, яка виключає свою участь у голосуваннях та заходах у цій сфері в повному обсязі. Таким чином, ступінь автономної участі Ірландії у спільних політиках ЄС є вищим, ніж у більшості країн-членів, але нижчим, аніж у Данії, яка є членом НАТО, однак не бере участі в спільній політиці безпеки та оборони ЄС, просторі свободи, безпеки і

правосуддя, валютно-фінансових зобов'язаннях (в рамках Економічного і монетарного союзу) та спільному громадянстві ЄС [46; 334].

Зазначені обставини пояснюють, чому питання про участь Ірландії в програмі Постійного структурованого співробітництва (Permanent Structured Cooperation; PESCO, ПЕСКО) у сфері безпеки та оборони, яке постало в практичній площині політики з середини 2017 р., не зустріло суттєвого спротиву з боку ірландського суспільства. Пояснюючи участь Ірландії в програмі ПЕСКО, затвердженій Радою ЄС 11 грудня 2017 р., директор дублінського проурядового Інституту міжнародних відносин і європейських справ Б. Ендрюс зауважував, що мета ПЕСКО полягає в забезпеченні колективної безпеки й не передбачає створення спільної Європейської армії. Таким чином, участь країни «не передбачає включення ірландських військ до експедиційних операцій за кордоном, адже Ірландія є нацією, зорієнтованою на підтримання миру й миротворчість (peacekeeping and peacemaking).

Окрім цього, з урахуванням перспективи Брекситу 26 країн-членів ЄС висловили непорушну підтримку ключових стратегічних інтересів Ірландії. Тому на етапі, «коли Європа бере на себе більшу відповідальність за свою власну безпеку, Ірландія має бути частиною цієї ініціативи не тільки з міркувань прагматизму, але й також для реалізації цінностей, пов'язаних із членством у ЄС. Це питання практичної політики й демонстрації взаємної солідарності» [342].

З точки зору нових міжнародних реалій ПЕСКО доцільно розглядати як побудований на договорах базис і процес, призначений для поглиблення оборонної співпраці між тими державами-членами ЄС, котрі здатні й бажають надавати сприяння. «Прискіплива увага до нейтралітету Ірландії виникає кожного разу, коли мова заходить про співпрацю у сфері безпеки та оборони на рівні ЄС. Тим не менше, ці події не обов'язково містять посягання на наш нейтралітет».

Рішення про участь Ірландії в ПЕСКО, схвалене парламентом у співвідношенні 75 «за» і 42 «проти», не впливає на довготермінову позицію уряду відносно ірландського військового нейтралітету. ПЕСКО не створює нової цивільно-військової угоди, однак базується на статтях 42 (6) і 46 Лісабонського договору та протоколі № 10, які набули чинності 2009 р.

Окрім Ірландії до ПЕСКО приєдналися три інших держави-члени, які дотримуються військового неприєднання – Швеція, Фінляндія та Австрія. Продовжує діяти правило «потрійного замка», яке передбачає рішення уряду, дозвіл Дойла (парламенту) та дозвіл ООН, які обов'язкові для розгортання ірландських військ у місцях за кордоном. ПЕСКО не містить угоди про захист інших, як це передбачає ст. 5 Північноатлантичного договору НАТО.

З точки зору ірландського уряду основні аргументи на користь участі в ПЕСКО полягають у наступному:

- Збереженні миротворчого спрямування оборонної політики країни.
- Відсутності зобов'язань, які ведуть до формування Європейської армії.
- Забезпеченні «критично важливих політичних рамок для всіх держав-членів ЄС для поліпшення їх військових активів і обороноздатності шляхом добре скоординованих ініціатив і конкретних проектів.
- Дотриманні принципу добровільної згоди чи відмови від участі в конкретних проектах (opt-in or opt-out basis). За такого підходу ухвалення рішень залишається за країнами-учасниками, які беруть участь у конкретному проекті.
- Участь у ПЕСКО не порушує чинності ст. 29.4.9 Конституції Ірландії, за якою «Держава не повинна погоджуватися з рішенням, прийнятим Європейською Радою про створення спільної оборони у відповідності до статті 42 Договору про ЄС, якщо ця спільна оборона буде включати Державу».

- Участь у ПЕСКО за принципом «згоди / відмови» є прикладом розширеної співпраці, а не повної гармонізації та інтеграції, як це могло б передбачатися в разі створення спільної європейської оборони.

- Угода в рамках ПЕСКО про доведення спільних оборонних витрат держав-членів на оборону в розмірі 2% від ВВП не означає аналогічного збільшення військових видатків на національному рівні [342].

Загалом Ірландія висловила зацікавленість взяти участь у 5 із 17 проектів ПЕСКО, включаючи Європейський центр сертифікації підготовки для європейських армій, Військовий пакет заходів для розгортання допомоги в разі стихійних лих, Портовий і морський нагляд і захист, Платформу для обміну інформацією про кіберзагрози і реагування на інциденти, Центр передового досвіду для учбових місій ЄС. Серед країн ЄС Ірландія має найнижчі видатки на військову сферу, випереджаючи лише Люксембург. Проте участь у ПЕСКО відкриє доступ до програм, фінансованих Європейським фондом оборони. Як передбачається, це дозволить підвищити спроможність ірландських сил оборони в таких галузях, як підготовка кадрів, ресурси, обладнання та обмін інформацією.

Оцінюючи новітній підхід ірландського уряду до міжнародної безпеки і статусу нейтралітету, слід відзначити, що він передбачає узгодження державної політики із Глобальною стратегією ЄС та використанням додаткових можливостей в межах спільних зусиль країн ЄС у розбудові колективної європейської політики безпеки та оборони.

Характеристика еволюції зовнішньої політики Ірландії в період із середини 1990-х рр. була б неповною без оцінки стану відносин країни з НАТО, які формально розпочалися в 1997 р. Разом з іншими країнами ЄС Ірландія брала участь у багатонаціональній операції під егідою НАТО в Боснії та Герцеговині (SFOR).

Рішення направити до Боснії та Герцеговини ірландський контингент у складі 50 осіб було ухвалено коаліційним урядом Фіне Гел, лейбористів і

Демократичних лівих під суто гуманітарними гаслами – з метою виконання військово-поліцейських функцій у Сараєво. Мотивуючи участь військового підрозділу в антикризовій операції, представники урядової коаліції посилялися на відповідність завдань місії традиційній спрямованості зовнішньої політики країни, згідно якої Ірландія «може і повинна взяти повноцінну участь у сприянні відновленню миру в Боснії». Окрім цього, в якості аргументів ірландські міністри посилялися на широкий склад учасників військової операції, в якій, окрім 16 членів НАТО, брав участь військовий персонал із 17 інших країн – не членів НАТО, включаючи нейтральні та позаблокові.

Тому, переконували представники урядової більшості, участь у SFOR та програмі «Партнерство заради миру» (ПЗМ) не порушує ірландський традиційний нейтралітет. Адже, за словами державного міністра в європейських справах Г. Мітчелла, «ПЗМ є рамковою програмою кооперативної безпеки. Вона не обумовлює членства в НАТО, і, що важливо, участь у ній не накладає жодних договірних зобов'язань. Тому ПЗМ цілком сумісна з нашим курсом політичного нейтралітету». Натомість опозиція критикувала рішення уряду, посиляючись на невдачі SFOR у спробах запобігти військовим сутичкам у Боснії та неспроможність захистити біженців. У цьому сенсі участь ірландських військових може лише продемонструвати нерозсудливість і лицемірство як відносно НАТО, так і щодо так званого нейтралітету [351].

Ірландія приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру» та Ради євроатлантичного партнерства – багатостороннього форуму для діалогу, який використовувався в якості механізму співпраці між НАТО та країнами-партнерами в євроатлантичному регіоні, лише в 1999 р. НАТО офіційно декларує повагу до традиційної політики військового нейтралітету Ірландії, яка дозволяє країні використовувати свої збройні сили для підтримки миру та врегулювання кризових ситуацій, коли є мандат ООН,

рішення уряду та схвалення парламенту [78]. Співпраця між НАТО та Ірландією регулюється Індивідуальною програмою партнерства та співпраці Ірландії (IPCP), яка узгоджується на дворічний термін. Ірландія бере участь у таких заходах в рамках ПЗМ: загальне планування підтримки миру, оперативні заходи, матеріально-технічне забезпечення, логістика та професійна підготовка. Ірландські Сили оборони також задіяні в Миротворчій школі ООН, яка пропонує курси, відкриті для членів Альянсу та країн-партнерів.

У 1999 р. Ірландія брала участь в очолюваних НАТО миротворчих силах у Косово (KFOR), надіславши штабних офіцерів, військовослужбовців піхоти та забезпечуючи вантажні перевезення. Згодом, у 2007-2008 рр., ірландські військові перебували в складі контингенту Багатонаціональних сил «центр» (Multinational Task Force Centre) у Косово. З 2002 по 2014 рр. незначна група ірландських штабних і молодших офіцерів перебувала в складі створених НАТО багатонаціональних Сил підтримки безпеки ISAF в Афганістані, а згодом, до 2016 р., входила до міжнародної Місії рішучої підтримки (RSM).

Попри протести з боку опозиції та судові позови, з 2001 р. ірландський уряд дозволив використовувати аеропорт Шеннон для переміщення американських військ до Іраку. Щорічно транзитом через Шеннон проходило понад 100 тисяч американських військових. Внаслідок спроб насильницьких дій з боку ірландських протестувальників проти військової присутності США ірландська армія отримала наказ забезпечувати посилену охорону аеропорту. Тодішній прем'єр-міністр Ірландії П.Б. Ахерн жартівливо коментував цю ситуацію, запевняючи, що «нейтралітет Ірландії дозволяє літакам будь-якої воюючої сторони приземлятися в Шенноні і навіть провозити боєприпаси чи зброю, якщо матимуть спеціальний дозвіл. У разі потреби іракські військово-повітряні сили теж можуть без проблем приземлитися в ірландському аеропорті» [341; 354].

Як зауважує професор Університету Корка (Ірландія) Е. Котті, зволікання з приєднанням Ірландії до програми ПЗМ у 1999 р. було наслідком різноспрямованих підходів – настороженості щодо участі у військових союзах і водночас визнання зростаючої ролі НАТО в антикризових операціях та забезпеченні миру. Цим, зокрема, пояснювалася й доволі обмежена участь Ірландії в операціях SFOR під егідою НАТО в Боснії і Герцеговині та Косово. Пізніше, на тлі скорочення ролі НАТО у сфері миротворчості та розвитку спільної зовнішньої, безпекової та оборонної політики ЄС акцент було перенесено на участь Ірландії в чергуванні багатонаціональних Батальйонних тактичних груп (БТГ) Сил реагування ЄС, у яких країна бере участь з 2008 р.¹⁸ [300, р. 169-170].

Ірландський військовий та поліцейський персонал приймав відносно незначну й подекуди символічну участь у ряді місій ЄС, включаючи військово-поліцейську операцію «Алтея» в Боснії та Герцеговині і тренувальну місію в Малі, проте утримувався від участі в активних бойових операціях Сил реагування ЄС у країнах Західної та Центральної Африки.

Обґрунтовуючи участь Ірландії у військових місіях та антикризових операціях міністерство оборони посиляється на зобов'язання в рамках ООН, які визначають участь у миротворчих операціях в дусі глави 6 Статуту (врегулювання спорів) і глави 7 (спільні дії стосовно загрози миру й актів агресії). Концепція нейтралітету, якої дотримуються ірландські уряди, передбачає надання військового персоналу для розгортання у відповідності з мандатом місій ООН з підтримання миру чи з примусу до миру. Участь у місіях під егідою ЄС і НАТО супроводжується посиленням на дотримання принципів Статуту ООН, Гельсінкського Заключного акту, наступних документів ОБСЄ та відповідність курсу військового нейтралітету, який

¹⁸ З 2008 р. Ірландія брала участь у чергуванні Північної батальйонної тактичної групи (Nordic Battlegroup) Сил реагування ЄС за участю Швеції, Естонії, Латвії, Литви, Фінляндії та Норвегії.

співвідноситься з позицією «держав-однодумців», зокрема Австрії, Швейцарії, Мальти, Швеції та Фінляндії [111].

Спростовуючи занепокоєння, що прогресуюче залучення до спільної політики безпеки та оборони ЄС містить загрозу для військового нейтралітету країни, ірландський міністр оборони С. Ковіні посилався на чинність гарантій з боку ЄС. Його головний аргумент полягав у тому, що «традиційна політика Ірландії щодо військового нейтралітету повністю перебуває поза впливом нашого членства в Європейському Союзі або будь-яких договорів, пов'язаних із Союзом. Ми не є і не станемо частиною альянсу або постійного військового формування. Це пояснюють гарантії у відповідності до Лісабонського договору й декларації Ірландії. Будь-яка форма спільної оборони може відбутися лише у випадку, якщо всі держави-члени висловлять одностайну згоду. Навіть якщо держави-члени були б згодні з цим, Ірландія не змогла б взяти участь без окремого референдуму» [111].

Зміни в розвитку європейської СПБО характеризуються розширення спектру операцій у дусі Петерберзьких завдань, які містять військовий елемент. ЄС розширює «спектр операцій із врегулювання криз, які здійснюються обов'язково на підтримку чи в партнерстві з ООН». Вони стосуються виконання гуманітарних і рятувальних завдань, підтримання миру, використання бойових сил у кризовому регулюванні, включаючи миробудівництво, спільних операцій із роззброєння, надання військових консультативних послуг, допомоги в реформуванні й реструктуризації служб безпеки й правових інститутів у нестабільних державах, попередження конфліктів й постконфліктної стабілізації». Утім, на переконання ірландського уряду, «відносно місій і зарубіжних операцій ЄС Ірландія має право вето на запуск будь-якої місії». Окрім цього, за свідченням С. Ковіні, правило потрійного замка «перешкоджатиме участі ірландських військ у будь-яких миротворчих місіях чи місіях з примусу до миру без мандату

ООН». З цього приводу діє юридично зобов'язуюче рішення глав держав і урядів країн-членів ЄС, ухвалене на засіданні Європейської Ради. «Це рішення тепер також було впроваджено за допомогою Протоколу щодо занепокоєння ірландського народу, який набув чинності в якості інструменту первинного права ЄС з таким же статусом, як і договори ЄС після його ратифікації всіма державами-членами ЄС. Протокол, який містить розділ про правові гарантії з питань безпеки й оборони, чітко засвідчує, що договори не передбачають створення Європейської армії чи призову (на військову службу), і що будь-яка участь у будь-якому аспекті безпеки й оборони є добровільною. Союз не має повноважень визначати, як, де і на що ми витрачаємо кошти на оборону чи передбачати, скільки ми маємо витратити на оборону» [111].

У відносинах з НАТО головний інтерес ірландських Сил оборони полягає в набутті досвіду оперативної взаємосумісності, який має спільну основу нормативами БТГ Сил реагування ЄС. В межах ПЗМ Ірландія бере участь у навчаннях і плануванні миротворчих операцій, модулях інтеграції зв'язку, командування і контролю, оперативних процедур, налагодження матеріально-технічного забезпечення й підготовки кадрів [77].

Ірландія брала участь у декількох проектах Трастових фондів НАТО з питань демілітаризації, розмінування (в Чорногорії та Сербії), знищення боєприпасів для стрілецької зброї та легких озброєнь в Албанії, Чорногорії, Сербії та Україні, знешкодження небезпечних хімічних речовин у Молдові. В рамках багатонаціональної співпраці в межах ЄС та програмах протидії тероризму Сили оборони Ірландії спеціалізуються на знешкодженні вибухових пристроїв і розмінуванні. Школа артилерійських озброєнь ірландських сил оборони пропонує країнам ЄС і НАТО навчальні програми із протидії тероризму та навчання для командного складу країн ЄС, НАТО і держав-партнерів.

4.3. Вплив проблеми Ольстеру на зовнішню політику Ірландії.

Загострення етнонаціональних та міжконфесійних протиріч у поліетнічних країнах світу подекуди робить їх потенційно сприятливою зоною для виникнення сецесійних конфліктів. Помітне місце в цьому переліку посідає етнополітичний конфлікт у Північній Ірландії, який виступає як один з найбільш тривалих конфліктів такого типу в історії європейських країн. Ольстерська проблема та поділ території острова стали джерелом хронічної напруженості у відносинах між Ірландською Республікою та Сполученим Королівством. Конфронтаційний характер суспільних відносин у Північній Ірландії значною мірою вплинув на зовнішню політику Ірландської Республіки. Проблема територіального розколу стала однією з головних причин неучасті Ірландії у Другій світовій війні, зумовила прагнення утримуватися від членства в НАТО та суттєво вплинула на формування принципів політики військового нейтралітету.

Відносини з Великою Британією становили один з принципових напрямів політики Ірландської Республіки. При цьому ольстерська проблема виконувала роль спрямовуючого й системоутворюючого чинника двосторонньої взаємодії. Доцільно зауважити, що в період між 1801 і 1921 рр. проблема Ольстеру була частиною загальної ірландської проблеми, яка розглядалася як внутрішній чинник суспільно-політичних відносин у Сполученому Королівстві. Після розколу країни в 1921 р. ця тема набула складніших структурних характеристик. Адже безпосередньо впливаючи на британсько-ірландські відносини, вона об'єктивно включала й такий компонент, як відносини між державними утвореннями в межах острова, переміщуючись у площину відносин між Ейре (а згодом – Ірландською Республікою) та Північною Ірландією.

Із 1969 р. етнополітичний конфлікт у Північній Ірландії поступово і все більшою мірою включався в контекст міждержавних відносин між Ірландською Республікою й Сполученим Королівством. В цьому сенсі

видається справедливим твердження про відновлення проблеми ірландської єдності в широкому контексті англо-ірландських відносин. Це стало особливо помітним після підписання англо-ірландської угоди в Хіллсборо 1985 р., що дало привід для припущень про відновлення загальних параметрів ірландської проблеми на новому історичному етапі.

З моменту проголошення Конституції Ірландії у 1937 р. тлумачення проблеми Ольстеру було визначено й закріплено на офіційному рівні. Адже ст. 2 Основного Закону проголошувала, що народу Ейре належить вся територія острова, прилеглих до нього островів і територіального моря. Це означало, що територія Північної Ірландії розглядалась як частина національної території, на яку *de facto* не поширюється юрисдикція ірландського уряду [7].

Після розколу національного руху і громадянської війни 1922-1923 рр. відносини між урядами Ейре та Ірландською республіканською армією (ІРА) мали ворожий характер. У період 1920-1940 рр. ІРА закликала до продовження боротьби за возз'єднання країни та встановлення контролю ірландського уряду над усією історичною територією Ірландії. Співпраця ІРА з німецьким нацистським режимом у роки Другої світової війни загнала прибічників цієї радикальної течії у глибоке підпілля [258].

У своєму зверненні до нації 3 вересня 1939 р., мотивуючи позицію нейтралітету у війні, прем'єр-міністр Ірландії Еймон де Валера наголошував: «Ми знаємо, що відбувається, коли сильна нація використовує свою міць проти слабкої. Ми знаємо, що означають агресія і розділ, ми не забули свою історію, і поки наша країна або яка-небудь її частина підкорена, наш народ, незалежно від своїх симпатій буде керуватися інтересами своєї країни» [26]. Утім ірландський нейтралітет у Другій світовій війні піддавався тиску з боку Лондона, який наполегливо вимагав, аби Ірландія оголосила війну нацистській Німеччині [198; 244]. Такі ж побажання висловлював і американський президент Ф.Д. Рузвельт. У відповідь ірландський уряд

посилався на положення Конституції та стверджував, що ольстерська проблема змушує країну утримуватися від вступу до коаліції зі Сполученим Королівством [198, р. 263]. При цьому за розрахунками британських військових, неучасть Ірландії у війні позбавляла союзників потреби відволікати сили на оборону її морського та повітряного простору [253, р. 84-90].

На початку 1950-х рр. у відносинах західних країн Велика Британія поступилася лідерством на користь США. Для нового покоління ірландських політиків проблема Ольстеру вже не виглядала настільки нагальною, як для безпосередніх учасників національно-визвольної революції 1919-1921 рр. Висловлюючи розуміння цілей республіканського руху, урядові кола Ірландської Республіки намагалися підтримувати відносно спокійні стосунки з офіційним Лондоном. Водночас Дублін дивився крізь пальці на підривну діяльність Ірландської республіканської армії в Північній Ірландії, а та, натомість, не заперечувала легітимність урядових повноважень владних структур на території Ірландської Республіки.

З 1969 р. в основних містах Північній Ірландії спостерігалася ескалація насильства у формі вуличних зіткнень між протестантами та католиками з масованим застосуванням сили з боку Королівської ольстерської поліції. Загалом «гаряча» фаза ольстерського конфлікту тривала з 1969 по 1994 рр.

Майже через рік після початку масових заворушень жовтня 1968 р., 19 серпня 1969 р. в резиденції британського прем'єр-міністра відбулася зустріч між міністрами урядів Великої Британії та Північної Ірландії, на якій була схвалена декларація, відома як перша «Декларація Даунінг-стріт» [37]. У цьому документі уряд Великої Британії підтвердив, що зміни в статусі Північної Ірландії не можуть прийматися без згоди більшості населення та парламенту Північної Ірландії. Уряд Великої Британії гарантував свою відповідальність за внутрішнє становище в провінції та готовність вивести

британські війська лише після встановлення спокою та забезпечення рівності всього населення незалежно від політичних та релігійних уподобань [37].

Переговори про майбутнє Північної Ірландії, що поживалися в першій половині 1970-х рр., були загалом обумовлені модернізаційними процесами, які мали місце у Північній Ірландії протягом ХХ ст., та особливо інтенсивно – з початку 1960-х рр. У цей період відбувся розпад єдиного протестантського блоку на ряд дрібніших партій. В католицькій громаді спостерігалось посилення впливу політичних груп, які пропонували співіснування двох етноконфесійних громад на засадах визнання статусу регіону як самоврядної провінції Сполученого Королівства. Сформувалися політичні партії, які припускали можливість зміни конституційного статусу Північної Ірландії тільки законним шляхом [278, с. 176].

Політичні кола Ірландської Республіки проявляли готовність до суттєвих політичних та економічних поступок Великій Британії в обмін на формальне встановлення державної єдності країни чи надання уряду республіки певної ролі в управлінні Північною Ірландією. Один із лідерів Фіне Гел Г. Фітцджеральд переконував ольстерських юніоністів у тому, що об'єднання Ірландії не передбачатиме засилля католицької церкви і загострення релігійних протиріч. Пропонуючи свій план возз'єднання Ірландії, Г. Фітцджеральд обґрунтовував потребу звернути першочергову увагу на низку нагальних питань, включаючи: визначення характеру майбутніх зв'язків між об'єднаною Ірландією та Великою Британією; вироблення заходів по забезпеченню зайнятості та життєвих стандартів у Північній Ірландії; гарантії прав ольстерських протестантів; взаємовигідні конституційні умови федерального устрою та державного розвитку. Він зокрема вбачав у перспективі вступу Великої Британії та Ірландії в ЄЕС можливість форсування інтеграційних процесів на Британських островах і пропонував надати населенню Північної Ірландії подвійне громадянство. Стосовно безпосереднього об'єднання Г. Фітцджеральд висунув проект

створення на представницькій основі федеральних парламенту та уряду при збереженні аналогічних органів на місцях в обох частинах країни [146, р. 122-141].

Після того, як британський уряд Е. Хіта в 1972 р. запровадив у Північній Ірландії режим прямого правління, британська сторона переглянула конституційний статус провінції. За Конституційним актом Північної Ірландії (1973 р.) в провінції передбачалося створення законодавчого органу – Асамблеї, а також утворення провінційного уряду, побудованого на основі принципу «розподілу влади» між протестантською і католицькою громадами. Актом визнавалася зацікавленість Ірландської Республіки у вирішенні долі північних графств, а також уперше з 1920 р. була відновлена обіцянка про створення Ради Ірландії в складі представників урядів Півночі і Півдня країни [138].

Прийняття Конституційного акту передувало проведення північноірландського референдуму 8 березня 1973 р., на якому населенню провінції було запропоновано відповісти на питання про державну приналежність території провінції: залишитися в складі Сполученого Королівства або увійти до Ірландської Республіки і стати частиною об'єднаної Ірландії. За бойкоту з боку католицької меншості, явка на референдумі становила 58.7% виборців. За результатами плебісциту 98,92% висловилися за перебування в складі Сполученого Королівства, і лише 1,08% висловилися за об'єднання з Ірландською Республікою [384]. Окремо відзначалося, що референдум із даного питання може проводитися не частіше, ніж один раз на 10 років [138].

В 1973 р. була схвалена поправка до Конституції Ірландії, за якою проголошувалося, що Північна Ірландія залишатиметься частиною Сполученого Королівства доти, доки більшість населення провінції не проголосує за її відокремлення.

Закріпивши положення, що Північна Ірландія не може бути відокремлена від Великої Британії без легітимно висловленої згоди більшості її населення, британський уряд вдався до пошуку прийняттого варіанту політичного врегулювання. Це потребувало зменшення внутрішньої напруженості в міжобщинних відносинах та досягнення порозуміння з правлячими колами Ірландської Республіки. На цьому етапі великі сподівання покладалися на реалізацію Саннінгдейлської угоди від 9 грудня 1973 р., підписантами якої британський прем'єр Е. Хіт, ірландський прем'єр Л. Косгрейв та лідери північноірландських політичних партій, які підтримали схему розподілу влади та створення провінційного коаліційного уряду, що мав представляти обидві політичні традиції - уніоністів і націоналістів. Угода декларувала створення Ради Ірландії в якості міждержавного консультативного органу з представництвом міністрів та парламентських органів Ірландської Республіки та Північної Ірландії [45; 391].

Попри реалістичність компромісної формули врегулювання та серйозність намірів сторін, ратифікація Саннінгдейлської угоди була зірвана внаслідок спротиву ольстерських радикальних протестантських організацій. Спроби формування місцевих представницьких і виконавчих органів влади на засадах розподілу портфелів між політичними представниками двох громад зазнали невдачі. І Північноірландська асамблея (1973-1974 р.), і Північноірландський конвент (1976 р.) виявилися неспроможними гармонізувати міжобщинні відносини, що на довгий час загальмувало врегулювання етнополітичного конфлікту.

На рівні ірландсько-британських міжурядових відносин пошук варіантів врегулювання ольстерської проблеми було відновлено лише наприкінці 1970-х рр. Розвиток діалогу на міжурядовому рівні був позначений низкою зустрічей прем'єр-міністрів, які відбувалися 21 травня 1980 р. (Лондон), 8 грудня 1980 р. (Дублін), 6 листопада 1981 р. (Лондон). Перша з цих зустрічей не привернула особливої уваги, однак показала, що

новий британський консервативний уряд М. Тетчер готовий до діалогу з Ірландською Республікою. Наступні зустрічі виглядали більш результативними. У комюніке про підсумки переговорів у грудні 1980 р. за участю британського та ірландського прем'єрів вказувалося, що криза в Північній Ірландії заважає розвитку та поглибленню економічних, політичних та соціальних зв'язків між двома країнами. Для виправлення ситуації сторони домовилися провести спільне вивчення ряду питань, зокрема щодо проблем безпеки, економічного співробітництва та заходів, що сприяють взаєморозумінню.

Попри домовленість, досягнуту прем'єр-міністрами М. Тетчер та Г. Фітцджеральдом на лондонській зустрічі в листопаді 1981 р. про створення англо-ірландської міжурядової ради з метою розвитку та підтримки тісних зв'язків між Лондоном та Дубліном, відносини між двома країнами знову ускладнилися. Це обумовлювала низка об'єктивних причин: по-перше, обурення англійців терористичними актами з боку ІРА в Лондоні; по-друге, небажання Лондону відразу визнати відповідальність за потоплення ірландського траулера «Шарелга» британським підводним човном; по-третє, приводом для невдоволення і тиску з боку британського уряду була позиція Дубліна із фолклендського питання.

Суттєвого зближення позицій сторін було досягнуто лише з підписанням англо-ірландської угоди в Хілсборо 15 листопада 1985 р. (від Сполученого Королівства угоду підписала прем'єр Маргарет Тетчер, а від Ірландської Республіки – прем'єр Гаррет Фітцджеральд). Угода підтвердила принцип, що возз'єднання Ірландії має відбутися тоді і тільки тоді, коли цього побажає більшість населення Північної Ірландії. Загалом документ підтверджував зацікавленість сторін знаходити порозуміння та ухвалювати спільні заходи, спрямовані на врегулювання конфлікту на засадах самоврядування, урахування інтересів місцевих громад і політичних традицій. Однак, оскільки у цей період британському уряду не вдалося

відновити роботу місцевого парламенту Північної Ірландії, режим прямого правління з Лондону було продовжено [23].

Ознаками 1970-х – 1980-х рр. стали партикуляризація політичних платформ і численні розколи всередині політичних партій Ірландської Республіки. У 1985 р. від ірландської партії Фіанна Файл відокремилася група Прогресивних демократів. Подібні процеси відбувалися й у середовищі радикальних республіканців (розкол 1977 р. партії Шинн Фейн, яка з претендувала на представництво ірландського робітничого класу та напівлегально діяла на території всього острова Ірландія, на «офіційне» та «тимчасове» крило). Подібні процеси відбувалися і в середовищі ольстерських юніоністів, включаючи розмежування між більш ліберально налаштованими угрупованнями та Демократичною юніоністською партією на чолі з пресвітеріанським священником Яном Пейслі, що стояла на жорсткіших позиціях. Водночас і Шинн Фейн, і екстремістськи налаштовані юніоністські групи зберігали зв'язки незаконними збройними формуваннями [137, р. 12-24].

Певним проривом в напрямку політичного врегулювання в Північній Ірландії можна вважати Декларацію Даунінг-стріт від 15 грудня 1993 р., яку підписали прем'єр-міністри Ірландії та Великої Британії Альберт Рейнольдс і Джон Мейджор. В декларації дістав підтвердження принцип, за яким обидва уряди зобов'язалися підтримувати «волю більшості населення Північної Ірландії з питання, чи залишатиметься регіон у складі Сполученого Королівства, або увійде до складу незалежної Ірландії» [386]. Декларація пропонувала своєрідну подвійну концепцію самовизначення: з одного боку підтверджувався принцип про право народу Ірландії на самовизначення у цілому; з другого боку – визнавалося, що Північна Ірландія може бути передана Ірландській Республіці лише за умови, якщо більшість її населення підтримає таке рішення. Декларація втілювала принцип, згідно якого народ обох частин острова Ірландія має виняткове право вирішувати питання

відносин між Північчю та Півднем на засадах обопільної згоди. Це формулювання, яке згодом було включено до Угоди Страсної п'ятниці (1998 р.), мало критичне значення для залучення до переговорів лідерів республіканського руху, який представляла партія Шин Фейн. Поміж іншим декларація містила зобов'язання британського та ірландського урядів сприяти досягненню мирного конституційного врегулювання та обумовлювала дозвіл для політичних суб'єктів, пов'язаних із воєнізованими формуваннями, брати участь у переговорах у разі виконання зобов'язання утримуватися від застосування насильства [386].

Значну роль у врегулюванні довготривалої політичної кризи у Північній Ірландії відіграв президент США Білл Клінтон. У ході передвиборної кампанії він залучив голоси ірландської громади, пообіцявши впливати на розв'язання проблеми. Під час візиту Дж. Мейджора до Вашингтона в 1994 р., Б. Клінтон висловив «дуже тверду підтримку» на користь виконання положень Декларації Даунінг-стріт.

Другим важливим аспектом став вплив політичного істеблішменту США на бізнесові кола, які надавали підтримку підпільному республіканському руху. Під тиском із боку ірландської громади в США та секретних переговорів із представниками британського уряду керівництво воєнізованих угруповань ІРА в 1994 р. оголосило про припинення вогню. На початку 1994 р. лідер загальноірландської партії Шинн Фейн Джеррі Адамс відвідав США. Під час візиту він чітко дав зрозуміти, що ІРА готова на припинення терористичних актів і збройних методів опору в цілому. Згодом, унаслідок досягнутих кулуарних домовленостей навесні 1995 р. адміністрація Б. Клінтона скасувала заборону на збір коштів на потреби партії Шинн Фейн на території США [278; 384; 387].

Сучасні дослідники характеризують залучення адміністрації Б. Клінтона до вирішення проблеми Північної Ірландії як безпрецедентний приклад в історії англо-американських відносин (Н.К. Капітонова). Окрім

цього Б. Клінтон першим з американських президентів побував у Північній Ірландії. Під час свого турне наприкінці листопада 1995 р. Б. Клінтон відвідав Белфаст, Лондондеррі, Лондон і Дублін, після чого Джон Мейджор і Джон Брутон (глава ірландського коаліційного уряду на базі Фіне Гел) в листопаді 1995 р. підписали рамковий документ щодо Північній Ірландії та оголосили про створення міжнародної комісії з роззброєння на чолі з колишнім американським сенатором Дж. Мітчеллом [278, с. 179; 367, с. 12-13; 387].

Перша публічна зустріч представників Шинн Фейн і британського уряду відбулася в грудні 1994 р. Між цією датою і березнем 1995 р. відбулося ще п'ять зустрічей між чиновниками британського уряду і лідерами Шинн Фейн. Останні вимагали звільнення ув'язнених бойовиків, переведення ув'язнених до пенітенціарних установ у Північній Ірландії, повернення армії в казарми, початку міжпартійних переговорів, а також загального роззброєння парамілітарних формувань, заявляючи, що ІРА не збирається роззброюватися самостійно [186, с. 202]. У лютому 1995 р. британський та ірландський прем'єр-міністри оголосили про нові спільні пропозиції щодо політичного врегулювання в Північній Ірландії.

Хоча партія Шинн Фейн дала позитивну відповідь на ці спільні пропозиції, британський уряд наполягав на негайному роззброєнні ІРА. Питання про роззброєння ІРА залишалося головною перешкодою на шляху політичного діалогу між ірландськими націоналістами і британським урядом. Утім, у березні та квітні 1995 р. з Північної Ірландії були виведені перші контингенти британських збройних сил, що сприяло зміцненню довіри [388].

У січні 1998 р. в Лондоні почалися переговори щодо підготовки тексту підсумкової угоди. Проте спільна робота делегацій розпочалася тільки в березні, й те — завдяки зусиллям американського посередника сенатора Дж. Мітчела. 10 квітня 1998 р. в Белфасті було узгоджено схему врегулювання, підписану представниками всіх партій, які брали участь у

переговорах. Цей документ отримав назву Белфастської угоди, або «угоди Страсної п'ятниці». Основні положення документу містили компромісні вимоги щодо врегулювання внутрішнього устрою Північної Ірландії:

- створення північноірландської Асамблеї із законодавчими повноваженнями;
- формування Кабінету Міністрів у складі 12 міністрів із виконавчими повноваженнями;
- створення міжірландської ради «Північ - Південь» для налагодження співпраці між Північною Ірландією та Ірландською Республікою та координації дій із питань, що становлять взаємний інтерес для Ірландії й Ольстера;
- внесення спеціальних поправок до Конституції Ірландії щодо відмови від територіальних претензій на Північну Ірландію;
- скасування Великою Британією «Акту про Північну Ірландію (тимчасові повноваження)» 1972 р., який обмежував повноваження органів місцевого самоврядування в провінції [43].

На розв'язання північноірландського конфлікту впливав ряд чинників зовнішнього характеру, включаючи підтримку з боку адміністрації США та тиск з боку політичні їх кіл ЄС. В 1996 р. Ірландська Республіка, виконуючи функції головної в ЄС, вдало використала свої можливості для мобілізації підтримки з боку європейських країн. Водночас британська політика в Ольстері ставила під сумнів престиж Лондона й правомірність голосу Сполученого Королівства у вирішенні численних етнополітичних та етноконфесійних конфліктів в інших країнах та регіонах. У світовій пресі почали з'являтися статті, де проводилися принизливі для британського уряду паралелі між Північною Ірландією та Боснією.

Принципово важливою передумовою мирного врегулювання північноірландського конфлікту стало припинення терористичної кампанії

ІРА, яка вважалася європейською терористичною організацією, однак не культивувала терор у символічному значенні.

Про драматизм переговорів, які передували підписанню угоди Страсної п'ятниці, свідчив виступ британського прем'єра Т. Блера на щорічній конференції Лейбористської партії у вересні 1998 р. Т. Блер описував події наступним чином: «Мене охопила гордість за країну, коли зателефонував Н. Мандела і повідомив, що в Північній Ірландії випромінюється надія на мирне завершення конфлікту. Звичайно, залишаються проблеми політичного та економічного реформування провінції, роззброєння сторін, але важливим є те, що терор остаточно втратив здатність розділяти людей. Для об'єднання (зусиль) двох громад британцям, ірландцям та американцям потрібно було стати пліч-о-пліч. Завершальні години переговорів у Страсну п'ятницю вийшли на фінішну пряму. О 4.30 ранку я стояв біля дверей, переконуючи сторони не залишати кімнату переговорів, доки домовленості не буде досягнуто. В цей момент я відчував волю простих людей, яка керувала нами. ... Є люди, готові вести за собою. Такі, як Д. Трімбл, Дж. Хьюм. І, звичайно, Дж. Адамс. Почувши молитви людей про мир, вони мають мужність відмовитися від власних переконань» [Цит. за: 172, с. 77].

Принципово важливим здобутком угоди було роззброєння воєнізованих формувань, яке відбувалося в Північній Ірландії протягом двох років після проведення референдумів в обох ірландських державних утвореннях. Північна Ірландія залишалася в складі Сполученого Королівства, а Ірландська Республіка відмовлялася від традиційних територіальних претензій [43]. В Ірландській Республіці укладена угода дістала підтримку переважної більшості населення (94,39% «за»). На референдумі в Північній Ірландії угоду підтримали 71,12% виборців. Невдовзі відбулися вибори до відновленої законодавчої асамблеї [383].

Лідери північноірландських політичних партій, які відіграли пріоритетну роль в ініціюванні та проведенні мирних переговорів – лідер

Ольстерської юніоністської партії Д. Трімбл і лідер Соціал-демократичної лейбористської партії Дж. Хьюм стали лауреатами Нобелівської премії миру за 1998 рік.

У подальшому, хоча вибори до північноірландської Асамблеї відбувалися в законодавчо визначені строки, цей орган мав відносно низьку ефективність через специфіку політичного представництва та розбіжності між юніоністами, з-поміж яких на перше місце вийшла Демократична юніоністська партія, та Шинн Фейном, який став головною партією католицької громади. При цьому показово, що про остаточний успіх у врегулюванні конфлікту в Північній Ірландії Т. Блер заявив лише після виборів 2007 р.

Серед міжнародно-політичних підсумків врегулювання конфлікту в Північній Ірландії доцільно відзначити наступні:

- Лідери основних політичних партій Північної Ірландії акцентували увагу на тому, що повернення до мирного співіснування двох громад забезпечить політичну стабільність, розширення економічної допомоги з боку Великої Британії та ЄС, а також економічну привабливість для інвесторів.

- З точки зору ірландського уряду врегулювання конфлікту в Північній Ірландії на засадах визнання рівності прав громадян, припинення дискримінації католицької меншості та визнання легітимного волевиявлення більшості населення провінції як підстави для возз'єднання Ірландії означало хоча б часткове виправлення історичної несправедливості та загоєння національної травми, нанесеної неоколоніальним розподілом країни в 1921 р.

- Британський уряд активно звертався до пропаганди успішного врегулювання конфлікту в Північній Ірландії як наприкінці 1990-х рр., так і впродовж 2000-х рр., використовуючи досягнення компромісу при розв'язанні міжобщинного етнополітичного конфлікту як привід для

поліпшення власного іміджу, який суттєво постраждав унаслідок активної підтримки урядом Т. Блера війни в Іраку.

Загальним наслідком довготривалих міжурядових переговорів стало поступове визнання британськими урядами міжнародно-політичного аспекту північноірландського питання й правомірності участі Ірландської Республіки в його розв'язанні. Розв'язання проблеми включало створення англо-ірландської договірної бази, яка замінила низку британських законодавчих актів щодо Північної Ірландії, ухвалених у період 1922-1949 рр. Лондону довелося відмовитися від свого стереотипного сприйняття Північної Ірландії як невід'ємної частини Сполученого Королівства й традиційних заяв про те, що ольстерська проблема є виключно внутрішнім питанням Сполученого Королівства. При цьому надання ірландському уряду консультативних повноважень стосовно долі та захисту прав католицької меншини на Півночі було нетиповим для залагодження внутрішніх питань у відносинах між сусідніми державами.

В англо-ірландських міжурядових відносинах довкола проблеми Ольстеру можна виокремити три ключових події:

- Підписання Саннінгдейлської угоди 1973 р., яка позначила більш активну роль Ірландської Республіки в переговорах про врегулювання кризи в Ольстері і підтвердила згоду британського уряду співпрацювати з ірландським.

- Англо-ірландську угоду 1985 р., яка розширила повноваження Ірландської Республіки щодо політичного врегулювання в Ольстері та встановила формальну рівність прав двох общин і політичних традицій у житті провінції.

- Белфастську угоду 1998 р., яка забезпечила мирне співіснування двох общин і сприяла усуненню головної, територіальної суперечності у відносинах між британським та ірландським урядами [367, с. 16].

На мотивацію залучення США до переговорів із Північної Ірландії суттєво вплинув такий чинник, як нагальність врегулювання конфлікту в країні – члені НАТО, який супроводжувався акціями громадського спротиву і застосуванням збройних і терористичних методів. При цьому зацікавленість у мирному вирішенні конфлікту пов'язувалася як з традицією «особливих відносин» між Великою Британією і США, так із суто електоральними міркуваннями, пов'язаними з мобілізацією голосів численної ірландської громади США, яка гостро реагувала на дискримінацію католицької меншості та хронічний безлад в Ольстері. Окрім цього, розв'язання етнополітичного конфлікту в Ольстері пов'язувалося з планами отримання матеріальної допомоги та притоку американських інвестицій.

Висновки до Розділу 4.

1. Зі вступом Ірландії до ЄЕС країна стала частиною європейського інтеграційного простору. Участь Ірландії в європейських процесах суттєво вплинула на розробку концепції європейської безпеки, яка будується на визнанні спільних для європейських країн цінностей та декларує комплексний підхід щодо нейтралізації зовнішніх загроз, проте визнає можливість неучасті у військових союзах і принцип добровільної участі у програмах військового характеру.

2. Референдуми щодо Ніццького та Лісабонського договорів дали ясно зрозуміти як уряду Ірландії, так і політичним колам ЄС, що на шляху до поглиблення комплексної інтеграції й ірландський уряд, і європейські структури мають враховувати умови дотримання військового нейтралітету Ірландії. Лісабонський договір не висунув нових умов, які могли б зобов'язати Ірландію брати участь у військових місіях, якщо ірландський уряд не прийме однозначного власного рішення про їх підтримку. При цьому договір передбачив розширення участі ЄС та його країн-членів у військових операціях, включно з миротворчими місіями та заходами з протидії

тероризму в третіх країнах. За цих обставин гнучкий асиметричний механізм Лісабонського договору дозволив Ірландії зберігати відносно дотримання принципу нейтральності, дозволяючи її уряду на власний розсуд уникати участі в ухваленні рішень військового та військово-політичного характеру та відповідних сферах діяльності.

3. Референдуми 2000-х рр. засвідчили поглиблення розбіжностей між сприйняттям політики нейтралітету з боку суспільства та позицією ірландського уряду. Переконавши громадськість, що Лісабонський договір не суперечить нейтральному статусу Ірландії, уряд домогся його ратифікації. Однак отримавши офіційне визнання військового нейтралітету Ірландії з боку ЄС, уряд пов'язав країну зобов'язаннями в рамках європейських установчих договорів, які обумовлюють спільну зовнішню та безпекову політику.

4. Як і передбачалося, Західноєвропейський Союз припинив своє існування 30 червня 2011 р. До ратифікації Лісабонського договору уряди Ірландії стверджували, що ірландський нейтралітет було захищено, оскільки ЗЄС та ЄС залишилися «двома окремими організаціями», створеними в рамках окремих договорів із окремими обов'язками. Після набуття чинності Лісабонського договору принцип нейтралітету в непрямій формі гарантує поправка 28 до Конституції Ірландії та підтверджують окреме «Рішення глав держав та урядів країн ЄС у складі Європейської Ради з приводу ставлення ірландського народу до Лісабонського договору» від 19 червня 2009 р. та низка положень Договору про функціонування ЄС, які передбачають асиметричну участь окремих країн-членів у спільній політиці безпеки та оборони.

5. Прецедент ірландських референдумів, які проводилися впродовж 1980-х – 2000-х рр. щодо ратифікації європейських установчих договорів, загалом засвідчив суттєвий вплив ірландських політиків та суспільства на еволюцію спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, змусивши

європейські структури шукати й впроваджувати механізми врахування традиційно негнучкої позиції ірландського електорату. Впродовж ряду ірландських референдумів щодо ратифікації європейських договорів ірландські лідери намагалися знайти способи гармонізації еволюційних принципів розвитку європейського інтеграційного проекту з позицією більшості ірландського електорату в питанні збереження політики нейтралітету.

6. Вплив ольстерської проблеми на зовнішню політику Ірландії мав сталий характер і виявлявся у формі суттєвих політичних пересторог («червоних ліній»), які впливали на зовнішньополітичне позиціонування ірландських урядів. Домігшись політичного визнання можливості возз'єднання Ірландії та регламентації умов, за яких це може відбутися (згідно положень Белфастських домовленостей 1998 р. та спеціальних умов угоди між урядами Ірландії та Сполученого Королівства), ірландська зовнішня політика позбулася певних металних обмежень. Загалом це призвело до змістовного переосмислення концепції ірландського нейтралітету, яка у нових історичних умовах меншою мірою визначається наслідками історичної травми, нанесеної суспільній свідомості внаслідок розколу країни в 1921-1922 рр. та видається більше зорієнтованою на забезпечення ефективного суверенітету країни та раціональний баланс між настановами європейських інституцій і національними інтересами та можливостями власної участі в європейських проектах безпекового спрямування.

7. Проведене дослідження дає підстави для обґрунтування періодизації зовнішньої політики Ірландії з точки зору специфіки впливу та застосування принципу нейтралітету. На думку автора, в процесі становлення та реалізації зовнішньої політики Ірландії виглядає доцільним виокремлення п'яти етапів:

- Період 1937-1955 рр. характеризувався проголошенням нейтралітету напередодні й під час війни та його підтвердженням у повоєнний період в

умовах обмеженої присутності Ірландії в міжнародних організаціях та на міжнародній арені у цілому.

- В 1955-1962 рр. Ірландія брала активну участь у діяльності ООН, переважно дотримуючись політики асиметричної рівновіддаленості у відносинах між Сходом і Заходом.

- В 1962-1973 рр. головну проблему зовнішньої політики країни становила підготовка до вступу в ЄЕС та адаптація до норм європейського права, що зумовило приєднання до групи європейських країн-членів ЄЕС .

- Період 1973-1992 рр. був позначений «європеїзацією» зовнішньої політики країни, пов'язаною з повноцінною участю в європейських інтеграційних процесах.

- Головний зміст періоду 1993-2009 рр. становила адаптація зовнішньої політики до нової архітектури європейської безпеки, включно з договірним визнанням асиметричної системи зобов'язань у межах Спільної політики безпеки та оборони ЄС.

Проблематика розділу 4 дисертації розглядалася в статтях авторки «Феномен ірландського нейтралітету в політичній взаємодії країн Європейського Союзу», «Еволюція ірландського нейтралітету в умовах європейської інтеграції», «Принцип нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії (1973 - 2009 рр.)», «Питання ірландського нейтралітету в процесі ратифікації Єдиного Європейського Акту» та «Вплив ольстерської проблеми на формування зовнішньої політики Ірландії в другій половині ХХ століття».

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено досвід реалізації політики нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії, включно з визначенням засобів та особливостей даного політичного курсу. В результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, які розкривають зміст ірландського нейтралітету в різних історичних обставинах.

1. Питанням новітньої історії та зовнішньої політики Ірландії присвячений великий обсяг досліджень історичного, політико-правового та політологічного характеру. Окремим тематичним блоком виступає наукова література, в якій ідеться про проголошення та реалізацію ірландського нейтралітету на різних етапах, починаючи з періоду Другої світової війни й закінчуючи сучасною формою участі в спільній зовнішній, безпекоій та оборонній політиці ЄС. Характеризуючи історіографію проблеми, авторка поділяє її на загальну (праці з історії Ірландії нового та новітнього часу) та спеціальну (історіографія проблематики нейтралітету та окремих аспектів зовнішньої політики країни). Другим критерієм аналізу виступає поділ історіографії на окремі великі течії, які прислугуються різними аналітичними та політико-ідеологічними інструментами. До них належать традиціоналістська (умовно ортодоксальна), яка ґрунтується на антиколоніальних традиціях ірландського національного руху, та різні течії «ревізіоністського» спрямування, які поширювалися з кінця 1960-х рр. і ґрунтувалися на визнанні Північної Ірландії одним з ірландських державних утворень, а також потребі встановлення конструктивних форм взаємовідносин із Великою Британією. Показовим елементом становлення ірландської наукової думки став розвиток позапартійної та державницької за своїм спрямуванням школи досліджень із проблем формування та реалізації зовнішньої політики. В організаційному відношенні фахівці цієї течії пов'язані переважно з дублінським Інститутом публічної адміністрації та

Школою політики й міжнародних відносин Університетського коледжу Дубліна. Проблема ірландського нейтралітету привертала значну увагу європейських, американських та британських авторів, зокрема в контексті порівняльних досліджень у галузі зовнішньої політики та міжнародного права.

2. Джерельна база дослідження структурована за історико-правовим та тематичним принципами та включає нормативно-правові акти Ірландії; міжнародні договори, угоди та конвенції, пов'язані з визначенням поняття нейтралітету та нейтральним статусом європейських країн; документи зовнішньої політики Ірландської Республіки; офіційні документи ЄС, ООН та інших міжнародних організацій, які стосуються формування зовнішньої політики Ірландії або питань, що впливали на зовнішньополітичний курс країни; матеріали ірландських парламентських дебатів та референдумів; політичні праці, публічні виступи державних діячів, мемуари; матеріали періодичних видань та інформаційних агентств. Більшість документів, пов'язаних з формуванням та реалізацією зовнішньої політики Ірландської Республіки, не використовувалась у дослідженнях українських науковців.

3. Становлення зовнішньої політики Ірландії було безпосередньо пов'язане з антиколоніальною традицією та комплексом гострих протиріч із правлячими колами Великої Британії. Розділення Ірландії в 1921-1922 рр. на два адміністративно-територіальних утворення з різним політичним статусом нанесло ірландському суспільству та політичній спільноті країни болісну ментально-психологічну травму, яка суттєво вплинула на політичні процеси й залишається відчутною до теперішнього часу. Розділення країни спровокувало громадянську війну 1922-1923 рр., обумовлену розколом національного руху на прибічників і супротивників англо-ірландського договору від 6 грудня 1921 р., які згодом сформували основні конкуруючі партії помірковано-націоналістичного та консервативного спрямування. З 1932 р. основний зміст державної політики домініону Ірландська вільна

держава становили зміцнення суверенітету країни та розширення участі в міжнародних справах. Цьому сприяли ухвалення нової Конституції 1937 р. Ірландії та підписання англо-ірландської угоди 1938 р. про передачу під контроль національного уряду морських портів на ірландському узбережжі. Ці заходи створили передумови для проголошення нейтрального статусу країни напередодні Другої світової війни. Проголошення нейтралітету у війні 1939-1945 рр. було обумовлено комплексом чинників. Окрім закріпленої в Конституції незгоди з розділенням країни в 1921 р. та перебуванням Північної Ірландії в складі Сполученого Королівства, уряд враховував відсутність власних інтересів у європейській війні та військову слабкість країни, яка не мала ані значних ресурсів, ані достатніх оборонних засобів.

4. У роки Другої світової війни уряд Ірландії намагався дотримуватися статутних ознак нейтралітету, визначених Гаазькими конвенціями 1907 р. про права та обов'язки нейтральних держав під час війни. Ірландський уряд піддавався значному тиску з боку уряду Великої Британії, а згодом і США, які вимагали використання території країни у військових цілях та розірвання дипломатичних зв'язків із державами Осі. Попри дотримання формальних ознак і прав нейтралітету, ірландський уряд співпрацював із союзниками по багатьох напрямках, включаючи передачу розвідданих, використання повітряного простору й територіальних вод, розміщення і використання радіолокаційних станцій, повернення літаків, які здійснювали вимушену посадку. Загалом статус нейтралітету дозволив Ірландії уникнути суттєвих воєнних руйнувань, хоча й ускладнив міжнародне становище у повоєнний період.

5. Нейтралітет, проголошений під час Другої світової війни, був підтверджений у повоєнних умовах, позначених початком «холодної війни» та блокового протистояння. Проголошення Ірландської Республіки 1949 р. та вихід країни з Британської Співдружності загострили відносини з Великою

Британією. Уряди Великої Британії та США розглядали ірландський нейтралітет як порушення атлантичної солідарності, що ускладнювало міжнародне становище країни. Вступ Ірландії в ООН 1955 р. відкрив можливості для активної міжнародної діяльності, позначеної низкою ініціатив із мирного врегулювання конфліктів, миротворчості, деколонізації, заборони ядерних випробувань та нерозповсюдження ядерної зброї. Хоча з ряду питань (деколонізація, нерозповсюдження ядерної зброї) позиція Ірландії була близькою до позитивного нейтралітету Швеції, у більшості голосувань ірландська делегація підтримувала позицію США.

6. З початку 1960-х рр. головну проблему зовнішньої політики країни визначали переговори про вступ до ЄЕС. У ході переговорів ірландські уряди були змушені враховувати застереження країн-членів європейського інтеграційного об'єднання – учасниць НАТО і ЗЄС, які вважали нейтралітет потенційного члена спільноти перешкодою для планів співпраці у сфері безпеки, хоча й офіційно не наполягали на синхронізації членства в ЄЕС і НАТО. Розрядка міжнародної напруженості сприяла усуненню цієї перешкоди. Збереження нейтралітету Ірландії стало можливим унаслідок низки факторів – виходу Франції з інтегрованої структури командування НАТО (1966 р.), відставки президента Ш. де Голля (1969 р.), яка призвела до усунення французького вето на вступ Великої Британії до ЄЕС та приходу до влади у ФРН уряду В. Брандта (1969 р.), який не наполягав на перегляді нейтрального статусу Ірландії. З огляду на пріоритет вступу до ЄЕС, у ході підготовки та проведення Наради з питань безпеки й співробітництва в Європі, Ірландія підтримувала позицію групи країн ЄЕС, на відміну від інших європейських нейтральних країн, що входили до групи «N+N» (нейтралі та країни, що не приєдналися).

7. В 1973-1993 рр. Ірландія залишалася єдиною нейтральною країною в складі Європейських Співтовариств, що, зрештою, створило прецедент для приєднання інших нейтральних країн – Австрії, Фінляндії та Швеції (1995 р.).

Змістовною ознакою цього періоду стала європеїзація ірландської політики, позначеної участю в керівних установах ЄС, розробці установчих актів спільноти та координації позицій країн-членів. Іншою визначальною ознакою зовнішньої політики країни залишалася активна участь у миротворчих місіях та силах ООН, захисті прав людини й сприянні програмам допомоги країнам, що розвиваються. Водночас, при ухваленні Єдиного Європейського Акту в 1987 р. до Конституції була внесена 10-а поправка, що містить додаткові вимоги в порівнянні з 3-ю поправкою, яка зафіксувала приєднання Ірландії до ЄЕС та визнала чинність законів та актів, ухвалених Співтовариством чи його інституціями. Згідно 10-ї поправки питання про ратифікацію будь-яких європейських установчих договорів виноситься на референдум та, в разі їх схвалення, має фіксуватися у формі поправок до Конституції.

8. Хоча ратифікація Амстердамського договору 1997 р. не зустріла істотних перешкод, перші спроби ратифікації обох наступних версій установчих актів ЄС – Ніщцького (2001 р.) та Лісабонського (2007 р.) договорів спіткала невдача. Позиція уряду полягала в тому, що ірландський нейтралітет у формі військового неприєднання гарантує дотримання національних інтересів і для його забезпечення достатньо таких умов, як згода уряду, парламенту та наявність санкції ООН про застосування сили. Проте враховуючи настрої суспільства, уряд отримав від країн-членів ЄС окреме визнання права Ірландії на вибірккову участь у спільній політиці безпеки та оборони ЄС, підтвердженій Севільською декларацією від 21 червня 2002 р. та Рішенням глав держав та урядів ЄС від 10 липня 2009 р., що знайшло відображення у ст. 29.4.9 Конституції, яка гарантує неучасть країни в спільній обороні.

9. Проблема Північної Ірландії традиційно відігравала вагомий роль в ірландському політичному процесі. Часткове рішення проблеми було досягнуто внаслідок трьох англо-ірландських угод – Саннінгдейлської (1973 р.), Хіллсборо (1985 р.) та Белфастської (1998 р.), спрямованих на

забезпечення мирного співіснування двох общин Ольстера. Підписання Белфастських домовленостей 1998 р. та спеціальні положення угоди між урядами Ірландії та Сполученого Королівства означали часткове розв'язання проблеми. Досягнута компромісна формула передбачає умовну перспективу створення Об'єднаної Ірландії в разі, якщо в майбутньому більшість населення Північної Ірландії висловиться за возз'єднання з Ірландською Республікою. Такий компроміс загалом задовольнив правлячі кола Ірландської Республіки, оскільки забезпечив визнання ролі Дубліна у питаннях загальноірландського характеру. Водночас, оскільки механізм розподілу влади між двома громадами і традиціями Ольстеру виявився малоефективним, примирення в Ольстері доволі швидко перестало викликати ентузіазм ірландської громадськості. В умовах Брексіту, в питаннях щодо економічного статусу Північної Ірландії уряд Ірландської Республіки спирається на підтримку керівних установ ЄС.

10. На різних етапах ірландський нейтралітет набував певної схожості з ознаками постійного та позитивного нейтралітету, однак не мав цілковитих аналогів у практиці інших нейтральних та позаблокових країн Європи. Ці спостереження спонукали ірландських дослідників обстоювати тезу про унікальність ірландського нейтралітету як специфічної й надзвичайно адаптивної форми зовнішньополітичного позиціонування держави.

Результати дослідження дозволяють визначити низку характерних ознак та особливостей застосування принципу нейтралітету у формуванні та реалізації зовнішньої політики Ірландії:

- Ірландський нейтралітет еволюціонував від статусу нейтралітету під час війни до постійного нейтралітету у формі військового неприєднання.
- Ірландський нейтралітет є частково визнаним на рівні ЄС та оформленим у вигляді рішення Верховного суду та низки поправок до Конституції країни (ст. 29.4.9).

- Формат військового неприєднання є близьким до позаблокового статусу та зберігає високі адаптивні можливості, що відповідає поглядам урядових кіл. Попри те, що з 2003 р. партія Шинн Фейн регулярно вносила до парламенту законопроекти про внесення до Конституції поправки про постійний нейтралітет, ця ініціатива жодного разу не дістала підтримки більшості депутатів.

- Вимоги Ірландії та інших нейтральних країн ЄС дістали відображення в асиметричному механізмі ухвалення рішень у сфері європейської політики безпеки та оборони, які дозволяють країнам-членам брати участь у різних програмах на підставі добровільних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 1. Конституція, нормативно-правові акти, документи уряду і законодавства Ірландії**
1. Crotty v. An Taoiseach [1987] IESC 4; [1987] IR 713 (9th April, 1987). Supreme Court of Ireland Decisions. URL: <http://www.bailii.org/ie/cases/IESC/1987/4.html>
2. Defence Act, 1954. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1954/act/18/enacted/en/print.html>
3. Defence (Amendment) Act, 1960. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1960/act/22/enacted/en/print.html>
4. Defence (Amendment) Act, 1993. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1993/act/18/enacted/en/print.html>
5. Defence (Amendment) Act 2006. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2006/act/20/enacted/en/print.html>
6. Emergency Powers Act, 1939. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/1939/en/act/pub/0028/print.html>
7. The Irish Constitution (1937). URL: http://www.citizensinformation.ie/en/government_in_ireland/irish_constitution_1/constitution_introduction.html#l0b797.
8. Tenth Amendment of the Constitution Act, 1987. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1987/ca/10/enacted/en/html>
9. Third Amendment of the Constitution Act, 1972. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1972/ca/3/enacted/en/print.html>
10. White Paper on Defence. Department of Defence. February 2000. 99 p. URL: https://www.ecfr.eu/page/-/Eire_-_2000_-_White_Paper_on_Defence.pdf
11. White Paper on Defence 2015. Department of Defence. 26 August 2015. VII, 130 p. URL: <https://assets.gov.ie/21963/f1e7723dd1764a4281692f3f7cb96966.pdf>

12. White Paper on Foreign Policy: Challenges and Opportunities Abroad / Department of Foreign Affairs. Dublin: Government Publications, 1996. 348 p.
13. White Paper on the Membership of the European Communities: Implications for Ireland (Dublin, April 1970). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/white_paper_on_the_membership_of_the_european_communities_implications_for_ireland_dublin_april_1970-en-ab6e77c3-5b19-45af-b429-3444ced4e104.html

2. Міжнародні договори, угоди та конвенції

14. Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою. 1963. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_37
15. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї. 1968. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098
16. Мартенес Ф.Ф. Собрание Трактатов и Конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. СПб: Типография Министерства Путей Сообщения, 1876. 561 с.
17. Конвенция о правах и обязанностях нейтральных держав и лиц в случае морской войны. Гаага, 18 октября 1907 года. Док. 995_194. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_194
18. Конвенція про права та обов'язки нейтральних держав у разі морської війни Гаага, 18 жовтня 1907 року. Гаага, 18.10.1907. Док. 995_194. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_194#Text
19. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. 18.10.1907. Док. 995_193. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text
20. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27.07.1929. URL: <https://www.icrc.org/ihl.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/eb1571b00daec90ec125641e00402aa6>

3. Документи зовнішньої політики Ірландської Республіки.

21. After Nice. Peace and Neutrality Alliance. URL: <http://www.pana.ie/idn/afternice.html>
22. Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and Government of the Republic of Ireland, 10 April 1998. URL: <https://peacemaker.un.org/uk-ireland-good-friday98>
23. Agreement Between the Government of Ireland and the Government of the United Kingdom Done at Hillsborough on 15 November 1985. Treaty Series 1985, N° 2. URL: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebstemedial/treatyseries/uploads/documents/treaties/docs/198502.pdf>
24. Common Foreign and Security Policy (CFSP) / Department of Foreign Affairs and Trade. Official web-cite. URL: <https://www.dfa.ie/our-role-policies/ireland-in-the-eu/external-policies/#>
25. Conflict resolution / Department of Foreign Affairs and Trade. Official web-cite. URL: <https://www.dfa.ie/our-role-policies/international-priorities/peace-and-security/conflict-resolution/>
26. De Valera's address to the nation on the outbreak of War (3 September 1939). *The Irish Press*. 4 September 1939. P. 1.
27. Disarmament & Non Proliferation / Department of Foreign Affairs and Trade. Official web-cite. URL: <https://www.dfa.ie/our-role-policies/international-priorities/peace-and-security/disarmament/>
28. Identity and Values in Irish Foreign Policy. Opening Address by Minister Flanagan at the RIA's annual International Affairs Conference / DFAT - 30/5/16. URL: <https://www.dfa.ie/news-and-media/speeches/speeches-archive/2016/may/flanagan-ria-speech/>
29. International Priorities / Department of Foreign Affairs and Trade. Official web-cite. URL: <https://www.dfa.ie/our-role-policies/international-priorities/>
30. Irish Foreign Policy Statement of Strategy, 2011-2014. Dublin: Department of Foreign Affairs, 2011. URL: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebstemedial/aboutus/dfat-statement-of-strategy-2011-2014.pdf>

31. Ireland in the European Community : performance, prospects and strategy [National Economic and Social Council]. Dublin: National Economic and Social Council, 1989. 574 p.
32. Ireland. Review of Ireland's Foreign Policy and External Relations: Public Consultation Document. Dublin: Department of Foreign Affairs and Trade, 2014. URL: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebstitemedia/ourrolesandpolicies/ourwork/foreignpolicyreview/Public-consultation-paper-Final.pdf>
33. National Declaration by Ireland at the Seville European Council (21 June 2002). URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2005/6/17/a442cb15-0528-4560-9d12-0b46fb5c75d4/publishable_en.pdf
34. National Declaration by Ireland. (Annex 3). Brussels European Council (18/19 June 2009). Presidency conclusions. Council of the European Union. Brussels, 10 July 2009. 11225/2/09. REV 2. COCL 2. P. 22-23. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11225-2009-INIT/en/pdf>
35. Neutrality. Ireland's policy of neutrality / Department of Foreign Affairs and Trade. Official web-cite. URL: <https://www.dfa.ie/our-role-policies/international-priorities/peace-and-security/neutrality/>
36. Peacekeeping / Department of Foreign Affairs and Trade. Official web-cite. URL: <https://www.dfa.ie/our-role-policies/international-priorities/peace-and-security/peacekeeping/>
37. Northern Ireland. Text of a Communiqué and Declaration issued after a meeting held at 10 Downing Street on 19 August 1969. London, HMSO, Cmnd. 4154. URL: <https://cain.ulster.ac.uk/hmso/bni190869.htm>
38. Sinnott R., Elkink J.A. Attitudes and Behaviour in the Referendum on the Treaty of Lisbon. July 2010. *Report prepared for the Department of Foreign Affairs*. URL: <https://www.ucd.ie/t4cms/Attitudes%20and%20Behaviour%20in%20the%20Second%20Referendum%20on%20the%20Treaty%20of%20Lisbon.pdf>

39. Speech by Eamon de Valera at the League of Nations Assembly (Copy). Geneva, 2 July 1936 / Documents on Irish Foreign Policy. No. 347 NAI DFA 26/94. URL: <http://www.difp.ie/docs/1936/Failure-of-the-League-of-Nations/1716.htm>
40. Speech by Eamon de Valera 1938. URL: <https://www.difp.ie/docs/1938/Notes-for-speeches-at-the-19th-Assembly-League-of-Nations/2367.htm>
41. Statement of Strategy 2017-2020 / Department of Foreign Affairs and Trade. Official web-cite. URL: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/aboutus/DFAT-Statement-of-Strategy-2017-2020.pdf>
42. The Anglo-Irish Treaty, 6 December 1921. URL: <http://treaty.nationalarchives.ie/document-gallery/anglo-irish-treaty-6-december-1921/?acc=colour>
43. The Belfast Agreement. Published 10 April 1998. 35 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/136652/agreement.pdf
44. The Global Island. Ireland's Foreign Policy for a Changing World / Government of Ireland. Dublin : Department of Foreign Affairs and Trade, 2015. 79 p.
45. The Sunningdale Agreement, December 1973. URL: <http://cain.ulst.ac.uk/events/sunningdale/agreement.htm>
46. Vaughan B. Ireland's Engagement with EU Policy on Justice, Home Affairs and Foreign Relations. National Economic & Social Council (NESC). December 2010. Background paper 7. 32 p. URL: http://files.nesc.ie.s3.amazonaws.com/nesc_background_papers/NESC_122i_bg_paper_7.pdf

4. Документи Європейського Союзу

47. Договір про Європейський Союз. 1992. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029

48. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (2010/С 83/01). Офіційний вісник Європейського Союзу. 30.3.2010 UA. С 83/1 - С 83/403. 403 с. URL: [file:///C:/Users/ST/Downloads/f450346n12%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/ST/Downloads/f450346n12%20(3).pdf)
49. Ніщський договір про внесення змін та доповнень до Договору про Європейський Союз, Договорів про заснування Європейських Співтовариств та деяких пов'язаних з ними актів (2001/С80/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_261
50. Brussels European Council (18/19 June 2009). Presidency conclusions. Council of the European Union. Brussels, 10 July 2009. 11225/2/09. REV 2. COCL 2. 31 p. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/108622.pdf
51. Decision of the heads of state or government of the 27 member states of the EU, meeting within the European Council, on the concerns of the Irish people on the Treaty of Lisbon (Annex 1) / Brussels European Council (18/19 June 2009). Presidency conclusions. Council of the European Union. Brussels, 10 July 2009. 11225/2/09. REV 2. P. 17-19. URL: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11225-2009-INIT/en/pdf>
52. Declaration by the European Council. Seville European Council 21 and 22 June 2002: Presidency conclusions / Council of the European Union. Brussels, 24 October 2002 (29.10). 13463/02. P. 31-32. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/seville_european_council_presidency_conclusions_21_and_22_june_2002-en-f96751f6-9eed-4390-99a8-3174841a1b2d.html
53. Defence cooperation: 23 member states sign joint notification on the Permanent Structured Cooperation (PESCO) / Council of the EU. Press release: 13/11/2017. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/11/13/defence-cooperation-23-member-states-sign-joint-notification-on-pesco/>

54. The European Council. Dublin. 25-26 June 1990. Reproduced from the Bulletin of the European Communities, No. 6/1990. 16 p. URL: http://aei.pitt.edu/1401/1/Dublin_june_1990.pdf
55. Final communiqué of the Hague Summit (2 December 1969). URL: https://www.cvce.eu/obj/final_communique_of_the_hague_summit_2_december_1969-en-33078789-8030-49c8-b4e0-15d053834507.html
56. Helsinki European Council 10 and 11 December 1999. Presidency conclusions. URL: https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/ACFA4C.htm
57. Impact of EU membership on Ireland. European Commission. Representation in Ireland. Last update: 05/05/2020. URL: https://ec.europa.eu/ireland/about-us/impact-of-EU-membership-on-Ireland_en
58. Notification on Permanent Structured Cooperation (PESCO) to the Council and to the High Representative of the Union for foreign affairs and security policy. 10 p. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/31511/171113-pesco-notification.pdf>
59. Official communiqué adopted by the Heads of State or Government of the Six (Bonn, 18 July 1961). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/official_communique_adopted_by_the_heads_of_state_or_government_of_the_six_bonn_18_july_1961-en-da3e8046-a875-41e4-be3c-0950d449c7da.html
60. Seville European Council (21 and 22 June 2002). Presidency conclusions. Council of the European Union. Brussels, 24 October 2002 (29.10). 13463/02. POLGEN 52. 41 p. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_02_13
61. Single European Act, 1986. URL https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF

62. Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed at Nice, 26 February 2001. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12001C/TXT>
63. Treaty establishing the European Atomic Energy Community (EUROATOM). URL: <https://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12006A/12006A.html>
64. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy_0022
65. Treaty establishing the European Economic Community (Rome, 25 March 1957). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/treaty_establishing_the_european_economic_community_rome_25_march_1957-en-cca6ba28-0bf3-4ce6-8a76-6b0b3252696e.html
66. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts, signed at Amsterdam, 2 October 1997. Official Journal of the European Communities. (97/C 340). Volume 40, 10 November 1997. 308 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1997:340:FULL&from=EN>
67. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN>

5. Документи міжнародних організацій

68. Вопрос о представительстве Китая в ООН. A/RES/1351 (XIV). 22 сентября 1959 года. A/PV.803. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1351%28XIV%29>
69. Вопрос о разоружении. A/RES/1664 (XVI). 4 декабря 1961 года. A/PV.1070. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1664%28XVI%29>

70. Генеральная Ассамблея ООН. Резолюции 16-й сессии. 1723 (XIV) Тибетский вопрос. Нью-Йорк, 1962. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1723%28XVI%29>
71. Декларация о запрещении применения ядерного и термоядерного оружия. 24 ноября 1961 г. A/RES/1653 (XVI). A/PV.1063. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1653%28XVI%29>
72. Настоятельная необходимость заключения договора о запрещении испытаний ядерного оружия под эффективным международным контролем. A/RES/1649 (XVI). 8 ноября 1961 года. A/PV.1049. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1649%28XVI%29>
73. О всеобщем и полном разоружении. A/RES/1378 (XIV). 20 ноября 1959 года. A/PV.840. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1380%28XIV%29>
74. Предупреждение более широкого распространения ядерного оружия. A/RES/1380 (XIV). 20 ноября 1959 года. A/PV.841. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1380%28XIV%29>
75. Предупреждение более широкого распространения ядерного оружия. A/RES/1665 (XVI). 4 декабря 1961 года. A/PV.1070. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/1665%28XVI%29>
76. Устав Организации Объединённых Наций и Устав Международного Суда. Док. 995_010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_010
77. Ireland: an important partner in peace and security / Nato.int. 12 Feb. 2013. Last updated: 13 Feb. 2013. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_98378.htm
78. Relations with Ireland / NATO.int. Last updated: 12 Oct. 2018. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_51979.htm
79. Report on the 3rd Emergency Special Session of the General Assembly, 10-Nov-1958: Mideast situation/Withdrawal from Jordan and Lebanon – SecGen report, Letters from United States and United Kingdom. Report A/3986. URL: <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-189202/>

80. The NATO-EU Strategic Partnership, 2002. URL: <https://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/press-kit/006.pdf>
81. United Nations General Assembly twelfth session official records 1957. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/PV.682
82. United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines. New York : United Nations Department of Peacekeeping Operations; Department of Field Support, 2008. 100 p.

6. Матеріали засідань ірландського парламенту

83. Dáil Éireann debate. 23 February 1949. Oral Answers – Atlantic Pact. Vol. 114, col. 324.
84. Dáil Éireann debate, 13 July 1950. Committee on Finance – Vote 3 – Department of the Taoiseach. Vol. 122, cols. 1831-2.
85. Dáil Éireann debate. 15th Dáil. 03 July 1956. Committee on Finance – Vote 58 – External Affairs. Vol. 159, No. 1, cols 142-144. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1956-07-03/33/>
86. Dáil Éireann debate, 25 May 1961. Seán Lemass. Vol. 189, col. 958.
87. Dáil Éireann debate, 14 February, 1962. Ceisteanna – Questions. Oral Answers. – Ireland's Application for EEC Membership. Vol. 193, cols 6-7.
88. Dáil Éireann debate, 14 February 1962. Seán Lemass. Vol. 193, cols 6-7.
89. Dáil Éireann debate, 14 February 1962. Seán Lemass. Vol. 193, cols 19-23,
90. Dáil Éireann debate, 1 March 1962. Michael Moran. Vol. 193, col. 967.
91. Dáil Éireann debate, 30 October 1962. Seán Lemass. Vol. 197, cols 7-8.
92. Dáil Éireann debate, 10 June 1965. Seán Lemass. Vol. 216, col. 722.
93. Dáil Éireann debate. 3 March 1966. Seán Lemass. Vol. 221, col. 922.
94. Dáil Éireann debate. 8 February 1967. John Lynch. Vol. 226, col. 785.
95. Dáil Éireann debate. 25 July 1967. Conditions for Ireland's accession to the European Economic Community (EEC). Vol. 230, cols 16-21. URL:

http://www.cvce.eu/content/publication/2002/4/18/4c1e0d85-cad7-4c8d-a8a0-768e8a925569/publishable_en.pdf

96. Dáil Éireann debate. 25 July 1967. John Lynch. Vol. 230, cols 743-748.
97. Dáil Éireann debate. 26 July 1967. European Economic Community. Vol. 230, No. 6. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1967-07-26/51/>
98. Dáil Éireann debate. 16 July 1969. John Lynch, Official Report of the Dáil. Vol. 241, cols 622-632.
99. Dáil Éireann debate. 16 July 1969. Vol. 241 No. 5. Ceisteanna - Questions. Oral Answers. - Membership of EEC. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1969-07-16/26/>
100. Dáil Éireann debate. 22 July 1969. Vol. 241, No. 7. Ceisteanna - Questions. Oral Answers. - Partition of Ireland. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1969-07-22/2/>
101. Dáil Éireann debate. 23 July 1969. John Lynch. Vol. 241, col. 1157.
102. Dáil Éireann debate. 23 July 1969. Vol. 241, No. 8. Ceisteanna - Questions. Oral Answers. - Membership of EEC. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1969-07-23/3/>
103. Dáil Éireann debate. 25 Jun 1970. Vol. 247, No. 13. Membership of EEC: Motion (Resumed). URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1970-06-25/4/>
104. Dáil Éireann debate. 9 May 1973. Committee on Finance. - Vote 45: Foreign Affairs. - Minister for Foreign Affairs (Dr. FitzGerald). URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1973-05-09/35/>
105. Dáil Éireann debate. 11 Mar 1981. Vol. 327, No. 8. Defence Policy: Motion. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1981-03-11/19/>
106. Dáil Éireann debate. 10 December 1986. Vol. 370. Single European Act - Neutrality and Protocol No. 30: Motion (Resumed).

107. Dáil Éireann debate. 11 December 1986. Vol. 370. European Communities (Amendment) Bill, 1986: Committee and Final Stages.
108. Dáil Éireann debate. 01 November 1990. Vol. 402. European Economic and Monetary Union and European Political Union: Statements (Resumed).
109. Dáil Éireann debate. 5 May 1992. A.Reynolds. Vol. 419, No. 1. Eleventh Amendment of the Constitution Bill, 1992: Second Stage. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1992-05-05/16/>
110. Dáil Éireann debate. 11 Dec 1997. David Andrews. Vol. 485. No. 1. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/1997-12-11/18/>
111. Dáil Éireann debate. 6 March 2015. Simon Coveney. Vol. 870 No. 4. URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/debate/dail/2015-03-06/3/>
112. Dáil Éireann Debate. 28 June 2017. European Council Meetings. Oral answers. Question to Taoiseach (Leo Varadkar). URL: <https://www.oireachtas.ie/en/debates/question/2017-06-28/14/>

7. Архівні матеріали

113. Archive of European Integration / University of Pittsburgh. URL: <http://aei.pitt.edu/>
114. Documents on Irish Foreign Policy. Vol. I-VIII (1919-1948). URL: <https://www.difp.ie/browse-volumes/>
115. Éamon de Valera. Address to the Nation Following British Declaration of War, 1939. RTÉ Archives. URL: <https://www.rte.ie/archives/exhibitions/eamon-de-valera/719114-taoiseach-broadcast-to-the-nation/>
116. Eamon De Valera Papers. P150. UCD Archives, School of History and Archives. Dublin : University College Dublin, 2005. XLIV, 1178 p.
117. ‘European integration studies’ collection / Digital Research in European Studies, l’Université du Luxembourg. URL: <https://www.cvce.eu>

118. European Sources Online. Cardiff University. URL: <https://www.europeansources.info>
119. John F. Kennedy and Ireland. URL: <http://www.jfklibrary.org/JFK/JFK-in-history/John-F-Kennedy-and-Ireland.aspx>
120. Ireland to be Neutral in Event of War - De Valera. 19 February 1939. RTÉ Archives. URL: <https://www.rte.ie/archives/2014/0219/505127-ireland-to-be-neutral-in-event-of-war-de-valera/>
121. Letter from Frederick H. Boland to Joseph P. Walshe (Dublin), enclosing Eamon de Valera's speech to the sixteenth Assembly of the League of Nations. Geneva, 16 September 1935. No. 279 NAI DFA 26/94. URL: <https://www.difp.ie/docs/1935/Speech-by-de-Valera-at-League/1648.htm>
122. Memorandum entitled 'Ireland's Neutrality in Practice' from Michael Rynne to Joseph P. Walshe (Dublin) (Secret). Dublin, 1 September 1939. Documents on Irish Foreign Policy. No. 1 NAI DFA Legal Adviser's Papers. URL: <https://www.difp.ie/docs/1939/Memorandum-entitled-Ireland-s-Neutrality-in-Practice->
123. Message from Eamon de Valera to Neville Chamberlain sent via John W. Dulanty (Copy). London, 31 August 1939. Documents on Irish Foreign Policy. No. 355 NAUK PREM 1/341. URL: <https://www.difp.ie/docs/1939/Conversation-with-German-Minister-to-Ireland/2501.htm>
124. Referendum Results 1937-2013 URL: <https://web.archive.org/web/20141224084849/http://www.environ.ie/en/LocalGovernment/Voting/Referenda/PublicationsDocuments/FileDownload,1894,en.pdf>
125. Taoiseach Outlines Ireland's Right To Remain Neutral, 16 May 1945. RTÉ Archives. <https://www.rte.ie/archives/exhibitions/eamon-de-valera/719137-de-valera-response-to-churchill/>
126. Telegram from Joseph P. Walshe to the Irish Legation in Paris. Dublin, 17 February 1939. Documents on Irish Foreign Policy. No. 274 NAI DFA Paris

Embassy P5/5. URL: <https://www.difp.ie/docs/1939/Irish-neutrality/2420.htm>

127. Three sections of handwritten notes by Eamon de Valera in preparation for a speech to the Nineteenth Assembly of the League of Nations (Geneva). No. 221 UCDA P150/2809. URL: <https://www.difp.ie/docs/1938/Notes-for-speeches-at-the-19th-Assembly-League-of-Nations/2367.htm>
128. World War II: Irish Prime Minister Eamon de Valera's Speech on Irish Neutrality (December 12, 1941). URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/irish-prime-minister-eamon-de-valera-s-speech-on-irish-neutrality-december-1941>

8. Збірники документів, державні акти і зовнішньополітичні документи інших країн

129. Акт относительно признания и гарантии постоянного нейтралитета Швейцарии и неприкосновенности ее территории. Париж, 8(20) ноября 1815 года. Док. 998_115. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/998_115
130. Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимной помощи между Союзом Советских Социалистических Республик и Финляндской Республикой. Док. 246_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246_004
131. Договор о союзнических отношениях между Российской Федерацией и Республикой Узбекистан. Ратифицирован Федеральным законом РФ от 6 мая 2006 года N 64-ФЗ. URL: <http://docs.cntd.ru/document/901959022>
132. Glennon J.P. (ed.). United States Department of State. Foreign relations of the United States, 1958-1960. United Nations and general international matters. Vol. II. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1960. 968 p.
133. Federal Constitutional Law of 26th October 1955 on the Neutrality of Austria. URL: www.ris.bka.gv.at/Dokumente/Erv/ERV_1955_211/ERV_1955_211.pdf.

134. Finnish Security and Defence Policy 2009: Government Report. Helsinki : Helsinki University Print, 2009. 142 p.
135. Franco-British St. Malo Declaration (4 December 1998). URL: https://www.cvce.eu/content/publication/2008/3/31/f3cd16fb-fc37-4d52-936f-c8e9bc80f24f/publishable_en.pdf
136. Ireland. 60 years at the United Nations. Dublin : Royal Irish Academy. 2015. URL: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/aboutus/globalhorizonsyouthinitiative/Ireland---60-Years-at-the-United-Nations.pdf>
137. New Ireland Forum Report, 2 May 1984 / CAIN Web Service. URL: <http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/nifr.htm>
138. Northern Ireland Constitutional Act, 1973. URL: <http://cain.ulst.ac.uk/hmso/nica1973/htm>

9. Джерела особистісного походження

а). Виступи, праці та статті державних і політичних діячів

139. Конноли Дж. Рабочий класс в истории Ирландии. Отвоевание Ирландии. Москва : Прогресс, 1969. 303 с.
140. Неру Дж. Внешняя политика Индии. М.: Прогресс, 1965. 352 с.
141. Черчилль В. Мировой кризис. Москва: Государственное военное издательство, 1932. 328 с.
142. Fitzgerald G. Ireland and the Free Trade Area. *Studies: an Irish quarterly review*. Spring 1957. Vol. XLVI. P. 19-26.
143. Fitzgerald G. Political implications of Irish membership of the EEC. *Studies: an Irish quarterly review*. Spring 1962. Vol. LI. No. 201, P. 44-81.
144. Fitzgerald G. Myth of Irish neutrality not borne out by historical fact. *The Irish Times*. 1999. April 24. URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/myth-of-irish-neutrality-not-borne-out-by-historical-fact-1.177385>

145. FitzGerald G. The Origins, Development and Present Status of Irish 'Neutrality'. *Irish Studies in International Affairs*. 1998. Vol. 9. P. 11-19.
146. Fitzgerald G. Towards a New Ireland. London: Charles Knight, 1972. 172 p.
147. Fitzgerald G. Wisdom called for in relations with a powerful neighbour. The Irish Times. 2008. Sept. 13. URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/wisdom-called-for-in-relations-with-a-powerful-neighbour-1.938334>
148. Whitaker T.K. From Protection to Free Trade – The Irish Experience. *Social Policy & Administration*. 1983. Vol. 8, No.2, P. 95- 115.

б). Мемуари

149. Голль Ш. де. Мемуары надежд. 1958 – 1962. М. : Прогресс, 2000. 339 с.
150. Heath E. The Course of my life. London: Hodder & Stoughton, 1998. 680 p.
151. FitzGerald D. Memoirs of Desmond FitzGerald, 1913-1916. London : Routledge & K. Paul, 1968. 201 p.
152. O'Brien C. Memoir: my life and themes. London: Profile Books, 1998. 460 p.

10. Монографічні дослідження та розділи в колективних монографіях

153. Афанасьев Г.Е. *История Ирландии*. [2-е изд.]. М.: Ком Книга, 2006. 320 с.
154. Волес В., Волес Г. *Творення політики в Європейському Союзі*. Київ : Основи, 2004. 871 с.
155. Дайнен Д. *Дедалі міцніший Союз: курс європейської інтеграції*. К.: К.І.С., 2006. 696 с.
156. Вульф Е.Р. *Європа і народи без історії*. Київ : Вид. дім КМ Академія, 2004. 535 с.
157. Гривз Д. *Ирландский кризис*; пер. с англ. Москва : Прогресс, 1974. 320 с.

158. Григорович М. *Як Ірландія здобула собі волю*. Катеринослав-Лейпціг: Українське видавництво в Катеринославі. 1924. 64 с.
159. *История Ирландии* / Отв. Ред. Л. И. Гольман. Москва : Мысль, 1980. 394 с.
160. *История США*. В 4-х т. Т. 1: 1607-1877 / Гл. ред. Г.Н. Севостьянов. Москва : Наука, 1983. С. 253.
161. Колпаков А. *Ирландия – остров мятежный (1900 – 1963 гг.)*. Москва : Изд. МГУ, 1965. 220 с.
162. Крушинський В.Ю. *Британська Європа чи європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах*. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 214 с.
163. Кучменко Е.М. *Ірландія і ольстерська криза, пошуки шляхів її подолання у другій половині ХХ століття: (Історичний огляд)*. Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 98 с.
164. Маккормак Дж. *Історія Ірландії. Люди й події, які сформували країну*. К.: Юніверс, 2006. 296 с.
165. Манжола В.А., Вдовенко В.М. *Нейтралітет та позаблоковість у європейській системі міжнародних відносин* : монографія; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К. : ВПЦ "Київський університет", 2007. 167 с.
166. Невилл П. *Ирландия. История страны*. Москва: Эксмо, 2005. 466 с.
167. О'Риордан М. *Классовая борьба и национальный вопрос*. Москва : Мысль, 1983. 352 с.
168. Орлова М. *Рабочий класс Великобритании и освободительная борьба ирландского народа*. Москва: Наука, 1983. 255 с.
169. Орлова М.Е. *Северная Ирландия: опыт преобразований в расколотом обществе*. Москва : Наука, 1994. 154 с.
170. Пеа Л. де. *Расколотый Ольстер*; пер. с англ. Б.П. Лихачева. Москва : Прогресс, 1974. 233 с.

171. Полякова Е.Ю. Становление демократии в Ирландии: борьба двух тенденций. *Демократия в Западной Европе 20 века*. Москва : ИВИ РАН, 1996. С. 62-85.
172. Полякова Е.Ю. *Ирландия в XX веке*. Москва: ИВИ РАН, 2009. 168 с.
173. Синкотта Г. (гол. ред.) *Історія Сполучених Штатів. Нарис* / пер. з англ. Ю. Лісняк та ін. Київ : Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2002. 406 с.
174. Стрежнева М.В. *Великобритания и Западная Европа: политические аспекты* / Отв. ред. Н.С.Кишилов. АН СССР, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. Москва : Наука, 1988. 172 с.
175. Тоді Ф. *Нарис історії Європейського Союзу*. К.: К.І.С., 2001. 142 с.
176. Тиунов О.И. *Нейтралитет в международном праве*. Пермь : Пермский гос. ун-т им. А.М. Горького, 1968. 157 с.
177. Углов А.А. *Государственный строй Ирландии*. Москва: Гос. издательство юридической литературы, 1959. 62 с.
178. Шахназаров О. *Ирландия: нерешенные проблемы*. М.: Знание, 1986. 64 с.
179. Шемятенков В.Г. *Европейская интеграция*. М. : Междунар. отношения, 2003. 400 с.
180. Agius C. *The Social Construction of Swedish Neutrality. Challenges to Swedish identity and sovereignty*. Manchester : Manchester University Press, 2006. 264 p.
181. Bartlett T. *Ireland, A History*. Cambridge, Cambridge University Press, 2010. 648 p.
182. Bonjour E., Hottinger M. *Swiss Neutrality, Its History and Meaning*. L.: G. Allen and Unwin, Ltd., 1978. 140 p.
183. Brown T. The Quest for an Institute. Tonra B., Ward E. (eds.). *Ireland in International Affairs: Interests, Institutions and Identities. Essays in Honour of Professor N.P.Kearinge*. Dublin : Institute of Public Administration, 2002. P. 193-213.

184. Brunt B. *The Republic of Ireland*, London: Paul Chapman Publishing Ltd., 1988. 188 p.
185. Byrne C. *The True Story of the Heroic Battle That Inspired the New Netflix Film The Siege of Jadotville*. Dublin: Time, 2016.
186. Cash J.D. *Identity, Ideology and Conflict: the structuration of politics in Northern Ireland*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. 230 p.
187. Chubb B. *The Government and Politics of Ireland*. London: Longman, 1992. 182 p.
188. Cole R. *Propaganda, Censorship and Irish Neutrality in the Second World War*. Edinburgh : Edinburgh University Press Books, 2006. 208 p.
189. Cottey A. (ed.). *The European Neutrals and NATO: Non-alignment, Partnership, Membership?* London, Cham (Switzerland) : Palgrave Macmillan, 2018. XIII, 237 p. (NSECH).
190. Cronin S. *Irish nationalism: a history of its roots and ideology*. New York: Continuum, 1981. 391 p.
191. Crotty W.J., Schmitt D.E. (eds.). *Ireland on the World Stage*. London : Longman, 2002. 224 p.
192. Deane S., Heaney S. Kearney R., Kiberd D., Paulin T. *Ireland's Field Day*. Notre Dame : University of Notre Dame Press, 1986. 116 p.
193. Doherty R. *Ireland, Neutrality and European Security Integration*. Abingdon, New York : Routledge, 2017 296 p. (Political Science).
194. Doyle J., Kennedy M., Tonra B. Theories, Concepts and Sources. Kennedy M., Tonra B., Doyle J., Dorr N. (eds.). *Irish Foreign Policy*. Chapter 1. Dublin: GILL Education, 2012. 304 p. P. 1-19.
195. Dwyer T.R. *Irish Neutrality and the USA 1939-47*. Dublin : Gill and Macmillan, 1977. XI, 241 p.
196. Fanning R. De Valera's foreign policy. Brennan P. (ed.). *Eamon de Valera*. Paris : Presses Sorbonne Nouvelle, 1986. P. 59-75.
197. Fanning R. *Independent Ireland*. Dublin, Helicon Limited, 1983. viii, 230 p.

198. Fisk R. *In Time of War: Ireland, Ulster and the Price of Neutrality 1939-1945*. Dublin : Gill & MacMillan Limited, 1996. 672 p.
199. FitzGerald M. Irish neutrality and European integration, 1960-1972. Gehler M., Steininger R. (eds.). *Die Neutralen und die europäische Integration, 1945-1995*. Vienna : Bohlau Verlag, 2000. P. 144-172.
200. Fitzgerald M. Protectionism to Liberalization. Ireland and the EEC, 1957 to 1966. Aldershot : Loughborough University, 2000. 430 p.
201. Foster N. *Foster on EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 416 p.
202. Foster R. *Modern Ireland, 1600-1972*. London : Allen Lane, 1988. 704 p.
203. Girvin B. National identity and conflict in Northern Ireland. B. Girvin, R. Sturm (eds.). *Politics and society in contemporary Ireland*. Aldershot, Gower, 1986. P. 105-134.
204. Girvin B. Nationalism, Democracy and Irish Political Culture. Girvin, B., Sturm, R. (eds.). *Politics and Society in Contemporary Ireland*. Aldershot, Gower, 1986. P. 3-28.
205. Girvin B. Roberts G.K. (eds.). *Ireland and the Second World War: politics, society and remembrance*. Dublin: Four Courts Press, 1999. 186 p.
206. Graham C. *Deconstructing Ireland: Identity, Theory, Culture*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2001. 188 p.
207. Hakovirta H. *East-West Conflict and European Neutrality*. N. Y.: Clarendon Press; Oxford University Press, 1988. 291 p.
208. Hargreaves S. *EU Law Concentrate*. Oxford: Oxford University Press, 2009. 197 p.
209. Harrison H. *The neutrality of Ireland : why it was inevitable*. London : R. Hale, 1942. 191 p.
210. Holmes M. (ed.). *Ireland and the European Union: Nice, Enlargement and the Future of Europe*. Manchester : Manchester University Press, 2005. 207 p.
211. Jackson A. *Ireland, 1789-1998: Politics and War*. Oxford : Blackwell Publishers Ltd., 1999. 520 p.

212. Joannon P. *Histoire de l'Irlande et des Irlandais*. Paris : Perrin (Tempus), 2006. 688 p.
213. Karsh E. *Neutrality and Small States*. London: Routledge, 1988. 225 p.
214. Keatinge P. *A place among the nations: issues of Irish foreign policy*. Dublin: Institute of Public Administration, 1978. 287 p.
215. Keatinge P. *A Singular Stance: Irish Neutrality in the 1980s*. Dublin: Institute of Public Administration, 1984. X, 162 p.
216. Keatinge P., Brown T. *Maastricht and Ireland: what the treaty means*. Dublin: Institute of European Affairs, 1992. 175 p.
217. Keatinge P. *European Security : Ireland's Choices*. Dublin: Institute of European Affairs, 1996. 234 p.
218. Keatinge P. *Ireland and EC Membership Evaluated*. Dublin : Pinter Publishers, 1991. 300 p. (EC Membership Evaluated Series).
219. Keatinge P. *The Formulation of Irish Foreign Policy*. Dublin: Institute for Public Administration, 1973. XII, 323 p.
220. Keatinge P., Tonra B. *European Security and Defence Policy and the Lisbon Treaty*. Dublin: Institute of International and European Affairs, 2009. 44 p.
221. Kee R. *Ireland: A History*. London : Abacus, 1970. 256 p.
222. Kelly S. *Irish Diplomacy at the United Nations, 1945-65*. Dublin: Irish Academic Press, 1998. 256 p.
223. Kennedy M. *Ireland and the League of Nations 1919-1946: International Relations, Diplomacy and Politics*. Dublin, Irish Academic Press, 1996. 285 p.
224. Kennedy M., Skelly J.M. (eds.), *Irish Foreign Policy, 1919-1966: From Independence to Internationalism*. Dublin, Four Courts Press, 2000. 256 p.
225. Keogh D. *Ireland and Europe, 1919–1948*. Dublin : Gill and Macmillan, 1988. XII, 256 p.
226. Keogh D. *Jack Lynch: a biography*. Dublin: Gill&Macmillan, 2008. 629 p.
227. Keogh D. (ed.). *Ireland and the challenge of European integration*. Cork : Hibernian University Press, 1989. 170 p.

228. Laffan B., O'Mahony J. *Ireland and the European Union*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2008. XVIII, 306 p.
229. Laffan B. *Organizing for a Changing Europe: Irish Central Government and the European Union*. Dublin : Trinity Colledge, The Policy Snstitute. 2001. *Studies in Public Policy*, 7. P. 1-118.
230. Lindström G. *Sweden's security policy: engagement – the middle way*. Paris : Institute for Security Studies – Western European Union. 1997. 57 p.
231. Lyons F.S.L. *Ireland Since the Famine*. London, Weidenfeld and Nicholson, 1971. XIV, 852 p.
232. Maher D.J. *The Tortuous Path: The Course of Ireland entry into the EEC 1948-1973*. Dublin: Institute of public Administration, 1986. 419 p.
233. McCaffrey L.J. *Ireland: From Colony to Nation State*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., 1979. 214 p.
234. Mulqueen M. *Re-evaluating Irish National Security Policy: Affordable Threats?* Manchester : Manchester University Press, 2009. 192 p.
235. Murphy R. Ireland, Peacekeeping and Defence Policy: Challenges and Opportunities. Tonra B., Ward E. (eds.). *Ireland in International Affairs: Interests, Institutions and Identities. Essays in Honour of Professor N.P.Kearinge*. Dublin : Institute of Public Administration, 2002. P. 13-45.
236. Neuhold H. The European Neutrals Facing the Challenges of the 1990s. Neuhold H. (ed.). *The European Neutrals in the 1990s: new challenges and opportunities*. Boulder : Westview Press, 1992. P. 231-258.
237. O'Brien C.C. *States of Ireland*. London: Hutchinson, 1972. 336 p.
238. O'Brien M., O'Brien C.C. *A concise history of Ireland*. London : Thames and Hudson, 1972. 192 p.
239. O'Driscoll M. *Ireland, Germany and the Nazis: Politics and Diplomacy, 1919-1939*. Mervyn O'Driscoll. Dublin: Four Courts Press, 2004. 304 p. (Cork Studies in Irish History – 3).
240. O'Driscoll M. *Ireland, West Germany and the New Europe, 1949-73: Best friend and ally?* Manchester : Manchester University Press, 2018. 280 p.

241. O'Halpin E. *Spying on Ireland: British intelligence and Irish neutrality during the second world war*. 1st ed. Oxford, Oxford University Press, 2008, VI, 374 p.
242. O'Mahony J. Ireland's EU Referendum Experience: Populism and Elite Withdrawal. Hayward K., Murphy M.C. (eds.). *The Europeanisation of Party Politics in Ireland, North and South*. London : Routledge, 2010. P. 13-30.
243. O'Sullivan K. *Ireland, Africa and the End of Empire: Small State Identity in the Cold War 1955 – 75*. Manchester : Manchester University Press, 2012. X, 230 p.
244. Phelan J. *Churchill Can Unite Ireland*. London : Victor Gollancz Ltd., 1940. 120 p.
245. Salmon T.C. *Unneutral Ireland: An Ambivalent and Unique Security Policy*. Oxford, Clarendon Press, 1989. 347 p.
246. Sharp P. *Irish Foreign Policy and the European Community*. Aldershot : Dartmouth, 1990. 253 p.
247. Tonra B., Christiansen T. (eds.). *Rethinking European Union Foreign Policy*. Manchester : Manchester University Press, 2004. 175 p.
248. Tonra B. *Global citizen and European republic: Irish foreign policy in transition*. Manchester : Manchester University Press, 2013. 272 p.
249. Tonra B. Irish Foreign Policy. Crotty W., Schmitt D. (eds.). *Ireland on the world stage*. Harlowe: Longman / Pearson Education, 2002. P. 24-45.
250. Tonra B., Kennedy M., Doyle J., Dorr N. (eds.). *Irish Foreign Policy*. Dublin : Gill & Macmillan Ltd, 2012. 304 p.
251. Tonra B. *The Europeanisation of National Foreign Policy: Dutch, Danish and Irish Foreign Policy in the European Union*. 1st ed. Aldershot : Ashgate Publishing Limited / Routledge, 2001. VII, 305 p.
252. Whelan B. *Ireland and the Marshall Plan 1947-1957*. Dublin: Four Courts Press, 2000. 426 p.

253. Wills C. *That Neutral Island: A Cultural History of Ireland During the Second World War*. London: Faber, 2007. 512 p.
254. Wylie N. (ed.) *European Neutrals and Non-Belligerents During the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 368 p.
255. Young J.W. *Britain and European Unity 1945 – 1999*. London: Macmillan Education, 2000. 237 p.

11. Статті в наукових виданнях, аналітичні доповіді, тези наукових доповідей

256. Вдовенко В.М. Роль і місце європейських нейтральних країн в загальноєвропейській системі безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2005. Вип. 55. Ч. II. С. 68-77.
257. Долженков О. Порівняльний аналіз як метод політологічних досліджень. *Освіта регіону*. 2013. № 1. URL: <http://social-science.com.ua/article/983>
258. Зимулина Л. А. Ирландская республиканская армия. *Вопросы истории*. 1973. № 8. С. 130-141.
259. Коломієць О. Безпекова парадигма Скандинавського нейтралітету: на прикладі Фінляндії та Швеції. *Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць КиМУ*. 2012. Вип. 6. С. 81–98.
Манжола В.А. Квадратура інтеграційного кола. Актуальні проблеми європейської політики України. *Політика і час*. 2007. № 4. С. 14-18.
260. Мартинов А. Оборонна політика Європейського Союзу на сучасному етапі. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. 2018. № 10. С. 8-28. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.8-28>
261. Мартинов А. Спільна зовнішня і безпекова політика Європейського Союзу: основні етапи розвитку. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. 2015. № 1. С. 43-61. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2015.01.43-61>

262. Мартинов А. Проблеми та перспективи формування ідентичності Євросоюзу. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. 2016. № 5. С. 33-50. DOI: <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2016.05>
263. Мельник Н.А. Концепт нейтралітету: теоретичні засади та особливості трансформації в біполярному та постбіполярному світі. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2004. Вип. 10 (2). С. 342-356.
264. Мельник О., Клименко В. Нейтралітет у євроатлантичному вимірі: історія і сучасність. *Національна безпека і оборона*. 2012. №2-3. С. 38-44.
265. Нагнибіда О.О. Вплив ольстерської проблеми на формування зовнішньої політики Ірландії в другій половині ХХ століття. *Вісник аграрної історії. Науковий журнал*. Вип. 13-14. Київ, 2015. С. 218-224.
266. Нагнибіда О.О. Досвід нейтралітету в зовнішній політиці країн світу. *Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого та сучасні теорії»* (1-2 листопада 2019 р.). Дніпро : НО «Відкрите суспільство», 2019. С. 13-19.
267. Нагнибіда О.О. Еволюція ірландського нейтралітету в умовах європейської інтеграції. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія: Історія*. Вип. 10. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 467-478.
268. Нагнибіда О.О. Історичні умови проголошення ірландського нейтралітету. *Тенденції міжнародних відносин та проблеми європейської безпеки: зб. наук. праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 253-260.
269. Нагнибіда О.О. Нейтралітет Ірландії у Другій світовій війні. *Гілея. Науковий вісник*. Збірник наукових праць. Вип. 106 (№ 3). Київ, 2016. С. 124-127.

270. Нагнибіда О.О. Основні напрями та пріоритети діяльності Ірландської Республіки в ООН (1950-1960-ті рр.). *Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць*. Вип. 119 (№ 4). Київ, 2017. С. 125-130.
271. Нагнибіда О.О. Феномен ірландського нейтралітету в політичній взаємодії країн Європейського Союзу. *Наукові праці історичного факультету Запорізького нац. ун-ту*. Вип. 51. Запоріжжя, 2018. С. 314-319.
272. Нагнибіда О.О. Особливості становлення та реалізації концепції ірландського нейтралітету. *Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки: напрями та тенденції в Україні та світі»* (19-20 липня 2019 р.). Одеса : ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2017. С. 15-19.
273. Нагнибіда О.О. Питання ірландського нейтралітету в процесі ратифікації Єдиного Європейського Акту. *Всеукраїнська наукова конференція «України в гуманітарних та соціально-економічних вимірах»* (м. Дніпропетровськ, 29-30 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ: Дніпропетровський нац. ун-т ім. О. Гончара, 2016. С. 113-115.
274. Нагнибіда О.О. Принцип нейтралітету у зовнішній політиці Ірландії (1973 - 2009 рр.). *Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів: зб. наук. праць* / За заг. ред. С.В. Толстова. К. : ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. С. 41-52.
275. Нагнибіда О.О. Проблема безпекової політики Ірландії в дискусії щодо вступу країни до ЄЕС (1961-1967 рр.). *Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток науки нового тисячоліття»* (21-22 квітня 2017 р.). Ужгород, 2017. С. 15-18. ВИДАННЯ
276. Нагнибіда О. О. Становлення концепції ірландського нейтралітету в 30-х рр. XX ст. *Європейські історичні студії: науковий журнал*. 2018. № 11. С. 210-226. DOI: 10.17721/2524-048X.2018.11.210-226

277. Наюк А., Черевко О. Ірландська Республіка та Європейське Економічне Співтовариство: історіографія становлення взаємовідносин (кінець 1950-х – 1980-ті роки). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. Вип. 21: Міжвідомчий збірник наукових праць. К.: Інститут історії України НАН України, 2012. С. 370-390.
278. Орлова М.Е. Модернизация и мирный процесс в Северной Ирландии. *Полис. Политические исследования*. 1998. № 2. С. 172-182.
279. Пашков М. Шведська модель безпеки: миролюбний, добре озброєний нейтралітет. *Національна безпека і оборона*. 2009. № 1. С. 40-43.
280. Потехін О.В. Нейтралітет і позаблоковість держави. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2016. Вип. 2 (121). С. 54-58.
281. Рудніцький І.А., Грицай П.М., Голопатюк Л.С., Горбатюк А.О. Вплив політики нейтралітету європейських нейтральних країн на трансформацію завдань військового співробітництва їх збройних сил. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2013. № 1 (47). С. 82-89.
282. Толстов С. Європейська безпека в умовах багатопольярного світу. *Зовнішні справи*. Ч. 1. 2010. № 3-4. С. 50-54; Ч. 2. № 5-6. С. 35-39.
283. Толстов С.В. Ольстерский кризис: буржуазные модели политического урегулирования. *Новая и новейшая история*. 1988. № 1. С. 33–50.
284. Толстов С.В. Проблема Ольстера в англо-ирландских отношениях (80-е годы). *Вестник Киевского университета: Международные отношения и международное право*. 1988. Вып. 27. С. 60-67.
285. Умеренко Ю. А. Нейтралитет в международном праве: историческое становление и пути развития. *Право и политика*. 2012. № 8. С. 1343-1356.
286. Умеренко Ю.А. Членство постоянно нейтральных государств в ООН и ЕС: международно-правовой аспект. *Международное право и международные организации*. 2011. № 2. С. 33-46.

287. Хендриксен Р.С. Швеция: особый партнер НАТО? *NATO Review*. 23 апреля 2013. URL: <https://www.nato.int/docu/review/ru/articles/2013/04/23/shvetsiya-osobyj-partner-nato/index.html>
288. Хлестов О.Н. Женевские соглашения по Лаосу – важный шаг в формировании современного понятия нейтралитета. *Советское государство и право*. 1963. № 5. С. 91-100.
289. Чекаленко Л.Д. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід. *Зовнішні справи*. 2013. № 7. С. 16-19.
290. Шатун В.Т. Позаблоковий статус держави і українські реалії. *Наукові праці* [Чорноморського держ. ун-ту ім. П.Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Державне управління. 2014. Т. 239. Вип. 237. С. 131-144.
291. Agius C., Devine K. 'Neutrality: A really dead concept?' A reprise. *Cooperation and Conflict*. September 2011. Vol. 46. No. 3. P. 265–284.
292. Agius C. Transformed beyond recognition? The politics of post-neutrality. *Cooperation and Conflict*. 2011. Vol. 46, No. 3. P. 370-395.
293. Binter J. The Actual and Potential Role of Neutrality In Search of Peace and Security. *Bulletin of Peace Proposals*. 1985. Vol.16. No. 4. P. 387-398.
294. Bhreatnach A. Frank Aiken: European Federation and United Nations Internationalism. *Irish Studies in International Affairs*. 2002. Vol. 13. P. 237-249.
295. Blockmans S., Crosson D.M. Differentiated integration within PESCO. Clusters and convergence in EU defence / *Centre for European Policy Studies. Research report No. 2019*. 09 december 2019. 28 p. URL: https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2019/12/RR2019_04_Differentiated-integration-within-PESCO.pdf
296. Boyce G. From War to Neutrality: Anglo-Irish Relations, 1921-1950. *British Journal of International Studies*. 1979. Vol. 5, No 1. P. 15-36

297. Cahill M. Ireland's Constitutional Amendability and Europe's Constitutional Ambition: The Lisbon Referendum in Context. *Gemran Law Journal*. 2010. No. 9. P. 1191-1218.
298. Carroll F.M. Ireland Among the Nations of the Earth: Ireland's Foreign Relations from 1923 to 1949. *Études Irlandaises*. 2016. Vol. 41, No. 1. P. 35-52.
299. Carter C.J. Ireland: America's Neutral Ally, 1939-1941. *Eire-Ireland*. Spring 1977. Vol. 12, no. 1. P. 5-13.
300. Cottey A. Ireland and NATO: A Distinctly Low-Profile Partnership. Cottey A. (ed.). *The European Neutrals and NATO, New Security Challenges*. London, Cham (Switzerland) : Palgrave Macmillan, 2018. P. 151-179.
301. Devine K. A Comparative Critique of the Practice of Irish Neutrality in the 'Unneutral' Discourse. *Irish Studies in International Affairs*. 2008. Vol. 19. P. 73-97.
302. Devine K. Irish Neutrality and the Lisbon Treaty. *Paper presented at "Neutrality: Irish Experience, European Experience" Conference*. Organised by the Irish School of Ecumenics, Trinity College, Dublin and Dublin Monthly Meeting [Quakers] Peace Committee. 8-9 May 2009. <https://core.ac.uk/download/pdf/147598529.pdf>
303. Devine K. Irish Political Parties' Attitudes towards Neutrality and the Foreign, Security and Defence Policies. *Irish Political Studies*. 2009. No. 4. P. 467-490.
304. Devine K. Neutrality and the development of the European Union's common security and defence policy: Compatible or competing? *Cooperation and Conflict*. September 2011. Vol. 46. No. 3. P. 334-369.
305. Driscoll D. Is Ireland really 'neutral'? *Irish Studies in International Affairs*. 1982. Fanning Vol, 1 No. 3. P. 55-61.
306. Fanning R. Irish neutrality: An historical review. *Irish Studies in International Affairs*. 1982. Vol. 1, No. 3. P. 27-38.

307. Fanning R. Small States, Large Neighbours: Ireland and the United Kingdom. *Irish Studies in International Affairs*. 1998. Vol. 9. P. 21-29
308. Fitzgerald M., Ireland's Relations with the EEC: From the Treaties of Rome to Membership. *Journal of European Integration History*. 2001. Vol. 7, No. 1. P. 11-24.
309. Hachey T.E. The Rhetoric and Reality of Irish Neutrality. *New Hibernia Review*. Winter, 2002. Vol. 6, No. 4. P. 26-43.
310. Gillissen C. The Back to the Future? Ireland at the UN Security Council, 2001-2002. *Nordic Irish Studies*. 2006. Vol. 5. P. 23-40.
311. Gourlay C., Remade E. The 1996 IGC: The Actors and their Interaction. Eliassen K.A. (ed.). *Foreign and security policy in the European Union*. London : Sage, 1998. P. 59-93.
312. Jesse N.G. Contemporary Irish Neutrality: Still a Singular Stance. *New Hibernia Review / Iris Éireannach Nua*. Spring, 2007. Vol. 11, No. 1. P. 74-95.
313. Joannon P. Irlande du Nord: la fin du terrorisme? Entretien avec David Trimble, Premier ministre d'Irlande du Nord depuis juillet 1998. *Politique Internationale*. Printemps 2003. No. 99. https://archives.politiqueinternationale.com/revue/read2.php?id_revue=14&id=199&search=&content=texte
314. Joenniemi P. Models of Neutrality: The Traditional and Modern. *Cooperation and Conflict*. 1988. Vol. 23, No. 1. P. 53-67.
315. Joenniemi P. The Peace Potential of Neutrality: A Discursive Approach. *Bulletin of Peace Proposals*. 1989. Vol. 20, No. 2. P. 175-182.
316. Joenniemi P. Towards a European Union of Post-Security? *Cooperation and Conflict*. 2007. Vol. 42, No. 1. P. 127-148.
317. Keatinge P. Comment. *Journal of Common Market Studies*. 1982. Vol. 21, No. 1-2. P. 89-93.

318. Keatinge P. Making sense of Irish foreign policy (Foreword). Kennedy M., Tonra B., Doyle J., Dorr N. (eds.). *Irish Foreign Policy*. Dublin: GILL Education, 2012. P. VII- XVI.
319. Keatinge P. Ireland and the League of Nations. *Irish Province of the Society of Jesus*. 1970. № 59. P. 133-147.
320. Keatinge P. Odd Man Out? Irish Neutrality and European Security. *International Affairs*. 1972. Vol. 48, No. 3. P. 438-449.
321. Manathunga C. The Evolution of Irish Disarmament Initiatives at the United Nations, 1957-1961. *Irish Studies in International Affairs*. 1996. Vol. 7. P. 97-113.
322. Möller U., Bjereld U. From Nordic neutrals to post-neutral Europeans: Differences in Finnish and Swedish policy transformation. *Cooperation and Conflict*. 2010. Vol. 45. No. 4. P. 363–386.
323. Neuhold H. Permanent Neutrality and Non-Alignment: Similarities and Differences. *India Quarterly: A Journal of International Affairs*. 1979. Vol. 35, no. 3. P. 285-308.
324. Neuhold H. Permanent Neutrality in Contemporary International Relations: A Comparative Perspective. *Irish Studies in International Affairs*. 1982. Vol. 1, No. 3. P. 13-26.
325. O'Brien C.C. Ireland in International Affairs. Edwards O.D. (ed.). *Conor Cruise O'Brien Introduces Ireland*. London : Andre Deutsch, 1969. P.104-134.
326. O'Driscoll M. Hesitant Europeans, Self-Defeating Irredentists and Security Free-Riders? West German Assessments of Irish Foreign Policy during the Early Cold War, 1949–59. *Irish Studies in International Affairs*. 2010. Vol. 21. P. 89-104.
327. O'Driscoll M. The 'Unwanted Suitor': West Germany's Reception, Response and Role in Ireland's EEC Entry Request, 1961-3. *Irish Studies in International Affairs*. 2011. Vol. 22. P. 1-24.

328. O'Mahony, J. Ireland and the European Union: a less certain relationship? Collins N., Cradden T. (eds.). *Political Issues in Ireland Today*. Manchester : Manchester University Press, 2004. P. 15-33.
329. Regan A. Whither Ireland and other Neutral and Non Aligned states in the new European Security Environment? / *Dublin European Institute*. 2015. June 29. URL: <http://europedebate.ie/whither-ireland-and-other-neutral-and-non-aligned-states-in-the-new-european-security-environment/>
330. Salmon T.C. Ireland: a neutral in the Community? *Journal of Common Market Studies*. 1982. Vol. 20, No. 3. P. 205-227.
331. Sweeney D.R. The Two Referenda on Nice, The Security Debate in Ireland, and the Limits of Europeanization. *Draft paper prepared for the Biennial Meeting of the European Union Studies Association, Centre of International Studies, University of Cambridge*. 2003. URL: <http://aei.pitt.edu/2961/1/164.pdf>
332. Sweeney M. Irish Neutrality in World War II: Eamon de Valera's Struggle to Protect Eire. *The Hanover Historical Review*. 2009. URL: <http://history.hanover.edu/hhr/09/irishneutrality.pdf>
333. Tonra B. CFSP in the 2009 Irish Referendum on the Lisbon Treaty / *Ben Tonra Papers*. URL: http://ucd-e.academia.edu/BenTonra/Papers/386448/CFSP_in_the_2009_Irish_Referendum_on_the_Lisbon_Treaty
334. Tonra B, Denmark and Ireland in EU Foreign Policy. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1739574&http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1739574
335. Tonra B. The Europeanisation of Irish Foreign Affairs. *Irish Studies in International Affairs*. 1999. Vol. 10. P. 149-165.
336. Tonra B., Ward E. (eds.). *Ireland in International Affairs: Interests, Institutions and Identities. Essays in Honour of Professor N.P.Kearinge*. Dublin : Institute of Public Administration, 2002. 218 p.
337. Topala O. How Common is CSDP? Solidarity and Mutual Defence in the Lisbon Treaty. *European Security Review. International Security*

Information Service, Brussels, Briefing 4. April 2011. URL: http://www.isis-europe.eu/sites/default/files/programmes-downloads/2011_artrel_631_esr53-briefing4-solidarity-mutuality.pdf

338. Vaahoranta T., Forsberg T. Post-neutral or pre-allied? Finnish and Swedish Policies on the EU and NATO as a Security Organisations. *UPI Working Paper 29*. Helsinki : The Finnish Institute of International Affairs, 2000. 43 p.

12. Матеріали інформаційних агентств, преси та інтернет-ЗМІ

339. Безкоровайний В. Політика нейтралітету. Так чи ні? *Морська держава*. 2010. http://fleet.sebastopol.ua/morskaderzhava/index.php?article_to_view=235
340. Тарутин С. Ирландия - СССР 1917-1980. История дипломатических отношений и сотрудничества / *RussianIreland.com*. 05.01.2017. URL: <https://www.russianireland.com/irlandiya-sssr-1917-1980-istoriya-diplomaticheskikh-otnoshenij-i-sotrudnichestva>
341. Ahern defends US use of Shannon. *Irish Examiner*. 2003. Mar 14. URL: <https://www.irishexaminer.com/breakingnews/ireland/ahern-defends-us-use-of-shannon-91624.html>
342. Andrews B. EU defence co-operation is no threat to Irish neutrality. *The Irish Times*. 2018. Jan 3. URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/eu-defence-co-operation-is-no-threat-to-irish-neutrality-1.3343293>
343. Byrne C. The True Story of the Heroic Battle That Inspired the New Netflix Film The Siege of Jadotville. *Time*. 2016. July 27.
344. Chambers A. TK Whitaker: a man ahead of his time. *The Independent*. 2018. January 07. URL: <https://www.independent.ie/opinion/analysis/tk-whitaker-a-man-ahead-of-his-time-36464554.html>
345. Donnelly R. Britain offered unity if Ireland entered war. *The Irish Times*. 2001. Feb 15. URL: <https://www.irishtimes.com/news/britain-offered-unity-if-ireland-entered-war-1.281078>

346. Fisher D. Ireland looks to Europe – 18 January 1962. *Rte news*. 18 January 2012. URL: <http://www.rte.ie/news/2012/0118/eec.html>
347. Fisk R. Why the Nazis bombed Dublin. London: *The Independent*. 1999. 24 January. URL: <https://www.independent.co.uk/news/why-the-nazis-bombed-dublin-1075966.html>
348. Ferriter D. Ireland 1916-2016 review – rigorous, accessible and often irreverent. *The Irish Times*. 2018. March 3. URL: <https://www.irishtimes.com/culture/books/ireland-1916-2016-review-rigorous-accessible-and-often-irreverent-1.3404989>
349. Ireland's Foreign Policy. *The Irish Times*. 1996. March 27. URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/ireland-s-foreign-policy-1.36674>
350. O'Leary B. Brexit or UKExit? Twelve predictions about Northern Ireland's future. Will the peace hold? Will the UK fragment and Ireland reunite? *The Irish Times*. 2018. Apr 14. URL: <https://www.irishtimes.com/culture/books/brexit-or-ukexit-twelve-predictions-about-northern-ireland-s-future-1.3457324>
351. O'Regan M. Irish troops to operate under NATO leadership in Bosnia. *The Irish Times*. 1997. May 15. URL: <https://www.irishtimes.com/news/politics/oireachtas/irish-troops-to-operate-under-nato-leadership-in-bosnia-1.72363>
352. Position on Irish neutrality unclear. *The Irish Times*. 1996. March 28. URL: <https://www.irishtimes.com/culture/position-on-irish-neutrality-unclear-1.36837>
353. Referendum On EEC Membership 1972. *RTE Archives*. URL: <https://www.rte.ie/archives/2017/0427/870769-ireland-says-yes-to-europe/>
354. Role of Shannon in Iraq war. *The Irish Times*. Dec 30, 2003. <https://www.irishtimes.com/opinion/letters/role-of-shannon-in-iraq-war-1.402795>

355. Use of Shannon by US troops. *The Irish Times*. 2005. Oct 13. URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/letters/use-of-shannon-by-us-troops-1.505052>
356. The Taoiseach on the Situation in the North 1969 / *RTÉ Archives*. 13 August 1969. URL: <https://www.rte.ie/archives/exhibitions/1042-northern-ireland-1969/1048-august-1969/320416-broadcast-by-an-taoiseach/>
357. Smith M. White Paper sets out challenging vision for the Defence Forces. *The Irish Times*. 2000. Apr. 26. URL: <https://www.irishtimes.com/culture/white-paper-sets-out-challenging-vision-for-the-defence-forces-1.264241>
358. 1963: Warm welcome for JFK in Ireland. *BBC news*. URL: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/june/27/newsid_4461000/4461115.stm
359. 1973: Sunningdale Agreement signed. 9 December 1973. *BBC news*. URL: http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/9/newsid_2536000/2536767.stm

13. Дисертації та автореферати

360. Вдовенко В.М. *Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки*: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2006. 22 с.
361. Воротиленко И.А. *Экономика Ирландии на современном этапе*: автореф. дисс. ... канд. эконом. наук: 08.00.14. Москва, 2004. 22 с.
362. Галушко Д.В. *Взаимодействие Европейского Союза и государств-членов (Опыт Ирландии)*: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Воронеж, 2006. 193 с.
363. Гула К. О. *Шляхи врегулювання конфлікту в Північній Ірландії (1968 – 2007 рр.)*: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. К., 2009. 20 с.

364. Маркина О.В. Национальный аспект североирландской проблемы: 1921–1968 гг.: автореф. на дис. ... канд.ист.наук:07.00.03. Владимир, 2002. 20 с.
365. Мельник Н.А. Трансформація концепції нейтралітету в умовах глобалізації: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. К., 2008. 20 с.
366. Семків А.С. Інтеграція Ірландії до ЄЕС: становлення та реалізація політико-економічних взаємовідносин (1961-1993) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2013. 20 с.
367. Теленко О. М. Ольстерська проблема в політиці Великої Британії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Львів, 2006. 20 с.
368. Чуприков П.Б. Участие Ирландской Республики в процессах европейской интеграции: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.15. Нижний Новгород, 2009. 213 с.

14. Статистичні матеріали, довідники, енциклопедії

369. *Європейський Союз: словник-довідник* / [ред.-упоряд. М. Марченко]. 2-ге вид., оновл. К. : К.І.С., 2006. 138 с.
370. Країни світу і Україна: енциклопедія. В 5 т. – Т. 1: *Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа* / А.І. Кудряченко (голова редкол.); наук. ред. А.Г. Бульвінський. ДУ "Інститут всесвітньої історії НАН України". К. : Видавництво "Фенікс", 2017. 564 с.
371. Термін «Міжнародні миротворчі операції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/ru/15589>
372. *A Dictionary of Irish Biography* / Ed. by Henry Boylan. Dublin: Gill & Macmillan, 1998. URL: http://www.archontology.org/nations/eire/eire_rep2/odalaigh.php
373. *An Irish Leader: Sean Lemass*. URL: <http://www.ireland-information.com/articles/seanlemass.htm>

374. *Charles Haughey / Fianna Fail.* URL:
<http://www.fiannafail.ie/content/pages/charles-haughey/>
375. *Elections to Dáil Éireann* (результати парламентських виборів у Ірландській Республіці). URL:
<http://electionsireland.org/results/general/index.cfm>
376. *European Security And Defence Identity*. Glossary of summaries. https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/european_security_defence_identity.html
377. *European Statistical Office* (Eurostat). URL:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
378. *Gerry Adams on the role of Sinn Féin post-Good Friday* (June 1998). <https://alphahistory.com/northernireland/gerry-adams-sinn-fein-1998/>
379. Ireland and the EU: Timeline of key events. URL:
<https://www.oireachtas.ie/en/inter-parliamentary-work/european-union/brief-history/>
380. Ireland: Overview / *European Union*. URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/member-countries/ireland_en
381. O'Halpin E. Ireland and World War II. Jackson A. (ed.). *Oxford Handbook of Modern Irish History*. Oxford, Oxford University Press, 2014. P. 719-735.
382. *Presidential Elections 1938-2004* (результати президентських виборів у Ірландській Республіці). URL: <http://electionsireland.org/results/president/index.cfm>
383. *Referendums Contents: Summary of Referendums 1937-2018* (результати референдумів у Ірландській Республіці). URL:
<http://electionsireland.org/results/referendum/index.cfm>
384. Relations with Northern Ireland / *Encyclopædia Britannica*. URL:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/293754/Ireland/23003/Relations-with-Northern-Ireland#ref316114>
385. The basics about NORDEFECO / *Nordic Defence Cooperation*. URL:
<http://www.nordefco.org/the-basics-about-nordefco>

386. *The Downing Street Declaration* (December (1993). URL: <https://alphahistory.com/northernireland/downing-street-declaration-1993/>
387. *The Mitchell Principles for Northern Ireland peace negotiations* (January 1996). URL: <https://alphahistory.com/northernireland/mitchell-principles-peace-negotiations-1996/>
388. *Tony Blair addresses the Irish parliament on the Good Friday Agreement* (November 1998). URL: <https://alphahistory.com/northernireland/tony-blair-addresses-irish-parliament-1998/>
389. *Tony Blair's five promises to referendum voters in Northern Ireland* (May 1998). URL: <https://alphahistory.com/northernireland/tony-blairs-promises-northern-ireland-voters-1998/>
390. Tresch T.S., Wenger A. (eds.). *Sicherheit 2009: Aussen-, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbildung im Trend*. Zürich: Center for Security Studies (CSS), ETH Zürich, 2009. 308 S. URL: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Sicherheit-2009.pdf>
391. *The Sunningdale Agreement* (1973). URL: <https://alphahistory.com/northernireland/sunningdale-agreement-1973/>